Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

	Rs.	As.
List of Arabic and Persian MSS. of Government of India Search Department. 1903-1907 (Part I) by Mv. Hedāyat-Husain, and 1908-1910 (Part II) by Hāfiz-Nazīr Ahmad @ 1/- each	2	0
Ma'āthiru'l-Umarā' by Shāh-Nawāz-Khān. Contains biographical accounts of noblemen. Translated by H. Beveridge. Fasc. 1–6 @ 1/4- each	7	8
†Muntakhabu't-Tawārīkh by 'Abdu'l-Qādir-Badāyūnī. A historical work. Vol. I, translated by G. S. A. Ranking. Vol. II, by W. H. Lowe. Vol. III, by T. W. Haig. Vol. I. Fasc. 1–9, Vol. II. Fasc. 1–6, Vol III. Fasc. 1–2 @ 1/- each	17	0
Do. Vol. III. Fasc. 3	2	0
†Riyāzu's-Salātīn by Ghulām-Husain. A historical work. Translated by Mv. 'Abdu's-Salām, M.A. Fasc. 1–5 @ 1/- each	5	0
†Tabaqāt-i-Akbarī by Khwājah-Nizāmu'd-Dīn-Ahmad. A historical work. Translated by B. De. Fasc. I	3	0
†Tabaqāt-i-Nāsirī by Sirāju'd-Dīn-Jawzjānī. A historical work. Translated by H. G. Raverty. Fasc. 1–14 and index @ 1/- each ..	15	0
Tārīkhu'l-Khulafā' or History of the Caliphs by Suyūtī. Translated by H. S. Jarrett. Fasc. 1–6 @ 1/4 each	7	8
Tuzuk-i-Jahāngīrī by Mu'tamad-Khān. A historical work. Translated by W. H. Lowe. Fasc. I	1	0

† For description see in "Persian Works" heading.

ASIATIC SOCIETY'S PUBLICATIONS.

		Rs.	As.
1.	Asiatic Researches. Vol. XX @ 10/- each	10	0
2.	Proceedings of the Asiatic Society from 1875 to 1899 (1900 to 1904 are out of stock) @ /8/ per No.		
3.	Journal of the Asiatic Society for 1875 (7), 1876 (7), 1877 (8), 1878 (8), 1879 (7), 1880 (8), 1881 (7), 1882 (6), 1883 (5), 1884 (6), 1885 (6), 1886 (8), 1887 (7), 1888 (7), 1889 (10), 1890 (11), 1891 (7), 1892 (8), 1898 (11), 1894 (8), 1895 (7), 1896 (8), 1897 (8), 1898 (8), 1899 (8), 1900 (7), 1901 (7), 1902 (9), 1903 (8), 1904 (16) @ 1/8 per No to Members and @ 2/- per No. to Non-Members.		

N.B.—*The figures enclosed in brackets give the number of Nos. in each year.*

		Rs.	As.
4.	Journal and Proceedings, N.S. (Nos. 1–4 of 1905 are out of stock), 1905—1918 @ 1-8 per No. to Members and Rs. 2 per No. to Non-Members.		
5.	Memoirs, Vol. I (21), Vol. II (11), Vol. III (9), Vol. IV (2), Vol. V (8), Vol. VI (3). Price varies from number to number. Discount of 25% to Members.		
6.	Centenary Review of the Researches of the Society from 1784-1883	3	0
7.	Catalogue of the Library of the Asiatic Society, Bengal, 1910 Parts 2–4	6	0
8.	Moore and Hewitson's Descriptions of New Indian Lepidoptera, Parts I-III with 8 coloured Plates, 4to. @ 6/- each	18	0
9.	Kaçmiraçabdāmṛta, Parts I and II @ 1/8/	3	0
10.	Persian Translation of Haji Baba of Ispahan, by Haji Shaikh Ahmad-i-Kirmani, and edited with notes	10	0
11.	A sketch of Turki language as spoken in Eastern Turkistan (Extra No. J.A.S.B. 1878)	4	0
12.	Materials for a Flora of the Malayan Peninsula, Nos. 16, 17, 18. (Vol. 74, Part I, J.A.S.B. 1905)	4	0
13.	Do. No. 19 (Vol. 74, Part 2, J.A.S.B. 1908) ..	3	0
14.	Index to Punjab Notes and Queries, Indian and North Indian Notes and Queries (Extra No. J.A.S.B. 1908)	2	0
15.	A Grammar and Dictionary of the Kanawari Language (Extra No. J.A.S.B. 1909)	3	0
16.	Introduction to the Maithili Dialect of the Bihari Language as spoken in North Behar (Extra No. 2, J.A.S.B. 1909)	5	0
17.	Index to Rare Mughal Coins noticed in the Numismatic Supplement Nos. 1-15	0	4
18.	Numismatic Supplement, No. 16-17, 19-21, 23–31 @ /8/ ..	7	0
19.	Do. No. 18, 22 @ 1/- each	2	0
20.	Tibetan Studies. Being a reprint of the articles contributed to the J.A.S.B. by Alexander Csoma de Körös	2	0
21.	Catalogue of Inscriptions on Copper-plates	0	8
22.	So-Sor-thar-pa (bound)	2	4
23.	A Grammar of the Tibetan Language, by Csoma de Koros ..	10	0
24.	Author-Catalogue of the Haidarabad Collection of Manuscripts and printed books	0	8
25.	Catalogue of the Scientific Periodicals in Calcutta Libraries ..	5	0

N.B.—All Cheques, Money Orders, &c., must be made payable to the "Treasurer Asiatic Society," only.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

	Rs.	As.
Haft-Āsmān by Mv. Aghā-Ahmad-'Alī. It contains valuable history of the Persian Mathnavī and hints on Persian poets and their works. Edited by H. Blochmann	0	12
Haft-Iqlim or the geographical and biographical encyclopaedia of Amin Ahmad Rāzi Edited by Sir Edward Ross and Abdul Muqtadir	1	4
Hand-list of Persian books and Manuscripts in the Asiatic Society of Bengal, by Shamsu'l-'Ulamā Mv. Ashraf-'Alī. Fasc. 1-3 @ 1/- each	3	0
Iqbāl-Nāmah-i-Jahāngīrī by Mu'tamad-Khān. A history of the reign of Jahāngir. Edited by Maulavis, 'Abdu'l-Ḥaqq and Aḥmad-'Alī. Fasc. 1-3 @ -/10/- each	1	14
Ma'āthir-i-Raḥīmī by Mullā 'Abdu'l-Bāqī-Nahāwandī. A historical work. Edited by Mv. Hedāyat-Husain. Fasc. 1-4 @ 2/- each ..	8	0
Ma'āthiru'l-Umarā' by Shāh-Nawāz-Khān. A biographical account of Noblemen. Edited by Mv. 'Abdu'r-Rahīm, Vol. I, Fasc. 1-11; Vol. II, Fasc. 1-12; Vol III, Fasc. 1-12 @ 1/- each	35	0
Mabānī'l-Lughāt by Mirzā Md. Mahdī-Khān. A grammar of the Turki language in Persian. Edited by Dr. E. D. Ross	1	8
Muntakhabu'l-Lubāb by Khāfī-Khān. A general history of India from the Muhammadan conquest to the reign of Muhammad Shāh. Edited by Mv. Kabīru'd-Dīn-Aḥmad. Part I and II. Fasc. 1-19 @ -/10/- each	11	14
Muntakhabu'l-Lubāb. Edited by T. W. Haig. Part III. Fasc. 1-4 @ 1/- each	4	0
Muntakhabu't-Tawārīkh by 'Abd'l-Qādir-Badāyūnī. A general history of India from the Muhammadan conquest to the 40th year of Akbar's reign. Edited by W. N. Lees. Fasc. 1-15 @ -/10- each	9	6
Persian and Turki Dīwāns of Bairam Khān. Edited by Dr. E. D. Ross	1	0
Qawānīnu's-Sayyād by Khudā-yār-Khān-'Abbāsī. On falconry. Edited in the original Persian with English notes by Lt.-Col. D. C. Phillott	5	0
Riyāzu's Salāṭīn by Ghulām-Husain-Salīm. A history of Bengal. Edited by Mv. 'Abdu'l Ḥaqq. Fasc. 1-5 @ -/10- each ..	3	2
Shāh 'Ālam-Nāmah by Ghulām-'Alī-Khān. A history of Prince 'Alī-Gauhar, afterwards Shāh-'Ālam, from the deposition of Ahmad Shāh. Fasc. 1. Edited by Harīnāth De. Fasc. 11. By the Hon. Dr. A. Suhrawardy, M.A., Ph.D., Bar.-at-Law and Agha-Md. Kāzim-Shīrāzī. Fasc. 1-2 @ 1/- each	2	0
Ṭabaqāt-i-Akbarī by Khwājah-Niẓāmu'd-Dīn-Aḥmad. A general history of India from the Muhammadan conquest to the author's time. Edited by Mr. B. De. Fasc. 1	2	8
Ṭabaqāt-i-Nāṣirī by Ibn-Sirāju'd-Dīn-Jawzjānī. A general history from the earliest times to A.H. 658. Edited by W. N. Lees. Fasc. 1-5 @ -/10/- each	3	2
Tārikh-i-Baihaqī. The history of Sultān Mas'ūd Ghaznawī by Abu'l-Fazl-Baihaqī. Edited by W. H. Morley. Fasc. 1-9 @ -/10/- each	5	10
Tārīkh-i-Fīrūz-Shāhī by Barnī. A historical work. Edited by Saiyid-Ahmad-Khān. Fasc. 1-7 @ -/10/- each	4	6
Tārīkh-i-Fīrūz-Shāhī by 'Afif. A historical work. Edited by Mv. Vilāyat-Husain. Fasc. 1-6 @ -/10/- each	3	12
Tārīkh-i-Gujrāt or History of Gujrat by Shāh-Abū-Turāb. Edited by Dr. E. D. Ross	1	0
Tayyibat-i-Sa'dī. A poetical work. Edited by Sir Lucas White King, Kt., C.S.I., LL.D.	1	8
Tazkirah-i-Khushnavīsān by Mv. Ghulām Md. of Delhi. A biographical account of some calligraphers. Edited by Mv. Hedāyat-Husain	1	0
Tazkirah-i-Shūstar or History of Shustar by Saiyid-'Abdu'l-Lah-Shūstarī. Edited by Khān Bahādur-Maulā-Bakhsh. Fasc. 1 ..	1	8
Tazkirah-i-Shāh-Tahmāsp or Memoirs of Shāh Tahmāsp. Edited by Lt.-Col. D. C. Phillott	1	0
Wīs-wa-Rāmīn by As'ad of Astrābādī. A poetical work. Edited by W. N. Lees. Fasc. 1-5 @ -/10/- each ..	3	2
Ẓafar-Nāmah by Sharafu'd-Dīn-'Alī-Yazdī. A history of Timur from his birth to his death. Edited by Mv. Md. Ilāhdād. Vol. I. Fasc. 1-9. Vol. II. Fasc. 1-8 @ -/10/- each	10	10

ENGLISH TRANSLATION OF ARABIC AND PERSIAN WORKS.

	Rs.	As.
Aḥsanu't-Taqāsīm-fī-Ma'rifati'l-Aqālīm by Maqdisī. A geographical work. Translated by G. S. A. Rankin and R. F. Azoo. Fasc. 1-4 @ 1/- each	4	0
†Ā'īn-i-Akbarī by Abu'l-Fazl. A historical work. Vol. I translated by H. Blochmann and Vols. II and III by H. S. Jarrett. Vol. I. Fasc. 1-7, Vol. II. Fasc. 1-5, and index, Vol. III. Fasc. 1-5 @ 2/- each	36	0
†Akbar-Nāmah by Abu'l-Fazl. A historical work. Translated by H. Beveridge. Vol. I. Fasc. 1-8, Vol. II. Fasc. 1-7, Vol. III. Fasc. 1-10 @ 1/4- each	31	4

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

طيبات شيخ سعدي عليه الرحمه

بسم الله الرحمن الرحيم

۱

Metre: منسرح مثمّن مطوي منحور [– | – ∪ ∪ – | ∪ – ∪ – | – ∪ ∪ –]

اول دفتر بنام ایزد دانا ۱ صانع[1] پروردگار و حيّ توانا
اکبر و اعظم خدای عالم و آدم ۲ صورت خوب آفرید و سیرت زیبا
از در بخشندگي و بنده نوازي ۳ مرغ هوا را نصیب[2] و ماهي دریا
قسمت خود میخورند منعم و درویش ۴ روزي خود میبرند پشه و عنقا[3]
حاجت موری بعلم غیب بداند ۵ در بن چاهی بزیر صخرهٔ صمّا[4]
جانور از نطفه میکند شکر از نی ۶ برگ تر از چوب خشک[5] چشمه ز خارا
شربت نوش آفرید از مگس[6] نحل ۷ نخل تناور کند ز دانهٔ خرما
از همگان بی نیاز و بر همه مشفق ۸ از همه عالم نهان و بر همه پیدا
پرتو نور سرادقات جلالش[7] ۹ از عظمت ماورای فکرت دانا
خود نه زبان در دهان عارف مدهوش ۱۰ حمد و ثنا میکند که موی بر اعضا
هرکه نداند سپاس نعمت امروز ۱۱ حیف خورد بر نصیب رحمت فردا[8]

---

[1] All texts, except C, insert و after صانع and حيّ.
[2] B and all texts omit و after نصیب.
[3] This line is omitted in S.
[4] After line 5, I(b) inserts this verse:—
صانع بیچون خدای عز وجل * آنکه ز خاک آفرید آدم و حوا
[5] I(b), S, P, insert و after خشک.
[6] I(a); شکر, for مگس.
[7] I(a), S, and all texts; جمالش, for جلالش.
[8] This line is omitted in S.

بار خدایا مهیمني و مدبّر ۱۲ وز همه عیبی منزّهي[9] و مبرّا

ما نتوانیم حق حمد تو گفتن ۱۳ با همه کرّوبیان عالم بالا

سعدي از آنجا که فهم اوست سخن گفت ۱۴ ورنه کمالات وهم[10] کی رسد آنجا

۳

Metre: منسرحِ مثمّنِ مطویِ منحور [— ∪ ∪ — | — ∪ — ∪ | — ∪ ∪ — | —]

ماه فرو ماند از جمال محمد ۱ سرو نروید باعتدال محمد

قدر[1] فلک را کمال و منزلتی نیست ۲ در نظر قدر با کمال محمد

وعدهٔ دیدار هر کسی بقیامت ۳ لیلة اسری[2] شب وصال محمد[3]

آدم و نوح و خلیل و موسی و عیسی ۴ آمده مجموع در ظلال محمد

عرصهٔ دنیا مجال همّت او نیست ۵ روز قیامت نگر[4] مجال محمد

آنهمه[5] پیرایه بسته جنّت فردوس ۶ بو که قبولش کند بلال محمد

شمس و قمر در زمین حشر نباشد ۷ نور نباشد مگر جمال محمد[6]

همچو زمین خواهد آسمان که[7] بیفتد ۸ تا بدهد بوسه بر نعال محمد

شاید اگر آفتاب و ماه نتابند[8] ۹ پیش دو ابروی چون هلال محمد

---

9 I(a), P, R; مقدّسي, for منزّهي.

10 I(a); کمال, for کمالات: E, L, D, Y; فهم, for وهم: S, R, Z, B, Y(a), and (b); کمال تو, for کمالات.

1 I (b); چرخ, for قدر.

2 I (a), I (b), and all texts; ليلة الاسرى, for ليلهٔ اسرى.

3 This line is omitted in I (a).

4 I (a), and most texts; مگر, for نگر.

5 I (a), I (b), P, B, and all texts but Z, insert و before آنهمه. This line is omitted in B.

6 This line is omitted in S, R, and all texts.

7 R; آفتاب که افتد, for آسمان که بیفتد.

8 B; بکاهند, for نتابند.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

چشم مرا تا بخواب دید جمالش ۱۰ خواب نمي گیرد از[9] خیال محمد

سعدي اگر عاشقي کني و جواني ۱۱ عشق محمد بس است[10] و آل محمد

۳

Metre:
[– ᴗ – ا ᴗ – – ᴗ – ا ᴗ – ᴗ – ا ᴗ – – –] مضارعِ مثمّن اخربِ مکفوفِ محذوف

آنروی بین که حسن بپوشید ماه را
۱ و آن دام زلف و دانهٔ خال سیاه را

من سرو را قبا نشنیدم کمر[1] که بست
۲ بر فرق آفتاب ندیدم کلاه را

گر صورتی چنین بقیامت در آورند
۳ عاشق[2] هزار عذر بگوید گناه را

یوسف شنیده ام[3] که بچاهی اسیر بود[4]
۴ این یوسفی است بر زنخ آورده چاه را

با دوستان خویش نگه[5] میکند چنانکه
۵ سلطان نظر کند بتکبر سپاه را

در هر قدم که مینهد آنسرو راستین
۶ حیف است اگر بدیده نروبند راه را

---

[9] I (b), and all texts but Z; نگیرد مگر, for نمي گیرد از.

[10] I (a); خوش است, for بسست.

[1] I (a), I (b), R, S, P; دگر, for کمر.

[2] I (a); فاسق, for عاشق.

[3] I (a) and (b), P, T; شنیدهٔ, for شنیده ام.

[4] I (b), B; شد, for بود; R, S, P, T, Z; ماند, for بود.

[5] R; نظر بناز, for خویش نگه.—This line is omitted in P.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ای نور[6] دیده پای که بر خاک مینهی
۷ آخر نه بر دو دیدهٔ من به که راه را[7]
من صبر بیش ازین نتوانم ز روی او
۸ چند احتمال کوه توان بود کاه را[8]
ای خفته کاه سینه بیدار[9] نشنوی
۹ عیبش مکن که درد دلی باشد آه را
سعدی حدیث مستی و رندی و[10] عاشقی
۱۰ دیگر[11] مکن که عیب بود خانقاه را
دفتر ز شعر گفته بشوی و دگر مگوی
۱۱ الاّ دعای دولت سلجوق شاه را
یا رب دوام عمر دهش تا بقهر و لطف
۱۲ بدخواه را جزا دهد و نیکخواه را
و اندر گلوی دشمن دولت کند چو سیخ
۱۳ فراش او طناب در بارگاه را[12]

۴

Metre : رجزِ مثمّنِ سالِم [ــ ــ ᴗ ــ ا ــ ᴗ ــ ــ ا ــ ᴗ ــ ــ ا ــ ᴗ ــ ــ]

امشب سبکتر میزنند این طبل بی هنگام را
۱ یا وقت بیداری غلط بود است مرغ بام را

---

6 S, P, B, I (b) ; هردو, for نور.
7 I (a) omits this line, and substitutes verse 13 for it.
8 In R this hemistich runs thus, چند احتمال کوه بود برگ کاه را.
9 I (a) ; بیمار, for بیدار.
10 I (b), S, P, B, R, and all texts ; فریاد, for رندی و.
11 S ; چندین, for دیگر.
12 This line does not occur in I (b), and most texts.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

یک لحظه بود آن یا شبی کز عمر ما تاراج شد[1]
٢ ما همچنان لب بر لبی نا بر گرفته[2] کام را

هم تازه رویم هم خجل هم شادمان هم تنگدل
٣ کز عهده بیرون آمدن نتوانم این انعام[3] را

گر پای بر فرقم نهي تشریف قربم[4] میدهي
٤ جز[5] سر نمیدانم نهادن عذر[6] این اقدام را

چون بخت نیک انجام را با ما بکلي صلح شد[7]
٥ بگذار تا جان میدهد بدگوی بدفرجام[8] را

سعدي علم شد در جهان صوفي و عامی گو بدان
٦ تا بت پرستي میکند[9] وانگه چنین اصنام را

٥

Metre : سریعِ مسدّسِ مطویِ مکسوف [— ᴗ — ا — ᴗ ᴗ — ا — ᴗ ᴗ —]

ای نفس خرم باد صبا ١ از بر یار آمدهٔ مرحبا
قافلهٔ شب چه شنیدي ز صبح ٢ مرغ سلیمان چه خبر از سبا
بر سر خشمست هنوز آن حریف ٣ یا سخنی میرود اندر صفا[1]

[1] B; رفت, for شد.
[2] I(a), P, R, and all texts except Y (a); بر نا گرفته, for نا بر گرفته.
[3] I(b), B, S, Z; پیغام, for انعام.
[4] I(b); عزّت, for قربم.
[5] B; چون, for جز.
[6] I(b), B, S, P, Z; نهاد از عذر, for نهادن عذر.
[7] I; کرد, for شد.
[8] I(a); بی, for بد.
[9] I(b), T; ما - - میکنم, for تا - - میکند: B, P, R; میکنیم, for میکند S, T, C, omit و before آنگه.
[1] I, I(b), B, R; رضا, for صفا.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

از در صلح آمدهٔ یا خلاف ۴ با قدم خوف روم[2] یا رجا
بار دگر گر بسر کوی دوست ۵ بگذري ای پیک[3] نسیم صبا
گو رمقی بیش نماند از ضعیف[4] ۶ چند کند[5] صورت بیجان بقا
لیکن اگر دور[6] وصالی بود ۷ صلح فراموش کند ماجرا
تا بگریبان نرسد دست[7] مرگ[8] ۸ دست ز دامن نکنیمت رها
دوست نباشد بحقیقت که او ۹ دوست فراموش کند در بلا
خستگي اندر طلبش راحت است[9] ۱۰ درد کشیدن بامید دوا
سر نتوانم که بر آرم چو چنگ ۱۱ ور چو دفم پوست بدرّد قفا
هر سحر از عشق دمی[10] میزنم ۱۲ روز دگر مي شنوم بر ملا
قصّهٔ دردم همه عالم گرفت ۱۳ در تو[11] نگیرد سخن آشنا
گر برسد نالهٔ سعدي بکوه ۱۴ کوه[12] بنالد بزبان[13] صدا[14]

٦

Metre : [ـ ـ ا ـ ں ـ ں ا ـ ـ ں ں ا ـ ں ں ا ـ ں ـ ں] مجتثّ مثمّن مخبون محذوف

اگر تو فارغی از حال دوستان یارا
۱ فراغت از تو میسّر نمي شود مارا

---

2 R ; یا قدم از خوف زنی, for با قدم خوف روم.

3 C ; دوست, for پیک. This line is omitted in B.

4 I(a) ; فلان, for ضعیف.

5 B, S, P, Z ; بود, for کند.—In S, I(b), R, B, the following verse is inserted between lines 6 and 7 :—

این همه دلداري و پیمان و عهد * هیچ نکردي که نکردي وفا

6 I ; روز, for دور.

7 I ; نرسیددست, for نرسد دست.

8 I(a) ; موت, for مرگ.

9 I(a), I (b), P, S ; اندر طلبت واجبست, for اندر طلبش راحت است.

10 R ; تو دم, for دمی.

11 I(a), I(b), B, R, S, P ; که, for تو.

12 S ; او, for کوه.

13 I, S, E, L, Y, D, insert و after بزبان.

14 In R this hemistich runs as follows :—از جگر سنگ بر آید صدا.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ترا در آینه دیدن جمال طلعت خویش

۲ بیان کند که چه بود است ناشکیبا را

بیا که وقت بهار است تا من و تو بهم

۳ بدیگران نگذاریم[1] باغ و صحرا را

بجای سرو بلند ایستاده برلب جوی

۴ چرا نظر نکنی یار سرو بالا را

شمایلی که در اوصاف حسن[2] ترکیبش

۵ مجال نطق نباشد[3] زبان گویا را

که گفت بر[4] رخ زیبا نظر خطا باشد

۶ خطا بود که نه بینند روی زیبا را

بدوستی که اگر زهر باشد از دستت

۷ چنان بذوق[5] و ارادت خورم که حلوا را

کسی ملامت وامق کند بنادانی

۸ عزیز[6] من که ندید است روی عذرا را

گرفتم آتش پنهان[7] خبر نمیداری[8]

۹ نگاه می نکنی آب چشم پیدا را

نگفتمت که بیغما رود دلت سعدی

۱۰ چو دل بعشق دهی دلبران یغما را

---

1 I(b) ; بگذاریم, for نگذاریم.

2 I(a) S, and all texts, insert و after حسن.

3 I, I(a) ; نماند, for نباشد.

4 I(b), R, S, P, Z ; در, for بر.

5 All MSS. but I, and all texts have صدق for ذوق.

6 B, C, S, P, Z ; حبیب, for عزیز.

7 I(a), R, S, Z ; دل را, for پنهان.

8 I(b) ; دل نه می بینی, for خبر نمیداری.

هنوز با همه دردم امید درمانست
۱۱ که آخری بود آخر شبان یلدا را [9]

۷

Metre: رملِ مثمّنِ مخبون [⏓ ∪ — — | ∪ ∪ — — | ∪ ∪ — — | ∪ ∪ — —]

پیش ما رسم شکستن نبود عهد [1] وفا را
۱ الله الله تو فراموش مکن صحبت [2] ما را

قیمت عشق نداند قدم صدق ندارد
۲ سست عهدی که تحمل نکند بار جفا را

گر مخیّر بکنندم بقیامت که چه خواهی
۳ دوست ما را و همه نعمت فردوس شما را

گر سرم میرود از عهد تو سر باز نه پیچم
۴ تا بگویند پس از من که بسر برد وفا را

خنک آن رنج که [3] یارم بعیادت بسر آید
۵ دردمندان بچنین درد نخواهند دوا را [4]

باور از مات نباشد [5] تو در آئینه نظر [6] کن
۶ تا بدانی که چه بود است گرفتار بلا را

---

9 This line is omitted in I(a), L, Y, T, C, D, E.
1 All texts, and all MSS. except P, insert و after عهد.
2 I(b); جانب, for صحبت.
3 C; گر, for که.
4 In R this hemistich is written thus:—
دردمندان چنین درد ندانند دوا را. In I(a) this line is omitted.
5 T; نیاید, for نباشد.
6 I(a), B, S, Z; نگه, for نظر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

از سر زلف عروسان چمن دست بدارد

۷ بسر زلف تو گر دست رسد باد صبا را

سر انگشت تحیّر بگزد عقل بدندان

۸ چون تامّل کند آن صورت انگشت نما را

آرزو میکشدم [7] شمع صفت پیش وجودت

۹ که سراپای بسوزند من بی سر و پا را

چشم کوته نظران بر ورق روی نگارین

۱۰ خط همي بیند و عارف قلم [8] صنع خدا را

همه را دیده برویت نگران است و لیکن

۱۱ خود پرستان ز حقیقت نشناسند هوا را [9]

مهرباني ز من آموز و گرم عمر نماند

۱۲ بسر [10] تربت سعدي بطلب مهرگیا را

هیچ هشیار ملامت نکند مستي ما را

۱۳ قُل لصاحٍ [11] ترک الناس من الوجد سکاری

۸

Metre: رجزِ مثمّنِ سالِم [—◡—— | —◡—— | —◡—— | —◡——]

برخیز تا یکسو نهیم این دلق ازرق فام را

۱ برباد قلّاشي [1] دهیم این شرک [2] تقوی نام را

---

[7] I(b), B, S, P, T; میکندم, for میکشدم.

[8] B, T, Y(b); رقم, for قلم.

[9] In C, Y(b), T, this hemistich is written thus:—
خود پرستان بحقیقت نشناسند صفا را. B has حق پرستان بحقیقت نپرستند هوا را.

[10] I(a); از سر, for بسر.

[11] S; قد اصاح, for قل بصاح: I(a), R, P, and all texts; بصاح for لصاح.

[1] I; درویشي, for قلاشي.

[2] P, S; زهد, for شرک.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هر ساعت از نو قبلهٔ با بت پرستی میرود

۲ توحید بر من [3] عرضه کن تا بشکنم [4] اصنام را

می با جوانان خوردنم خاطر [5] تمنّا می‌کند

۳ تا کودکان در پی فتند این پیر درد آشام را

از مایهٔ بیچارگی قطمیر مردم می شود

۴ ما خولیای مهتری سگ میکند بلعام را

زین تنگنای خلوتم خاطر بصحرا می کشد [6]

۵ کز بوستان خوش میدهد باد سحر پیغام را [7]

غافل مباش ار عاقلی دریاب اگر صاحبدلی

۶ باشد [8] که نتوان یافتن دیگر چنین ایّام را

جائی که سرو بوستان با پای چوبین میچمد

۷ ما نیز در رقص آوریم آن سرو سیم اندام را

دلبندم آن پیمان گسل منظور چشم آرام دل

۸ نی نی دلارامش مگو [9] کز دل ببرد آرام را

دنیا و دین وصبر و هوش [10] از من برفت اندر غمش

۹ جائی که سلطان خیمه زد غوغا نماند [11] عام را

---

[3] I(a), I(b), P, B, Y(b) ; ما, for من.

[4] I(a) ; ما بشکنیم, for تا بشکنم : T, Y(b) ; بشکنیم, for بشکنم.

[5] B, R, P, I ; باری, for خاطر.

[6] S, I ; میرود, for می‌کشد.

[7] This is the I reading : I (a) has the same but with صبا for سحر : in P, B, R, Y(a), Y(b), E, Z, D, this hemistich runs as follows :— کز دوستان باد سحر خوش میدهد پیغام را : S, I(b), T, C, L, have the same, but with بوستان for دوستان.

[8] I(b) ; شاید, for باشد.

[9] I, I(b), B, T, C ; مخوان, for مگو.

[10] I, I(b) ; عقل و صبر, for صبر و هوش : I(a), B ; عقل, for صبر : S, C ; عقل, for هوش.

[11] I ; براند, for نماند.

باران اشکم [12] میرود و ز ابرم آتش مي جهد [13]

۱۰ با پختگان گوی این سخن سوزش [14] نباشد خام را

سعدي ملامت [15] نشنود ور جان درین سر [16] میرود [17]

۱۱ صوفي گران جاني مکن [18] ساقي بیاور [19] جام را

۹

Metre: مجتثّ مثمّنِ مخبونِ محذوف [⏑ — ⏑ — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ — ⏑ — | ⏑̲ —]

تفاوتی نکند قدر پادشاهي را

۱ گر التفات کند کمترین گدائی را

بجان دوست که دشمن بدین رضا ندهد

۲ که در بروی به بندند آشنائی را

مگر حلال نباشد که بندگان ملوک

۳ ز خیل خانه [1] برانند بینوائی را

همه سلامت نفس آرزو کنند مردم [2]

۴ خلاف من که بجان میخرم بلائی را

---

[12] I(a) ; چشمم, for اشکم.

[13] P, I(a), B, and all texts ; از ابر آه آتش جهد, for و ز ابرم آتش مي جهد : I(b), S ; ابر آتش مي جهد, for do.

[14] I(a); کاوش, for سوزش.

[15] Y(b), C ; نصیحت, for ملامت.

[16] Y(b), T ; ره, for سر.

[17] I(b), S, P ; میشود, for میرود.

[18] I ; ببر, for مکن.

[19] S, T, Y(b) ; بیار آن, for بیاور.

[1] P, B, Z, C, E, L, D, Y ; خویش, for خانه.

[2] I(b), P, T, C, E, L, D, Y ; مدام, for مردم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

حدیث عشق نداند کسیکه در همه عمر
٥ بسر نکوفته باشد در سرائی را

خیال در همه عالم برفت و باز آمد
٦ که از حضور تو خوشتر ندید جائی را

سری بصحبت [3] بیچارگان [4] فرو آور
٧ همین قدر که ببوسند [5] خاک پائی را

قبای خوشتر ازین در بدن تواند بود
٨ بدن نیفتد ازین خوبتر قبائی را

اگر تو روی نپوشي بدین لطافت و حسن
٩ دگر نه بینی در پارس [6] پارسائی را

منه بجان تو بار فراق بر دل ریش [7]
١٠ که پشهٔ نبرد سنگ آسیائی را

دگر بدست نیاید چو من [8] وفاداري
١١ که ترک می ندهد [9] عهد بیوفائی را

دعای سعدي اگر بشنوی زیان نکند [10]
١٢ که یحتمل [11] که اجابت بود دعائی را

---

3 I(b); بکلیه, for بصحبت.
4 S; آزادگان, for بیچارگان.
5 I(a); ببوسیم, for ببوسند.
6 L, Y, Z, D, E; شهر, for پارس.
7 I; من, for ریش -.
8 I(b), B, P, R, S, and all texts; چنین, for چو من.
9 I(a), I(b); نکند, for ندهد.
10 All texts and all MSS. except I; نکني, for نکند.
11 I, R; محتمل, for یحتمل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۰

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ محذوف [— ‿ ‿ | — — ‿ ‿ | — — ‿ ‿ | — — ‿ ‿]

چکند بنده که گردن ننهد فرمان را

۱ چکند گوی که عاجز نشود[1] چوگان را

تیر کز شست نگارین[2] دلاویز آید

۲ عاشق[3] آنست که بر دیده نهد[4] پیکان را

دست من گیر که بیچارگی از حد بگذشت

۳ سر من دار که در پای تو ریزم جان را

کاشکی پرده بر افتادی ازان منظر حسن

۴ تا همه خلق به بینند نگارستان را

همه را دیده در اوصاف[5] تو حیران ماند

۵ تا دگر عیب نگویند[6] من حیران را

لیکن آن نقش که در روی تو من می بینم

۶ همه را دیده نباشد که به بینند آن را

چشم گریان[7] مرا حال بگفتم بطبیب

۷ گفت یکبار[8] ببوس آن دهن خندان را

---

[1] I(b); تن در ندهد, for عاجز نشود.

[2] All the texts, and all MSS., except I, have سرو بالای کمان ابرو اگر تیرزند.

[3] S, R; عاقل, for عاشق.

[4] I(b), S; کشد, for نهد.

[5] I(b), L, Y(a), Z, E, D; باوصاف, for در اوصاف.

[6] I(a); نگیرند, for نگویند.

[7] I; حیران, for گریان.

[8] I(a); یک روز, for یکبار.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گفتم اوخ[9] که درین درد بخواهم فرسود
۸ که[10] محال است که حاصل کنم این درمان را

پنجه با ساعد سیمین نه بعقل افگندم[11]
۹ غایت جهل بود مشت زدن سندان را

سعدي از سرزنش خلق نترسد هیهات
۱۰ غرقه در بحر[12] چه اندیشه کند طوفان را

سر بنه گر سر میدان ارادت داري
۱۱ نا گزیر است که گوئي بود این میدان[13] را

۱۱

Metre: رملِ مثمّنِ محذوف [— ◡ — — | — ◡ — — | — ◡ — — | — ◡ —]

دوست میدارم من این نالیدن دل سوز[1] را
۱ تا بهر نوعی که باشد بگذرانم روز را

شب همه شب انتظار صبح روئي میرود[2]
۲ کآن صباحت نیست این صبح[3] جهان افروز را

وه که گر من باز بینم چهر مهر افزای دوست[4]
۳ تا قیامت شکر گویم طالع فیروز را

---

9 I(b), R, B, T, C; آیا, for آوخ.
10 I(b); بس, for که.
11 R; افگندي, for افگندم.
12 I; نیل, for بحر.
13 E, L, Y(a), Z, D; چوگان, for میدان. The whole of this line is omitted in I.
1 B, L, E; جانسوز, for دلسوز.
2 I (a); میکنم, for میرود.
3 I (a); خورشید, for این صبح.
4 I, S, R, C, Y(b); او, for دوست.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر من از سنگ ملامت رو بگردانم[5] زنم

۴ جان سپر کردند مردان ناوک دلدوز را

کام جویان را ز ناکامی چشیدن[6] چاره نیست

۵ بر زمستان صبر باید طالب نوروز را

عاقلان[7] خوشه چین از سرّ لیلی غافل اند

۶ کین[8] کرامت نیست جز مجنون خرمن سوز را

دیگری را در کمند آور که ما خود بنده ایم

۷ ریسمان در پا نباشد مرغ[9] دست آموز را

دل ببردست آن نگار شوخ چشم از دست ما

۸ غم فزود و صبر شد وز دل نبرده سوز را[10]

عاشقان[11] دین و دنیا باز را[12] خاصیّتی است

۹ کآن نباشد زاهدان مال و جاه اندوز را[13]

سعدیا دی رفت و فردا همچنان موجود نیست

۱۰ درمیان این و آن فرصت شمار امروز را

---

[5] R; روی بر تابم, for رو بگردانم : I; روی بر پیچم, for do.

[6] T, Y(b); کشیدن, for چشیدن.

[7] P, B, and all texts but Y(b); عاشقان, for عاقلان.

[8] I(a), P, B, R, S, Z, L, D, E, C, Y; این for کین. This line is omitted in B.

[9] I, I(a), I(b), S, T; بر پا حاجت نیست, for در پا نباشد مرغ : R; چه حاجت, for نباشد.

[10] This line is only found in I.

[11] S; عاقلان, for عاشقان.

[12] I(a); سوز را, for باز را.

[13] This line is omitted in B.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

١٢

Metre:

[_ ں _ ا _ ں _ _ ا ں _ ا ں _ ں _ ا ں _ _] مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف

رفتیم اگر ملول شدي از نشست ما

١ فرمای [1] خدمتی که برآید ز دست ما

برخاستیم و نقش تو در جان [2] ما چنانکه

٢ هرجا که هست بیتو نباشد نشست ما

با چون خودي در افگن اگر پنجه میکني

٣ ما خود شکسته ایم چه باید [3] شکست ما

جرمی نکرده ایم [4] که عقوبت کند [5] ولیک

٤ مردم بشرع می نکشد [6] ترک مست ما

شکر خدای بود که آن بت وفا نکرد

٥ باشد که توبهٔ بکند بت پرست ما

سعدي نگفتمت که بدرخت بلند [7] او

٦ مشکل توان رسید ببالای پست ما

---

1 I(a); کاری و, for فرمای.

2 I(a), I(b), S, R, B, T, C; نفس, for جان.
In Z this hemistich is written thus:—
برخاستیم و نقش تو در پیش ما نشست.

3 All texts and all MSS. except I; باشد, for باید.

4 All texts and all MSS. except S; ام, for ایم.

5 R; کني, for کند: I; برم, for کند.

6 Z; مي کشد, for می نکشد: I; بکشد, for نکشد: S; بکشد این, for مي نکشد. D, L; مي کشد این ترک, for نکشد ترک.

7 In all MSS. except I, R, and all texts, this hemistich is written thus:—سعدي نگفتمت که بسرو بلند دوست.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

١٣

Metre: منسرحِ مثمّنِ مطویِّ منحور [ــ ا ــ ـ ـ ا ــ ـ ا ــ ـ ا ــ ـ ـ ا ــ]

روی تو خوش مینماید آینهٔ ما ١ کآینه پاکیزه است و روی تو زیبا
چون می روشن در آبگینهٔ صافی ٢ خوی جمیل از جمال روی تو پیدا
هرکه دمی با تو بود یا قدمی رفت ٣ از تو نباشد بهیچ حال[1] شکیبا
صید بیابان سر از کمند به[2] پیچد ٤ ما همه پیچیده در کمند تو عمدا
طایر مسکین که مهر[3] بست بجائی ٥ گر بکشندش نمیرود بدگر جا
غیرتم اید شکایت از تو بهرکس ٦ درد احبّا نمی برم باطبّا
برخی جانت شوم[4] که شمع افق را ٧ پیش بمیرد چراغدان ثریّا
گر تو شکر خنده آستین نفشانی[5] ٨ هر مگسی طوطئ شوند شکرخا
لعبت شیرین اگر ترش ننشیند[6] ٩ مدّعیانش طمع کنند بحلوا
مرد تماشای باغ حسن تو سعدی است ١٠ دست[7] فرومایگان برند بیغما

١٤

Metre: رجزِ مثمّنِ سالِم [ــ ـ ا ــ ــ ا ــ ـ ا ــ ــ ا ــ ـ ا ــ ــ]

ز اندازه بیرون تشنه ام ساقی بیار آن آبرا
١ اول مرا سیراب کن و[1] آنگه بده اصحاب را

---

[1] All MSS. except I, and all texts; روی, for حال.
[2] S, I; نه, for به.
[3] I(b); دل به, for مهر.
[4] I(a), I(b), B, S, R; جانسوزمت, for جانت شوم.
[5] I, R, Y(b); بفشانی, for نفشانی.
[6] I; بنشیند, for ننشیند.
[7] I(b); میوه, for دست.
[1] B, R, S, and all texts but C, omit و before آنگه.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

من نیز چشم از خواب خوش بر مي نکردم پیش ازین
۲ روز فراق دوستان شب خوش بگفتم [2] خواب را

هر پارسا را کآن صنم در پیش خاطر [3] بگذرد
۳ چشمش با برو [4] افگند باطل کند محراب را

من صید وحشي نیستم در بند جان خویشتن
۴ گروی کمان زه میکند [5] استاده ام پرتاب [6] را

مقدار یار همنفس چون من نداند هیچکس
۵ ماهي که بر خشک اوفتد قیمت بداند آب را

وقتی در آبی تا میان [7] دستی و پائی میزدم
۶ اکنون همان پنداشتم دریای [8] بی پایاب را

امروز حالا [9] غرقه ام تا بر کناری اوفتم
۷ آنگاه حکایت گویمت درد دل غرقاب را [10]

گر بیوفائي کردمی یرغو بقا آن [11] بردمی
۸ کآن کافر اعدا میکشد وین سنگدل احباب را

---

2 I ; نکردم, for بگفتم.
3 I ; مسجد, for خاطر.
4 I(a) S, T, Y(b) ; بر ابرو, for بابرو.
5 I(a), I(b), S, R, B, and all texts, read بتیرم میزند, for کمان زه مي کند.
6 I(a) ; نشّابر, for پرتابرا.
7 All texts but T and Y(b) ; همچنان, for تا میان.
8 I(a) ; غرقاب, for دریای.
9 I(a), I(b), R, Z, L, E, Y, D ; حالی, for حالا.
10 In E, Y, Z, E, D, this hemistich is written thus :—
: و آنگه حکایت میکنم تا زده ام غرقابرا
I(b), S, R, B, T, C, have the same, but substitute گر for تا.
11 I(b) ; بدیوان, for بقا آن.

فریاد میدارد رقیب از دست [12] مشتاقان او
۹ آواز مطرب در سرا [13] زحمت بود بوّاب را
سعدي چو جورش میبري نزدیک او دیگر مرو [14]
۱۰ ای بی بصر من میروم او میکشد قلّاب را

١٥

Metre : مجتثّ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [‿ — ‿ — | ‿ ‿ — — | ‿ — ‿ — | ‿‿ —]

شب فراق نخواهم دواج [1] دیبا را
۱ که شب دراز بود خوابگاه تنها را
ز دست رفتن دیوانه عاقلان دانند
۲ که احتمال نماند است نا شکیبا را
گرش به بیني و دست از ترنج بشناسي
۳ روا بود که ملامت کني زلیخا را
چنین جوان که توئي برقعی فرو آویز
۴ و گرنه دل برود [2] پیر پای برجا را
تو آن درخت گلی کاعتدال قامت تو
۵ ببرد قیمت [3] سرو بلند بالا را
دگر بهرچه تو گوئي مخالفت نکنم
۶ که بیتو عیش میسّر نمي شود ما را

---

[12] I(a), S, B, C ; پیش, for دست.
[13] R and all texts but Y(b) ; حرم, for سرا.
[14] All texts but C and T ; مشو, for مرو.
[1] I inserts و after دواج.
[2] T, Y(b) ; ببري, for برود.
[3] I(a), I(b) ; رونق, for قیمت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دو چشم باز نهاده نشسته ام همه شب [4]

۷ چو فرقدین و نگه میکنم ثریّا را

شبی و شمعی و جمعی چه خوش بود تا روز

۸ نظر بروی تو کوري چشم اعدا را

من از تو پیش که نالم که در شریعت عشق

۹ معاف دوست بدارند قتل عمدا را

تو همچنان دل شهري [5] بغمزهٔ ببري

۱۰ که بندگان بني سعد خوان یغما را

درین روش که توئي بر هزار چون سعدي

۱۱ جفا و جور توانى ولى مکن یارا

۱۶

Metre : هزجِ مثمّنِ اخرب [– – ∪ | – ∪ ∪ – | – – ∪ | – ∪ ∪ – | – –]

وقتی دل سودائي [1] میرفت به بستانها

۱ بی خویشتنم کردي بوئی گل و ریحانها [2]

گه نعرهٔ زدمي بلبل گه جامه دریدمي گل

۲ با [3] یاد تو افتادم وز [4] یاد برفت آنها

[4] I ; شب و روز, for همه شب.
[5] I(b), T, C, Y(b) ; خلقی, for شهري.
[1] I(a), I(b), S ; شیدائي, for سودائي.
[2] This is the I, R, reading : I(a), I(b), B, S, and all texts but C, and Y(b), read this hemistich thus :—عیش و طرب آوردي بر لاله و ریحانها.
[3] I(a), S, R, B, and all texts ; تا, for با.
[4] I(b), R, and all texts but T ; از, for وز.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ای مهر تو در دلها وی مهر تو بر لبها
۳ ای[5] شور تو در سرها وی سرّ تو در جانها

تا عهد تو در بستم عهد همه بشکستم
۴ بعد از تو روا باشد نقض همه پیمانها

تا خار غم عشقت آویخته در دامن
۵ کوته نظري باشد رفتن بگلستانها

آنرا که چنین دردی از پای در اندازد
۶ باید که فرو شوید دست از همه درمانها

گر در طلبت رنجی ما را برسد شاید
۷ چون عشق حرم باشد سهل است بیابانها

هر تیر که در کیش است گو[6] بر دل ریش آید
۸ ما نیز یکی باشیم از جمله قربانها

هر کو نظري دارد[7] با یار کمان ابرو
۹ باید که سپر باشد پیش همه پیکانها

گویند مگو[8] سعدي چندین سخن[9] عشقش
۱۰ میگویم و بعد از من گویند بدورانها[10]

---

[5] All MSS. but I(a), and all texts but Y(b); وی, for ای.
[6] I(b); گر, for گو.
[7] R; هرکش نظري باشد, for هر کو نظري دارد.
[8] I; مکن, for مگو.
[9] I(a), I(b), R, C, L add از after سخن.
[10] I(b), S; بدستانها, for بدورانها.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۷

Metre: رجز مثمّن سالم [— ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — —]

وقت طرب خوش یافتم آن دلبر طنّاز را

۱ ساقی بیار آن جام می مطرب بساز آن ساز را [1]

امشب که بزم عارفان از شمع رویت روشنست

۲ آهسته تا نبود خبر رندان شاهدباز را

دوش ای پسر می خوردهٔ چشمت گواهی میدهد

۳ باری حریفی جو که او مستور دارد راز را

روی خوش و آواز خوش دارند هریک لذّتی

۴ بنگر [2] که لذّت چون بود محبوب خوش‌آواز را

چشمان مست [3] و ابروان جان را بناوک میزنند

۵ یا رب که داد است این کمان آن ترک تیرانداز را

شور غم عشقش چنین حیفست پنهان داشتن

۶ در گوش نی رمزی بگو تا برکشد آواز را

شیراز پر غوغا شد است از فتنه چشم خوشت

۷ ترسم که آشوب خوشت برهم زند شیراز را [4]

من مرغکی پربسته ام [5] ز آن در قفس بنشسته ام

۸ گر [6] زانکه بشکستی قفس بنمودمی پرواز را

---

1 The whole of this ode is omitted in I(a), S, R, B, T, C, Y(a).

2 I(b); دانی, for بنگر.

3 All MSS. except I(b) and all texts; ترک, for مست.

4 Lines 6 and 7 are only found in I(b).

5 I(b); مرغ پر بر بسته ام, for مرغکی پربسته ام.

6 I(b); ور, for گر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

سعدي تو مرغ زیرکی خوبت [7] بدام [8] آورده ام
۹ مشکل بدست آرد کسی مانند تو شهباز را

۱۸

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [— ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ —]

ای مسلمانان فغان زان نرگس جادو فریب
۱ کو بیکره برد از من صبر و آرام و شکیب [1]

رومیانه روی دارد زنگیانه زلف و خال
۲ و آن کمان ابروانش بین که دارد پر عتیب [2]

تا ندیدم قد روح افزای دلبندم نشد
۳ هوشم از تن صبرم از دل پای عقلم از رکیب [3]

از عجایبهای عالم سي و دو چیز عجیب
۴ جمع مي بینم عیان در روی آنمه بی حجیب

ماه و پروین تیر و زهره شمس و قوس و کاج و عاج
۵ مورد و نرگس لعل و گل سبزي و می مکر [4] و فریب

بان و خطمي شمع و صندل شیر و قیر و نور و نار
۶ شهد و شکر مشک و عنبر دُرّ و لؤلؤ نار و سیب

---

[7] I(b); تو مرغ زیرکی خوبت for چو با این زیرکي چونت.
[8] I(a). B, S, R, Y, T, E, L; دست, for دام.

[1] In I(a), S, R, this ode is omitted.
[2] In I(b) this hemistich runs as follows:—
زان کمان حاجبان ابروی دارد پر عقیب:
B, T, C; the same, but with چون for زان.
[3] This line is only found in I(b).
[4] I(b), T, C, D; وصل, for مکر: Z; حیل, for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

معجزات پنج پیغمبر برویش در پدید
۷ احمد و داود و عیسی خضر و داماد شعیب

ای صنم گر من بمیرم نا چشیده زان لبان
۸ داد گر از تو بخواهد داد من روز حسیب

سعدیا از روی تحقیق این سخن نشنیده
۹ هر نشیبی را فراز و هر فرازی را نشیب

۱۹

Metre :
[– – ا ب – ب ا ب – – ا ب – ب ا ب – –] مضارعِ مثمّن اخربِ مکفوفِ مقصور

رفتی و صد هزار دلت [1] دست در رکیب
۱ ای جان اهل دل که تواند ز تو شکیب

گوئی [2] که احتمال کند مدّت [3] فراق
۲ آنرا که یکنفس [4] نبود طاقت عتیب

تا همچو آفتاب بر آئی دگر ز شوق
۳ ما جمله دیده بر ره و انگشت بر حسیب

از دست قاصدی که کتابت بمن رسد
۴ در پای قاصد افتم و بر سر نهم کتیب

چون دیگران ز دل نروی گر روی ز چشم
۵ کاندر میان جانی و از دیده در حجیب

---

1 I(a), I(b), P, S, R, Z, E, D, L, Y ; دل و, for دلت.

2 S ; گویا, for گوئی.

3 I(a), S, B, T, C, Y(b) ; شدّت, for مدّت.

4 I(a) ; بکزمان, for یکنفس : All texts except T, C, Y(b) ; یکدمش for یکنفس.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

امید روز وصل دل خلق میدهد
۶ ورنه فراق خون بچکانیدي از نهیب
در بوستان سرای تو بعد از تو کی بود
۷ خندان انار و تازه به و سرخ روی سیب
این [5] عید متّفق نشود خلق را نشاط
۸ از بسکه بر رسیدنت آئین کنند و زیب
این طلعت خجسته که داري تو [6] غم مدار
۹ کاقبال یاورت بود اندر [7] فراز و شیب
همراه تست خاطر سعدي بحکم آنکه
۱۰ خلق خوشت چو گفتهٔ سعدیست دلفریب
تأیید و نصرت و ظفرت باد همعنان
۱۱ هر بامداد و شب که نهي پای در رکیب [8]

۲۰

Metre: رملِ مسدّسِ مقصور [– ᴗ – – | – ᴗ – – | – ᴗ –]

غافل اند از زندگي مستان خواب
۱ زندگاني چیست مستي از شراب .
تا نه پنداري شرابی گفتمت
۲ خانه آبادان و عقل از وی خراب

---

[5] T, C, Y(b) ; بی, for این.
[6] I(b), R, S, B, T, C ; با تست, for داري تو.
[7] I(b) ; یاور تو بود در, for یاورت بود اندر.
[8] This line is omitted in B.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

از شراب عشق [1] جانان مست شو

۳ كآنچه عقلت ميبرد شرّ [2] است و آب

قرب خواهي گردن از طاعت مپيچ

۴ خواجگي [3] خواهي سر از خدمت [4] متاب

خفته در وادي و رفته كاروان

۵ ترسمت منزل نه بيني [5] جز بخواب

تا نپاشي تخم طاعت دخل عيش

۶ بر نگيري رنج بين و گنج ياب

چشمهٔ حيوان بتاريكي در است

۷ لؤلؤ اندر بحر و گنج اندر خراب

هر كه دايم حلقهٔ بر در زند

۸ ناگهش [6] روزي بباشد فتح ياب

رفت بايد تا بكام دل رسيد [7]

۹ شب نشستن تا بر آيد آفتاب

سعديا گر مزد خواهي بيعمل

۱۰ تشنه خسپد كارواني در سراب

---

1 I(b), S, R, Y(b), T; شوق, for عشق.

2 I(b); شير, for شرّ.

3 I(b); خاصگي, for خواجگي.

4 S; طاعت, for خدمت.

5 I(a); ترسمش منزل نه بيند, for ترسمت منزل نه بيني.

6 I(a); ناگهان, for ناگهش.

7 S; رسند, for رسيد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۱

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — —]

۱ ما را همه شب نمیبرد خواب ای خفتهٔ روزگار دریاب
۲ در بادیه تشنگان بمردند وز حلّه[1] بکوفه میرود[2] آب
۳ ای سخت کمان سست پیمان این بود وفای عهد[3] اصحاب[4]
۴ خار است بزیر پهلوانم بی روی تو خوابگاه سنجاب
۵ ای دیدهٔ عاشقان برویت چون روی مجاوران بمحراب
۶ من تن بقضای عشق دادم پیرانه سر آمدم بکتاب
۷ زهر از کف دست نازنینان در حلق چنان رود که جُلّاب
۸ دیوانهٔ کوی خوبرویان دورش نکند جفای بوّاب
۹ سعدی نتوان بهیچ کشتن الّا بفراق روی احباب[5]

۲۲

Metre: رملِ مسدّسِ مقصور [— ∪ — — | — ∪ — — | — ∪ —]

۱ ماه رویا روی خوب از من متاب بی خطا کشتن چه می بینی[1] صواب
۲ دوش در خوابم در آغوش آمدی وین نپندارم که بینم جز بخواب
۳ از درون سوز ناک و چشم تر[2] نیمهٔ در[3] آتشم نیمی در آب

[1] B, E, Y(a), Y(b); دجله, for حلّه.
[2] I, I(a), I(b), S, Z; برند, for رود.
[3] I(b), S, R, B; وفا و عهد, for وفای عهد.
[4] I(b), and all texts except Z; احباب, for اصحاب.
[5] I(b), R, and all texts except Z; اصحاب, for احباب.
[1] I(b); نمی بینم, for چه می بینی.
[2] S, R; نم, for تر.
[3] T, Y(b); نیمی اندر, for نیمهٔ در.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ناوکش را جان درویشان هدف ۴ ناخنش را خون مسکینان خضاب

او سخن میگوید و دل میبرد ۵ او نمک میریزد و جانها[4] کباب

هر که باز آید ز در پندارم اوست ۶ تشنهٔ مسکین آب پندارد سراب

حیف باشد بر چنان تن پیرهن ۷ ظلم باشد بر چنان صورت نقاب

خوی بدامان از بناگوشش بگیر ۸ تا بگیرد جامهات بوی گلاب

فتنه باشد شاهدی شمعی بدست ۹ سرگران از خواب و سرمست از شراب

بامدادان تا بشب رویت مپوش ۱۰ تا بپوشانی جمال آفتاب

سعدیا گر دربرش خواهی چو چنگ ۱۱ گوشمالت خورد باید چون رباب

۲۳

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [⏓ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏕ —]

آن نه زلف است و بناگوش که روز است و شبست

۱ و آن نه بالای صنوبر که درخت رطبست

آن دهان نیست که در وهم[1] سخندان[2] آید

۲ مگر اندر سخن آئی و بداند[3] که لبست

آتش روی تو زینگونه[4] که در خلق گرفت

۳ عجب از سوختگی نیست که خامی عجب است

آدمی نیست که عاشق نشود وقت[5] بهار

۴ هر درختی[6] که بنوروز نجنبد حطب است

---

4 I, I(a), B, S, R ; مردم, for جانها : I(b), C, Y(b) ; دلها, for do.

1 I(b), B, R, and all texts ; وصف, for وهم

2 I(a) ; سخن گوی, for سخندان

3 All MSS. except I, and all texts ; بدانم, for بداند.

4 S ; سان, for گونه.

5 All texts except Z ; فصل, for وقت.

6 I, B, R, S, and all texts but C ; گیاهی, for درختی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

جنبش سرو مپندار که از[7] باد صباست

۵ بلکه[8] از نالهٔ مرغان چمن در طرب است

خواهم اندر طلبت عمر بپایان آورد

۶ گرچه راهم نه باندازهٔ پای طلب است

همه کس را بتو این میل نباشد که مراست

۷ کآفتابی تو و کوتاه نظر مرغ شب است

هر قضائی[9] سببی دارد و من در غم دوست

۸ اجلم میکشد و درد فراقش[10] سبب است

سخن خویش به بیگانه نیارم گفتن[11]

۹ گله از دوست بدشمن نه طریق ادب است

لیکن این حال[12] محال است که پنهان ماند

۱۰ تو زره میدری و پردهٔ سعدی قصب است

۲۴

Metre: هزج مثمن اخرب مکفوف مقصور [— — | ᴗ | ᴗ — — | ᴗ | ᴗ — — | ᴗ | ᴗ — —]

ای لعبت خندان لب لعلت که گزید است

۱ وز باغ لطافت گل روی تو که چید است[1]

---

[7] S, B, T, Y(b); سرو تو پنداري کز, for سرو مپندار که از.

[8] I(b), B, I, S, R, T, Z, D; نه که, for بلکه.

[9] I(a); بلائی, for قضائی.

[10] All MSS. but I(a), and S, and all texts; فراقم, for فراقش.

[11] I(a), I(b), B, S, R; نمي يارم گفت, for نيارم گفتن : T, C, Y(b); نمي بايد گفت, for do.

[12] I(b); قصه, for حال.

[1] In I this hemistich is written thus:—

وی باغ لطافت به رویت که گزید ست

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آنکس که بچیدست بمقصود رسید است
۲ و آنکو نگزیدست بسی غصّه کشید است [2]

نیکو تر از این میوه همه عمر که خورد است [3]
۳ شیرین تر از این خربزه هرگز که برید است

ای خضر حلالت نکنم چشمهٔ حیوان
۴ داني که سکندر بچه محنت[4] طلبید است

این[5] خون کسی ریختهٔ یا[6] می سرخ[7] است
۵ یا توت سیاه است که بر جامه چکید است

با جمله در آمیزي و از ما بگریزي
۶ جرم از تو نباشد گنه از بخت رمید است

بسیار توقف نکند میوهٔ پر بار
۷ چون عام بدانند که شیرین و رسید است

شکر است که دیوار بیکبار بیفتاد
۸ تا باز نگوئي که کس این باغ ندید است [8]

گل نیز در آن هفته دهن باز نمیکرد
۹ امروز نسیم سحرش[9] پرده درید است

---

2 This line is only found in I(b), B, T, and C. · The variants are unimportant.

3 In I this hemistich is written thus: زیباتر ازین صید همه عمر که کردست.
The whole line is omitted in I(a).

4 I(b), C, Y(b); زحمت, for محنت.

5 S; تو, for این: I, I(b), R, B; آن, for do.

6 I inserts خود after یا.

7 I(a), C; لعل, for سرخ: I(b), T; ناب, for do.

8 In B, T, C, Y(b) the second hemistich runs as follows:—
تا هیچکس این باغ نگوئي که ندید است. R; خلق نگویند, for باز نگوئي.
In I, S, the whole line is omitted.

9 S; سحري, for سحرش.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

در دجله که مرغابي از انديشه نرفتي

١٠ کشتي رود اکنون که سرجسر بريد است

رفت آنکه فقاع از تو کشائيم دگربار

١١ مارا بس[10] ازين کوزه[11] که بيگانه مکيد[12] است

گر ميوهٔ اين باغ بتاراج ببردند[13]

١٢ صد جاى[14] دگر ميوهٔ شيرين و رسيد[15] است[16]

سعدي درِ بستان هوائى دگرى زن[17]

١٣ وين کشت رها کن که درو گله چريد ست[18]

٢٥

Metre:
هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [— — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — —]

اى ديدنت آسايش و خنديدنت آفت

١ گوى از همه خوبان بربودي بلطافت

---

10 I(a); بيزارم, for مارا بس.

11 S; ميوه, for کوزه.

12 S, I; چشيد, for مکيد.

13 In I(a) and S this hemistich is written thus:—

سعدي اگر اين ميوه بتاراج ببردند

R, and all texts, except T and C, have the same, but with اگرش, for اگر اين.

14 I(a); باغ, for جائى.

15 B, R, Y(a), Z, D; برسيد ست, for و رسيد ست: I(a); چو حلوا برسيد ست, for شيرين و رسيد ست.

16 I, T, C, omit line 12 and substitute line 13 for it. In I(b) line 12 runs as follows:—

گر ميوه از اين باغ بتاراج نبردند * در جائى دگر ميوه شيرين برسيد ست

17 In B the first hemistich is written thus:—

سعدي تو خيال در باغ دگرى کن

18 Line 13 is omitted in I(a), R, and all texts except T and C.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ای صورت زیبای[1] خطائی بنکوئي
۲ وی قطرهٔ باران بهاري بنظافت

ای سرو خرامان گذري از در[2] رحمت
۳ وی ماه درخشان نظري از سر رافت

ای عقل نگفتم که تو در عشق نگنجي
۴ در دولت خاقان نتوان کرد خلافت[3]

گویند برو تا برود صحبت از دل
۵ ترسم هوسم بیش کند بعد مسافت[4]

با قدّ تو زیبا[5] نبود سرو بنسبت
۶ با روی تو نیکو[6] نبود مه باضافت[7]

صد سفرهٔ دشمن بنهد طالب مقصود
۷ باشد که یکی[8] دوست بیاید بضیافت

شمشیر ظرافت بود از دست عزیزان
۸ درویش نباید .که برنجد ز ظرافت[9]

---

1 I; دیدائی, for زیبائی.

2 I(a), I(b), S, R, T, C; سر, for در.

3 All texts, and all MSS., except I. read this line as follows:—
هر ملک وجودی که بشوخي بگرفتي * سلطان خیالت بنشاندی بخلافت
In B lines 2 and 4 are omitted.

4 All MSS. except I, and all texts, read this line as follows:—
گویند بدوري بکن از یار صبوري * در مهر تفاوت نکند بعد مسافت

5 B; رعنا, for زیبا.

6 I(a), S, R; زیبا, for نیکو: I(b), T, C, Y(b); لایق, for نیکو.

7 All MSS. except I, and all texts, insert the following verse after line 6:— آنرا که دلارام دهد وعدهٔ بکشتن * باید که ز مرگش نبود هیچ مخافت

8 B, Y, E, D, C; تا بوکه شبی, for باشد که یکی: R, T, Z, L; the same, but with یکی, for شبی: I(b); تا چون تو, for باشد که

9 All MSS. except I, and all texts, read this line as follows:—
ای دل هوس روئی دلاویز ظریفان * بگذار که روزي بکشندت بظرافت

سعدي چو گرفتار شدي تن بقضا ده
٩ دريا دُرّ و مرجان بود و هول [10] و مخافت [11]

٢٦

Metre: منسرح مثمّن مطوي منحور [_ | _ ∪ ∪ _ | ∪ _ ∪ _ | _ ∪ ∪ _]

اينكه [1] تو داري قيامتست نه قامت
١ وين نه تبسّم كه معجز است و كرامت

هركه تماشاى روي چون قمرت [2] كرد
٢ سينه [3] سپر كرد پيش تير ملامت

هر شب و روزى كه بيتو ميرود [4] از عمر
٣ هر نفسى ميرود هزار ندامت

عمر نبود آنچه غافل از تو نشستم
٤ باقي عمر ايستاده ام بغرامت

سرو خرامان چو قدّ معتدلت نيست
٥ آن همه وصفش كه ميكنند بقامت

چشم مسافر كه برجمال تو افتد [5]
٦ عزم رحيلش بدل شود باقامت

---

[10] P, B, and all texts ; خوف, for هول.

[11] In I(b), T, C, Y(b), this line is omitted.

[1] In I قدّ is inserted between اين and كه.

[2] I(a), I(b), S, R, Z ; سيرت, for قمرت.

[3] I(a), I(b), I, S, R, T, Z ; روئى, for سينه.

[4] I(a) ; مي برم, for ميرود : I, Z ; مي خورم, for do.

[5] I(b), S, Z, Y(a) ; افتاد, for افتد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

اهل فریقیــن در تو خیــره بمــانند

۷ گــر بــروی در حســاب‌گاه قیــامــت

این همه سختي و نامرادي[6] سعــدي

۸ چون تو پسندي سعــادتست و سلامت

۲۷

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — —]

مجنــون عشق را دگر امروز حالتســت

۱ کاسلام دین لیلی و دیگــر[1] ضلالتســت

فرهاد را ازآن چه که شیرین ترش کند[2]

۲ کین[3] را شکیب نیست گر آنرا[4] ملالت ست

عذرا که نانوشته بخــواند[5] حدیث عشق

۳ داند کز[6] آب دیــدهٔ وامق رسالتســت

مطــرب همیــن طریق غزل گو[7] نگاه دار

۴ کین ره که برگرفت بجــائی دلالتست

ای مـدّعي که مي گذري بر کنــار آب

۵ ما را که غــرقه ایم نداني چه حالتســت

---

6 I ; وبی, for نا.

1 Y(b) ; باقی, for دیگر.

2 L, Z ; بود, for کند : Y(b) ; شود, for do.

3 R, Z, L, C, Y(b) ; این, for کین.

4 R ; نخواند, for بخواند.

5 R ; اورا, for آنرا.

6 R. Z. L, C, Y(b) ; که, for کز.

7 C, Y(b) ; را, for گو.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

زین در کجا رویم که ما را بخاک او

٦ و او را بخون ما که بریزد حوالتست[7]

گر سر قدم نمي کنمش پیش اهل دل

٧ سر بر نمي کنم که مقام خجالتست

جز یاد دوست هرچه کني عمر ضایع است

٨ جز سرّ عشق هرچه بگوئي بطالتست

از هر جفاش[8] بوی وفائي همي دمد[9]

٩ در هر تعنّتیش[10] هزار استمالتست

ما را دگر معامله با هیچ کس نماند

١٠ بیعی که بی حضور تو کردیم[11] اقالتست

سعدي بشوی لوح دل از نقش غیر او[12]

١١ علمی که ره بحق ننماید جهالتست

۲۸

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ᴗ | — ᴗ — ᴗ | ᴗ — —]

آن ماه دو هفته در نقاب است ١ یا حوری دست در خضاب است

و آن وسمه بر ابروان دلبند[1] ٢ یا[2] قوس قزح بر آفتاب است

---

[7] L, Y(b) ; عجالت, for حوالت.

[8] R, Z, L, C, Y(b) ; جفات, for جفاش.

[9] R, L ; دهد, for دمد.

[10] R, Z, L, C, Y(b) ; تعنّتیت, for تعنّتیش.

[11] I ; کردم, for کردیم.

[12] I ; دوست, for او.

[1] B, T ; دلکش, for دلبند: Y(b) ; بران کمان ابرو, for بر ابروان دلبند.

[2] In all M.S.S. except I(a), and all texts but C ; چون, for یا.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ای[3] شهرهٔ شهر و فتنه خیل ۳ في منظرک النهار و اللیل

هر کو نکند بصورتت میل ۴ در صورت آدمي دوابست[4]

گر چه تو امیر و ما اسیریم ۵ گر چه[5] تو بزرگ و ما حقیریم

ور چه[6] تو غني و ما فقیریم ۶ دلداري دوستان ثوابست

سیلاب ز سر گذشت یارا ۷ ز اندازه بدر[7] مبر جفا را

باز آی که از[8] غم تو ما را ۸ چشمی و هزار چشمه[9] آبست

ای داروی دلپذیر در دم ۹ اقرار به بندگیت کردم

داني که من از تو بر گردم ۱۰ چندانکه خطا[10] کني صواب است

ای روی تو از بهشت بابی ۱۱ دل بر نمک لبت کبابی

گفتم زنم[11] بر آتش آبی ۱۲ این آتش دل نه[12] کار[13] آبست

ای سرو روان و کلبن نو ۱۳ مه پیکر[14] و آفتاب پرتو

بستان و بده بگو و بشنو ۱۴ شبهای چنین نه وقت خواب است

امشب شب خلوت است تا روز ۱۵ ای طالع سعد و بخت فیروز[15]

شمعی بمیان ما بر افروز ۱۶ یا شمع منه که ماهتاب است

این گرسنه گرگ بی ترحم ۱۷ خود سیر نمي شود ز مردم

---

3 B; آن, for ای.
4 In I lines 7 and 8 are transposed with verses 3 and 4.
5 All MSS. except I and B, and all texts but Z and C; ورچه, for گرچه
6 R, and all texts except C; گرچه, for ورچه.
7 I(b), R, T, C, Y(b); برون, for بدر.
8 I(a); در, for از.
9 In all MSS. except I, and all texts; قطره, for چشمه.
10 S, R, Z; جفا, for خطا.
11 I(a), I(b), B, T; که زنم, for بزنم.
12 I(a); چه, for نه.
13 All texts and all MSS. except I; جائی, for کار.
14 All texts and all MSS. except I; طلعت, for پیکر.
15 This, and the following line, are only found in I.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ابنـــای زمـــان مثـــال کنـــدم ۱۸ وین دور[16] فلک چو آسیاب است

ساقي قـدحـی قلنـــدري وار ۱۹ در ده بمعـــاشـــران هشیـــــار

دیوانه بحـــال خـــویش بگـــذار ۲۰ کاین مستي ما نه از شرابست[17]

بـــادست غـــرور زنـــدگانـــي ۲۱ برقســـت لـــوامـــع جـــوانـي[18]

دریـــاب دمـــی کـــه میتـــوانـي ۲۲ بشتـــاب که عمر در شتـــابست

سعـــدي تو نه[19] مرد وصل اوئي ۲۳ چنـــد[20] لاف زنـي و قرب جوئي

ای تشنه بخیـــره چنـــد پوئي ۲۴ کاین ره که تو میـــروي سرابست

۲۹

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— — ◡ | — ◡ — ◡ | ◡ — — ◡ | — ◡ —]

از هرچه میرود سخن دوست خوشتـــر است

۱ پیغام آشـــنـــا نفـــس روح پـــرور است

هـــرگـــز وجـــود حاضـــر[1] غـــایب شنیـــدهٔ

۲ من درمیان جمع و دلم جای دیگـــر است

شاهد چو[2] درمیـــان نبود شمع گو بمیـــر[3]

۳ ور هست اگر چراغ نبـــاشد منـــوّر است

---

[16] I(b), R; چرخ, for دور. [17] Lines 19 and 20 are omitted in S.

[18] This and the next line are only found in I, and take the place of the two following verses which succeed line 18 in all other MSS. and texts; تنـدي وجفـا و زشت خوئی * چنـــد آنکه همیکنـــي نکـوئی
فرمـان برمت بهر چه گوئي * جان بر لب و گوش بر خطابست

[19] All texts but T and C; چه, for نه.

[20] All texts, and all MSS. except I; تا, for چند,

[1] In all MSS. except I, B, and in all texts, و is inserted after حاضر.

[2] All MSS. except I(a), and all texts; که, for چو.

[3] I(b), T, C, Y(b); مباش, for بمیر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ابنای روزگار بصحرا روند و باغ

۴ صحرا و باغ زنده دلان کوی دلبر است

کاج آن بخشم رفتهٔ ما آشتي کنان

۵ باز آمدي که دیدهٔ مشتاق[4] بر در است

جانا دلم چو عود بر آتش بسوختي

۶ وین دم که میزنم ز غمت دود مجمر است

شبها که بیتو ام شب کور است در خیال

۷ ور[5] بیتو بامداد کنم روز محشر است

گیسوت عنبرینه و گردن تمام عود

۸ معشوق خوبروی چه[6] محتاج[7] زیور است

سعدي خیال بیهوده بستي امید وصل

۹ هجرت بکشت و وصل هنوزت مصوّر است

زنهار ازین امید درازت که در[8] دل است

۱۰ هیهات ازین خیال محالت که در سر است

۳۰

Metre: هزجِ مثمّنِ اخرب [– – ⏑ | ⏑ – – – | – – ⏑ | ⏑ – – –]

ای کسوت زیبائی بر قامت چالاکت

۱ زیبا نتواند دید الّا نظر پاکت

گر منزلتی دارم بر خاکدرت میرم

۲ باشد که گذر افتد[1] یکروز بر آن خاکت

---

[4] I(b) S, R, T; عشّاق, for مشتاق.
[5] I; چون, for ور.
[6] Y(a), L, E, D; چو, for چه.
[7] B, T, C; حاجت, for محتاج.
[8] B, E, T, D; بر, for در.
[1] All MSS. and all texts, except T, C, Y(b); باشد, for افتد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دانم که سرم روزي در پای تو خواهد شد

٣ هم در تو گریزم پس دست من و فتراکت

ای چشم خرد حیران در منظر مطبوعت

۴ وی دست نظر[2] کوتاه از دامن ادراکت

گفتم که در آویزم[3] با مار سر زلفت

۵ بیچاره فرو ماندم پیش لب ضحّاکت

مه روی بپوشاند خورشید خجل گردد[4]

۶ گر پرتو روی افتد بر طارم افلاکت

گر زانکه ببخشائي فضلست بر اصحابت

۷ ور زانکه بسوزاني حکمست بر املاکت

خون همه گر ریزي از کس نبود بیمت

۸ جرم همه گر بخشي از کس نبود باکت

چندانکه جفا خواهي میکن که نمیگردد

۹ غم گرد دل سعدي با یاد طربناکت

٣١٠

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [⏓ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑⏑ –]

اتفاقم بسر کوی کسی افتاد است

١ که در آن کوی چو من کشته[1] بسی افتاد است

---

[2] I(a), I(b), B, and all texts, except T, Y(b); هوس, for نظر.

[3] I, B, R, and all texts, نیاویزم, for در آویزم.

[4] I(a), I; ماند, for گردد.

[1] I(a), S, B, R; خروبار, for چو من کشته: I(b), T, C; کوچه خر و بار, for کوئی چو من کشته: In I this hemistich runs as follows:—

که خر و بار درآن کوئی بسی افتاد است

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خبر ما برسانید بمرغان چمن
۲ که هم‌آواز شما در قفسی افتاد است

بدلارام بگو ای نفس باد سحر[2]
۳ کار ما همچو سحر[3] با[4] نفسی افتاد است

روی شیرین چتوان گفت برو خال سیاه[5]
۴ انگبین است که در وی مگسی افتاد است

همه[6] کس عزم[7] هوس باختن ما نکند
۵ مگر آنکس که بدام هوسی افتاد است

سعدیا حال پراگندهٔ گوی[8] آن داند
۶ که همه عمر بچوگان کسی افتاد است

۳۲

Metre: رملِ مثمنِ مقصور [– ᴗ – – | – ᴗ – – | – ᴗ – – | – ᴗ –]

این توئی یا سرو بستانی برفتار آمده است
۱ یا ملک در[1] صورت مردم[2] بگفتار[3] آمده است

آن پری کز خلق پنهان بود چندین روزگار
۲ باز می بینم که در عالم پدیدار آمده است

---

[2] I(a); صبا, for سحر. [3] I(a); صبا, for سحر. [4] S; در, for با.

[5] In all MSS. except I, and all texts, this hemistich runs as follows:— پائی‌بند تو تحمّل چکند گر نکند

[6] I(b), T, Y(b); هیچ, for همه.

[7] I(a); میل, for عزم: I, S, I(b); عیب, for do.

[8] I(b), B, S; او, for آن.

[1] R and all texts; بر, for در.

[2] R, T, C; آدم, for مردم. [3] E, D, Y, L; برفتار, for بگفتار.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

عود میسوزند یا گل میدمد در بوستان
۳ دوستان یا کاروان مشک تاتار آمده است

ساربانا یک نظر بر[4] روی آن زیبا نگار
۴ گر بجانی میدهند اینک خریدار آمده است

تا مرا با نقش رویش آشنائي اوفتاد
۵ هرکه مي بینم بچشمم نقش دیوار آمده است

من دگر در خانه ننشینم اسیر و دردمند
۶ خاصه این ساعت[5] که گفتي[6] گل ببازار آمده است

گر تو انکار نظر در آفرینش میکني
۷ من همیگویم که چشم از بهر این کار آمده است[7]

وه که گر من باز بینم روی یار خویش را
۸ مردهٔ بینی که در دنیا[8] دگر بار[9] آمده است

آنچه بر من میرود در بندت ای آرام جان
۹ با کسی گویم که در بندت[10] گرفتار آمده است

نی که مینالد همي در مجلس آزادگان
۱۰ ز آن همي نالد که بر وی زخم بسیار آمده است

تا نه پنداري که بعد از چشم خواب[11] آلود تو
۱۱ تا برفتي خوابم[12] اندر چشم بیدار آمده است

سعدیا گر همّتی داري منال از جور یار
۱۲ تا جهان بود است جور یار بر یار آمده است

---

[4] I(b), S, R, T, Z, C; در, for بر.

[5] R; موسم, for ساعت.

[6] I(a); گوئي, for گفتي.

[7] In I(a) this line is omitted.

[8] I(a), and all texts; عالم, for دنیا.

[9] I(b); بدیدار, for دگر بار.

[10] I, I(a), R; بندي, for بندت.

[11] S; مست, for خواب.

[12] I(a), S; خواب, for خوابم.

۳۳

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ᴗ | — ᴗ — ᴗ | ᴗ — —]

این خطّ شریف از آن بنان است

۱ وین[1] نقل حدیث از آن دهان است

این بوی عبیر آشنائي

۲ از ساحت یار مهربان است

مهر از سر نامه برگرفتم

۳ گوئی[2] که سر گلابدان است

قاصد مگر آهوی ختن بود

۴ کش نافهٔ مشک درمیان است

این خود چه عبارت لطیف است

۵ وین خود[3] چه کنایت[4] و بیان است

معلوم شد این حدیث شیرین

۶ کز منطق آن[5] شکرفشان است

این خط بزمین نشاید انداخت

۷ کز جانب[6] ماه آسمان است

روزی برود روان سعدي

۸ کاین عمر[7] نه عمر جاودان است

---

1 I; وآن, for وین. 2 I; گفتي, for گوئي. 3 B: خط, for خود.

4 I(b), Z; کفایت, for کنایت. In I(a) and I و is omitted before بیان.

5 All texts except C and T; او, for آن.

6 All texts and all MSS. except I; خدمت, for جانب.

7 All texts and all MSS. except I; عیش, for عمر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خرّم تن او که چون روانش
۹ از تن برود سخن روان است

۳۴

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ◡ | — ◡ — ◡ | ◡ | — —]

این باد بهار بوستان است ۱ یا بوی وصال دوستان است
دل میبرد این خط نگارین ۲ گوئی خط روئی[1] دلستان است
ای مرغ بدام گل[2] گرفتار ۳ باز آی که وقت آشیان است
شبها من و شمع می گدازیم[3] ۴ این است که سوز من نهان است
گوشم همه روز از انتظارت ۵ بر راه و نظر بر آستان است
ور بانگ موذّنی بر آید ۶ گویم که درای کاروان است
با این همه دشمنی که کردی ۷ باز آی که دوستی همان است
با قوّت بازوان عشقت ۸ سر پنجهٔ صبر ناتوان است
بیزاری دوستان دمساز ۹ تفریق میان جسم و جان است
نالیدن دردناک سعدی ۱۰ بر دعوی دوستی بیان[4] است
آتش به نی قلم در افتاد[5] ۱۱ وین دود که میرود دخان است

۳۵

(a) Metre : هزجِ مسدّسِ مقصور [— — ◡ | — — — | ◡ | — — — | ◡]

چه رویست آنکه پیش کاروانست ۱ مگر شمعی بدست ساربانست

---

1 All texts except T, C ; یار, for روی.
2 All MSS. and texts except L ; دل, for گل.
3 I(a) and all texts except T and C ; در گدازیم, for میگدازیم.
4 I(b), R, B, C, Y (b) ; نشان, for بیان.
5 All texts and all MSS. except B ; انداخت, for افتاد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

سلیمانست گوئی در عماري ۲ که بر باد صبا تختش روانست

جمال ماه پیکر بر بلندي ۳ بدان ماند که ماه آسمانست

بهشتي صورتی در جوف محمل ۴ چو برجی کافتابش درمیانست

خداوندان عقل این طرفه بینند ۵ که خورشیدی بزیر سایه بانست

چو نیلوفر در آب و ماه[1] در میغ ۶ پري رخ در نقاب پرنیانست

روی کار من برقع برانداخت[2] ۷ بیک بار آنکه در برقع نهانست

شتر پیشی گرفت از من برفتار ۸ که بر من بیش ازو بار گرانست

زهی اندک وفای[3] سست پیمان ۹ که آن سنگین دل نا مهربانست

ترا گر دوستي با من همین بود ۱۰ وفای ما و عهد ما همانست[4]

وفا کردیم و با ما غدر کردي[5] ۱۱ برو سعدي که این پاداش آنست

ندانستي که در پایان پیري ۱۲ نه وقت پنجه کردن با جوانست

۳۶

Metre: [— — ᴗ | ᴗ — — ᴗ — — ᴗ | ᴗ — — ᴗ | ᴗ — —] هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور

افسوس بر آن دیده که روی تو ندید است
۱ یا دیده و بعد از تو بروئی نگرید است

گر مدّعیان نقش به بینند پري را
۲ دانند که دیوانه چرا جامه درید است

---

[1] I, C, Y(b) ; مهر, for ماه

[2] I ; انداز, for انداخت : in R this line is omitted.

[3] R ; وفا و, for وفای.

[4] In L, Z, C, Y(b) the following verse is inserted after line 10:—
بدار ای ساربان آخر زمانی * که عهد وصل را آخر زمانست

[5] R, C, Z, L, Y(b) ; کردند, for کردي.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آن کیست که پیرامن خورشید جمالش
۳ از مشک سیه دایره برسیم کشید است
ای عاقل[1] اگر پای بسنگیت بر آید
۴ فرهاد بدانی که چرا سنگ برید است
رحمت نکند بر دل دیوانهٔ[2] فرهاد
۵ آنکس که سخن گفتن شیرین نشنید است
از دست کمان مهرهٔ ابروی تو در شهر
۶ دل نیست که در بر چو کبوتر نطپید است
در وهم نیاید که چه مطبوع درختی
۷ پیداست که هرگز کس ازین میوه نچید است
سرّ قلم قدرت بیچون الهی
۸ در روی تو چون روی در آئینه پدید است
ما از تو بغیر از تو نداریم تمنّا
۹ حلوا بکسی ده که محبّت نچشید است
با این همه باران بلا بر سر سعدی
۱۰ نشگفت اگرش خانهٔ چشم[3] آب چکید است

۳۷

Metre : مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— — ∪ — ∪ — ∪ ∪ — — ∪ — ∪ — ∪ —]

امشب براستی شب ما روز روشن است
۱ عید وصال دوست علی رغم دشمن است

---

[1] I(b) ; غافل, for عاقل.
[2] I ; بیچاره, for دیوانه.
[3] I(b), C, Y(b) T ; دل, for چشم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

باد [1] بهشت میگذرد یا نسیم باغ [2]
۲ یا نکهت دهان تو یا بوی لادن است

هرگز نباشد از تن و جانت عزیزتر
۳ چشمم که در سر است و روانم که در تن است

گردن نهم بخدمت و گوشت کنم [3] بقول
۴ تا خاطرم معلّق [4] آن گوش و گردن است

ای پادشاه سایه ز درویش وا مگیر [5]
۵ ناچار خوشه چین بود آنجا که خرمن است

دور از تو در جهان فراخم مجال نیست
۶ دنیا [6] بچشم تنگدلان [7] چشم سوزن است

عاشق گریختن نتواند که دست شوق
۷ هرجا که میرود متعلّق بدامن است

شیرین بدر نمیرود [8] از خانه بی رقیب
۸ داند شکر که دفع مگس باد بیزن است

جور رقیب و سرزنش اهل روزگار
۹ با من همان حکایت گاو [9] و دهل زن است

بازان شاه را حسد آید بدین شکار
۱۰ کان شاهباز را دل سعدي نشیمن است

---

1 Y(b); بوی, for باد.
2 T; صبح, for باغ.
3 I(b); گوشم نهم, for گوشت کنم: T, C, Y (b); نهم, for کنم.
4 B, C, Y(b), T; مقیّد, for معلّق.
5 S, R, I; بر مگیر, for وا مگیر.
6 I; عالم, for دنیا.
7 S; سنگدلان, for تنگدلان.
8 I; شود, for رود.
9 In S and L و is omitted after گاو.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

قلب رقیق چند بپوشد حدیث عشق

١١ هرچه آن بآبگینه بپوشی مبیّن است[10]

۳۸

Metre; [— ⏑ — | ⏑ — — ⏑ | ⏑ — ⏑ — | ⏑ — —] مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور

این بوی روح پرور از آن کوی دلبر است

١ وین آب زندگانی از آن حوض[1] کوثر است

ای باد بوستان مگرت نافه درمیان

٢ وی مرغ آشنا مگرت نامه در پر[2] است

بوی بهشت میگذرد یا نسیم دوست

٣ یا کاروان صبح که گیتی منوّر است

این قاصد از کدام زمین است مشکبوی

۴ وین نامه در چه داشت که عنوان معطّر است

بر راه باد عود بر آتش نهاده اند

۵ یا خود در ان زمین که توئی خاک عنبر است

باز آ و حلقه بر در رندان[3] شوق زن

۶ کاحباب را[4] دو دیده چو مسمار بر در است

دانی که چون همیگذرانیم روزگار

٧ روزی که بیتو میگذرد[5] روز محشر است

---

[10] In S this line is omitted.

[1] I(a), I ; جوی, for حوض.

[2] All MSS. and all texts except L ; بر, for پر.

[3] L ; زندان, for رندان.

[4] I(a), B, R, I, T ; کاصحاب, for کاحباب.

[5] S ; گذرانیم, for گذرد روز.

بازآ که در فراق تو چشم امیدوار
۸ چون گوش روزه دار بر الله اکبر است

گفتم[6] که عشق را بصبوري دوا کنم[7]
۹ هر روز عشق بیشتر و صبر کمتر است

صورت ز چشم غایب و اخلاق در نظر
۱۰ دیدار در حجاب و معاني برابر است[8]

در نامه نیز[9] چند بگنجد حدیث عشق[10]
۱۱ کوته کنم که قصّهٔ ما کار دفتر است

همچون درخت بادیه سعدي ز برق[11] شوق
۱۲ سوزان و میوهٔ سخنش همچنان تر است

آری خوش است وقت عزیزان[12] ببوی عود
۱۳ وز سوز غافل اند که در جان مجمر است

۳۹

Metre: [— ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ —] رملِ مثمّنِ مقصور

ایکه گفتي هیچ مشکل چون[1] فراق یار نیست
۱ گر امید وصل باشد همچنان دشوار نیست

---

6 All MSS. except I, I(a), and all texts; گفتیم, for گفتم که.

7 All MSS. except I(a), and all texts; کنیم, for کنم.

8 This line is omitted in I(a).

9 I(a); درطی این صحیفه, for در نامه نیز چند: B. S, Z; مي نگنجد بارا, for نیز چند بگنجد.

10 I(b), C, Y(b); شوق, for عشق.

11 I(b), B, I, S, R, Y(b), T, Z; ببرق, for ز برق.

12 I(a), I; حریفان, for عزیزان.

1 I(b); جز, for چون.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خلق را بیدار باید بود از آب چشم من
۲ وین عجب کآن وقت میگریم که کس بیدار نیست

نوک مژگانم بسرخی بر بیاض روی زرد
۳ قصّهٔ دل مینویسد حاجت گفتار نیست

بیدلان را عیب کردم لا جرم بیدل شدم
۴ آن گنه را این عقوبت همچنان بسیار نیست

ای نسیم صبح اگر باز اتّفاقی افتدت[2]
۵ آفرین خوانی[3] بر آنحضرت که ما را بار[4] نیست

بارها[5] روی از پریشانی[6] بدیوار آورم
۶ گر غم دل با کسی گویم[7] به از دیوار نیست

ما زبان اندر کشیدیم از حدیث خلق و روی
۷ گر حدیثی هست با یار است با اغیار نیست

قادری بر هرچه میخواهی بجز[8] آزار من
۸ زانکه گر شمشیر بر فرقم نهی آزار نیست

احتمال نیش کردن واجبست از بهر نوش
۹ حمل کوه بیستون از بهر[9] شیرین بار نیست

---

[2] All MSS. except I (a) and B, and all texts but T and C; اوفتد, for افتدت.

[3] I(b), S, T; گوئي, for خواني.

[4] S, T, E, Y, C; راه, for بار.

[5] I(a), B, S, R, Z, E, D, L; وقتها, for بارها.

[6] I(b) and C; پشیماني, for پریشاني.

[7] I, S, B, Z, E, Y (a), L, D; گوئي, for گویم.

[8] B, I, S, Z; مکن, for بجز: R; مگر, for do.

[9] All texts and all MSS. except B; بر یاد, for از بهر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

سرو را مانی و لیکن سرو را رفتار نه[10]

١٠ ماه را مانی و لیکن ماه را گفتار نیست

گر دلم در عشق تو[11] دیوانه شد عیبش مکن[12]

١١ بدر بی نقصان و زر بی عیب و گل بیخار نیست[13]

لوحش الله از قد و بالای آن سرو سهی

١٢ زانکه مانندش بزیر گنبد دوار نیست

دوستان گویند سعدی خیمه در گلزار زن

١٣ من گلی را دوست میدارم که در گلزار نیست

۴٠

Metre: هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [— — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — —]

آنرا که میسّر نشود صبر و قناعت

١ باید که نه[1] بندد کمر خدمت و طاعت

چون دوست گرفتی چه غم از دشمن خونخوار

٢ گو طبل ملامت بزن و کوس شناعت

گر خود همه بیداد کند هیچ مگوئید

٣ تعذیب دلارام به از ذلّ شفاعت

از هرچه تو گوئی بقناعت بشکیبم

۴ امکان شکیب از تو محال است و قناعت

---

[10] S; کو, for نه.

[11] I(b); او, for تو.

[12] I(b), Z; عیبم, for عیبش.

[13] In I(a) this line is omitted. In I verses 10 to 12 are omitted.

[1] All texts and all MSS. except I(b); به, for نه.

گر نسخهٔ روی تو ببازار در آرند[2]

٥ نقّاش به بندد در دکّان صناعت[3]

دریاب دمی صحبت یاران[4] که دگربار

٦ چون رفت نیاید بکمند آن دم و ساعت

انصاف نباشد که من خستهٔ رنجور[5]

٧ پروانهٔ او باشم و او شمع جماعت

لیکن[6] چه توان کرد چو[7] قوّت نتوان کرد

٨ با گردش ایام ببازوی شجاعت

دل در هوست خون شد و جان در طلبت سوخت

٩ با این همه سعدي خجل از ننگ بضاعت

٤١

Metre : هزجِ مثمّنِ اخرب [— — ᴗ ᴗ — ᴗ — ᴗ — ᴗ — —]

ایجان خردمندان گوی خم چوکانت

١ بیرون نرود گوئی کافتاد[1] بمیدانت

روز همه سر بر کرد از کوه[2] و شب ما را

٢ سر بر نکند خورشید الّا ز گریبانت

---

[2] I(a), B, I, R, T, C, Z, Y(b) ; بر, for در.

[3] The following verse is inserted after line 5 in all texts and all MSS. except I :—

جان برکف دست آمده تا روی تو بیند * خود شرم نمي آیدش از ننگ بضاعت

[4] B, I(b), I, S, R, C, Y(a) ; یاري, for یاران : دم, for دمی : Y(b) نیکان, for یاران.

[5] I ; مجروح, for رنجور.

[6] R ; گفتم, for لیکن.

[7] T, Y(b) ; که, for چو.

[1] All texts and all MSS. except I ; کافتاده, for کافتاد.

[2] In I و is omitted before شب.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

جان در تن مشتاقان از ذوق[3] برقص آید
٣ چون باد بجنباند شاخی ز گلستانت
هر چند نمی سوزد بر من دل سنگینت
۴ گوئی دل من سنگست در چاه زنخدانت
جان باختن آسان است اندر نظرت[4] لیکن
٥ این لاشه نمی بینم شایستهٔ قربانت
دیوار سرایت را نقّاش نمی باید
٦ تو زینت ایوانی نه صورت ایوانت
با داغ تو رنجوری به کز نظرت دوری
٧ پیش قدمت مردن به زانکه بهجرانت[5]
ای بادیهٔ هجران[6] تا عشق حرم باشد
٨ عشّاق نیندیشند از خار مغیلانت
دیگر نتوانستم از فتنه حذر کردن
٩ زانگه که در افتادم با نرگس[7] فتّانت
شاید که درین دنیا مرگش نبود هرگز
١٠ سعدی که چو جان دارد بل دوستر از جانت
بسیار چو ذو القرنین آفاق بگردید است
١١ این تشنه که میمیرد بر[8] چشمهٔ حیوانت

---

3 B, C, Y(b) ; شوق, for ذوق.

4 D ; طلعت, for نظرت.

5 In all texts and MSS. except I, this hemistich is written thus :—

پیش نظرت مردن بهتر که بهجرانت.

6 I, B, T, E, Y(a), Y(b), L, D ; گر, for تا.

7 All texts and all MSS. except B ; قامت, for نرگس.

8 I ; در, for بر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۴۲

Metre: مضارع مثمن اخرب مکفوف مقصور [– – ∪ – ∪ – – ∪ – ∪ – – ∪ – ∪ –]

از جان برون نیامده جانانت آرزوست
۱ زنّار نا بریده و ایمانت آرزوست

بر درگهی که نوبت ارني [1] همي زند
۲ موری نهٔ و ملک سلیمانت آرزوست

مردی نهٔ و خدمت مردی نکردهٔ
۳ و آنگاه صفّ صفّه مردانت آرزوست [2]

فرعون‌وار لاف انا الحق همیزني
۴ و آنگاه قرب موسی عمرانت آرزوست

چون کودکان که دامن خود اسب میکنند [3]
۵ دامن سوار گشته و میدانت آرزوست

انصاف راه خود ز سر صدق دادهٔ
۶ بر درد نارسیده و درمانت آرزوست

امساک نفس میکني اش نام و هر نفس
۷ صد گونه از طعام تو بر خوانت آرزوست

بر خوان عنکبوت که بریان مگس بود
۸ شهپر جبرئیل مگس رانت آرزوست

[1] The reading هب لي, referring to Solomon's prayer, would seem more suitable here, but there is no authority for it.
[2] In I(b) this line is omitted.
[3] I(a), S, B, R, Z, E, D, L, Y(a) ; کرده اند, for میکنند.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هر روز از برای سگ نفس بو سعید
۹ یک کاسه شور با و دو تا نافت آرزوست

سعدي درین جهان که توئي ذره‌وار باش
۱۰ گر دل بنزد حضرت سلطانت آرزوست [4]

۴۳

Metre: سریعِ مسدّسِ مطویِ مکسوف [— ᴗ ᴗ — | — ᴗ ᴗ — | — ᴗ —]

بیتو حرامست بخلوت نشست ۱ حیف بود در بچنین روی بست
دامن دولت چو بدست اوفتاد ۲ گر بهلی باز نیاید بدست
هرکه بیفتاد بتیرت نخاست ۳ و انکه در آمد بکمندت نجست
ما بتو یکبار مقیّد شدیم ۴ مرغ بدام آمد و ماهي بشست
این چه نظر بود که خونم بریخت ۵ وین چه نمک بود که ریشم بخست
صبر قفا خورد براهی [1] گریخت ۶ عقل بلا دید [2] بکنجی نشست
بار مذلّت بتوانم [3] کشید ۷ عهد محبّت نتوانم شکست
وین رمقی [4] نیز که هست از وجود ۸ پیش وجودت نتوان گفت که [5] هست

---

[4] *N.B.*—In Y(b), B, T, C, lines 6 and 7, in Z line 7, and in I(b), line 9 are omitted.
The whole of the ode is omitted in I (a), R. and S.

[1] P, B, R, E, L, Y(a), D, Z; درین کار, for قفا خورد (only in I): I(b), S, C, T, Y(b); درین راه, for do.

[2] P, R, Z, E, D, L, Y(a); درین روز, for بلا دید (only in I): B; درین راه, for do.: I(a), I(b), S, T, C, Y(b); درین وقت, for do.
N.B.—In I(a), line 5 (a) is joined to 6 (b), 5 (b) and 6 (a) being omitted.

[3] I, I(a), I(b), S, T, C, Y(b); نتوانم, for بتوانم.

[4] I(b); نفسی, for رمقی.

[5] In all texts and all MSS. except I, S; که is omitted before هست.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هرگز اگر راه بمعني برد ۹ سجدهٔ صورت نکند بت پرست [6]

مستي خمرش نشود آرزو ۱۰ هرکه چو سعدي بود[7] از عشق مست [8]

۴۴

Metre : مجتثّ مثمّن مخبون مقصور [— ⏑⏑ | — ⏑ — ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — ⏑ — ⏑]

بسا[1] هلاک شود دوست در محبّت دوست

۱ که زندگاني او در هلاک بودن اوست [2]

مرا وفا و جفائی[3] تو پیش یکسان است

۲ که هرچه دوست پسندد بجای دوست نکوست

هر آنچه بر سر آزادگان رود زیبا ست

۳ علی الخصوص که از دست یار زیبا خوست

مرا و عشق تو گیتي بیک شکم زاد است

۴ دو روح در بدنی چون دو مغز در یکپوست

دلم ز دست[4] بدر برد سرو بالائی

۵ خلاف عادت آن سروها که بر لب جوست

بخواب دوش چنان دیدمی[5] که زلفینش

۶ گرفته بودم و دستم هنوز غالیه بوست

---

6 This line is omitted in B.

7 In all texts and in all MSS. except I(b) ; شود, for بود.

8 *N.B.*—In R, the whole of this ode is omitted.

1 All texts and all MSS. except I(b) : بقا, for بسا.

2 In I(b) this hemistich is written thus :—
که زندهٔ ابدست آدمي که کشتهٔ اوست.

3 All texts except Y(b). transpose جفا and وفای.

4 I(a), I(b), R, Z, E, L, D, Y(a) ; عشق, for دست.

5 E, T, Y(a), L, D ; آمدی, for دیدمی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

چو گوی در همه عالم بسر[6] بگردیدم
۷ ز دست عشقش و چوگان هنوز درپی گوست

ز دوست هرکه تو بینی مراد خود خواهد
۸ مراد خاطر سعدی مراد خاطر دوست[7]

جماعتی بهمین آب چشم بیرونی
۹ نگه[8] کنند و نه بینند کآتشم در[9] پوست[10]

۴۵

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [– ⏑⏑ – | – – ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – ⏑ ⏓]

بجهان خرّم از آنم که جهان خرّم ازوست
۱ عاشقم برهمه عالم که همه عالم ازوست

بغنیمت شمر ای دوست دم عیسی صبح
۲ تا[1] دل مرده مگر زنده کند کاین دم ازوست

نه فلک راست مسلّم نه ملک را حاصل
۳ آنچه درسرّ سویدای بنی آدم ازوست

بحلاوت بخورم زهرکه شاهد ساقی است
۴ بارادت بکشم[2] درد که درمان هم ازوست

---

[6] I, I(a), S, R, Z ; بجان , for بسر.

[7] I, I(b) S, R, T, C, Y(b) ; اوست, for دوست.

[8] I(a), I(b), T, C, Y(b) ; نظر, for نگه.

[9] In all MSS. except I, I(b), and all texts but Y(a), توست, for پوست.

[10] In B this line is omitted.

N.B.—In T the following line is found at the end of the ode :—
دلم بخم زلفش چو گو در افتاده است * ندانم آن شب تار است یا که حلقهٔ موست

[1] I; که, for تا.   [2] I, R ; بدرم, for بکشم.

زخم خونینم اگر به نشود به باشد
٥ خنک آن زخم که هر لحظه مرا مرهم ازوست

غم و شادي بر عارف چه تفاوت دارد[3]
٦ ساقیا باده بده شادي آن کاین غم ازوست

پادشاهي و گدائي برما یکسان است
٧ که برین در همه را پشت عبادت خم ازوست

سعدیا گر بکند سیل فنا خانهٔ عمر
٨ دل قوي دار که بنیاد بقا محکم ازوست[4]

٤٦

Metre: هزج مسدّسِ اخربِ مقبوض مقصور [— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — —]

بوی گل و بانگ مرغ برخاست ١ هنگام[1] نشاط و روز[2] صحر است
فرّاش خزان ورق بیفشاند ٢ نقّاش صبا چمن بیاراست
ما را سرباغ و بوستان نیست ٣ هرجا که توئي تفرّج آنجاست
گویند نظر بخوب رویان[3] ٤ نهي است نه این نظر که ما راست
در روی تو سرّ صنع بیچون ٥ چون آب[4] در آبگینه پیداست
چشم چپ خویشتن برآرم ٦ تا روی[5] نه بینمت[6] بجز راست[7]

---

[3] S, R; باشد, for دارد.

[4] In I(b), lines 7 and 8 are transposed.

[1] In all texts and all MSS. except I; ایّام, for هنگام.

[2] I(b); وقت, for روز.

[3] All texts and all MSS. except I; بروی خوبان, for بخوب‌رویان.

[4] All texts but T, Z; روی, for آب.

[5] L; دیده, for روی.

[6] All MSS. except I(b), and all texts but C; بیندت, for بینمت.

[7] I(a); مگر, for بجز.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هر آدمئي که مهر مهرت[8] ۷ در وی نگرفت سنگ خاراست

روزی تر و خشک من[9] بسوزد ۸ آتش[10] که بزیر دیگ سوداست

نالیدن بیحساب[11] سعدي ۹ گویند خلاف رای[12] داناست

از ورطهٔ ما خبر ندارد ۱۰ آسوده که بر کنار دریاست

۴۷

Metre: هزج مثمن اخرب مکفوف مقصور [— — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — —]

بر من که صبوحی زده ام خرقه حرامست

۱ ای مجلسیان[1] راه خرابات کدامست

هر کس بجهان خرّمي پیش گرفتست[2]

۲ ما را غم آن[3] ماه پریچهره تمامست

برخیز که در سایهٔ سروی بنشینیم

۳ کآنجا که تو بنشیني بر سرو قیامست

دام دل صاحب نظرانت خم گیسوست

۴ و آن خال و بناگوش مگر دانه و دامست

با چون تو حریفی بچنین جا و چنین[4] وقت

۵ گر باده خورم خمر بهشتي نه حرامست

---

[8] I(b), C, S, Y(b); مهری, for مهرت.

[9] I(a), and all texts but C, Y(b); ما, for من.

[10] In R, S, and all texts but C, T, Y(b), ز is inserted before آتش.

[11] R; دردناک, for بیحساب.

[12] I; عقل, for رای.

[1] I(a), B, C, Y(b); مدّعیان, for مجلسیان.

[2] All MSS. except B, and all texts but T; گرفتند, for گرفت است.

[3] All MSS. but B, and all texts except T, C, Y(b); غمت ای, for غم آن.

[4] All MSS. but I(a), I(b), and all texts except E; جای دربندوقت, for جا و چنین وقت. In T, C, Y(b) this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

با محتسب شهر بگوئید[5] که زنهار

۶ در مجلس ما سنگ میندازکه جامست

غیرت نگذارد که بگویم که مرا کشت

۷ تا خلق ندانند که معشوق چه نامست[6]

دردا که به پختیم درین سوز نهاني

۸ و آنرا خبر از آتش ما نیست که خامست

سعدي مبر اندیشه که درکام نهنگان

۹ چون در نظر دوست نشیني همه کامست

۴۸

Metre : رملِ مسدّسِ مقصور [_ ᴗ _ ا _ _ ᴗ _ ا _ _ ᴗ _]

پای سرو بوستانی در گل است

۱ سرو ما را پای معنی در دل است

هرکه چشمش بر چنین روی اوفتاد

۲ طالعش میمون و فالش[1] مقبل است

نیک‌خواهانم نصیحت میکنند

۳ خشت بر دریا زدن بیحاصل است

ای برادر ما بگرداب[2] اندریم

۴ و آنکه شنعت میزند[3] برساحل است

---

[5] R, S, L, D ; بگویند, for بگوئید.

[6] I(a), I(b), R, and all texts except Z ; کدامست, for چه نامست.

[1] I(b), T, Y(b) ; بختش, for فالش.

[2] I(a), I(b) ; بغرقاب, for بگرداب.

[3] T, Y(b) ; میکند, for میزند.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شوق را بر صبر قوت غالبست
۵ عقل را با عشق دعوی باطل است

نیست عاشق بغفلت میکنند
۶ و آنکه معشوقی ندارد. غافل است

دیده باشي تشنه مستعجل بآب[4]
۷ جان بجانان همچنان مستعجل است

بذل مال و جاه و ترک نام و ننگ
۸ در طریق عشق اول منزل است

گر بمیرد طالبی در بند دوست
۹ سهل باشد زندگاني مشکل است

عاشقی میگفت و خوش خوش میدوید[5]
۱۰ جان بیاساید چو[6] جانان قاتل است

سعدیا نزدیک رای عاشقان
۱۱ خلق مجنون اند و مجنون عاقل است

۴۹

Metre : رملِ مثمّنِ مقصور [— ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ —]

با خردمندي و خوبي پارسا و نیکخوست[1]
۱ صورتی هرگز ندیدم کاین همه معنی دروست

---

[4] R, and all texts but T, Y(b) ; بر آب, for بآب. In P lines 1 to 7 are omitted.

[5] R and all texts ; مي گريست, for ميدويد.

[6] I(a), I(b), P, S, B, R, Z, C ; كه, for چو.

[1] In L, E, D, Y(a) the hemistiches of this line are transposed.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر خیال یاري اندیشند باری چون تو یار

٢ ور[2] هوای دوستي ورزند باری چون تو دوست

خاکپایش[3] بوسه خواهم داد آبم گو ببر

٣ آبروی[4] عاشقان[5] پیش معشوق[6] آبجوست

شاهدش دیدار و گفتن فتنه اش ابرو و چشم[7]

٤ نادرش بالا و[8] رفتن دلپذیرش طبع و خوست

تا بخود باز آیم آنگه وصف دیدارش کنم

٥ از که میپرسي درین میدان که سرگردان چوگوست[9]

عیب پیراهن دریدن میکنند دوستان

٦ بیوفا یارم که پیراهن همي درّم نه پوست

خاک سبزا رنگ و باد گلفشان و آب خوش[10]

٧ ابر مروارید باران و هوای مشکبوست

تیر باران بر سر و صوفي گرفتار نظر

٨ مدّعی در گفتگوی و عاشق اندر جستجوست

هرکرا گنج احتیار آمد تو دست از وی بدار[11]

٩ کآنچنان شوریده دل پایش بکنجی در فروست

---

[2] R; یا, for ور.

[3] B; کویش, for پایش.

[4] In E, L, Y(a), Z, D; کآبروی, for آبروی.

[5] I(a), I(b), P, S, R, Z, Y(a), E, L, D; مهربانان, for عاشقان.

[6] R; در خرابات, for پیش معشوق.

[7] Z, L, E, Y(a), D; بالا و زلف, for ابرو و چشم.

[8] I(a), B, P, R, Z, L, T, Y(a), E, D; آنراه, for بالا و.

[9] In I(b) this line is omitted.

[10] L, Y(a), Y(b), E; جوي, for خوش.

[11] B, T, Y(b); بشوئي, for بدار.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

چشم اگر با دوست داري گوش با دشمن مکن

۱۰ عاشقي و نیکنامي سعدیا سنگ و سبوست [12]

۵۰

Metre : مجتثِ مثمّنِ مخبون [ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ ـ]

بیا که نوبت صلح است و روزگار[1] عنایت[2]

۱ بشرط آنکه نگوئیم از آنچه رفت شکایت[3]

برین[4] یکی شده بودم که گرد عشق نگردم

۲ قضای عشق در آمد[5] بدوخت چشم درایت

ملامت من مسکین[6] کسی کند که نداند

۳ که عشق تا بچه حدّ است و حسن تا بچه غایت

مرا بدست تو خوشتر هلاک جان گرامي

۴ هزار بار که رفتن بدیگری بحمایت

ز جهد[7] من چه کشاید تو ره بخویشتنم ده

۵ که چشم سعي ضعیفست بی چراغ هدایت[8]

---

[12] In I(a), R, P this line is omitted.

[1] All texts and all MSS. except I ; دوستي و, for روزگار.

[2] I(a) ; ارادت, for عنایت.

[3] All MSS. except I and R, and all texts but Y(b), ; حکایت, for شکایت.

[4] All texts and all MSS. except I, I(b), R ; بدین, for برین.

[5] All texts and all MSS. except I ; ترا بدیدم و بازم, for زقضای عشق در آمد.

[6] All the texts have بیدل, for مسکین.

[7] All MSS. except I(a) and all texts ; حرص, for جهد : R ; دست . ز جهد من چه کشاید, for بنده چه آید.

[8] In B this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

جنايتی که بکردم[9] اگر درست بپرسي[10]

٦ فراق روی تو ما را[11] بس است حدّ جنايت
بهيچ روی نشايد خلاف رای تو کردن

٧ کجا برم گله از دست پادشاه ولايت
بهيچ صورتی اندر نباشد اين همه معنی

٨ بهيچ سورتی اندر نباشد اين همه آيت[12]
کمال حسن وجودت بوصف راست نيايد

٩ مگر هم[13] آئينه گويد چنانکه هست حکايت
مرا سخن بنهايت رسيد و فکر[14] بپايان

١٠ هنوز وصف جمالت[15] نميرسد بنهايت
فراق نامهٔ سعدي بهيچ گوش نيامد

١١ که دردی از سخنانش در او نکرد سرايت[16]

١٥

Metre: منسرح مثمّن مطوي مجدوع [ـ ا ـ ا ـ ں ں ا ـ ں ـ ا ـ ں ـ ا ـ ں ں ـ]

بخت جوان دارد آنکه با تو قرين است
١ پير نگردد[1] که در بهشت برين است

---

[9] I, I(a), C, Y(b); نکردم, for بکردم.
[10] I, I(a), P, R; بباشد, for بپرسي.
[11] In all texts and all MSS. except I(a); چندين, for ما را.
[12] In I(a) and I(b) this line is omitted.
[13] I(b); که, for هم.
[14] B, T, C, Y(b); عمر, for فکر.
[15] I(a), P, R, Z, T, Y(b), E, L, D; کمالت, for جمالت.
[16] In I and B lines 10 and 11 are transposed.
[1] I.; نباشد, for نگردد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آئينه در پيش آفتاب نهاد است

۲ بر در آن خيمه يا شعاع جبين است [2]

ديگر از آن جانبم نماز نباشد

۳ گر تو اشارت کني که قبله چنين است

گر همه عالم ز لوح فکر بشويند [3]

۴ عشق نخواهد شدن که نقش نگين است

گوشه گرفتم ز خلق و فايدهٔ نيست

۵ گوشهٔ چشمت بلای [4] گوشه نشين است

تا نه تصوّر کني که بيتو صبورم

۶ گر نفسي ميزنم ز باز پسين است

حسن [5] تو هرجا که طبل عشق فرو کوفت

۷ بانگ بر آمد که غارت دل و دين است

سيم و زرم گو مباش و دولت [6] و اسباب

۸ روی تو دارم [7] که ملک روی زمين است

عاشق صادق بزخم دوست نميرد [8]

۹ زهر مذابم بده که ماء معين است

---

2 In I(a) this line is omitted.

3 Y(b) ; بشويم, for بشويند.

4 I, S, R ; بروای, for بلای.

5 I ; مهر, for حسن.

6 I(b), R, E, L, T, Y(a), Y(b), D ; ملکت, for دولت : I ; دنيا for do: In Z this hemistich runs as follows :—

گوزر و سيم مباش و نعمت و اسباب

7 I(b), T, C, S, Y(b) ; خواهم, for دارم : B, I, R ; بينم, for do.

8 E, Y(a), Y(b), L, D ; ننالد, for نميرد.

سعدي ازین پس که راه پیش تو[9] دانست
۱۰ گر ره دیگر رود ضلال مبین است

۵۳

Metre: خفیف مسدّس مخبون محذوف [⏓ ⏑ – – | ⏑ – ⏑ – | ⏓ –]

بنده وار آمدم بزنهارت ۱ که ندارم سلاح پیکارت
متّفق میشوم که دل ندهم ۲ معتقد میشوم دگر بارت
مشتري را بهای روی تو نیست ۳ من بدین مفلسي خریدارت
غیرتم هست و اقتدارم[1] نیست ۴ که بپوشم ز چشم اغیارت
گرچه بیطاقتم چو مور ضعیف ۵ میکُشم نفس و میکَشم بارت
نه چنان در کمند پیچیدي ۶ که مخلّص شود گرفتارت
من هم اول که دیدمت گفتم ۷ حذر از چشم مست خونخوارت
دیده شاید که بیتو برنکنم[2] ۸ تا نه بینم[3] فراق دیدارت
تو ملولي و دوستان[4] مشتاق ۹ تو گریزان و ما طلبگارت
چشم سعدي بخواب بیند خواب ۱۰ که ببستي[5] بچشم سحّارت
تو بدین هر دو چشم[6] خواب آلود ۱۱ چه غم از چشمهای بیدارت[7]

---

[9] I(a), Z, Y(a), L, E, D ; بکوی, for پیش.
[1] R, Z, E, Y(a), Y(b), D ; و is omitted before اقتدارم.
[2] I(b), S, R, P ; نکند, for نکنم.
[3] I(b), B, R, P, S, C, Y(b) ; بیند, for بینم.
[4] R ; دیگران, for دوستان.
[5] I(a), T, C, Y(b) ; ببند, for بستي.
[6] I(a) ; چشمهای, for هر دو چشم.
[7] S ; بیمارت, for بیدارت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۵۳

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— ᴗ — | ᴗ — — ᴗ | ᴗ — ᴗ — | ᴗ — —]

تا دستها کمر نکني بر[1] میان دوست
۱ بوسی[2] بکام دل ندهي[3] بر دهان دوست

داني حیات کشتهٔ شمشیر عشق چیست
۲ سیبی گزیدن از رخ چون بوستان دوست

بر[4] ماجرای خسرو و شیرین قلم کشید
۳ شوری که درمیان من است و میان دوست

خصمی که تیر کافرش اندر غزا نکشت
۴ خونش بریخت ابروی همچون کمان دوست[5]

دل رفت و دیده خون شد و جان[6] ضعیف ماند
۵ و آنهم برای آنکه کنم جان فشان دوست

روزی بپای مرکب تازي در افتمش[7]
۶ گر کبر و ناز باز نه پیچد عنان دوست

هیهات کام من که بر آید درین طلب
۷ باشد که نام من برود بر زبان دوست

---

1 All MSS. except I(a) and all texts ; در, for بر.
2 Y(a) ; بوسه, for بوسی.
3 B, Z, E, L, D, Y(a) ; نزني, for ندهي : P ; نفهي, for do.
4 I, I(a), I(b), B, T, C, Y(b) ; در, for بر.
5 In R lines 3 and 4 are omitted.
6 I(b) ; جسم, for جان.
7 B, Z, E, Y(a), L, D ; در اوفتم, for در افتمش.

چون جان سپردنیست بهر صورتی که هست

۸ در کوی عشق خوشتر و بر آستان دوست

با خویشتن همي برم این آرزو بخاک[8]

۹ وز خاک سر برآرم و پرسم نشان دوست

فریاد مردمان[9] همه از دست دشمن است

۱۰ فریاد سعدي از دل نا مهربان دوست

۵۴

Metre: رملِ مثمّنِ مشکول [– – ‿ – | ‿ – ‿ ‿ | – – ‿ – | ‿ – ‿ ‿]

تن آدمي شریف است بجان آدمیّت

۱ نه همین لباس رعنا[1]ست نشان آدمیّت

اگر آدمي بچشمست و دهان و گوش و بیني

۲ چه میان نقش دیوار و میان آدمیّت

خور و خواب و خشم و شهوت سبعیست[2] و جهل و ظلمت

۳ حیوان خبر ندارد ز جهان[3] آدمیّت

بحقیقت آدمي باش و گرنه مرغ باشد[4]

۴ که همي[5] سخن بگوید بزبان آدمیّت

---

[8] I, I(b), S, R, P, Z, C ; شوق تا بخاک, for آرزو بخاک.

[9] I(b) ; دوستان, for مردمان.

[1] Y(b) ; زیبا, for رعنا.

[2] In all MSS. except I, and all texts ; شغبست, for سبعیست.

[3] I(b), E, L, Z, Y(a), D ; نشان, for جهان.

[4] E, L, Z, Y(a), D ; دانم, for باشد.

[5] I(b), B, S, R, T, C, Y(b) ; همان, for همي.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مگر آدمي نبودي كه اسير ديو ماندي
۵ كه فرشته ره ندارد بمكان آدميّت

اگر اين درنده خوئی ز طبيعتت بميرد
۶ همه عمر زنده باشي بروان آدميّت

طيران مرغ ديدي تو ز پای بند شهوت
۷ بدر آی تا ببيني طيران آدميّت[6]

بنصيحت آدمي شو نه بخويشتن كه سعدي
۸ هم از آدمي شنيد است بيان آدميّت

۵۵

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مكفوفِ مقصور [— ᴗ — | ᴗ — — ᴗ | ᴗ — ᴗ — | ᴗ — —]

چشمت خوش است و بر اثر خواب خوشتر است
۱ طعم دهانت از شكر ناب خوشتر است

زنهار از آن تبسّم شيرين كه ميكني
۲ كز خندهٔ شگوفهٔ سيراب خوشتر است

شمعی به پيش روی تو گفتم كه بر كنم
۳ حاجت بشمع نيست كه مهتاب خوشتر است

دوش آرزوی خواب خوشم بود يكزمان[1]
۴ امشب نظر بروی تو از خواب خوشتر است

---

[6] In T and C the following line is inserted between 7 and 8 :—
رسد آدمي بجائی كه بجز خدا نبيند * بنگر كه تا چه حدّ است امكان آدميّت

[1] T, C : دمی, for زمان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

در خوابگاه عاشق سر بر کنار دوست
۵ کیمخت خارپشت ز سنجاب خوشتر است

ز آن سوی بحر آتش اگر خوانیم بلطف
۶ رفتن بروی[2] آتشم از آب خوشتر است

ز آب روان و سبزه و صحرا و لاله زار
۷ با من مگو که چشم بر[3] احباب خوشتر است[4]

زهرم مده بدست رقیبان تندخوی[5]
۸ از دست خود بده که ز جلّاب خوشتر است

سعدی دگر بگوشهٔ وحدت[6] نمیرود
۹ خلوت خوش است و خدمت اصحاب[7] خوشتر است

هر باب ازین کتاب نگارین که بر کنی
۱۰ همچون بهشت گوئی از آن باب خوشتر است

۵۶

Metre: هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف [— — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — —]

جان و تنم ای دوست فدای تن و جانت
۱ موئی نفروشم بهمه ملک جهانت

---

[2] I, Z, E, L, D, Y(a), Y(b) ; بسوی, for بروی.

[3] B, S, R, P, I ; در, for بر.

[4] In I(a) line 7 is omitted.

[5] Z, E, L, Y(a), D ; زشتخوی, for تندخوی : P, S, I ; تنگخوی, for زشتخوی.

[6] I(a), B, E, L, Z, Y(a), D, C ; خلوت, for وحدت.

[7] I(a), I(b), Y(b) ; صحبت احباب, for خدمت اصحاب.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شیرین‌تر ازان لب نشنیدم که سخن گفت
٢ تو خود شکری یا عسل است آبدهانت

یکروز عنایت کن و تیری بمن انداز
٣ باشد که تفرج بکنم دست و کمانت[1]

گر راه بگردانی و گر روی بپوشی
٤ من مینگرم گوشهٔ چشم نگرانت

بر سرو نباشد رخ چون بدر[2] منیر
٥ با[3] ماه نباشد قد چون سرو روانت

آخر چه بلائی تو که در وصف نیائی
٦ بسیار بگفتیم و نکردیم بیانت

گر عیب کنند بی خبر از حسن[4] تو ما را
٧ معذور بدارند[5] چو به بینند[6] بعیانت

حیفست چنین روی نگارین که بپوشی
٨ سودی بمساکین رسد آخر چه زیانت

باز آی که در دیده بماند است خیالت
٩ بنشین که بخاطر بگرفتست[7] نشانت

بسیار نباشد دلی از دست بدادن
١٠ از جان رمقی دارم و هم برخی جانت

---

1 B, Z, L, Y(a), Y(b), D, E ; کنم آن تیر, for بکنم دست.
2 I(a), B, P, S, R, E, L, Y(a), Z, D ; ماه, for بدر.
3 I(a), B, S, R, P, Z ; بر, for با.
4 In all texts, and all MSS. except I ; هر کس که ملامت کند از عشق, for گر عیب کنند بی خبر از حسن.
5 I, B, S, P, Z, C, Y(a), E, L, D ; دارد, for دارند.
6 I, I(a), P, Z, C, Y(a), Y(b), E, L, D ; بیند, for بینند.
7 I(b), and all texts ; بنشسته است, for بگرفتست.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دشنام کرم کردی و گفتی و شنیدم

۱۱ خرّم دل[8] سعدی که بر آید[9] بزبانت

۵۷

Metre : رملِ مسدّسِ مقصور [— ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ —]

جان ندارد هرکه جانانیش نیست

۱ تنگ عیش است آنکه بستانیش نیست

هرکه را صورت نه بندد سرّ عشق

۲ صورتی دارد ولی جانیش نیست

گر دلی داری بدلداری[1] سپار[2]

۳ ضایع آن کشور که سلطانیش نیست

چشم نابینا زمین و آسمان

۴ ز آن نمی بیند که انسانیش[3] نیست

کامران آن دل که محبوبیش هست

۵ نیک بخت آن سر که سامانیش نیست

عارفان درویش صاحب درد را

۶ پادشا خوانند اگر نانیش نیست

ماجرای عقل پرسیدم ز عشق

۷ گفت معزول است و فرمانیش نیست

---

[8] I(a), I (b), B, S, R, P, Z ; تن, for دل.

[9] All texts and all MSS. except I ; بر آمد, for بر آید.

[1] I(a), R, Z ; بدلبندی, for بدلداری.

[2] R, I(b), B, T, C, P, S, Y(b) ; بده, for سپار.

[3] L ; نورانیش, for انسانیش. In I(a), I(b), B, C, Y(b) lines 4 and 5 are transposed. In S line 4 is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

درد عشق از تندرستي خوشتر[4] است

٨ گرچه غیر[5] از صبر درمانیش نیست

هرکه را با ماه‌روئی سر خوش است

٩ دولتی دارد که پایانیش نیست

خانه زندان است و تنهائي ملال[6]

١٠ هرکه چون سعدي گلستانیش نیست

۵۸

Metre: مجتثّ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [– – | – ⏑ – ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏑]

چو نیست راه برون آمدن ز میدانت

١ ضرورتست چه گوی احتمال چوگانت

براستي که نخواهم بریدن[1] از تو امید

٢ بدوستي که نخواهم شکست پیمانت

اگر هلاک پسندي و گر بقا[2] بخشي

٣ بهر چه حکم کني نافذ است فرمانت

اگر تو عید همایون بعهد باز آئي

٤ بخیلم ار نکنم خویشتن بقربانت

---

4 B, C ; بهتر, for خوشتر.

5 I, S, R, Z ; پیش, for غیر. In P lines 8 (b) and 9 (a) are omitted, and 9 (b) goes with 8 (a).

6 In all MSS. except I(b), and all texts ; ضلال, for ملال.

1 T, Z, C, L ; برید, for بریدن.

2 I(b) ; عطا, for بقا : T, Y(b) ; شفا, for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مه دو هفته ندارد فروغ چندانی
٥ که آفتاب که میتابد[3] از گریبانت
اگر نه سرو که طوبی در آمدی در باغ
٦ خجل شدی چو بدیدی قد خرامانت
نظر بروی تو صاحبدلی نینداز د
٧ که بیدلش نکند چشمهای فتّانت
غلام همت شنگولیان و رندانم
٨ نه زاهدان که نظر میکنند پنهانت
بیا اگر همه بد کردهٔ که نیکت باد
٩ دعای نیکوان از چشم بد نگهبانت
بخاک پات که گر سر فدا کند سعدی
١٠ مقصّر است هنوز از ادای احسانت

٥٩

Metre: مجتثِّ مثمّنِ مخبونِ مقصور [– ⏑⏑ | – ⏑ – ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏑]

چنان بموی[1] تو آشفته ام ببوی تو مست
١ که نیستم خبر از هرچه در دو عالم هست
دگر بروی کسم دیده بر نمیباشد
٢ خلیل من[2] همه بتهای آذری بشکست

---

[3] All texts have همي, for که مي.
[1] I(a), I(b), I, R, Z, Y(b) ; بروی, for بموی.
[2] I, I(a), I(b), B, S, P, R. T ; ما, for من.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مجال خواب نمیباشدم ز دست خیال

۳ در سرای نشاید بر آشنایان بست

در قفس طلبد[3] هر کجا گرفتاریست

۴ من از کمند تو تا زنده ام نخواهم جست[4]

غلام همّت[5] آنم که پای بند یکی[6] است

۵ بجانبی متعلّق شد از هزار برست

مطیع رای تو ام گر دلم بخواهی سوخت

۶ اسیر حکم تو ام گر تنم بخواهی خست

نماز شام قیامت بهوش باز آید

۷ کسیکه خورده بود می ببامداد[7] الست

نگاه من بتو و دیگران بخود مشغول

۸ معاشران ز می و عارفان ز ساقی مست

اگر تو سرو خرامان ز پای ننشینی

۹ چه فتنها که بخیزد میان اهل نشست

برادران و عزیزان[8] نصیحتم مکنید

۱۰ که اختیار من از دست رفت چو[9] تیر از شست

حذر کنید ز باران دیدهٔ سعدی

۱۱ که قطره سیل شود چون بیکدگر پیوست

---

3 Z ; خلاص می طلبد, for در قفس طلبد.
4 R, P ; رست, for جست.
5 I(a), P, I ; دولت, for همّت.
6 I(b), S, R, T, Y(b) ; کسی, for یکی.
7 R, I, I(b), T, Z, C ; زبامداد, for ببامداد.
8 S, R, I ; بزرگان, for عزیزان.
9 All MSS. except I and R, and all texts ; و, for چو : R ; شد, for رفت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خوش است نام تو بردن ولی دریغ بود
۱۲ ازین[10] سخن که بخواهند برد دست بدست

۶۰

Metre : هزج مثمن اخرب مکفوف مقصور [— — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — —]

چون عیش[1] گدایان بجهان سلطنتی نیست
۱ مجموع تر از ملک رضا مملکتی نیست

گر منزلتی هست کسی را مگر ان را[2]
۲ کاندر نظر هیچ کسش منزلتی نیست

هرکس صفتی دارد و رنگی و نشانی[3]
۳ تو ترک صفت کن که ازین به صفتی نیست

پوشیده کسی بینی فردای قیامت
۴ کامروز برهنه است و بر او عاریتی نیست

آنکس که درو معرفتی هست کدامست
۵ آنست که با هیچکسش معرفتی نیست[4]

سنگی و گیاهی که درو خاصیتی[5] هست
۶ از آدمی به[6] که درو منفعتی نیست

---

[10] I(b), B, S, I, P ; درین, for ازین.

[1] All texts and all MSS. except I ; ملک, for عیش.

[2] I(b), B, R, I ; آنست, for آن را.

[3] S, R ; طریقی, for نشانی.

[4] In I(a), B and C, lines 4 and 5 are transposed. In S line 5 is omitted.

[5] I(a) ; منفعتی, for خاصیتی.

[6] I(a), S, E, L, Y(a), T, Z, D ; به ز آدمی دان, for از آدمی به.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

درویش تو در مصلحت خویش چه داني[7]

۷ خوشباش گرت نیست که بیمصلحتی نیست

آن دوست نباشد که شکایت کند از دوست[8]

۸ فریاد که برحال کسش[9] مرحمتی نیست

آن عاشق مجروح نداني[10] که چه گفته است

۹ هر[11] خون که دلآرام بریزد دِیَتی نیست[12]

راه ادب آنست که سعدي بتو اموخت

۱۰ گر گوش بداري به[13] ازین تربیتی نیست

٦١

Metre : رملِ مسدّسِ مقصور [– ᴗ – – | – ᴗ – – | – ᴗ –]

خوشتر از دوران عشق ایام نیست

۱ بامداد عاشقان را شام نیست

مطربان رفتند و صوفي در سماع

۲ عشق را آغاز هست انجام نیست

کام[1] هر جوینده را آخر است

۳ عارفان را[2] منتهای کام نیست

---

7 B, I ; نداني, for چه داني.

8 R ; یار, for دوست.

9 I ; منش, for کسش.

10 I ; ندیدي, for نداني.

11 I ; بس, for هر.

12 In I(a), I(b), B, S, R, T, C, 8(b) and 9(a) are omitted, and 9 (b) goes with 8 (a).

13 I(b), R ; کني بهتر, for بداري به : B, T, C, Y(b) ; کني خوشتر, for do.

1 I(a) ; کار, for کام.

2 I(a), R, Z, Y(a), E, L, D, C ; عاشقان, for عارفان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

از هزاران در یکی گیرد سماع

۴ زانکه هرکس محرم پیغام نیست

آشنایان ره بدین معني برند

۵ در سرای خاص بار عام نیست

تا نسوزد بر نیاید بوی عود

۶ پخته داند کاین سخن با خام نیست

هرکسی را نام معشوقي که هست

۷ میبرد معشوق ما را نام نیست [3]

سرو را با جمله زیبائي که هست

۸ پیش اندام تو هیچ اندام نیست

مستي از من پرس و شور عاشقي

۹ آن[4] کجا داند که دردآشام نیست

باد صبح و خاک شیراز آتشي است

۱۰ هرکرا در وی گرفت[5] آرام نیست

خواب بی هنگامت از ره میبرد

۱۱ ورنه بانگ صبح بی هنگام نیست

سعدیا چون بت شکستي خود مباش

۱۲ خود پرستي کمتر از اصنام نیست [6]

---

[3] This line is omitted in I.

[4] T, C, Y(b) ; او, for آن.

[5] I(b) ; رسد, for گرفت.

[6] In I this hemistich runs as follows :—خود پرستیدن کم از اصنام نیست.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۶۲

Metre : مضارعِ مثمّنِ اخرب [‒ ‒ ◡ ‒ | ◡ ‒ ‒ | ‒ ‒ ◡ ‒ | ◡ ‒ ‒]

خوش میروي بتنها تنها فدای جانت
۱ مدهوش میگذاري یاران مهربانت

در آینه نگه[1] کن تا خویشتن[2] به بیني
۲ وز[3] حسن خود بماند انگشت در دهانت

قصد شکار داري یا اتّفاق بستان
۳ عزمی درست باید[4] تا[5] میکشد عنانت

ای گلبن خرامان با دوستان نگه[6] کن
۴ تا بگذرد نسیمی بر ما ز بوستانت[7]

رخت سرای عقلم تاراج شوق[8] کردي
۵ ای دزد آشکارا مي بینم از نهانت

هر دم کمند زلفت صیدی دگر بگیرد
۶ پیکان غمزه در دل ز ابروی چون کمانت

---

1 B, and all texts but T ; نظر, for نگه : I; طلب, for do.

2 B, T, C: حسن خود, for خویشتن : Y(b) ; روی خود, for do.

3 All texts and I(a), P, B ; کز, for وز.

4 I(a) ; میلي درست باشد, for عزمی درست باید : T and Y(b) ; داري, for باید.

5 D, Z ; ویا, for تا.

6 I(a) ; گذر, for نگه.

7 In S, R, E, L, Y(a), Z, D, the following verse is inserted after line 4 :—
مشغول عشق جانان گر عاشقی است صادق * در راه دوست میرد چون من بر استانت
N.B.—The first hemistich occurs in ode 147. line 7.

8 B ; عشق, for شوق.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

داني چرا نخفتم تو بادشاه حسني [9]

۷ خفتن حرام باشد بر چشم پاسبانت

ما را نمي برارزد [10] با وصلت آشنائي

۸ مرغی نکوتر از من باید هم آشیانت

من آب زندگاني بعد از تو می نخواهم

۹ بگذار تا بمیرم بر خاک آستانت

من فتنهٔ زمانم و آن دوستان که داري

۱۰ بیشک نگاه دارند از فتنهٔ زمانت

سعدي چون دوست داري آزاد باش و فارغ [11]

۱۱ ور دشمني بباشد با [12] هرکه در جهانت

۶۳

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ◡ | — ◡ — ◡ | ◡ — —]

خوش میرود آن پسر که بر خاست ۱ سرویست که میرود چنین راست

ابروش کمان [1] قتل عاشق ۲ گیسوش کمند عقل دانا ست

بالای چنین اگر در اسلام ۳ گویند که هست زیر [2] و بالاست

[9] Z, L, E, Y(a), D ; ای بادشاه خوبان, for تو بادشاه حسني : I(a) has وقتی, for حسني.

[10] I(b) ; برآید, for برارزد : L ; بر آرد, for do : I(a), B, S, P, R and all texts but L and Y(a) ; برازد, for do : I ; گدارد, for do.

[11] I(a), I(b), B, Y(b) ; ایمن, for فارغ.

[12] E, L, Y(a), Z, D ; ز, for با.

[1] I ; صید, for کمان.

[2] In I(a), I(b), S, R, I, و is omitted after زیر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ای آتش خرمن عزیزان ۴ بنشین که هزار فتنه برخاست[3]

بی جرم بکش که بنده مملوک ۵ بی شرع ببر که خوان یغماست

دردت بکشم که درد داروست ۶ خارت بخورم که خار خرماست

انگشت نمای خلق گشتن[4] ۷ زشت است و لیک با تو زیباست

باید که سلامت تو باشد ۸ سهل است ملامتی که بر ماست

جان در قدم تو ریخت سعدي ۹ وین منزلت از خدای میخواست

خواهي که دگر حیات یابد[5] ۱۰ یکبار بگو که کشتهٔ ماست

۶۴

Metre: رمل مثمّن مخبون مقطوع مسبّغ [⏓ ⏑ — — | ⏑ ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏓⏓ — —]

خبرت هست که بیروی تو آرامم نیست
۱ طاقت بار فراق این همه[1] ایّامم نیست

خالي از ذکر[2] تو عضوی چه حکایت باشد
۲ سر موئی بغلط بر[3] همه اندامم نیست

میل آن دانهٔ خالم نظری بیش نبود
۳ چون بدیدم ره بیرون شدن از دامم نیست

شب بر آنم که مگر[4] روز نخواهد بودن
۴ بامدادت که[5] به بینم طمع شامم نیست

---

[3] C ; برپاست, for برخاست.

[4] All texts and all MSS. except I ; بودن, for گشتن.

[5] S, P ; باشد, for یابد.

[1] R ; وغم, for این همه.

[2] S ; یاد, for ذکر.

[3] All texts and all MSS. but I ; در, for بر.

[4] I(b) ; دگر, for مگر.

[5] T, Y(b) ; چو, for که.

چشم از آنروز که برکردم و رویت دیدم

۵ بهمین دیده سر دیدن اقوامم [6] نیست

گو همه شهر بجنگم بدر آیند و خلاف

۶ منکه در خلوت خاصم خبر از عامم نیست

نه بزرق آمده ام تا بملامت بروم

۷ بندگي ورزم[7] اگر عزّت و اکرامم نیست

بخدا و بسراپای تو کز دوستیت[8]

۸ خبر از دشمن و اندیشه[9] ز دشنامم نیست[10]

نازنینا مکن آن جور که کافر نکند

۹ ور جهودي بکند بهره ز[11] اسلامم نیست

دوستت[12] دارم اگر[13] لطف کني ور[14] نکني

۱۰ بدو چشم تو که چشم از تو بانعامم[15] نیست

سعدیا نامتناسب حیوانی باشد

۱۱ هرکه[16] گوید که دلم هست و دلارامم نیست

---

6 I(a), I(b) ; اقدامم, for اقوامم.

7 I(b), R, B, S, P, I, T, C, Y(b) ; لازم, for ورزم.

8 In T, C, Y(b), this hemistich runs thus :—

بسراپائی تو ای دوست که از دوستیت

9 In I ز is omitted after اندیشه.

10 In P line 8 is omitted.

11 I ; در, for ز.

12 All MSS. but B, and all texts except T ; دوست, for دوستت.

13 P, R, T, Z, Y(a), Y(b), E, L, D ; اگرم, for اگر : I(a) ; تو اگر, for do. : I(b) ; که اگر, for do.

14 E, Z, Y(a), L, D ; یا, for ور.

15 I ; بر, for به.

16 I(a), I(b) ; آنکه, for هرکه.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۶۵

Metre : خفيفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ ـ]

دوشم آن سنگدل پریشان داشت ۱ یار دل برد و دست بر جان داشت

دیده در مي‌فشاند در دامن ۲ گوئیا آستین مرجان داشت

درد هجران بناله به نشود[1] ۳ ور نه نالیدمی چه درمان داشت

مي نپنداشتم که روز شود ۴ تا بدیدم سحر که پایان داشت

در باغ بهشت بکشود[2] ست ۵ باد گوئی کلید رضوان داشت

غنچه دیدم که از نسیم صبا ۶ همچو من دست در گریبان داشت

که نه تنها منم ربودهٔ عشق ۷ هر گلی بلبلی سحرخوان[3] داشت

رازم از پرده بر ملا افتاد ۸ چند شاید بصبر پنهان داشت

سعدیا ترک جان بباید گفت ۹ که بیکدل دو دوست نتوان داشت

۶۶

Metre : رملِ مثمّن مقصور [ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ]

دیده از دیدار خوبان بر گرفتن مشکل است

۱ هرکه ما را این نصیحت میکند بیحاصل است

یار زیبا گر هزارش وحشت از ما[1] بر دل است

۲ بامدادان روی او دیدن صباحي مقبل است

---

1 In I this hemistich runs as follows ;— اندرونم ز شوق مي‌سوزد.

2 All MSS. but I(b), S, and all texts except Y(b) ; بکشودند, for بکشودست.

3 All texts and all MSS. but I, I(a) ; غزلخوان for سحرخوان.

1 P, I, S, Y(b) ; وی, for ما.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آنکه در چاه زنخدانش دل بیچارگان
٣ چون ملک محبوس در زندان چاه بابل است

پیش ازین من دعوي پرهیزگاري کردمی
٤ باز میگویم که هر دعوي که کردم باطل است

زهر نزدیک خردمندان اگرچه قاتل است
٥ چون ز دست دوست میگیري شفاي عاجل است

من قدم بیرون نمي یارم نهاد از کوي دوست[2]
٦ دوستان معذور داریدم که پایم در گل است[3]

باش تا دیوانه خوانندم[4] همه فرزانگان
٧ ترک جان نتوان گرفتن تا تو گوئي[5] عاقل است

آنکه میگوید نظر بر منظر[6] خوبان مکن
٨ او همین[7] صورت همي[8] بیند ز معني غافل است

ساربان آهسته ران کآرام جان در محمل است
٩ اشترانرا[9] بار بر پشت است و ما را بر دل است

گر بصد منزل فراق افتد میان ما و دوست
١٠ همچنانش درمیان جان شیرین منزل است

سعدیا سهل است با هر کس گرفتن دوستي
١١ لیک چون پیوند شد خود[10] باز کردن مشکل است

---

2 R ; یار, for دوست.
3 In P lines 6 to 11 are omitted.
4 I, I(b), S, T, Z, C, Y(b) ; گویندم, for خوانندم.
5 B ; بگوئي, for تو گوئي.
6 I(b), B, S ; در, for بر : I ; صورت, for منظر.
7 All texts, and all MSS. except I and R ; خود این, for همین.
8 I(b) ; نمي, for همي.
9 I, I(a), I(b), S, Z ; چار پایانرا, for اشترانرا.
10 I and B ; خو, for خود.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

٦٧

Metre : هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— — ᴗ ا ᴗ — — ᴗ ا ᴗ — — ᴗ ا ᴗ — —]

دیگر نشنیدیم چنین فتنه که برخاست
۱ از خانه برون آمد و بازار بیاراست

در وهم نگنجد که چه دلبند و چه شیرین
۲ در وصف نیاید که چه مطبوع و چه زیبا ست

صبر و دل و دین میبرد[1] و طاقت و آرام
۳ از زخم پدید است که بازوش[2] تواناست

از بهر خدا روی[3] مپوش از زن و از مرد
۴ تا صنع خدا مینگرند از چپ و از راست

چشمی که ترا بیند و در[4] قدرت[5] بیچون
۵ مدهوش نماند نتوان گفت که بیناست

دنیا بچه کار آید و فردوس چه باشد
۶ از بار خدا به ز تو حاجت نتوان خواست

فریاد من از دست غمت عیب نباشد
۷ کاین درد نپندارم[6] ازان من تنها ست

با جور و جفای تو نسازیم چه سازیم
۸ چون زهره و یارا نبود چاره مدارا ست

---

1 I ; رود, for برد.
2 S ; با زور, for بازوش.
3 I(b) ; زلف, for روی.
4 R ; از, for در.
5 I(b) ; حضرت, for قدرت.
6 S ; ندانم که, for نپندارم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

از روی شما صبر نه صبر است که زهر است [7]

۹ وز دست شما زهر نه زهر است که حلوا ست

آن کام و دهان و لب و دندان[8] که تو داری

۱۰ عیش است ولی تا ز برای که مهیّا ست

گر خون من و جملهٔ عالم تو بریزی

۱۱ اقرار[9] بیاریم که جرم از طرف ما ست

تسلیم تو سعدی نتواند که نباشد

۱۲ گر سر بنهد ور ننهد دست تو بالاست

۶۸

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — —]

دیدار تو حلّ مشکلات است ۱ صبر از تو خلاف ممکنات است

دیباچهٔ صورت بدیعت[1] ۲ عنوان کمال حسن[2] ذات است

لبهای تو خضر اگر بدیدی ۳ گفتی لب چشمهٔ حیات است

بر کوزهٔ آب نه دهانت[3] ۴ بردار[4] که کوزهٔ نبات است

ترسم تو[5] بسحر غمزه یک روز ۵ دعوی بکنی[6] که معجزات است

زهر از قبل تو نوش دارو ست ۶ فحش از دهن تو طیّبات است

---

[7] I ; موت, for زهر.

[8] I(b) ; لب خندان, for لب و دندان.

[9] R ; انصاف بدادیم, for اقرار بیاریم. *N.B.*—In P odes from 65 to 98 are omitted under Tayyibāt.

[1] I ; لطیفت, for بدیعت.

[2] In B, Z, E, L, Y(a), Y(b) و is inserted after حسن.

[3] In all texts and all MSS. but I ; دهانرا, for دهانت.

[4] I(a), I(b), S, R, I, C, Y(b) ; باز آر, for بردار.

[5] B, Z, E, Y(a), Y(b) ; که, for تو.

[6] I(b), L ; نکنی, for بکنی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

عهد تو و توبهٔ من از عشق ۷ مي بينم و هر دو بي ثبات است

چون روئ[7] تو صورتي نديديم ۸ در شهر كه مبطل صلوٰت است

آخر نگهي بسوي ما كن ۹ كاين دولت[8] حسن را زكوٰة است

چون تشنه بسوخت در بيابان ۱۰ چه فايده گر جهان فرات است[9]

سعدي غم نيستي ندارد ۱۱ جان دادن عاشقان نجات است

۶۹

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع مسبّغ [— ⩶ | — ‿ — ‿ | — — ‿ ‿ | — ‿ — ‿]

دلي كه عاشق و صابر بود مگر سنگ است

۱ ز عشق تا بصبوري هزار فرسنگ است

برادران طريقت[1] نصيحتم[2] مكنيد

۲ كه توبه در ره عشق ابگينه و[3] سنگ است

دگر بخفيه نميبايديم شراب و سماع

۳ كه نيكنامي در دين عاشقان ننگ است

چه تربيت شنوم يا چه مصلحت بينم

۴ مرا كه چشم بساقي و گوش بر چنگ است

بيادگار كسي دامن نسيم صبا

۵ گرفته ايم و دريغا[4] كه باد در چنگ است

---

7 All texts and all MSS. but I; ما خود چو, for چون روی.

8 I; نعمت, for دولت.

9 In I(a) lines 9 and 10 are transposed.

1 S; وعزيزان, for طريقت.

2 I(b); ملامتم, for نصيحتم.

3 S; بر, for و.

4 All texts and all MSS. but I; چه حاصل, for دريغا

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بخشم رفتهٔ ما را که میبرد پیغام

۶ بیا که ما سپر انداختیم اگر جنگ است

بکش چنانکه تو داني [5] که بیمشاهدهٔ‌ات

۷ فراخنای جهان بر وجود ما تنگ است

ملامت از دل سعدي فرو نشوید عشق

۸ سیاهي از حبشي چون رود که خود رنگست

۷۰

Metre: رملِ مثمنِ مخبونِ محذوف [‒ ‒ ‿ ‿ | ‒ ‒ ‿ ‿ | ‒ ‒ ‿ ‿ | ‒ ‿ ⏓]

دوستدارم که بپوشي رخ همچون قمرت

۱ تا چو خورشید نه بینند بهر بام و درت

جرم بیگانه نباشد که تو خود صورت خویش

۲ گر در آینه به بیني برود دل ز برت

جای خنده است سخن گفتن شیرین پیشت

۳ کآب حیوان [1] چو بخندي برود از شکرت

راه آه سحر از شوق نمیبارم داد

۴ تا مبادا [2] که بشوراند خواب سحرت

هیچ پیرایه زیادت نکند حسن ترا

۵ هیچ مشّاطه نیارآید ازین خوبترت

---

[5] I; توانی, for تو داني.

[1] I; شیرین, for حیوان.

[2] I(a), I(b), S, Z; نیاید, for مبادا.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بارها گفته ام این روی بهرکس[3] منمای
۶ تا تامّل نکند دیدهٔ هر بی بصرت

باز گویم نه که این صورت و معنی که تراست
۷ نتواند که به بیند مگر اهل نظرت

راه صد دشمنم از بهر تو میباید داد
۸ تا یکی دوست به بینم که بگوید خبرت[4]

آنچنان سخت نیاید[5] سر من گر برود
۹ نازنینا که پریشانی موی ز سرت

غم آن نیست که بر خاک نشیند سعدی
۱۰ زحمت خویش نمیخواهد بر رهگذرت

۷۱

Metre : رملِ مثمنِ مخبونِ مقصور [– ⏒ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏓]

دل نماند است که گوی خم چوگان تو نیست
۱ خصم را پای گریز از سر میدان تو نیست

تا سر زلف پریشان تو در جمع آمد
۲ هیچ مجموع ندانم[1] که پریشان تو نیست

در تو حیرانم و اوصاف معانی که تراست
۳ و اندر آن کس که بصر دارد و حیران تو نیست

---

3 Z, E, L, Y(a) ; بمردم, for بهرکس.
4 In I(a) this line is omitted.
5 I(a) ; نباشد, for نیاید.
1 Y(b) ; ندیدم, for ندانم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آن چه عیب است که در صورت زیبای[2] تو هست
۴ و آن چه سحراست که در غمزهٔ فتّان تو نیست

آب حیوان نتوان گفت که در عالم هست
۵ گر چنان است که در چاه زنخدان تو نیست

از خدا آمدهٔ آیت رحمت بر خلق
۶ و آن کدام آیت لطفست که در شان تو نیست

گر ترا هست شکیب از من و امکان فراغ
۷ بوصالت که مرا طاقت هجران تو نیست

تو کجا نالي ازین خار که در پای من است
۸ یا چه غم داري ازین درد که بر[3] جان تو نیست

دردی از حسرت دیدار تو دارم که طبیب
۹ عاجز آمد که مرا چاره[4] و درمان تو نیست

آخر ای کعبهٔ مقصود کجا افتادي
۱۰ که خود از هیچ طرف حدّ بیابان تو نیست

گر براني چکند بنده که فرمان نبرد
۱۱ ور بخواني عجب از غایت احسان تو نیست[5]

سعدیا شاید اگر در طلب یار عزیز
۱۲ جان شیرین بدهي کان ویست آن تو نیست[6]

---

[2] I(a) ; مطبوع, for زیبای.

[3] I(b), B, R, T ; در, for بر.

[4] In all texts but Z, and all MSS. except I و is omitted after چاره.

[5] This line is omitted in I.

[6] This line is only found in I ; in all other MSS. and texts the following is substituted for it :—

سعدي از بند تو هرگز بدر آید هیهات * بلکه حیفست بر آن کس که بزندان تو نیست

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۷۲

Metre: رملِ مسدّسِ مقصور [— ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ —]

درد عشق از تندرستي خوشتر است

۱ ملک[1] درویشي ز هستي خوشتر است

عقل بهتر مي نهند از کاینات

۲ عارفان گویند مستي خوشتر است

خودپرستي خیزد از دنیا و جاه

۳ نیستي از خود[2] پرستي خوشتر است

چون گران باران بسختي میروند

۴ هم سبکباري و چستي خوشتر است

سعدیا چون دولت و فرماندهي

۵ مي‌نماند زیر[3] دستي خوشتر است

۷۳

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [— ⏑̲ | — — ᴗ ᴗ | — — ᴗ ᴗ | — — ᴗ ⏑̲]

در من این هست که صبرم ز نکورویان نیست

۱ از[1] گل و لاله گزیر است و زگلرویان[2] نیست

---

1 C ; بلکه, for ملک.
2 All texts and all MSS. except I, I(a), R ; و حق, for از خود.
3 All texts and all MSS. except I ; تنگ, for زیر.
1 All texts and all MSS. except I ; وز, for از.
2 I ; گلبویان, for گلرویان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دل گم کرده در این شهر نه من میجویم
۲ هیچکس نیست که مطلوب مرا جویان نیست

آن پریزادهٔ مه پاره که منظور[3] من است
۳ کس ندانم که بجان در طلبش پویان نیست

ساربانا خبر دوست بیاور که مرا
۴ خبر از دشمن و اندیشه[4] ز بدگویان نیست

مرد باید که جفا بیند و مِنّت دارد
۵ نه بنالد که مرا طاقت بدخویان نیست

عیب سعدي مکن ای خواجه[5] اگر آدمئي
۶ کآدمي نیست که میلش بپریرویان[6] نیست

۷۴

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [– ⏑ – – | – ⏑ – – | – ⏑ – – | – ⏑ –]

دوش دور از رویت ایجان[1] جانم از غم تاب داشت
۱ ابر چشمم بر رخ از سودای دل[2] سیلاب[3] داشت

از تفکّر عقل مسکین پایمال عشق[4] شد
۲ با[5] پریشاني دل شوریده چشم[6] خوابداشت

---

[3] All texts and all MSS. but I; دلبند, for منظور.
[4] In I and Y(b) ز is omitted after اندیشه.
[5] B, T, C, Y(b); دوست, for خواجه.
[6] I(a); نکو رویان, for پریرویان.

[1] S; روی تو جان, for رویت ایجان.
[2] I; تو, for دل.
[3] I(b); خوناب, for سیلاب.
[4] In I this hemistich runs as follows:— بر تفکّر عقل مسکین پایگاه صبر دید.
[5] I; بر, for با.
[6] All MSS. except I, and all texts but T; چشمم, for چشم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

کوس غارت زد فراقت گرد شهرستان دل
۳ شحنهٔ عشقت سرای عمر[7] در طبطاب داشت

نقش نامت کرد[8] دل محراب[9] تسبیح وجود
۴ تا سحر تسبیح گویان روی در محراب داشت

دیده ام میجست گفتندم که[10] بینی روی دوست
۵ عاقبت معلوم کردم[11] کاندرون[12] سیماب داشت

روزگارم عشق خوبان شهد فایق مینمود
۶ باز دانستم که شهد آلوده زهر ناب داشت[13]

سعدی این ره مشکل افتاد است در دریای عشق
۷ کاول[14] و آخر صبوری اندکی پایاب داشت

۷۵

Metre: خفیف مسدس مخبون مقطوع مسبغ [‿ ‿ ‿ — | ‿ — ‿ — | ‿ — ‿ —]

روز وصلم قرار دیدن نیست ۱ شب هجرانم آرمیدن نیست

طاقت سر بریدنم باشد ۲ وز حبیبم سر بریدن نیست

مطرب از دست من بجان آمد ۳ که مرا طاقت شنیدن نیست

---

7 T, C, Y(b); عقل, for عمر. In I(a) this line is omitted.

8 I, Y(b); کرده, for کرد.

9 All texts and all MSS. except I, I(b) insert و after محراب.

10 I(b), C, Y(b), T; به, for که: I, S; نه, for که; I(b), S, C, T, Y(b); و is inserted before گفتندم.

11 All texts and all MSS. except I; خوش درفشان بود چشم, for عاقبت معلوم کردم.

12 All MSS. and all texts except C, Y(b); کاندرو, for کاندرون.

13 In all texts, and all MSS. except I, line 6 runs as follows:—
آسمان آغاز کارم سخت شیرین مینمود * کی گمان بردم که شهد آلوده زهر ناب داشت

14 In all texts and all MSS. except I, I(a); اول, for کاول.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دست بیچاره چون بجان نرسید ۴ چاره جز پیرهن دریدن نیست
ما خود افتادگان مسکینیم ۵ حاجت دام گستریدن نیست
با خداوندگاري افتادیم ۶ کش سر بنده پروریدن نیست
دست در خون عاشقان[1] داري ۷ حاجت تیغ بر کشیدن نیست
گفتم ای بوستان روحاني ۸ دیدن میوه چون[2] چشیدن نیست
گفت سعدي خیال خیره مبند[3] ۹ سیب سیمین برای چیدن نیست

۷۶

Metre :
مجتثِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [u – u – | u u – – | u – u – | u u – ̲ –]

ز من مپرس که در[1] دست او دلت چونست
۱ ازو بپرس که انگشتهاش در خون است

وگر[2] حدیث کنم تندرست را چه خبر
۲ که اندرون جراحت رسیدگان چون است

بحسن[3] طلعت لیلی نگاه مي نکنند
۳ فتاده در پی بیچارهٔ که مجنون است

خیال روی کسی در سر است هر کس را
۴ مرا خیال کسی کز خیال بیرون است

[1] S ; دوستان, for عاشقان.
N.B.—In I lines from 4 to 7 are omitted.
[2] All MSS. except R, and all texts but T, Y(a) ; گزیدن, for چشیدن
[3] I(a) ; مبر, for مبند.
[1] All texts and S ; از, for در.
[2] B and all texts ; اگر, for وگر.
[3] In I, S, T و is inserted after بحسن.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خجسته روز کسی کز درش تو باز آئی

۵ که بامداد بروی تو فال میمون است

چنین شمایل موزون و قدّ خوش که تراست

۶ بترک عشق[4] تو گفتن نه طبع موزون است

اگر کسی بملامت ز مهر[5] بگریزد

۷ مرا بهر چه تو گوئی ارادت افزون است

نه پادشاه منادی زدست[6] که می مخورید[7]

۸ بیا که چشم و دهان تو مست و میگون است

کنار سعدی از آنروز کز تو دور افتاد

۹ از آب دیده تو گوئی کنار[8] جیحون است

۷۷

Metre: منسرح مثمّن مطوی منحور [—|—ᴗᴗ—|ᴗ—ᴗ—|—ᴗᴗ—]

سرو چمن پیش اعتدال تو پست است

۱ روی تو بازار آفتاب شکست است

شمع فلک با هزار مشعل انجم

۲ پیش وجودت[1] چراغ باز نشست است

---

4 I(a); وصل, for عشق.

5 All texts and I(a), I(b), B; عشق بر گردد, for مهر بگریزد: S; یاو بر گردد, for do.

N.B.—This line is omitted in R.

6 I(a); کند, for زدست: I(b), T, L, E, Y(a), Y(b), D, C; زده, for do.: R; زند, for do.

7 I(a), B, S, T, Z, Y(a), E, D; نخورید, for مخورید.

8 I(a), T, L, E, Y(a), Y(b), D; که رود, for کنار.

1 I(a), S; وجودش, for وجودت: I(b); دو چشمت, for وجودت.

توبه کند مردم از گناه بشعبان

٣ در رمضان بين که[2] چشمهای تو مست است

با همه زور آوري و مردي و شيري[3]

٤ مرد ندانم که از کمند تو جست است

اين يکی از دوستان بتيغ تو کشته است

٥ و آن دگر از عاشقان بتير تو خسته است

ديده بدل ميبرد شکايت[4] منظور[5]

٦ ديده نداند که دل بمهر تو بسته است

دست طلب داشتن ز دامن معشوق

٧ پيش کسی گو کش اختيار بدست است

با چو تو روحانيِ تعلّق خاطر

٨ هرکه ندارد دد است[6] و نفس[7] پرست است

منکر سعدی که ذوق عشق ندارد

٩ نی شکرش در دهان تلخ کبست است

٧٨

Metre : مجتثِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [‿ — ‿ — | ‿ ‿ — — | ‿ — ‿ — | ‿‿ —]

سفر دراز نباشد بپای طالب دوست

١ که زندهٔ ابد است آدمي که کشتهٔ اوست

---

[2] I(a), I(b), B, S, R, T, Z ; نيز, for بين که.
N.B.—In I(a) lines 2 and 3 are transposed.

[3] I(b) ; تندي, for شيري. *N.B.*—In I(a) line 4 is omitted.

[4] All texts and all MSS. but I(a) ; حکايت, for شکايت.

[5] I(a), I(b), S, R, B, T, C, Y(b) ; مجنون, for منظور.

[6] I(a), I(b), B, S, R, Z, T, C ; دواب, for دد است : I(b), S, T, C, Z. omit و after ددست.

[7] T ; خويش, for نفس.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شراب خوردهٔ معنی چو[1] در سماع آید
۲ چه جای جامه که بر خویشتن بدرد پوست

هر آنکه با رخ منظور[2] ما نظر دارد
۳ بترک خویش بگوید که تُرک[3] عربده جوست

حقیر تا نشماری تو آب چشم فقیر
۴ که قطره قطره باران چو باهم آید جوست

نمیرود که کمندش همی‌برد مشتاق
۵ چه جای پند نصیحت کنان بیهده گوست

چو درمیانهٔ خاک اوفتادهٔ بینی
۶ از او بپرس که چوگان از آن مپرس که گوست

چرا و چون نرسد بندگان مخلص را
۷ رواست گر همه بد میکنی بکن که نکوست

کدام سرو سهی راست با وجود تو قدر
۸ کدام غالیه را پیش خاکپای تو بوست

بسی بگفت خداوند عقل و نشنیدم
۹ که دل بغمزهٔ خوبان مده که سنگ و سبوست

هزار دشمن اگر بر سرند سعدي را
۱۰ بدوستی که نگوید بجز حکایت دوست

بآب دیدهٔ خونین نوشته صورت[4] حال
۱۱ نظر بصفحهٔ اوّل مکن که تو بر توست

---

1 S; که, for چو.

2 I(b); مطبوع, for منظور.

3 I, I(b), B, R, S, Z, E, L, D, Y(a); خصم, for ترک: T, C, Y(b) یار, for do.

4 I(a), I(b), S, R, T; قصه, for صورت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۷۹

Metre: هزج مسدّس مقصور [ـ ـ ـ ∪ | ـ ـ ـ ∪ | ـ ـ ∪]

شراب از دست خوبان سلسبیل است
۱ وگر خود خون میخواران سبیل است[1]

نمیدانم رطب را چاشنی چیست
۲ همی بینم[2] که خرما بر نخیل است

سر انگشتان خاضب[3] دلفریبش
۳ نه در حنّا که در خون قتیل است

الا ای کاروان محمل مرانید[4]
۴ که ما را بند بر پای رحیل است

هر آن شب در[5] فراق روی لیلی
۵ که بر مجنون رود[6] لیلی[7] طویل است

کمندش میدواند پای مشتاق
۶ بیابان را نپرسد چند میل است

---

[1] In I(b) this hemistich runs as follows:—
وگر خون میخورود آن هم سبیل است: B, L, Y; دگر, for وگر.
[2] S, Z; دانم, for بینم.
[3] I, T, Y(b); صاحب, for خاضب: I(a) and all texts but T, Y(b); نغزو, for do.
[4] S, R, I, T, Z, C; برانید, for مرانید.
[5] I(a), B, S, R, E, L, Y(a), Y(b), Z, D; کز, for در.
[6] B; بمجنون بگذرد, for که بر مجنون رود.
[7] I(b); سالی, for لیلی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نه وسمه است آن بدلبندي خضیب است
۷ نه سرمه است آن بجادوئی کحیل است [8]

چو مور افتان و خیزان رفت باید
۸ وگر خود ره بزیر پای پیل است

حبیب آنجا که دستی برفشاند
۹ محبّ ار سر نیفشاند بخیل است

از ما گر طاعت آید[9] شرمساریم
۱۰ از ایشان گر قبیح آید جمیل است

بدیل دوستان گیرند و یاران
۱۱ ولیکن شاهد ما بی بدیل است

سخن بیرون مگوی از عشق سعدي
۱۲ سخن عشق است و دیگر[10] قال و قیل است

۸۰

Metre:
[— ‿ | — ∪ — ∪ | — ∪ ∪ | — — ∪ ∪ | — ∪ — ∪ — ∪] مجتثّ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ

شب فراق که داند که تا سحر چند است
۱ مگر کسیکه بزندان عشق[1] در بند است

بگفتم از غم دل[2] راه بوستان گیرم
۲ کدام سرو ببالای دوست مانند است

---

8 In I(b) this hemistich runs thus:—
نه چشمست آن بجادوئی خطیل است

9 In all texts and all MSS. except I ; اگرچه ما بطاعت, for زما گر طاعت آید.

10 I(a), I(b) ; باقي, for دیگر.

1 S ; شوق, for عشق.

2 S, Z ; تو for دل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

پیام ما[3] که رساند بیار مهر گسل
۳ که برشکستي و ما را هنوز پیوند است

قسم بجان تو خوردن[4] طریق عزت نیست
۴ بخاکپای تو کآن هم عظیم سوگند است

که با شکستن پیمان و برگرفتن[5] دل
۵ هنوز دیده بدیدارت آرزومند است

بیا که بر سر کویت بساط چهرهٔ ماست
۶ بجای خاک که در زیر پایت افگند است

خیال روی تو بیخ امید بنشاند است
۷ بلای عشق تو بنیاد صبر برکند است

عجبتر آنکه تو مجموع اگر قیاس کني
۸ بزیر هر خم[6] موئی دلی پراگند است

اگر برهنه نباشي که شخص بنمائي
۹ گمان برند که پیراهنت گل آگند است

ز دست رفته نه تنها منم درین سودا
۱۰ چه دستها که ز دست تو برخداوند است

فراق یار که پیش تو برگ کاهی نیست
۱۱ بیا و بر دل ما بین که کوه الوند است

ز ضعف طاقت آهم نماند و ترسم خلق
۱۲ گمان برند که سعدي ز دوست خورسند است

---

[3] In all texts and all MSS. except I(b) : من, for ما.
[4] I(a), R, C, E, L, Y(a), Y(b), D ; گفتن, for خوردن.
[5] I(a), R ; برگستن, for بر گرفتن.
[6] R and all texts except T, Y(b) ; بن, for خم.

۸۱

Metre : رجزِ مثمّنِ مطوي مخبون [– ∪ ∪ – | ∪ – ∪ – | – ∪ ∪ – | ∪ – ∪ –]

صبحدمی که بر کنم دیده بروشنائیت
۱ بر در بندگي[1] زنم حلقهٔ آشنائیت

سر بسریر سلطنت بنده فرو نیاورد
۲ گر بتوانگري رسد نوبتی از گدائیت

پرده اگر بر افگني وه که چه فتنها بود
۳ چون پس پرده میرود این همه دلربائیت

گوشه چشم مرحمت بر صفّ عاشقان فگن
۴ تا شب رهروان شود روز بروشنائیت

سر ننهند بندگان بر خط پادشاه اگر
۵ سر ننهد[2] به بندگي بر خط پادشاهیت

خلق جزای هر عمل بر در کبریای تو
۶ عرضه همي دهند و ما قصّه بیوفائیت[3]

وقتی اگر برانیم بندي دوزخم مکن[4]
۷ کآتش آن فرو کشد گریه ام از جدائیت

راه تو نیست سعدیا کم زني و مجرّدي
۸ تا بخیال در بود پیري و پارسائیت

---

[1] I(b), S, R, Z ; آسمان, for بندگي.
[2] All MSS. and all texts except L ; بنهد, for ننهد.
[3] In I(a) and T this line is omitted.
[4] All texts and all MSS. except I(a) ; بکن, for مکن.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۸۲

Metre : رملِ مثمّنِ مقصور [ـ ᴗ ـ ـ | ـ ᴗ ـ ـ | ـ ᴗ ـ ـ | ـ ᴗ ـ]

صبحدم خاکی بصحرا برد باد از کوی دوست
۱ بوستان در عنبرسارا گرفت از بوی دوست

دوست گر با ما بسازد دولتی باشد عظیم
۲ ور نسازد مي بباید ساختن با خوی دوست

گر قبولم میکند مملوک خود مي پرورد
۳ ور براند پنجه[1] نتوان کرد با بازوی دوست

هرکرا خاطر بروی دوست رغبت میکند
۴ بس پریشاني بباید بردنش چون موی دوست

دیگرانرا عید گر فرداست ما را ایندم است
۵ روزه داران ماه نو بینند[2] و ما ابروی دوست[3]

دشمنم را بد نمیخواهم که آن بد بخت را
۶ این عقوبت بس که بیند دوست همزانوی دوست

هرکسی بیخویشتن جولان عشقی میکند
۷ تا بچوگان که خواهد افتادن[4] گوی دوست

هرکسی را دل بصحرائی و باغی میرود
۸ هرکس از سوئی بدر[5] رفتند و عاشق[6] سوی دوست

---

[1] B, S, Y(a), E, L, D, C, Z, T ; زور, for پنجه.
[2] I(b) ; ماه میجویند, for ماه نو بینند.
[3] In I(a) the order of lines 4 and 5 and 7 and 8 is reversed.
[4] R, B, and all texts ; در خواهد فتادن, for خواهد اوفتادن.
[5] I(a) ; برون, for بدر.
[6] I(b) ; ما از, for عاشق : Z, E, Y(a), L, D ; عارف, for عاشق : T, C, Y(b) ; ما در کوی, for عاشق سوی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

کاج باري باغ و بستانرا که تحسین میکنند

۹ بلبلی بودي چو سعدي یا گلی چون روی[7] دوست

۸۳

Metre: رملِ مثمّن مخبونِ مقصور [ـ ـ ⏑ ـ ا ـ ـ ⏑ ⏑ ا ـ ـ ⏑ ⏑ ا ـ ـ ⏑ ⏑]

صبح میخندد و من گریه کنم از غم دوست

۱ ای دم صبح چه داري خبر از مَقْدَم دوست

بر[1] خودم گریه همي آید و بر خنده تو

۲ تا تبسّم چه کني بی خبر از مَبْسَم دوست

ای نسیم سحر از من بدلارام بگوئي

۳ که کسی جز تو ندارم که بُوَد مَحْرَم دوست

گو[2] کم یار برای دل اغیار مگیر

۴ دشمن این نیک پسندد که تو گیري[3] کم دوست

تو که با جانب خصمت بارادت نظر است

۵ به که ضائع نگذاري طرف[4] مُعْظَم دوست

من نه آنم که عدو[5] گفت تو خود داني نیک

۶ که ندارد دل دشمن خبر از عالم دوست

---

7 B, T, Z, C, E, Y(a), Y(b), D ; بودي چو, for چون روی.

1 I (b) ; من, for بر.

2 ,, گو, for گو.

3 ,, بگیرد, for تو گیري.

4 ,, طمع, for طرف.

5 ,, مرد, for عدو.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نی نی[6] ای باد مرو حال من خسته مگو
٧ تا[7] غباری نه نشیند بدل خرّم دوست
هرکسی را غم خویش است ولی سعدي را
٨ همه وقتی غم آن تا چه کند با غم دوست

٨٤

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [— ⏓ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏓]

عشق ورزیدم و عقلم بعلامت برخاست
١ کآنکه[1] عاشق شد ازو حکم[2] سلامت برخاست
هرکه با شاهد گلروی بخلوت بنشست
٢ نتواند ز سر کوی[3] ملامت برخاست
عشق[4] غالب شد و از گوشه نشینان صلاح
٣ نام مستوري و ناموس[5] و کرامت برخاست
گل صد برگ ندانم بچه رونق بشگفت
٤ یا صنوبر بکدامین قدّ و قامت[6] برخاست
در گلستانی کآن گلبن خندان بنشست
٥ سرو آزاد بیکپای غرامت برخاست

---

[6] I(b); از من, for نی نی. [7] I(b); که, for تا.

N.B.—This ode is only found in I (Badāyi') and I(b) (Tayyibat).

[1] All MSS. except I, and all texts; هرکه, for کآنکه.

[2] I(a), R; راه, for حکم.

[3] I(a), I(b), B, S, R; راه, for کوی. [4] I; وجد, for عشق.

[5] In I, I(a), I(b) و is omitted after ناموس. [6] I(a); بالا, for قامت.

N.B.—In I(a) lines 4 and 5 and 6 and 7 are transposed.

In B, T, C, line 7 is omitted, and in I this line takes the place of verse 3.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دي زمــانی بتکلّف بر سعــدي بنشست
۶ فتنه بنشست و چو برخاست قیامت برخاست

که شنیدي که بر انگیخت سمنــد غم عشق
۷ که نه اندر عقبش گرد ندامت برخــاست

۸۵

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — —]

فــریاد من از فــراق یــار است ۱ افغــان[1] من از غم نـــگار است
بیـــروی چـــو ماه آن نـــگارین[2] ۲ رخسارهٔ من بخـــون نـــگار است
خـــون جگـــرم ز فـــرقت تـــو ۳ از دیده روانه[3] بر[4] کنـــار است
درد دل من ز حدّ گذشته است ۴ جانـــم ز فـــراق بیقـــرار است[5]
کس را ز غـــم من آگهي نیست ۵ آوخ که جهان نه پایـــدار است
از دست زمـــانه در عـــذابـــم ۶ ز آن جان و دلم چنین[6] فگار است
سعدي چکنی شکایت از دوست ۷ چون شادي و غم نه بر قرار است

۸۶ *

Metre : رملِ مثمّنِ مقصور [— ∪ — | — — ∪ — | — — ∪ — | — — ∪ —]

کس بچشمم در نمي‌آید که گویم مثل اوست
۱ خود بچشم عاشقان صورت نبندد غیر[1] دوست

---

[1] In all texts and all MSS. except I, و is added before افغان.
[2] I(a) ; پري روی, for نگارین. [3] I(a) ; همیشه, for روانه.
[4] In all MSS. except I, and all texts but T ; در, for بر.
[5] In I this line is omitted.
[6] In all texts, and all MSS. except I, همي, for چنین.
* In the original odes 86 and 87 are marked as 88 and 89.
[1] I(b), B, S, R, T ; مثل, for غیر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هرکه با مستان نشیند ترک مستوري کند

٢ آبروی نیکنامان[2] در خرابات آبجوست

جز خداوندان معني را نگرداند[3] سماع

٣ اوّلت[4] مغزی بباید تا برون آئي[5] ز پوست

بنده ام گر تاج[6] خواهي برسرم نه یا تبر

٤ هرچه پیش عاشقان آید ز معشوقان نکوست

عقل وقتی خسروي میکرد در[7] ملک وجود

٥ باز چون فرهاد عاشق برلب شیرین اوست

عنبرین چوگان زلفش را گر[8] استقصا کني

٦ زیرهر موئی دلی بیني که سرگردان چوگوست

سعدیا چندانکه خواهي گفت وصف روی یار

٧ حسن گل بیش از قیاس[9] بلبل بسیارگوست

٨٧

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [ـ ـ ٮ ـ | ٮ ٮ ـ ـ | ٮ ٮ ـ ـ | ٮ ٮ ـ ـ]

کیست آن لعبت خندان که پریوار برفت

١ که قرار از[1] دل دیوانه بیکبار برفت

---

[2] Z, E, L, Y(a), D ; نیک نامي, for نیک نامان.

[3] I(a) ; نمي زیبد, for نگرداند : I(b), R, T, C ; نغلطاند, for do : B, S, E, Z, L, Y(a), Y(b), D ; نمیشاید, for do.

[4] All texts and all MSS. except I, S ; اوّلش, for اوّلت.

[5] All texts and all MSS. except S, R ; آید, for آئي.

[6] I(a), I(b), S, T, E, L, Y(a), Y(b), D ; تیغ, for تاج.

[7] All MSS. except I, R, and all texts but T ; بر, for در.

[8] I(a) ; چو, for گر.

[9] R ; زبان, for قیاس.

[1] In I(b) and R, از is omitted before دل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

باد بوی گل وصلش بگلستان آورد
۲ آب گلزار بشد رونق عطّار برفت

صورت یوسف نا دیده صفت میکردند
۳ چون بدیدند زبان همه[2] از کار برفت

بعد ازین عیب و ملامت نکنم مستانرا
۴ که مرا در حق این طایفه انکار برفت

در سرم بود که هرگز ندهم دل بخیال
۵ بسرت کز سر من آنهمه پندار برفت

آخر این مور میان بستهٔ افتان خیزان
۶ چه خطا[3] داشت که سر کوفته چون مار برفت

بخرابات چه حاجت که کسی[4] مست شود
۷ که بدیدار تو عقل از سر[5] هشیار برفت

بنماز آمده محراب دو ابروی تو دید
۸ دلش از دست ببردی[6] و بزنّار برفت

پیش تو مردن از آن به که پس از من گویند
۹ نه بصدق آمده بود آنکه بآزار[7] برفت

تو نه مرد گل بستان وصالی[8] سعدی
۱۰ که بپهلو نتوانی بسر خار برفت

---

2 I(a), I(b), B, S, R, I, Z ; سخن, for همه.
3 I(a) ; گنه, for خطا.
4 I(a), I(b), S, R, I, T, Z, C ; یکی, for کسی.
5 I, I(a), R, Z, E, Y(a), L, D, C ; تن, for سر : S ; دل, for do.
6 All MSS. and texts except T, Y(b) ; ببردند, for ببردی.
7 I(b), T, C ; بانکار, for بآزار.
8 I(a), B, S ; امیدی, for وصالی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۸۸

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | — ⏑⏑ —]

کس ندانم که درین شهر گرفتار تو نیست
۱ هیچ بازار چنین گرم که[1] بازار تو نیست

سرو زیبا و بزیبائی بالای تو نه
۲ شهد شیرین و بشیرینی گفتار تو نیست

خود که باشد که ترا بیند و عاشق نشود
۳ مگرش هیچ نباشد که خریدار تو نیست

کس ندید است ترا یکنظر اندر همه عمر
۴ که همه عمر دعاگوی هوادار[2] تو نیست

آدمی نیست مگر کالبد بیجان است
۵ آنکه گوید که مرا میل بدیدار تو نیست

ای که شمشیر جفا برسر ما آخته
۶ صلح کردیم که ما را سر پیکار تو نیست[3]

صبر[4] تلخست و لیکن چکنم گر نکنم
۷ چون گزیر از لب شیرین شکربار تو نیست

من سری دارم و در پای تو خواهم بازید[5]
۸ خجل از ننگ بضاعت که سزاوار تو نیست

---

[1] I(b), S, B, Z, E, Y(a), C. L, D ; چو, for که.
[2] All texts and all MSS. except I. R ; طلبگار, for هوادار.
[3] In I(a), I(b), B, S, Z this line is omitted.
[4] I ; جور, for صبر.
[5] I(a) ; انداخت, for بازید.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

باد بوی گل وصلش بگلستان آورد
۲ آب گلزار بشد رونق عطّار برفت

صورت یوسف نا دیده صفت میکردند
۳ چون بدیدند زبان همه [2] از کار برفت

بعد ازین عیب و ملامت نکنم مستانرا
۴ که مرا در حق این طایفه انکار برفت

در سرم بود که هرگز ندهم دل بخیال
۵ بسرت کز سر من آنهمه پندار برفت

آخر این مور میان بستهٔ افتان خیزان
۶ چه خطا [3] داشت که سر کوفته چون مار برفت

بخرابات چه حاجت که کسی [4] مست شود
۷ که بدیدار تو عقل از سر [5] هشیار برفت

بنماز آمده محراب دو ابروی تو دید
۸ دلش از دست ببردي [6] و بزنّار برفت

پیش تو مردن از آن به که پس از من گویند
۹ نه بصدق آمده بود آنکه بآزار [7] برفت

تو نه مرد گل بستان وصالی [8] سعدی
۱۰ که بپهلو نتوانی بسر خار برفت

---

[2] I(a), I(b), B, S, R, I, Z ; سخن, for همه.

[3] I(a) ; گنه, for خطا.

[4] I(a), I(b), S, R, I, T, Z, C ; یکی, for کسی.

[5] I, I(a), R, Z, E, Y(a), L, D, C ; تن, for سر : S ; دل, for do.

[6] All MSS. and texts except T, Y(b) ; ببردند, for ببردي.

[7] I(b), T, C ; بانکار, for بآزار.

[8] I(a), B, S ; امیدی, for وصالی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۸۸

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [‒ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ⏓]

کس ندانم که درین شهر گرفتار تو نیست
۱ هیچ بازار چنین گرم که[1] بازار تو نیست

سرو زیبا و بزیبائی بالای تو نه
۲ شهد شیرین و بشیرینی گفتار تو نیست

خود که باشد که ترا بیند و عاشق نشود
۳ مگرش هیچ نباشد که خریدار تو نیست

کس ندید است ترا یکنظر اندر همه عمر
۴ که همه عمر دعاگوی هوادار[2] تو نیست

آدمی نیست مگر کالبد بیجان است
۵ آنکه گوید که مرا میل بدیدار تو نیست

ای که شمشیر جفا برسر ما آخته
۶ صلح کردیم که ما را سر پیکار تو نیست[3]

صبر[4] تلخست و لیکن چکنم گر نکنم
۷ چون گزیر از لب شیرین شکربار تو نیست

من سری دارم و در پای تو خواهم بازید[5]
۸ خجل از ننگ بضاعت که سزاوار تو نیست

---

[1] I(b), S, B, Z, E, Y(a), C, L, D ; چو, for که.
[2] All texts and all MSS. except I. R ; طلبگار, for هوادار.
[3] In I(a), I(b), B, S, Z this line is omitted.
[4] I ; جور, for صبر.
[5] I(a) ; انداخت, for بازید.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بجمال تو که دیدار ز من باز مگیر

۹ که مرا طاقت نادیدن دیدار تو نیست [6]

سعدیا گر نتوانی که کم خود گیری

۱۰ سر خود گیر که صاحب نظری کار تو نیست

۸۹

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [⏑̄ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑̳ —]

کیست آن کش سر پیوند تو در خاطر نیست

۱ یا نظر با تو ندارد مگرش ناظر نیست

نه حلال است که دیدار تو بیند هر کس [1]

۲ که حرامست بر آنکش نظری طاهر نیست

هیچکس [2] را مگر این عشق [3] نباشد که مراست [4]

۳ کآنچه من مینگرم بر دگری ظاهر نیست

هر شبی روزی و هر روز زوالی دارد

۴ شب هجر [5] من و معشوق مرا آخر نیست

هر که با غمزهٔ خوبان سر و کاری دارد

۵ سست مهر است که بر [6] داغ جفا صابر نیست

---

6 In I this line is omitted.

1 I(a), I(b), I · همه, for هر.

2 I; همه, for هیچ.

3 I; ذوق, for عشق.

4 I, I(b), C; مرا, for مراست. *N.B.*—In I(a) line 3 is omitted.

5 All texts and all MSS. except I(b); وصل, for هجر.

6 I(b), S; با, for بر. *N.B.*—In I(a) lines 4 and 5 are transposed.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

سر موئیم نظری کن که من اندر تن خویش

۶ یکسر موی ندارم[7] که ترا ذاکر نیست

همه دانند که سودا زدهٔ دلشده را

۷ چاره صبر است و لیکن چکند قادر نیست

هر که سر[8] پنجهٔ مخضوب تو بیند گوید

۸ گر بدین[9] دشنه[10] یکی[11] کشته شود نادر نیست

گفته بودم غم دل با تو بگویم روزی[12]

۹ بزبان چند بگویم که دلم حاضر نیست

گر من[13] از چشم همه خلق بیفتم سهل است

۱۰ تو میندار که مخذول ترا ناصر نیست

التفات از همه[14] عالم بتو دارد سعدی

۱۱ همتّی کآن بتو مصروف بود قاصر نیست

۹۰

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون] ‿ — ‿ — | ‿ ‿ — — | ‿ — ‿ — | ‿ ‿ — — [

کهن شود همه کس را بروزگار ارادت

۱ مگر مرا که همان عشق[1] اوّل است و زیادت

---

7 I(a), I ; ندانم, for ندارم.

8 All texts and all MSS. except I, I(a), R ; آن, for سر.

9 All texts except T and all MSS. but I(b), R ; برین, for بدین.

10 This is the I reading. All other MSS. and all texts have دست.

11 All texts except Z ; کسی, for یکی.

12 All texts and all MSS. except I ; چندی, for روزی.

13 All texts and all MSS. except I ; اگر, for گر من.

14 In S از is omitted before همه.

1 I(b), B, and all texts ; مهر, for عشق.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گرم جواز نباشد ببارگاه[2] قبولت

۲ کجا روم که بمیرم[3] بر آستان عبادت

مرا بروز قیامت مگر حساب نباشد

۳ چو[4] هجر و وصل تو دیدم چه جای[5] موت و اعادت

شنیده ام[6] که نظر میکنی بحال ضعیفان

۴ تبم گرفت و دلم خوش بانتظار عیادت

گرم بگوشهٔ چشمی شکسته وار ببینی

۵ فلک شوم ببزرگی[7] و مشتری بسعادت

بیایمت که ببینم کدام زهره و یارا

۶ روم که بیتو نشینم کدام صبر و جلادت

مرا هر آینه روزی قتیل[8] عشق ببینی

۷ گرفته دامن قاتل بهر دو دست ارادت

اگر جنازهٔ سعدی بکوی دوست در آرند[9]

۸ زهی حیات نکونام و مردنش[10] بشهادت

۹۱

Metre: [— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — — ∪ | — ∪ —] مضارع مثمن اخرب مکفوف مقصور

کارم چو زلف یار پریشان و درهم است

۱ پشتم بسان ابروی دلدار پرخم است

---

2 S, R, I; پیشگاه, for بارگاه.
3 I(a), B, I; نمیرم, for بمیرم.
4 B, S, R, Y(b), T, C; که, for چو.
5 T, Y(b); بسم, for چه جای.
6 All texts and all MSS. except I(a); شنیدمت, for شنیده ام.
7 I(a); بلندی, for بزرگی.
8 I; تمام کشته, for قتیل عشق.
9 I(b); عشق بدارند, for دوست در آرند.
10 I(b), T; مردن, for مردنش: I; رفتن, for do: all other texts and MSS.; مردنی, for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

غم شربتی ز خون دلم نوش کرد و گفت
۲ این شادي کسی که درین درد خرّم است

تنها دل من است گرفتـــار در[1] غمان
۳ یا خود درین زمانه دل[2] شادمان کمست

زینسان که میدهد دل من داد هر غمی
۴ انصاف ملک عالم عشقش مسلّم است

داني خیال روی تو در چشم من چه گفت
۵ آیا کجاست آنکه همه روز همدم است

خواهي چو[3] روز روشن داني تو حال من
۶ از تیرهٔ شب بپرس که او نیز محرم است

ای کاشکی میان منستی و دلبـــرم
۷ پیوندی این چنین که میان من و غمست

۹۲

Metre: رمل مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [⏑̲ ⏑ ـــ ـــ | ⏑ ⏑ ـــ ـــ | ⏑ ⏑ ـــ ـــ | ⏑̲ ـــ]

مشنو ای دوست که غیر از تو مرا یاری هست
۱ یا شب و روز بجز فکر تو ام کاری هست

بکمند سر زلفت نه من افتادم و بس
۲ که بهر حلقهٔ موی[1] تو گرفتاری هست

گر بگویم که مرا با تـــو سروکاری نیست
۳ در و دیوار گواهي بدهـــد کاری هست

---

[1] I(b); این, for در.
[2] I(a); دلی, for دل.
[3] B, E, Y(a), D; که, for چو
[1] In all texts and all MSS., but S and R; زلف, for موی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هر که عیبم کند از عشق و ملامت گوید
۴ تا ندید است ترا بر منش انکاری هست

صبر بر جور رقیبت چکنم گر نکنم
۵ همه دانند که در صحبت گل خاری هست

نه من خام طمع عشق تو مي ورزم[2] و بس
۶ که چو من سوخته[3] در خیل[4] تو بسیاری هست

باد خاکی ز مقام تو بیاورد و ببرد
۷ آب هر طیب که در طبله[5] عطّاری هست

من چه در پای تو ریزم که پسند تو بود
۸ سر و جان را نتوان گفت که مقداری هست

من ازین دلق مرقّع بدر آیم روزی
۹ تا همه خلق بدانند که زنّاری هست

عشق سعدي نه حدیثی است که پنهان ماند
۱۰ داستانی است که در هر سر بازاری هست

۹۳

Metre : مجتثِّ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [— ⏑⏑ | — ⏑ — ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — ⏑ — ⏑]

بیا بیا که مرا با تو ماجرای هست
۱ بگوی اگر گنهی رفت و گر خطای هست

---

[2] C, E, Y(a), Y(b), D; ورزیدم, for مي ورزم. In I(b), T, C, the following hemistich is substituted for 6 (a); همه راهست همین داغ محبّت که مراست.

[3] I(a); شیفته, for سوخته.

[4] I(b), Y(a); عشق, for خیل.

[5] I(a), B, S, Z; کلبه, for طبله.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

روا بود که چنین بی حساب دل ببری
۲ مکن که مظلمهٔ خلق را جزای هست

توانگران را عیبی نباشد ار وقتی
۳ نظر کنند که در کوی ما گدای هست

بکام دشمن و[1] بیگانه رفت چندین روز
۴ ز دوستان نشنیدم که آشنای هست

کسی نماند که بر درد من ببخشاید
۵ کسی نگفت که بیرون ازو[2] دوای هست

هزار نوبت اگر خاطرم بشورانی
۶ ازین طرف که منم همچنان صفای هست

بدود آتش ماخولیا دماغ بسوخت
۷ هنوز جهل مصوّر که کیمیای هست

بکام دل نرسیدیم و جان بحلق رسید
۸ وگر بکام رسد همچنان رجای هست

بجان دوست که در اعتقاد سعدی نیست
۹ که در جهان بجز از کوی دوست جای هست

۹۴

Metre : هزجِ مسدّسِ محذوف [⏑ — — — | ⏑ — — — | ⏑ — —]

مپندار از لب شیرین عبارت
۱ که کامی حاصل آید بیمرارت

[1] L and C omit و after دشمن.

[2] L ; این, for او.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

فراق افتد میان دوستداران
۲ زیان و سود باشد در تجارت

یکی را گر[1] به بیني کشتهٔ دوست
۳ بدیگر دوستانش ده بشارت

ندانم هیچکس در عهد حسنت
۴ که با دل باشد الّا بی بصارت

مرا آن گوشهٔ چشم دلاویز
۵ بکشتن میکند گوئي اشارت

گر آن حلوا بدست صوفي افتد
۶ خدا ترسي نباشد روز[2] غارت

عجب دارم درون عاشقان را[3]
۷ که پیراهن نمیسوزد[4] حرارت

جمال دوست چندان سایه انداخت
۸ که سعدي نا پدید است از حقارت

۹۵

Metre : رملِ مثمّنِ مشکول [– – ⏑ – | ⏑ – ⏑ ⏑ | – – ⏑ – | ⏑ – ⏑ ⏑]

متناسبست[1] و موزون حرکات دلفریبت
۱ متوجّه است با ما سخنان بی حسیبت

---

1 All texts and all MSS. except I, R ; چون, for گر.
2 I(b) ; وقت, for روز.
3 I(a), B, S, R, Z ; صوفیانرا, for عاشقانرا.
4 I(a), S, R, B, and all texts but T; نسوزاند, for نمیسوزد.
1 All texts and all MSS. except I(b) ; متناسبند, for متناسب است.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

چه نمیتوان صبوري ستمت کشم ضروري
۲ مگر آدمي نباشد که برنجد از عتیبت

اگرم تو خصم باشي نروم ز پیش تیرت
۳ و گرم تو سیل[2] باشي نگریزم از نشیبت[3]

بقیاس در نگنجی و بوهم[4] در نیائي
۴ متحیّرم در اوصاف جمال و حسن و زیبت[5]

اگرم بر آورد بخت بتخت پادشاهي[6]
۵ نه چنان که بنده باشم همه عمر[7] در رکیبت

عجب از کسی درین شهر که پارسا بماند
۶ مگر او ندیده باشد رخ پارسا فریبت

تو برون خبر نداري که چه میرود ز عشقت
۷ بدر آ وگرنه آتش بزنیم در حجیبت

تو درخت خوب[8] منظر همه میوهٔ و لیکن
۸ چکنم بدست کوته که نمیرسد بسیبت

تو شبی در انتظاري ننشستهٔ چه داني
۹ که چه شب گذشت بر منتظران ناشکیبت[9]

---

[2] I ; صید, for سیل.
[3] I, Y(b) ; نهیبت, for نشیبت.
[4] All texts and all MSS. except I(b) ; بوصف, for بوهم.
[5] I(b), B ; جمال روی زیبت, for جمال و حسن و زیبت : S ; روی, for حسن.
[6] I(b) ; کامراني, for پادشاهي.
[7] I(b) ; روز, for عمر.
[8] D ; نیک, for خوب. *N.B.*—This line is omitted in I.
[9] In I(b), B, T, C this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

تو خود ای شب جدائی چه شبی بدین درازي
۱۰ بگذر که جان سعدي بگداخت[10] از نهیبت

۹۶

Metre : هزجِ مسدّسِ مقصور [— — ᴗ | — — — ᴗ | — — — ᴗ]

مرا خود با تو سرّی[1] در میان هست
۱ و گرنه روی خوب اندر[2] جهان هست

وجودی دارم از مهرت گدازان
۲ وجودم رفت و مهرت[3] همچنان هست

مبر ظن کز سرم سودای عشقت
۳ رود تا در[4] وجودم[5] استخوان هست

اگر پیشم نشینی دل نشاني
۴ و گر غایب شوي در دل نشان هست

بگفتن بر[6] نیاید شرح حسنت[7]
۵ ولیکن گفت خواهم تا زبان هست

ندانم قامتست آن یا قیامت
۶ که میگوید چنین سروی روان هست[8]

---

[10] I ; بگدازي, for بگداخت.
[1] I, R, C, Y(b) ; چیزی, for سرّی.
[2] All texts and all MSS. except I ; زیبا در, for خوب اندر.
[3] I(a), T, C, Y(b) ; مهم, for مهرت.
[4] All texts and all MSS. except I(b)* ; بر, for در.
[5] I, B, S, R ; زمینم, for وجودم.
[6] I(a), I(b), B, S, R, T, C, Y(b) ; راست, for بر.
[7] All texts and all MSS. except I ; عشقت, for حسنت.
[8] In I(a) lines 6 and 5 are transposed.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

توان گفتن بمه مانی ولی ماه
۷ نپندارم چنین شیرین دهان هست

بجز پیشت[9] نخواهم سر نهادن
۸ اگر بالش[10] نباشد آستان هست

برو سعدی که کوی وصل جانان
۹ نه بازاریست کآنجا قدر جان هست

۹۷

Metre: هزجِ مسدّسِ مقصور [∪ — — — | ∪ — — — | ∪ — —]

نشاید گفتن آنکس را دلی هست
۱ که ندهد بر چنین صورت دل از دست

نه منظوری که با او میتوان گفت
۲ نه خصمی کز کمندش میتوان جست[1]

بدل گفتم ز چشمانش بپرهیز
۳ که هشیاران نیامیزند با مست

سر انگشتان مخضوبش نه بینی
۴ که دست صبر بر پیچید و بشکست

نه آزاد از سرش[2] بر میتوان خاست
۵ نه با او میتوان آسوده بنشست

---

[9] I(b), T, C, L, Y(a), Y(b), E, D ; کویت, for پیشت.
[10] I(a), B, S, R, Z. E, L, Y(a), D ; بالین, for بالش : I(b), B, and all texts ; وگر, for اگر.
[1] T, Y(b) ; رست, for جست.
[2] I(b) ; برش, for سرش.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

اگر دودی رود بی آتشی نیست

٦ وگر خونی رود هم[3] کشته هست

خیالش در نظر چون آیدم خواب

٧ نشاید در بروی دوستان بست

نشاید خرمن بیچارگان سوخت

٨ نمیباید دل درماندگان[4] خست

بآخر دوستي نتوان بریدن

٩ باوّل خود نمیبایست پیوست

دلت از دست بیرون رفته سعدي[5]

١٠ نیاید باز تیر رفته از شست

٩٨

Metre : خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقصور [— ⏑⏑ | — ⏑ — ⏑ | — — ⏑ ⏓]

نه خود اندر جهان نظیر تو نیست ١ که قمر چون رخ منیر تو نیست

ندهم دل بقدّ و قامت سرو ٢ که چو بالای دلپذیر تو نیست

در همه شهر ای کمان ابرو ٣ کس ندانم که صید تیر تو نیست

دل مردم کسی دگر[1] نبرد ۴ که دلی نیست کآن اسیر تو نیست

گر بگیري نظیر من چکنم ٥ که مرا در جهان نظیر تو نیست

---

[3] I(b), B, R, T, C, Y(b) ; ببايد, for رود هم.

[4] S ; درویش را, for درماندگان.

[5] In R this hemistich is written thus :— دل از دست تو بیرون بود سعدي.

[1] I(a), I(b) ; دگر کسی, for کسی دگر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ظاهر آنست کآن[2] دل چو حدید ۶ در خور صدر[3] چون حریر تو نیست
همه عالم بعشقبازی رفت ۷ نام سعدی که[4] در ضمیر تو نیست

۹۹

Metre: خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [⏑ ⏓ – ⏑ – – | – ⏑ – ⏑ | – ⏓⏓ –]

هر که عشق[1] اندر و کمند انداخت ۱ بمراد ویش[2] بباید ساخت
هر که عاشق نبود[3] مرد نشد ۲ نقره صافی[4] نگشت تا نگداخت
هیچ مصلح بکوی عشق نرفت ۳ که نه دنیا و آخرت در باخت
آنچنانش[5] بذکر مشغولم ۴ که ندانم بخویشتن پرداخت
همچنان شکر عشق میگویم ۵ که گرم دل بسوخت جان بنواخت
سعدیا خوشتر از حدیث تو نیست ۶ تحفهٔ روزگار[6] اهل شناخت
آفرین بر زبان شیرینت ۷ کاین همه شور در جهان انداخت

۱۰۰

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [⏑ ⏓ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – ⏓⏓ –]

هر کسی را نتوان گفت که صاحبنظر است
۱ عشقبازی دگر و نفس‌پرستی دگر است

---

[2] I(a); ظاهر است این که آن, for ظاهر آنست کآن.
[3] E, Y(a), L, D, T; لایق جسم, for در خور صدر: Z; صدر, for جسم.
[4] T, Y(b); و, for که.
[1] I, I(a), S, B, R, Z; خصم, for عشق.
[2] I(b); دلش, for ویش.
[3] All texts and all MSS. except I; نگشت, for نبود.
[4] I(b); خالص, for صافی: I; فایق, for do.
[5] I(a), S; آنچنانت, for آنچنانش.
[6] All texts except T insert و before اهل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نه هر آن چشم که بينند[1] سياه است و سپيد

۲ يا سياهي[2] ز سپيدي بشناسد[3] بصر است

هر که در[4] آتش عشقش نبود طاقت[5] سوز

۳ گو بنزديک مرو کآفت[6] پروانه پر است

گر من از دوست بنالم نفسم صادق نيست

۴ خبر از دوست ندارد که ز خود با خبر[7] است

آدمي صورت اگر دفع کند شهوت نفس

۵ آدمي خوی شود ورنه همان جانور است

شربت از دست دلآرام چه شيرين و چه تلخ

۶ بده ای دوست که مستسقی ازآن تشنه تر است

من خود از عشق لبت فهم سخن مي نکنم

۷ هرچه زآن تلخترم گر[8] تو بگوئي شکر است

ور[9] بتيغم بزني با تو مرا خصمی نيست

۸ خصم آنم که ميان من و تيغت سپر است

من ازين بند نخواهم بدر آمد همه عمر

۹ بند پائی که بدست تو بود تاج سر است

دست سعدي بجفا نگسلد از دامن دوست

۱۰ ترک لؤلؤ نتوان گفت که دريا خطر است

---

1 B, T, Y(b) ; بينی, for بينند.
2 All texts and all MSS. except I ; و, for ز.
3 I ; نشناسد, for بشناسد.
4 I(a), I(b), S, R, C, Y(a), T, L, E, D ; از, for در.
5 In B, R, Y(a), Y(b), E, L, D, C, و is inserted after طاقت.
6 I(b), B, R, Z, Y(a), E, L, D ; کاتش, for کآفت.
7 I(b), C ; بيخبر, for با خبر.
8 I(a) ; چون, for گر
9 All texts and all MSS. but I ; گر, for ور.

۱۰۱

Metre: منسرحِ مثمّنِ مطویِ موکوف [— ᴗ ᴗ — | — ᴗ — | — ᴗ ᴗ — | — ᴗ —]

هر کـــه دلآرام دیـــد از دلش آرام رفت
۱ باز نیایـــد[1] خلاص هر که دریـــن دام رفت

یاد تو میرفت و ما عاشق و بیـــدل شدیم
۲ پـــرده بر انـــداختی کار باتمـــام رفت

مه نَنمایـــد بروز چیست که در خانه تافت
۳ سرو نرویـــد ببـــام کیست کـــه بر بام رفت

مشعلـــهٔ برفروخت پرتو خورشیـــد عشق
۴ خرمن خاصان بسوخت خانقه[2] عام رفت

عارف مجموع را در پس دیـــوار صبـــر
۵ طاقت بودن نماند[3] ننگ شد و نام رفت

گر بهمـــه عمـــر خویش با تو برآرم دمی
۶ حاصـــل عمـــر آن دمست باقي ايّام رفت

هر که هوائی نپخت یا بفراقی نسوخت
۷ آخر عمـــر از جهان چـــون برود خام رفت[4]

ما قـــدم از سر کنیـــم در طلب دوستان[5]
۸ راه بجـــائی نبـــرد هرکـــه باقـــدام رفت

همّت سعدي بعشق میل نکـــردي و لیک
۹ پای فرو شـــد بـــکام عقـــل بناکام رفت

---

[1] B, R ; چشم ندارد, for باز نیاید.
[2] S ; جایگه, for خانقه.
[3] I(b), B, Z ; صبرش نبود, for بودن نماند.
[4] In I(a) this line is omitted.
[5] R ; دلستان, for دوستان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۰۲

Metre:
[ـــ ٮ ـــ ا ٮ ـــ ـــ ٮ ا ـــ ٮ ـــ ٮ ا ٮ ـــ ا ٮ ـــ ـــ] مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور

هر صبحدم نسیم گل از بوستان تست
۱ الحان بلبل از نفس دوستان تست

چون خضر دید آن لب جان[1] بخش دلفریب
۲ گفتا که آب[2] چشمهٔ حیوان دهان تست

یوسف ببندگیت کمر بسته بر میان
۳ بودش یقین که ملک ملاحت ازان تست

هرکه از نشان[3] چشمهٔ کوثر شنیده است
۴ داند نشانی از دهن بی نشان تست[4]

هر شاهدی که در نظر آمد بدلبری
۵ در دل نیافت راه که آنجا مکان تست

از[5] رشک آفتاب[6] جمالت بر آسمان
۶ هر ماه ماه[7] دیدم چون ابروان تست

این باد روح پرور از انفاس صبحدم
۷ گوئی مگر زطرّهٔ عنبر فشان تست

---

1 Y(b) ; شیرین, for جان بخش.
2 I(a) ; نوش, for آب : T, C ; یقین که, for که آب.
3 S ; ز نشان, for از نشان.
4 In I(a) this line is omitted.
5 I(a) ; وز, for از.
6 R, Z, C, E, L, Y(a), Y(b), D ; آسمان, for آفتاب.
7 I(a) ; پشت هلال, for هر ماه ماه.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

صد پيرهن قبا کنم از خرّمي اگر
۸ بينم که دست من چو کمر بر[8] ميان تست

گويند[9] ميهماني عشّاق ميکني
۹ سعدي ببوسهٔ ز لبت ميهمان تست

۱۰۳

[— — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — — ∪ ∪ ∪ ∪ — —] هزج مثمّن اخرب مکفوف مقصور Metre :

اينجا شکری هست که چندين مگسانند
۱ يا بو العجبی کاين همه صاحب هوسانند

بس در طلبت سعي نموديم و نگفتي
۲ کاين هيچ کسان در طلب من[1] چه کسانند

ای قافله سالار چنين سخت[2] چه راني
۳ آهسته که در کوه و کمر باز پسانند

صد مشعله افروخته گردد بچراغی
۴ آن نور تو داري و دگر مقتبسانند

من قلب و لسانم بوفاداري[3] صحبت[4]
۵ وينان همه قلبند که پيش تو لسانند

---

[8] I(a), C, Y(b) ; در, for بر.

[9] All texts and all MSS. except I(a) ; گفتند, for گويند.

[1] Z. E, Y(a), Y(b), L, D. ; ما, for من.

[2] B, and all texts but Z ; گرم, for سخت.

[3] C ; بهواداري, for بوفاداري.

[4] In I(a), P, S, R, B, Z, E, Y(a), Y(b), L, D, C, و is added before صحبت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آنان که شب آرام نگیرند ز ذکرت[5]

۶ چون صبح پدید است که صاحب نفسانند
ویشان که بدیدار چنان[6] میل ندارند

۷ سوگند توان خورد که بی عقل[7] و خسانند
دانی چه جفا میرود از دست رقیبت

۸ حیف است که طوطی و زغن هم قفسانند
در طالع من نیست که نزدیک تو باشم

۹ میگویمت از دور دعا گر برسانند[8]

۱۰۴

Metre: متقارِبِ مثمنِ سالِم [ᴗ — — | ᴗ — — | ᴗ — — | ᴗ — —]

بناز ای خداوند اقبال سرمد

۱ ببخت همایون و تخت ممهّد
مغیث[1] زمان ناصر اهل ایمان

۲ گزین خدا[2] یاور دین احمد
خداوند فرمان[3] ملک سلیمان

۳ شهنشاه عادل اتابک محمد

---

[5] All texts and all MSS. except I ; فکرت, for ذکرت.

[6] I(a), S, R, Y(a), Y(b). E, T, Z, C ; چنین, for چنان.

[7] In all texts and all MSS., except I, S, و is omitted after بی عقل.

[8] In I(a) this line is omitted.

[1] I(a) ; معین, for مغیث.

[2] R ; احد, for خدا.

[3] In Z, E, Y(a), D, و is added after فرمان.

ز سعد ابوبکر تا سعد زنگي

۴ پدر بر پدر نامور[4] جدّ بر جدّ

همه نامداران و گردن فرازان

۵ بزنجیر سبق الایادي مقیّد

سر بندگي بر زمینش نهاده

۶ همه نامداران[5] دریا و سرحد

خردمند شاها رعیت پناها

۷ که مخصوص بادي بتائید سرمد

یکی پند پیرانه بشنو ز سعدي

۸ که بختت جوان باد و جاهت ممجّد[6]

نبوده است تا بود دوران گیتي

۹ بابقای ابنای گیتي معوّد

مؤیّد نمیماند این ملک گیتي[7]

۱۰ نشاید برو تکیه برهیچ مسند

بانصاف ران دولت و زندگاني

۱۱ که نامت بگیتي بماند مخلّد

١٠٥

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — —]

باد آمد و بوی عنبر آورد ۱ بادام شگوفه بر سر آورد

---

4 I(a) ; خسرو. for نامور.

5 R, T, C ; خداوندگاران. for همه نامداران.

6 B ; دولت موءید, for جاهت ممجّد.

7 I(a), I(b), S, R, T, C ; دنیا, for گیتي.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شاخ گل از اضطراب بلبل ۲ با آن همه خار سر بر آورد

تا پای مبارکش ببوسم ۳ قاصد که پیام دلبر آورد

ما نامه بوی سپرده بودیم ۴ او نافۀ مشک اذفر آورد

هرگز نشنیده ام که بادی ۵ بوی گلی از تو[1] خوشتر آورد

کس مثل تو خوبروی فرزند ۶ نشنید که هیچ مادر آورد

شاید که کنند زنده در گور ۷ در عهد تو هرکه دختر آورد

بیچاره کسی که در فراقت ۸ روزی[2] بنماز دیگر آورد

سعدي دل روشنت صدفوار ۹ هر قطره که خورد گوهر آورد

شیرینی دختران طبعت ۱۰ شور از متمیّزان بر آورد

۱۰۶

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [– ⏑⏑ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ ⏑]

پیش رویت دگران صورت بر دیوارند

۱ نه چنین صورت و معني[1] که تو داري دارند

تا گل روی تو دیدم همه گلها خار است

۲ تا ترا یار گرفتم[2] همه خلق[3] اغیارند

آنکه گویند بعمری شب قدری باشد[4]

۳ مگر آنست که با دوست بپایان آرند

دامن دولت جاوید و گریبان امید

۴ حیف باشد که بگیرند و دگر بگذارند

---

[1] R; از بوی تو بوی, for بوی گلی از تو.

[2] Y(b); روئی, for روزی.

[1] I(b); زیبا, for معني.

[2] S; گزیدم, for گرفتم.

[3] I(a), B, T, C, L; یار, for خلق.

[4] I(a), I(b), S, R, P, D, L; بود ست, for باشد.

نه من از دست نگارین تو مجروحم و بس
۵ که بشمشیر غمت کشته چو من بسیارند

عجب از چشم تو دارم که شبانگه[5] تا روز
۶ خواب میگیرد و خلقی ز غمت بیدارند

بوالعجب واقعهٔ باشد و مشکل کاری[6]
۷ که نه پوشیده تواند داشت[7] نه گفتن یارند

یعلم الله[8] که خیالی ز تنم بیش نماند
۸ بلکه آن نیز خیالی است که می پندارند

تا به بستان ضمیرت گل معنی بشگفت
۹ بلبلان از تو فرومانده چو بوتیمارند

سعدی اندازه ندارد که چه شیرین سخنی
۱۰ باغ طبعت همه مرغان شکر گفتارند[9]

١٠٧

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— ⏑ — | ⏑ — — ⏑ | ⏑ — ⏑ — ⏑ | ⏑ — —]

با دوست باش گو همه آفاق دشمنند
۱ گو مرهمست گر دگران نیش میزنند

ای صورتی که پیش تو خوبان روزگار
۲ همچون طلسم پای خجالت بدامنند

---

[5] I(a), I(b), B, S, R, P, Z ; شبانی, for شبانگه : I ; شبانش, for do.
[6] I ; دردی, for کاری.
[7] In I(b) and C, و is inserted after توان داشت.
[8] I(a), I(b), B, S, R, T, Z, C ; علم, for یعلم.
[9] In I(a), I(b), B, T, C, lines 9 and 10 are transposed.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

یک بامداد اگر بخرامي ببوستان
۳ بیني که سرو را ز لب جوی بر کنند
تلخ است پیش طائفهٔ جور خوبروی
۴ زین[1] معتقد شنو که شکر مي پراگنند
ای متّقي گر[2] اهل دلی دیدها بدوز
۵ کاینان[3] بدل ربودن مردم معیّنند[4]
یا برقعی بچشم تامّل فرو گذار
۶ یا دل بنه که پرده ز کارت بر افگنند
جانم دریغ نیست و لیکن دل ضعیف
۷ صندوق سرّتست نخواهم[5] که بشکنند
حسن تو نادر است[6] در این عهد[7] و شعر من
۸ من چشم در[8] تو و دگران[9] گوش بر منند
گوئي جمال دوست[10] که بیند چنانکه[11] اوست
۹ الّا براه دیدهٔ سعدي نظر کنند

---

[1] All texts and all MSS. except I(a) ; از معتقد, for زین معتقد.
[2] S ; که, for گر.
[3] I(b), R, P, Z ; کایشان, for کاینان.
[4] In I this line is omitted.
[5] I(b), B, S, P, T, C, Y(b) ; مبادا, for نخواهم.
[6] In I, I(b), Z, E, Y(a), Y(b), L, D, و is omitted after است and inserted before شعر.
[7] All texts and all MSS. except I ; وقت, for عهد.
[8] All texts and all MSS. but I ; بر, for در.
[9] I ; همه گان, for دگران.
[10] I(b), S, B, T, C ; او, for دوست
[11] S ; چنانچه, for چنانکه.

N.B.—In E, Z, Y(a), Y(b), L, D, this ode begins with the two following lines, which seem corrupt:—

خداوندان نعمت میتوانند   که درویشان بیطاقت برانند
ولیکن دور گیتي را وفا نیست   همان بهتر که قدر خود بدانند

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۰۸

Metre: هزجِ مسدّسِ مقصور [— — ∪ | — — ∪ | — — — ∪]

بیفگن خیمه تا محمل برانند ۱ که همراهان آن عالم[1] روانند
زن و فرزند و خویش و یار[2] و پیوند ۲ برادر خواندگان کاروانند
نباید بستن اندر صحبتی دل ۳ که بی ایشان بماني گر نمانند[3]
ز[4] اوّل خاک بود است آدمیزاد ۴ بآخر چون بیندیشي همانند
پس آن بهتر که اوّل[5] و آخر خویش ۵ بیندیشند و قدر خود بدانند
زمین چندی بخورد از خلق و چندی ۶ هنوز از کبر سر بر آسمانند
یکی بر تربتی فریاد میخواند[6] ۷ که ایشان پادشاهان جهانند
بگفتم تختهٔ بر کن ز گوری ۸ ببین تا[7] پادشه یا پاسبانند
بگفتا[8] تخته بر کندن چه حاجت ۹ که[9] میدانم که مشتی استخوانند
نصیحت داروی تلخست و باید ۱۰ که چون جلاب در حلقت چکانند
چنین سقمونیای شکر آلود ۱۱ ز داروخانهٔ سعدي ستانند

۱۰۹

Metre:
مجتثِ مثمّن مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [— ∪∪ | — ∪ — ∪ | — — ∪ ∪ | — ∪ — ∪]

توانگران که بجنب سرای درویشند
۱ ضرورتست که وقتی[1] ازو بیندیشند

---

[1] S, E, Z, Y(a), Y(b), L, D ; منزل, for عالم.
[2] T, C ; یار و قوم, for خویش و یار : B ; قوم, for یار.
[3] I(a), I(b), B, S, R, I, T, L ; یا بمانند, for گر نمانند.
[4] I(b), B, S, R ; نه, for ز.
[5] In S, P, and all texts و is omitted after اوّل.
[6] T, Y(b) ; میکرد, for میخواند.
[7] I(b), B ; یا, for تا.
[8] S ; بگفتم, for بگفتا.
[9] R ; همي, for که مي.
[1] I(a) ; هر چند, for وقتی : I(b), B, S, R, P, I, T ; هر وقت, for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

تو[2] ای توانگر حسن از غنای درویشان
۲ خبر نداري اگر خسته اند و[3] گر ریشند

ترا چه غم که یکی در[4] غمت بجان آید
۳ که دوستان تو چندان که[5] میکشي بیشند

مرا بعلّت بیگانگی ز خویش مران
۴ که دوستان وفادار بهتر از خویشند

غلام همّت رندان[6] پاکبازانم
۵ که از محبّت با دوست دشمن خویشند

هر آینه لب شیرین جواب تلخ دهد
۶ چنانکه صاحب نوشند ضارب[7] نیشند

تو عاشقان مسلّم ندیدهٔ سعدي
۷ که تیغ بر سر و سر بندهوار در پیشند

نه چون منند و تو مسکین حریص[8] کوته دست
۸ که ترک هر دو جهان گفته اند و درویشند

---

[2] I(a) ; توئي, for تو ای.

[3] I, I(b), B, P, R, E, L. D, C, T. Z ; و is omitted after خسته اند.
N.B.—In T, the following line is inserted between verses 2 and 3:—

ترا چه غم که یکی دشمن است و دیگر دوست
که دشمنان تو چون دوستان وفا کیش اند

[4] P, E, T, Y(a) ; از, for در.

[5] S ; هرچند, for چندانکه.

[6] In I(a), I (b), B, I, R, P, T, Y(b) و is inserted after رندان.

[7] In Z و is inserted before ضارب.

[8] In I(a), I(b), R, C و is inserted after حریص.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۱۰

Metre:
[‒ ⏑‒ | ‒ ⏑ ‒ ⏑ | ‒ ‒ ⏑ ⏑ | ‒ ⏑ ‒ ⏑] مجتثِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ

درخت غنچه بر آورد و بلبلان مستند
۱ جهان جوان شد و یاران بعیش بنشستند

حریف مجلس[1] ما خود همیشه دل میبرد
۲ علی الخصوص که پیرایهٔ بدو بستند

کسان که در رمضان چنگ و نی[2] شکستندی
۳ نسیم گل چو شنیدند[3] توبه بشکستند

بساط سبزه لگد کوب شد بپای نشاط
۴ ز بسکه عارف و عامی برقص بر جستند

دو دوست قدر شناسند عهد[4] صحبت را
۵ که مدّتی ببریدند و باز پیوستند

برون نمیرود از خانقه یکی هشیار
۶ که پیش شحنه بگوید که صوفیان مستند

یکی درخت گل اندر میان خانهٔ[5] ماست
۷ که سروهای چمن پیش قامتش پستند

اگر جهان همه دشمن شود بدولت دوست
۸ خبر ندارم از ایشان[6] که در جهان هستند

---

[1] I; خلوة, for مجلس.
[2] I(a), S, I; می, for نی.
[3] I(a), I(b), I, B, C; بشنیدند, for چو شنیدند.
[4] I(a), قدر, for عهد: I(b), Z, S; اهل, for do.: B, T, C, Y(b); روز for do.
[5] I; محل, for خانه.
[6] I; اینان, for ایشان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مثال راکب دریاست حال کشتهٔ عشق[7]

۹ که ترک یار بگفتند و خویشتن رستند[8]

بسرو گفت کسی[9] میوهٔ نمي آري

۱۰ جوابداد که آزادگان تهي دستند

براه عقل برفتند سعدیا بسیار

۱۱ که ره بمنزل[10] دیوانگان ندانستند

۱۱۱

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [— ⏑⏑ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏓]

دُنيء آنقدر ندارد که بر او رشک برند

۱ یا وجود و عدمش را غم بیهوده خورند

نظر آنانکه نکردند بدین[1] مشتی[2] خاک

۲ الحق انصاف توان داد[3] که صاحب نظرند

عارفان هرچه بقائی و ثباتی نکند

۳ گر همه ملک جهانست[4] بهیچش نخرند

تا تطاول نه پسندي و تکبّر نکني

۴ که خدا را چو تو در ملک بسی جانورند

---

[7] I, R; حال کشتهٔ عشق, for عیش درویشان.

[8] In T this line is omitted.

[9] I(a), S; چرا, for کسی: I(b), B, P, T, Z, Y(a), E, L, D; یکی, for do.

[10] R, I; عالم, for منزل.

[1] I(a); درین, for بدین.

[2] In I(a), I(b), P, R, B, Z, E, L, Y(a), Y(b) و is inserted before خاک.

[3] I(b); کرد, for داد.

[4] I(a); وجود ست, for جهانست.

این سرائیست که البتّه خلل خواهد یافت [5]

۵ خنک آنقوم که در بند سرای دگرند، [6]

دوستی با که شنیدی که بسر برد جهان

۶ حق عیانست ولی طایفهٔ بی بصرند

ای که بر[7] پشت[8] زمینی همه وقت آن تو نیست

۷ دیگران در شکم مادر و پشت پدرند

گوسفندی برد این گرگ دغا از گلّه[9]

۸ گوسفندان، دگر خیره در او مینگرند، [10]

آنکه پای از سر نخوت ننهادی بر خاک

۹ عاقبت خاک شد و خلق برو میگذرند

کاشکی قیمت انفاس بدانندی خلق

۱۰ تا دمی چند که ماند است[11] غنیمت شمرند

گل بیخار میسّر نشود در بستان

۱۱ گل بیخار جهان مردم نیکو سیرند

سعدیا مرد[12] نکونام نمیرد هرگز

۱۲ مرده آنست که نامش بنکوئی نبرند

---

[5] I(a), I(b), B, P; کرد, for یافت.

[6] In S this line is omitted.

[7] All texts and all MSS. except, I(a), B; در, for بر.

[8] I(a); روی, for پشت.

[9] I(a), I(b), S, T, C, Y(b); مزوّر هر روز, for دغا از گلّه.

[10] *N.B.*—In P lines 7 and 8 are omitted.

[11] R; باقیست, for ماند است.

[12] I(a), R; نفس, for مرد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۱۲

Metre:
مجتثِّ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [⏑ — ⏑ — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ — ⏑ — | ⏑⏑̲ —]

روندگان طريق[1] از بلا نپرهيزند
۱ گرفتگان ارادت بجور نگريزند

اميدواران دست طلب ز دامن دوست
۲ اگر فروگسلانند در که آويزند[2]

مگر تو روی بپوشي وگرنه ممکن نيست
۳ که اهل معرفت از تو نظر بپرهيزند

بگير جامهٔ صوفي بيار جام شراب
۴ که نيکنامي و مستي بهم نياميزند

رضای دوست بدست آر و ديگران بگذار
۵ هزار فتنه چه غم باشد ار برانگيزند

مرا که با تو چو مقصود آشتي افتاد
۶ رواست گر همه عالم بجنگ برخيزند

اگر هلاکت سعدي[3] بتيغ فرقت تست
۷ حلال باشد خونی که دوستان[4] ريزند

طريق ما سر عجز است و آستان رضا
۸ که از تو صبر نباشد گر از[5] تو بستيزند

---

[1] I; کز نه شرط عشق بود, for روندگان طريق از.

[2] In I(b), S, P, this line is omitted.

[3] I; جانم, for سعدي.

[4] All texts and all MSS. except I(b), S; عاشقان, for دوستان.

[5] I, I(b), S, P, Z; با, for از.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۱۳

Metre: [‒ ◡ ‒ | ‒ ◡ ◡ ‒ | ‒ ◡ ‒ | ‒ ◡ ◡ ‒] منسرحِ مثمّنِ مطويِ موكوف

روز بر آمد بلند ای پسر هوشمند
۱ گرم بود آفتاب خيمه برويش ببند

طفل گيا شيرخورد شاخ جوان گو ببال
۲ ابر بهاري گريست طرف چمن گو بخند

تا بتماشای باغ ميل چرا مي كند
۳ هركه بنخيلش در است قامت سرو بلند

عقل روا مي نداشت گفتن اسرار دل[1]
۴ قوّت بازوی عشق بيخ صبوري بكند

دل كه بيابان گرفت[2] چشم ندارد براه
۵ هركه[3] صراحي[4] كشيد گوش ندارد به پند

كشتهٔ شمشير عشق حال نگويد[5] كه چون
۶ تشنهٔ ديدار دوست راه نپرسد كه چند

هركه پسند آمدش چون تو گلی در نظر[6]
۷ بس كه بخواهد شنيد سرزنش نا پسند

---

[1] All texts and all MSS. except I ; عشق, for دل.
[2] Y(b) ; برفت, for گرفت.
[3] I(b) ; سركه, for هركه.
[4] Y(b) ; صبوحي, for صراحی.
[5] I(a) ; نداند, for نگويد : I ; نپرسد for do.
[6] In all texts and all MSS. except I, I(a) ; يكی در كنار, for گلی در نظر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

در نظر دشمنان نوش نباشد هنی
٨ وز قبل دوستان نیش نباشد[7] گزند

آنکه سرش در کمند جان بدهانش رسید
٩ مي نکند التفات آنکه[8] بدستش کمند

سعدي اگر عاقلي[9] عشق طریق تو نیست
١٠ با کف و بازوی یار[10] پنجه نشاید فکند

١١٤

Metre : رمل مثمّن مخبون مقطوع مسبّغ [‿ ‿ – – ‿ ‿ | – – ‿ ‿ | – – ‿ ‿ | – ‿ ‿]

شاید این طلعت میمون که بفالش دارند
١ در دل اندیشه و در دیده خیالش دارند

نه در آفاق چنین روی دگر نتوان دید
٢ مگر آئینه که در پیش جمالش دارند

عجب از دام غمش[1] گر بجهد مرغ دلی
٣ این همه میل که با دانهٔ خالش دارند

نازنینی که سر اندر قدمش باید[2] باخت
۴ نه حریفی که توقّع بوصالش دارند

غالب آنست که مرغی چو[3] بدامی افتاد
۵ تا بجائی نرود بی پر و بالش دارند

---

[7] I(b); نباشد, for نیاید.
[8] I(a); این که, for آنکه.
[9] I(a), B, S, R, P, T, C; عاشقي, for عاقلي.
[10] I(a); زورآوران, for و بازوی یار.
[1] I: دلش, for غمش.
[2] B, T, C, Y(b); بتوان, for باید.
[3] All texts and all MSS. except I, I(a), I(b), S, P, R; که, for چو.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

عشق لیلی نه باندازهٔ هر مجنونی است

۶ مگر آنانکه سر ناز و دلالش دارند

دوستي با تو حرامست که چشمان خوشت

۷ خون عشّاق بریزند و حلالش دارند

خرّما دور[4] وصالی و خوشا درد دلی

۸ که بمعشوق توان گفت و مجالش دارند

حال سعدي تو نداني که ترا دردی نیست

۹ دردمندان خبر از صورت حالش دارند[5]

۱۱۵

Metre: هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — —]

شوخي مکن ای دوست که صاحبنظرانند

۱ بیگانه و خویش از پس و پیشت نگرانند

کس نیست که پنهان نظري با تو ندارد

۲ من نیز بر آنم که همه خلق[1] برانند

هل نظر آنند که چشمی بارادت

۳ با روی تو دارند و دگر بی بصرانند

قومی[2] غم دین دارد و قومی غم دنیا

۴ بعد از غم رویت غم بیهودهٔ خورانند

---

[4] T, C; روز, for دور.

[5] In T, the following line is found after verse 9:—

غم بیهودهٔ دنیا مخور و پند بگیر * از پریشانی آنان که ملالش دارند

[1] I(b), R; شهر, for خلق.

[2] I; هرکس, for قومی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ساقي بده آن کوزهٔ خمخانه[3] بدرویش
٥ کآنها که بمردند[4] گل کوزه‌گرانند

چشمی که جمال تو ندید است چه دید است
٦ افسوس بر آنان که بغفلت گذرانند

تا رای کجا داري و پروري که داري
٧ کز هر طرفت طایفهٔ منتظرانند

آنان[5] که بدیدار تو در رقص نیایند[6]
٨ چون مي‌گذري در عقبت[7] جامه درانند

سعدي بجفا ترک محبّت نتوان کرد[8]
٩ بر در بنشینیم گر از خانه برانند

۱۱٦

Metre: منسرحِ مثمّنِ مطوي مجدوع [— | — ∪ ∪ — | ∪ — ∪ — | — ∪ ∪ —]

مطرب مجلس بساز[1] زمزمهٔ عود ۱ خادم ایوان[2] بسوز مجمرهٔ عود

قرعهٔ همّت[3] برآمد آیت رحمت ۲ یار[4] درآمد ز در بطالع مسعود

---

3 S, E, Y(a), Y(b), D, L, T, Z ; میخانه, for خمخانه.

4 I(a) ; برفتند, for بمردند.

5 I, I(a), I(b), S, P, R ; ایشان, for آنان.

6 I(a) ; خرامند, for نیایند.

7 In all texts and all MSS. except I ; میروي اندر طلبت, for میگذري در عقبت.

8 P, I, T, Y(b) ; گفت, for کرد.

1 I ; بسپار, for بساز.

2 C ; محفل, for ایوان.

3 C ; زدیم, for همّت.

4 R, Z, C, L ; دوست, for یار.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دوست بدنیا و آخرت نتوان داد ۳ صحبت یوسف به از دراهم معدود[5]

وه که ازو[6] جور و تندیم چه خوش آمد ۴ چون حرکات ایاز بر[7] دل محمود

روز گلفشان[8] و نوبهار چو[9] خسبي ۵ خیز که تا[10] پر کنیم دامن مقصود

باغ مزیّن چو بارگاه سلیمان ۶ مرغ سحر بر کشیده[11] نغمهٔ داؤد

راوي روشن دل از عبارت سعدي ۷ ریخته در بزم شاه لولوئی منضود[12]

خسرو ملک عجم اتابک اعظم ۸ سعد ابو نصر سعد زنگي مودود

۱۱۷

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [⏓ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑⏑ —]

شرف مرد[1] بجود است و کرامت بسجود

۱ هرکه این هر دو ندارد عدمش به ز[2] وجود

ای که در نعمت و نازی بجهان غرّه مباش

۲ که محال است درین مرحله امکان خلود

وی که در شدّت فقری و پریشاني حال

۳ صبر کن کاین دو سه روزی بسر آمد معدود

---

[5] In Z, C, L lines 2 and 3 are transposed.

[6] In I و is omitted after از.

[7] C, L: در, for بر.

[8] Z, C, L; گلستان, for گلفشان.

[9] This is the I reading. All other texts and MSS. have چه.

[10] I, R; مگر, for که تا.

[11] I; گرفته, for کشیده.

[12] In I verses 7 (b) and 8 (a) are omitted and 7 (a) is joined with 8 (b).

[1] I(a), I(b), S, R; نفس, for مرد.

[2] I, I(a), I(b), S, R, P, C; که, for ز.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خاک راهی که برو میگذری ساکن [3] باش
۴ که عیون است و جفون است و حدود است و قدود

این همان چشمهٔ خورشید جهان افروز است
۵ که همی تافت بر آرامگهٔ عاد و ثمود

خاک مصر طرب انگیز [4] نه بینی که همان
۶ خاک مصر است ولی بر سر فرعون و جنود

دنی آن قدر ندارد که برو رشک برند
۷ ای برادر که نه محسود بماند نه حسود

دست حاجت چو [5] بری پیش [6] خداوندی بر
۸ که کریمست و رحیمست و غفورست و ودود

از ثری تا بثریا بعبودیت او
۹ همه در ذکر و مناجات و قیامند و قعود

کرمش نامتناهی نعمش بی پایان
۱۰ هیچ خواهنده ازین در نرود بیمقصود

قیمت خود بمناهی و ملاهی مشکن
۱۱ گرت ایمان درستست بروز موعود [7]

پند سعدی که کلید در گنج سعد است
۱۲ نتواند که بجای آورد الّا مسعود

---

[3] I(a); حاضر, for ساکن.

[4] R; افروز, for انگیز.

[5] I, I(a); که, for چو.

[6] R; نزد, for پیش.

[7] In P this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۱۸

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [— ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ —]

طرفه میدارند یاران صبر من بر داغ[1] و درد

۱ داغ و دردی کز تو باشد[2] خوشتر[3] است از باغ و ورد

دوستانت را که داغ مهربانی دل[4] بسوخت

۲ گر بدوزخ بگذرانی آتشی بینند سرد

حاکمی گر عدل خواهی کرد با ما یا ستم

۳ بنده ایم ار صلح خواهی جست[5] با ما یا نبرد

عقل را با عشق خوبان طاقت[6] سرپنجه نیست

۴ با قضای آسمانی بر نیاید جهد مرد

عافیت میبایدت چشم از نکورویان بدوز

۵ عشق میورزی بساط نیکنامی در نورد

زهرهٔ مردان نداری چون زنان در خانه باش

۶ ور بمیدان میروی از تیر باران برنگرد[7]

حمل رعنائی مکن بر[8] گریهٔ صاحب سماع

۷ اهل دل دانی[9] که تا زخمی نخورد آهی نکرد

---

[1] In Y(a) و is omitted after داغ.

[2] Z; دارم, for باشد.

[3] I(a) and all texts; بهتر, for خوشتر.

[4] S; جان, for دل.

[5] All texts and all MSS. except I; کرد, for جست.

[6] I(a), R; قوّت, for طاقت.

[7] In P this line is omitted.

[8] T; بی صبری مکن از, for رعنائی مکن بر.

[9] I, B, S, P, C; داند, for دانی: I; آشنا, for اهل دل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هيچكس را بر من از ياران مجلس دل نسوخت
٨ شمع مي بينم كه اشكش ميرود بر روى درد

با شكايتها كه دارم از زمستان فراق
٩ گر بهار وصل[10] باشد ليس بعد الورد برد

هركه را دردى چو سعدي ميگدازد گو منال
١٠ چون دلارامش طبيبى ميكند داروست درد

١١٩

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [– ᴗ – | – – ᴗ – | – – ᴗ – | – – ᴗ –]

عيب جويانم [1] حكايت پيش جانان گفته اند
١ من خود اين پيدا هميگويم كه پنهان گفته اند

پيش ازين گفتند كز عشقت[2] پريشان است حال
٢ گر بگفتندى كه مجموعم پريشان گفته اند[3]

پرده در عيبم نپوشيدند و دامن بر گناه
٣ جرم درويشى چه باشد تا بسلطان گفته اند

تا چه[4] مرغم كم حكايت پيش عنقا كرده اند
٤ يا چه[4] مورم كم سخن پيش سليمان گفته اند

دشمني كردند با من ليكن از روى قياس
٥ دوستي باشد كه دردم پيش درمان گفته اند

---

[10] I(a), I(b), S, R, T, C, L, Y(b); باز, for وصل.

[1] T, Y(b); گويانم, for جويانم.

[2] I(b), Z, E, L, D, Y(a), Y (b); عشقم پريشان بود, for عشقت پريشانست.

[3] In I(a), lines 2 and 3 are transposed.

[4] L, Y(a); چو, for چه in both couplets.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ذکر سودای زلیخا پیش یوسف کرده اند
۶ حال سرگردانيِ آدم برضوان گفته اند

داغ پنهانم نمي بينند و مهر سر بمهر
۷ آنچه براجزای ظاهر دیده اند آن گفته اند

ور نگفتندی چه حاجت کآب چشم و رنگ روی
۸ ماجرای عشقم از سر تا بپایان گفته اند

پیش ازین گفتند سعدي دوست میدارد ترا
۹ بیش از آنت دوست میدارم که ایشان گفته اند

عاشقان دارند کار و عارفان دانند[5] حال
۱۰ این سخن در دل فرود آید که از جان گفته اند[6]

۱۲۰

Metre : رمل مسدّس مقصور [_ ب _ _ | _ ب _ _ | _ ب _]

گلبنان پیرایه برخود کرده اند
۱ بلبلان را در سماع آورده اند

ساقیان لا ابالي در طواف[1]
۲ هوش میخواران مجلس برده اند

جرعهٔ خوردیم و کار از دست رفت
۳ تا چه بیهوشي که[2] در مي کرده اند

---

[5] In all texts and all MSS. except S, B, دارند, for دانند.
[6] In I(a), T, C, this line is omitted.
[1] I ; سماع, for طواف.
[2] All MSS. and all texts, except C, T ; بیهوشانه, for بیهوشي که.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ما بیک شربت[3] چنین بیخود شدیم
۴ دیگران چندین قدح چون خورده اند

آتش اندر پختگان افتاد و سوخت
۵ خام طبعان همچنان افسرده اند

خیمه بیرون بر که فرّاشان باد[4]
۶ فرش دیبا بر[5] چمن گسترده اند

زندگاني چیست مردن پیش دوست
۷ کاین گروه زندگان دل مرده اند

تا جهان بود است جمّاشان[6] گل
۸ از سلحداران خار آزرده اند

عاشقان را کشته مي بینند[7] خلق
۹ بشنو از سعدي که جان پرورده اند

۱۲۱

Metre : متقارب مثمن مقصور [⏑ ‒ ‒ | ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ‒]

نشاید که خوبان بصحرا روند ۱ همه کس شناسند و هرجا روند

حلال است رفتن بصحرا و لیک ۲ نه انصاف باشد که بیما روند

نباید دل از دست مردم ربود ۳ چو خواهند جائی که تنها روند

که بپسندد از باغبانان گل ۴ که از بانگ بلبل بسودا روند

---

[3] Z, E, L, D, Y(a), Y(b) : جرعه, for شربت.
[4] I(a) ; باغ, for باد.
[5] All texts and all MSS. but I ; در, for بر.
[6] T, Y(b) ; فراشان, for جماشان.
[7] B ; پنداراند for, می بینند.

بر آرند فریاد عشق از خطا ۵ گر[1] این شوخ چشمان بیغما روند

همه سروها را بباید خمید[2] ۶ که در پای آن سرو بالا روند

بسا هوشمندان که در کوی عشق ۷ چو من عاقل[3] آیند و شیدا روند

بسازیم بر آسمان سلّمی ۸ اگر شاهدان بر ثریّا روند

نه سعدی درین گل فرو رفت و بس ۹ که آنان که بر روی دریا روند

۱۲۲

Metre:
[– ⏑⏑ | – ⏑ – ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏑] مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع مسبّغ

نه هرچه جانورند آدمیتی دارند

۱ بس آدمی که در آفاق[1] نقش دیوارند

سیاه سیم زراندود چون ببوته برند

۲ خلاف آن بدر آید که خلق پندارند

کسان بچشم تو بی‌قیمت اند و کوته قدر

۳ که پیش اهل بصیرت بزرگ[2] مقدارند

زبان حال که داند که خامشان لحد

۴ بصد هزار زبان در حدیث و گفتارند[3]

که زینهار بنخوت مناز بر سر خاک

۵ برو که همچو تو در زیر خاک بسیارند

---

[1] I(a); چو, for گر.

[2] I, I(a), C. L; چمید, for خمید.

[3] I; غافل, for عاقل.

[1] I; این ملک, for آفاق.

[2] I(a); بلند, for بزرگ.

[3] In all texts, and all MSS. except I, this line runs as follows:—
برادران لحد را زبان گفتن نیست * تو گوش دار که با جملگی بگفتارند

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

وفا[4] نمی کند این پنجروزه نوبت[5] ملک
۶ که بگذرند و بابنای دهر بگذارند[6]

بخواب لذّت و شهوت گذاشتند حیات
۷ کنون که زیر زمین خفته اند بیدارند

که التفات کند عذر که این زمان گویند
۸ کجا بخوشه رسد تخم که این نفس کارند

هزار جان گرامی فدای اهل نظر
۹ که مال و منصب دنیا بهیچ بشمارند

طمع مدار[7] ز دنیا سر هوا و هوس
۱۰ نه پر شود مگرش خاک بر سر انبارند

دعای بد نکنم بر بدان که مسکینان
۱۱ بدست خوی بد خویشتن گرفتارند

بجان زنده‌دلان سعدیا که ملک وجود
۱۲ نیرزد آنکه وجودی ز خود بیازارند

۱۲۳

Metre: رمل مسدّس محذوف [– ᴗ – – | – ᴗ – – | – ᴗ –]

آفتاب از کوه سر بر میزند ۱ ماه‌روی انگشت بر در میزند
آن کمان ابرو که تیر غمزه‌اش ۲ هر زمانی صید دیگر میزند

---

4 All MSS. and all texts, but Y(b); کراه, for وفا.

5 T, Y(a); دولت, for نوبت.

6 Line 6 is omitted in I.

N.B.—Lines 7, 8, 9 are only found in I.

7 S, R, P, I, Y(b); مبند, for مدار.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دست و ساعد میکشد درویش را ۳ تا نه پنداري که خنجر میزند

یاسمین بوئی[1] که سرو قامتش ۴ طعنه بر بالای[2] عرعر میزند

روی و چشمی دارم اندر مهر او[3] ۵ کاین گهر میریزد و[4] آن زر میزند[5]

انگبین رویان نترسند از مگس ۶ نوش میگیرند و نشتر میزند

در بروی دوست بستن شرط نیست ۷ ور[6] ببندی سر بدر بر میزند

سعدیا زین پس[7] قلم پولاد دار[8] ۸ کاین سخن آتش به نی در[9] میزند

۱۲۴

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [‒ ‒ ◡ ◡ | ‒ ‒ ◡ ◡ | ‒ ‒ ◡ ◡ | ‒ ◡ ‒ ‒]

آن شکر خنده که پر نوش دهانی دارد

۱ نه دل من که دل خلق جهانی دارد

بتماشای درخت چمنش حاجت نیست

۲ هرکه در خانه چو تو[1] سرو روانی دارد

---

[1] All texts and all MSS. except I : روئی, for بوئی.

[2] I ; لاله, for بالای.

[3] In I, the first hemistich is written thus :—

چشم و روئ دارم اندر عشق او

[4] In all texts and all MSS. except I, و is omitted before آن.

[5] In I(b), the following verse is added after line 5 :—

عشق را پیشانئی باید چو میخ * تا جبینش سر بر سر میزند

[6] I ; ار, for ور.

[7] I(a), I(b), B, S, R, P ; دیگر, for زین پس.

[8] All texts and all MSS. except I, کن, for دار.

[9] All texts, and I, B ; بر, for در.

[1] S, P ; چنین, for چو تو.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

کافران از بت بیجان چه تمتّع [2] دارید [3]

۳ باری آن بت بپرستید که جانی دارد

ابرویش بکمان ماند و قد راست [4] چو [5] تیر

۴ کس ندانم [6] که چنین تیر و کمانی دارد

علّت [7] آن است که وقتی سخنی میگوید

۵ ورنه معلوم نبودی [8] که دهانی دارد

حجّت آنست که [9] گه گه کمری می بندد

۶ ورنه مفهوم نگشتی که میانی دارد

گر تو خواهی که یکی را سخن تلخ بگوئی

۷ تلخ نبود که از آن درج بیانی دارد [10]

ای که گفتی مرو اندرپی خونخوارهٔ خویش

۸ با کسی گوی که در دست عنانی دارد

عشق داغیست که تا مرگ نیاید نرود

۹ هرکه بر چهره ازین داغ نشانی دارد

سعدیا کشتی ازین ورطه [11] بدر نتوان برد

۱۰ که نه بحریست محبّت [12] که کرانی دارد

---

2 I(b); توقّع, for تمتّع.

3 I, I(a), I(b), P, Z; دارند, for دارید.

4 L; قد است, for قد راست.

5 I, S, P; به, for چو.

6 All texts and all MSS. except I, I(a); ندیدم, for ندانم.

7 I(a); علّت, for حجّت, and vice versa.

8 All texts and all MSS. except I; نگشتی, for نبودی.

9 I(b), B, R, S, E, Y(a), L, D; وقتی, for گه گه; P, Z; روزی, for do.

10 This line is only found in I.

11 All texts and all MSS. except I(a), موج, for ورطه.

12 I(b); مودّت, for محبّت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۲۵

Metre : رجزِ مثمّنِ سالم [— — ᴗ — | — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — —]

آن کیست کاندر رفتنش صبر از دل ما میبرد

۱ ترک از خراسان آمدست[1] از پارس یغما میبرد

شیراز مشکین میکند چون[2] ناف آهوی ختن

۲ گرباد نوروز از سرش بوئی[3] بصحرا میبرد

برطاس[4] گر در بر کشم[5] یکلحظه[6] بی اندام او

۳ چون خارپشتم[7] گوئیا سوزن[8] در[9] اعضا میبرد

من پاس دارم تا بروز امشب بجای پاسبان

۴ کآن چشم خواب آلوده خواب از دیدهٔ من میبرد

بسیار میگفتم که دل با کس نه پیوندم ولی

۵ دیدار خوبان اختیار از دست دانا میبرد

دل برد و تن در داده ام[10] ور میکشد استاده ام

۶ کآخر ندانم[11] بیش ازین یا مي کشد یا میبرد

---

1 B, S, and all texts ; آمده, for آمدست.

2 I(a) ; از, for چون.

3 I(b) ; موئی, for بوئی.

4 B and all texts ; سنجاب, for برطاس.

5 S, P, B, and all texts ; در بر میکنم, for گر در بر کشم : I, I(a) I(b); در بر میکشم, for do. : R ; خود, for بر.

6 I(a) ; هر, for یک.

7 C ; پشتی, for پشتم.

8 R ; نیشی, for سوزن.

9 I ; بر, for در.

10 I(a); دل برغمش بنهاده ام, for دل برد و تن در داده ام : B, R, and all texts ; دین, for تن.

11 All MSS. and all texts, except Y(a) ; کافر نداند, for کآخر ندانم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

چون حلقه در گوشم کند هر روز لطفش وعدهٔ
۷ دیگر چو شب نزدیک شد چون زلف درپا میبرد
حاجت بترکی نیستش تا در کمند آرد دلی
۸ من خود برغبت در کمند افتاده ام تا میبرد
هر کو نصیحت میکند در روزگار حسن او
۹ دیوانگان عشق را دیگر بسودا میبرد
وصفش نیارد[12] کرد کس دریای شیرین است و بس
۱۰ سعدی که شوخی میکند گوهر بدریا میبرد

۱۲۶

Metre: رملِ مثمّنِ محذوف [_ ᴗ _ _ | _ ᴗ _ _ | _ ᴗ _ _ | _ ᴗ _]

انکه نقش دیگرش جائی مصوّر می شود
۱ نقش او در چشم ما هر روز خوشتر می شود
عشق دانی چیست سلطانی که هرجا خیمه زد
۲ بی خلاف[1] آن مملکت بر وی مقرّر می شود
دیگران را تلخ می آید شراب جور[2] عشق
۳ ما ز دست دوست میگیریم و شکر می شود
دل ز جان بر گیر و در بر گیر یار مهربان
۴ گر بدین مقدارت این دولت میسّر می شود
هرگزم در سر نبود اندیشهٔ[3] سودا ولیک
۵ پیل اگر در بند می اوفتد مسخّر می شود

---

[12] P, I; ندانَد, for نیارد.
[2] I(a); دور, for جور.
[1] Z, L, D; گمان, for خلاف.
[3] S, P; این پیشهٔ, for اندیشه.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

عیشها دارم درین آتش که بیني دمبدم

۶ کاندرونم گرچه میسوزد منوّر مي شود

تا نه پنداري که با دیگر کسم خاطر خوش است

۷ ظاهرم با جمع و خاطر جای دیگر مي شود

غیرتم گوید نگویم با حریفان راز خویش

۸ باز مي بینم که در آفاق دفتر مي شود

آب شوق از چشم سعدي میرود بر دست خط[4]

۹ لاجرم چون شعر مي آید[5] سخن تر مي شود

قول مطبوع از درون سوزناک آید که عود

۱۰ چون همي[6] سوزد جهان از وی معطّر مي شود[7]

۱۲۷

Metre: مجتثّ مثمّنِ مخبون [‿ — ‿ — | ‿ ‿ — — | ‿ — ‿ — | ‿ ‿ — —]

امیدوار چنانم که کار بسته بر آید

۱ وصال چون بسر آمد فراق هم بسر آید

من از تو سیر نگردم وگر ترش کني[1] ابرو

۲ جواب تلخ ز شیرین مقابل شکر آید

برغم دشمنم ای دوست سایهٔ بسر افگن[2]

۳ که موش کور نخواهد که آفتاب بر آید

---

[4] All MSS. and all texts but L omit و before خط.

[5] C, T; مي گوید, for مي آید.

[6] I(b); که مي, for همي

[7] In I(a), this line is omitted.

[1] I(a); بنشیني, for کني ابرو.

[2] I(a); I(b), S, R, P, T, Z, C, L; آور, for افگن: B, E, D, Y(a). Y(b); انداز, for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گلم ز دست بدر برد[3] روزگار مخالف
۴ امید هست که خارم ز پای هم بدر آید

گرم حیات نماند بماند این غم و حسرت
۵ وگر بمیرد[4] بلبل درخت گل ببر آید

ز بسکه در نظر آمد[5] خیال روی تو ما را
۶ چنان شدم که خیالم بجهد در نظر آید

هزار قرعه بنامت زدیم و باز نگشتی
۷ ندانم آیهٔ رحمت بطالع که بر[6] آید

ضرورت است که روزی بکوه رفته ز دستت
۸ چنان بگرید سعدی که آب[7] تا[8] کمر آید

۱۲۸

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [⏓ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏓ —]

اگر آن عهد شکن بر[1] سر میثاق آید
۱ جان رفته است که در[2] قالب مشتاق آید

همه شبهای جهان روز کند طلعت او
۲ گر[3] چو صبحش نظری بر همه آفاق آید

---

[3] I ; رفت, for برد.
[4] I(a), R, I, T, Z, Y(b) ; نمیرد, for بمیرد : B, S, P, E, D, Y(a), L ; نماند, for بمیرد.
[5] All texts and all MSS. but S ; آید, for آمد.
[6] R, B, P, and all texts but T ; در, for بر.
[7] T ; اشک, for آب : C ; سیل, for do.
[8] I(a), I(b), P ; در, for تا : B, Z, I ; بر, for do.
[1] I(a), I(b), S, R, I ; با, for بر : P ; در, for do.
[2] I(a), I(b), B, S, R, I, P, T, Z, C ; با, for در.
[3] I(b), B, S ; که, for گر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هرغمی را فرحی هست ولی می[4] ترسم

۳ پیش از آنم بکشد زهر که تریاق آید

بندگی هیچ نکردیم و طمع میداریم

۴ که خداوندی از آن سیرت و اخلاق آید

گر همه صورت خوبان جهان جمع کنند

۵ روی زیبای تو دیباچهٔ[5] اوراق آید

دیگری گر همه احسان کند از من بخل است

۶ وز تو مطبوع بود گر همه احراق آید[6]

سرو از آن پای[7] گرفتست بیکجای مقیم

۷ که اگر با تو رود شرمش از آن ساق آید

بیتو گر باد صبا میوزدم[8] بر دل ریش

۸ همچنان است که آتش که به حرّاق[9] آید

گر فراقت نکشد[10] جان بوصالت بدهم

۹ تو گرو بردی اگر جفت و اگر طاق آید

سعدیا هرکه ندارد سر جان افشانی

۱۰ مرد آن نیست که در حلقهٔ عشّاق آید

---

[4] All texts and all MSS. except I(a); و لیکن, for ولی می.

[5] I(a), E, Y(a), Y(b), D, Z; سر دفتر, for دیباچهٔ

[6] In I(a), this line is omitted.

[7] S; جای, for پای.

[8] I(a), I(b), S, I; زندم, for وزدم.

[9] P. and all texts but C; برحرّاق, for بحرّاق: I, P, S, and all texts but C. omit که before بحرّاق.

[10] I. I(b), R, Z; بکشد, for نکشد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۲۹

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [‒ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒]

اینک از جنت فردوس یکی می آید
۱ اختری میگذرد یا ملکی می آید

هر شکرپاره که در میرسد از عالم غیب
۲ بر دل ریش عزیزان نمکی می آید

تا مگر یافته گردد نفسی صحبت[1] دوست[2]
۳ نفسی میرود از عمر و یکی می آید

سعدیا لشکر سلطان غمش ملک وجود
۴ هم بگیرد که دمادم یزکی می آید

۱۳۰

Metre: هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [‒ ‒ ⏑ | ‒ ⏑ ⏑ ‒ | ‒ ⏑ ⏑ ‒ | ‒ ⏑ ‒]

آن سرو که گویند ببالای تو ماند
۱ هرگز قدمی پیش تو رفتن نتواند

دنبال تو رفتن[1] گنه از جانب ما نیست
۲ با غمزه بگو تا دل مردم نستاند

---

[1] All texts and all MSS. except I; خدمت, for صحبت.

[2] I(b), B, S, R, P, T, C; او, for دوست.

N.B.—In B, R, T, C, E, Y(a), Y(b), L, D, the following verse follows line 3:—

شک درین نیست که سودای تو در جان من است
گر رقیب از سخنش بوی شکی می آید

The whole of the ode is omitted in I(a).

[1] All texts, and all MSS. except S; بودن, for رفتن.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

زنهار که چون میگذری بر سر مجروح
۳ از وی خبری پرس[2] که چون میگذراند

بخت این نکند با من بیچاره[3] که یکروز
۴ همخانهٔ[4] من باشی و همسایه نداند[5]

هرکو سر پیوند تو دارد بحقیقت
۵ دست از همه چیز و همه کس در گسلاند

امروز چه دانی تو که[6] در آتش و آبم
۶ چون خاک شوم باد بگوشت برساند

آنان که بدانند پریشانیٔ مشتاق[7]
۷ گویند[8] که نالیدن بلبل بچه ماند

هر ساعتی آن فتنهٔ نو خواسته از جای
۸ بر خیزد و خلقی بتحیّر بنشاند

گل را همه بر دست گرفتند و ربودند[9]
۹ بلبل نتوانست که فریاد نخواند[10]

در حسرت آنم که سر و مال بیکبار
۱۰ در دامنش افشانم و دامن نفشاند

سعدی تو درین بند[11] بمیری و ندانند
۱۱ فریاد بکن تا[12] بکشد یا برهاند

---

2 I(b), B, S, R; وزوی خبرت نیست, for از وی خبری پرس.
3 All texts and all MSS. but I, B; سر گشته, for بیچاره.
4 I; همخوابهٔ, for همخانهٔ. 5 In I(a) this line is omitted.
6 T, C, Y(b); که چه, for تو که.
7 All the texts; عشّاق, for مشتاق.
8 B, and all texts; دانند, for گویند.
9 P; ببردند, for ربودند. 10 In I(a) this line is omitted.
11 I(b); دود, for بند. 12 I(b), S, R, P, T, Z, L; یا, for تا.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۳۱

Metre : رجزِ مثمّن سالم [— — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ —]

ای ساربان آهسته ران[1] کآرام جانم میرود

۱ و آن دل که با خود داشتم با دلستانم میرود

من مانده‌ام مهجور ازو بیچاره[2] و رنجور ازو[3]

۲ گوئی که نیشی دور ازو در استخوانم میرود

گفتم بنیرنگ و فسون پنهان کنم ریش[4] درون

۳ پنهان نمیماند که خون بر[5] آستانم میرود

بر گشت[6] یار سرکشم بگذاشت عیش نا خوشم

۴ چون مجمری پر[7] آتشم کز سر دخانم میرود

با آن[8] همه بیداد او[9] آن[8] عهد بی بنیاد او[9]

۵ در سینه دارم یاد[10] او یا[11] بر زبانم میرود

محمل بدار ای ساربان تندی[12] مکن با کاروان

۶ کز عشق آن سرو روان گوئی روانم میرود

---

1 I(b), S, P, C ; رو, for ران.

2 P ; دل خسته, for بیچاره.

3 In I(a) this hemistich runs as follows:—من مانده ام رنجور ازو در مانده و مهجور ازو.

4 R, T, Z, E, L, D ; راز, for ریش.

5 I(a) ; از, for بر : B ; در, for do.

6 I(b), B, R, and all texts ; بگذشت, for بر گشت.

7 I(a), I(b), B, S ; در, for پر.

8 All texts and all MSS. except I, R ; این, for آن.

9 I(a), I(b), R, B ; ازو, for او.

10 S ; مهر, for یاد.

11 B, T, Z, C, L ; تا, for یا

12 I(a), I(b), B, R ; سودا, for تندی : S, P ; سختی, for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گفتم بگریم تا ابل چون خر فروماند[13] بگل
۷ وین نیز نتوانم که دل با کاروانم میرود

باز آی و بر چشمم نشین ای دلستان[14] نازنین
۸ کآشوب و فریاد از زمین بر[15] آسمانم میرود

شب تا سحر می[16] نغنوم و اندرز کس می نشنوم
۹ این ره بقاصد میروم کز کف عنانم میرود

صبر از وصال یار من برگشتن از دلدار من
۱۰ گرچه نباشد کار من هم کار از آنم میرود

در رفتن جان از بدن گویند هر نوعی سخن
۱۱ من خود بچشم خویشتن دیدم که جانم میرود

سعدی فغان از دست ما لایق نبود ای بیوفا
۱۲ طاقت نمی آرم[17] جفا کار از فغانم میرود

۱۳۳

Metre: هزج مثمّن اخرب مکفوف محذوف [— — ∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — —]

آن به که نظر باشد و گفتار نباشد
۱ تا مدّعی اندر پس دیوار نباشد

ای دوست بر آور دری از خلق برویم
۲ تا هیچ کسم واقف اسرار نباشد

---

[13] I, B; فرو ماندم, for فرو ماند.

[14] I(a), R; دلربای, for دلستان: I(b), S, P, B, and all texts; دلفریب, for do.

[15] I(b), C, P; تا, for بر.

[16] All texts and all MSS. except I, B; گه, for می.

[17] I, S, R; دارم, for آرم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مي خواهم و معشوق و زمانی و مکانی[1]

۳ کو باشد و من باشم و اغیار نباشد

پندم مده ای یار[2] که دیوانهٔ سرمست

۴ هرگز بسخن عاقل و هشیار نباشد

با صاحب شمشیر مبادت سروکاری

۵ الّا بسر خویشتنت کار نباشد

سهل است بخون من اگر دست بر آري

۶ جان دادن در پای تو دشوار نباشد

ماهت نتوان گفت بدین صورت و گفتار[3]

۷ مه را لب و دندان شکربار نباشد

و آنسرو که گویند ببالای تو ماند

۸ هرگز بچنین قامت و رفتار نباشد

ما توبه شکستیم که در مذهب عشّاق

۹ صوفي نپسندند که خمّار نباشد

هر پای که در خانه فرو رفت بگنجی

۱۰ دیگر همه عمرش سر بازار نباشد

عطّار که در عین گلابست عجب نیست

۱۱ گر وقت بهارش سر گلزار نباشد

---

1 All texts and all MSS. except I(a); زمانی و زمینی, for زمانی و مکانی.

2 I(a), P, R, T; دوست, for یار.

3 T, C, Y(b); صورت شیرین, for صورت و گفتار.

مردم همه دانند که در نامهٔ سعدي

۱۲ مشکی است که در طبله[4] عطّار نباشد

۱۳۳

Metre:
مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع مسبّغ [— ⏑̄ | — ⏑ — ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — ⏑ — ⏑]

اگر خدای نباشد ز بندهٔ خوشنود

۱ شفاعت همه پیغمبران ندارد سود

قضای کن فیکون است حکم بار خدای

۲ بدین سخن سخنی در نمیتوان افزود

نه زنگ عاریتی[1] بود بر[2] دل فرعون

۳ که صیقل ید بیضا سیاهیش نزدود

بخواند و راه ندادش کجا رود بدبخت

۴ ببست دیدهٔ مسکین و دیدنش فرمود[3]

---

[4] I(a), I(b), B, S, P, T, Z; کلبه, for طبله.

N.B.—In I lines 2 and 3 are omitted. In I, I(a), I(b), B, P, the following line is inserted after line 13:—

جان در سرکار تو کند سعدي وغم نیست * کان یار نباشد که وفادار نباشد

In all texts and all MSS. but I, the following verse is inserted after line 1:—

آن بر سرگنج است که چون نقطهٔ کنجی * بنشیند و سرگشته چو پرکار نباشد

[1] I(b); عافیتی, for عاریتی.

[2] All texts and all MSS. except I, I(a); در, for بر.

[3] In I(a), this line is placed at the end of the ode.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نصیب دوزخ اگر طلق بر خود اندايد[4]

۵ چنان در وجهد آتش که چوب نفط آلود[5]

قلم بطالع میمون[6] و بخت بد رفته است

۶ اگر تو خشم کني اى پسر وگر خوشنود

گنه نبود و عبادت نبود بر سر خلق

۷ نبشته بود که این مقبل است وآن مردود[7]

مقدّر[8] است که از هر کسی چه فعل آید

۸ درخت مقل نه خرما دهد نه شفتالود

بسعي ماشطه اصلاح زشت نتوان کرد

۹ چنانکه شاهدی از روی خوب نتوان سود

سیاه زنگـي هرگز شود سفیـد بآب

۱۰ سپید رومي هرگز شود سیاه بدود[9]

سعادتی که نباشد طمـع مکـن سعدي

۱۱ که چون نکاشته باشند مشکل است درود

قلـم بآمدني رفت اگر رضا بقضا[10]

۱۲ دهي وگر ندهي بودني بخواهد بود

---

4 I(b) ; اندازد, for اندايد.

5 I(b) ; اندود, for آلود.

6 I(a) ; مسعود, for میمون.

7 All MSS. and E, Z, Y(a), D, L ; ناجي and ماخوذ, for مقبل and مردود.

8 I(a) ; معيّن, for مقدّر.

9 In I(a) this line is omitted.

10 S ; بخدا, for بقضا.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۳۴

Metre: مُنسرحِ مثمّنِ مطویِ مکسوف [ـ ᴗ ᴗ ـ | ـ ᴗ ـ | ـ ᴗ ᴗ ـ | ـ ᴗ ـ]

آنکه مرا آرزوست دیر میسّر شود
۱ واینچه[1] مرا در سراست عمر درین سر شود

تا[2] تو نیائی بفضل رفتن ما باطل است
۲ ور بمثل پای ما[3] در طلبت سر شود[4]

برق جمالی[5] بجست خرمن عقلم[6] بسوخت
۳ ز آن همه آتش نگفت[7] دود دلی بر شود

ای نظر آفتاب هیچ زیان داردت
۴ گر در و دیوار ما[8] از تو منوّر شود

گر نگهی[9] دوست وار بر[10] طرف ما کنی
۵ حقّه همان کیمیاست وین مس ما زر شود

هوش خردمند را عشق بتاراج برد
۶ من نشنیدم که باز صید کبوتر شود

[1] All texts and I(a), I(b), B, R; آنچه, for اینچه.
[2] B, C, Y(b): چون, for تا.
[3] I; سعی, for ما.
[4] In B, T, C, Y(b), this hemistich runs as follows:—در طلبت پای ما گر بمثل پر شود
[5] I(a), R; یمانی, for جمالی.
[6] I(b), S, P, B, R, and áll texts; عقلی, for عقلم: I; خلقی, for do.
[7] T, C, P; بگفت, for نگفت.
[8] Z, S; جان, for ما.
[9] C; نظری, for نگهی.
[10] S. P; در, for بر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر تو چنین خوبروی بار دگر بگذری
۷ سنّت پرهیزگار دین قلندر شود

هرکه بگل در بماند تاش[11] نگیرند دست
۸ هرچه کند جهد بیش پای فروتر شود

چون متصوّر شود[12] در[13] دل ما نقش دوست
۹ همچو بتش بشکنم هرچه مصوّر شود

پرتو خورشید عشق بر همه افتد ولیک
۱۰ سنگ بیکنوع نیست تا همه گوهر شود

هرکه بگوش قبول دفتر سعدی شنید
۱۱ دفتر وعظش[14] بگوش همچو دف تر شود

۱۳۵

Metre: مجتثِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [ᴗ — ᴗ — | ᴗ ᴗ — — | ᴗ — ᴗ — | ⏑⏑ —]

بحسن دلبر ما هیچ در نمیباید
۱ جز این دقیقه که با دوستان نمی پاید

حلاوتیست لب لعل آبدارش را
۲ که در حدیث نیاید چو در حدیث آید

ز چشم غمزده خون میرود بحسرت آن
۳ که او بگوشهٔ چشم التفات فرماید

---

11 All texts and all MSS. except I, I(a); تا, for تاش.
12 I(b), I; نبود, for شود: P; بود, for do.
13 I(a); بر, for در.
14 I(a); پندش, for وعظش.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بیـــا که دمبدمت یاد میرود هرچند

۴ که یاد آب بجـــز تشنگی نیفـــزاید

امیـدوار تو جمعی که روی بنمـــائی

۵ اگرچه فتنه نشـاید که روی بنمـــاید

نخست خونم اگر میروی بقتـــل بریز

۶ که گر نریزی از دیده ام بپـــالاید

بانتظار تو آبی که میـــرود از چشم

۷ بآب چشـــم نماند که چشمـــه میزاید

کنند هر کسی[1] از حضرتت تمنّـــائی

۸ خلاف همّت من کز تو ام تو میباید[2]

شکر بدست ترش روی خادمم مفرست

۹ وگر بدست خودم زهر میدهی شاید

تو همچو کعبه عزیز اوفتـــادهٔ در اصل

۱۰ که هر که وصل تو خواهد جهان به پیماید[3]

من آن قیـــاس نکردم که زور بازوی عشق

۱۱ عنان عقل ز دست حکیـــم برباید

نگفتمت که بترکان نظر[4] مکن سعدی

۱۲ چو ترک ترک نگفتی تحمّلت باید

---

[1] I(a), P, B, R, and all texts but Z; هریکی, for هرکسی.

[2] In P this line is omitted.

[3] In I(a), this line is omitted.

[4] I(b), S, R, P, B, T, C, Y(b); نگه, for نظر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۳۶

Metre: رملِ مثمّنِ مخبون [– – ᴗ ᴗ | – – ᴗ ᴗ | – – ᴗ ᴗ | – – ᴗ ᴗ | – – ᴗ ⏑]

بخت باز آید از آن در که یکی چون تو در آید
۱ روی میمون تو دیدن در دولت بکشاید

صبر بسیار ببـاید پدر پیـر فلک را
۲ تا دگر مادر گیتـي چو تو فرزند بزاید

این لطافت که تو داري همه دلها بفریبي
۳ وین ظرافت [1] که تو داري همه غمها بزداید

رشکم از پیرهن آید که در آغوش [2] تو خسبد
۴ زهرم [3] از غالیـه آید که بر [4] اندام تو ساید

نی شکر با همه شیرینی اگر لب بکشائي
۵ پیش نطق [5] شکرینت سر [6] انگشت بخاید

گر مرا هیچ نباشد نه بدنیـا نه بعقبـا
۶ چون تو دارم همه دارم وگرم هیچ نبـاید

دل بسختي بنهادم پس از آن دل بتو دادم
۷ هرکه از دوست تحمّل نکند عهد [7] نپاید

---

1 I(b), E, L, Y(a), D, L; ملاحت, for ظرافت: B, S, R, P, T, C, Y(b); لیاقت, for do.

2 I(b); اندام, for آغوش.

3 I(b); حیفم, for زهرم.

4 S, B, and all texts; در, for بر.

5 Y(a), Y(b), T; لعل, for نطق.

6 I(a), I(b), B, R, P, C, T; چون, for سر.

7 I(a); مهر, for عهد. In C and T this line is omitted.

بهمه کس بنمودم خم ابرو که تو داري

٨ ماه نو هرکه به بیند بهمه کس بنماید

گر حلال است که خون همه عالم تو بریزي

٩ آنکه روی از همه عالم[8] بتو آورد نشاید

چشم عاشق نتوان دوخت که معشوق نبیند

١٠ پای بلبل نتوان بست که بر گل نسراید

سعدیا دیدن خوبان نه حرام است ولیکن

١١ نظری گر بربائي[9] دلت از کف برباید

١٣٧

Metre: مضارع مثمن اخرب [— — ᴗ — | ᴗ — — | — — ᴗ — | ᴗ — —]

با کاروان مصري چندین شکر نباشد

١ در لعبستان چیني زین خوبتر نباشد

این دلبري و شوخي[1] از سرو و گل نیاید

٢ وین شاهدي و شنگي[2] در[3] ماه و خور نباشد

گفتم بشیر مردی چشم از نظر بدوزم

٣ با تیر[4] چشم خوبان تقوی سپر نباشد

---

[8] Y(a); مردم, for عالم.

[9] P, and all texts; بنمائی, for بربائی.

[1] I(b), S, P, B, C, T, Y(b); خوبي, for شوخي.

[2] All texts and all MSS. except I(a), R; خوبي, for شنگي.

[3] I(a), Z, E, Y(a), Y(b), D, L; با, for در.

[4] I(b), S, P, R, C, T, Z, E, Y(a), L, D; پیش, for تیر: P, Y(a), E, T, Z, L, D, C; خود, for با.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ما را نظر بخیر است در روئی خوبرویان[5]

۴ هرکو[6] بشرّ کند میل آن[7] خود بشر نباشد

هر آدمي که بیني از سرّ عشق خالي

۵ در پایۀ جماد است او جانور نباشد

الّا گذر نباشد پیش تو اهل دل را

۶ ورنه بهیچ تدبیر از تو گذر نباشد

هوشم نماند با کس اندیشه ام توئي بس

۷ جائی که حیرت آمد سمع و بصر نباشد

بر عندلیب عاشق گر بشکني قفس را

۸ از ذوق اندرونش پروای در نباشد

تو مست خواب نوشین[8] تا بامداد و بر من[9]

۹ شبها رود که گویم هرگز سحر نباشد

دل میبرد بدعوي فریاد[10] شوق سعدي

۱۰ الّا بهیمۀ را کز دل خبر نباشد

تا آتشی نباشد در هیزمی[11] نگیرد

۱۱ طامات مدّعي را چندین اثر نباشد

---

[5] All texts and all MSS. but I(a); از حسن ماهرویان, for در روی خوب رویان.

[6] I(a); وافکو, for هرکو.

[7] I(a), B, S, R, P, Z, C; او, for آن.

[8] I(b), S, T, C; دوشین, for نوشین.

[9] I(b), S, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; ما را, for بر من.

[10] In all texts and all MSS. except I(a) و is inserted after فریاد.

[11] I(b), B, P; در مغز من, for در هیزمی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۳۸

Metre: رملِ مسدّسِ محذوف [— ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ —]

بلبل بیدل نوائی میزند ۱ باد پیمائي هوائی میزند

کس نمي بینم ز بیرون سرای ۲ و اندرونم مرحبائی میزند

آتشی دارم که میسوزد وجود ۳ چون برو باد صبائی میزند

گرچه دریا را نمي بینم کنار ۴ غرقه حالي [1] دست و پائی میزند

شاهدی [2] بر بام باشد [3] تا یکی ۵ سر بدیوار سرائی میزند

آشنایان را جراحت مرهم است ۶ زانکه شمشیر آشنائی میزند

حیف باشد دست او در خون من ۷ پادشاهی با گدائی میزند

بنده ام گر بی گناهي میکشد ۸ راضیم گر بی خطائی میزند

شکر نعمت میکنم گر خلعتی ۹ میفرستد [4] یا قفائی میزند

نا پسندیده است پیش اهل رای [5] ۱۰ هر که بعد [6] از عشق رائی میزند

محتسب گو چنگ میخواران بسوز ۱۱ مطرب ما خوش نوائی [7] میزند

دود از آتش میرود خون از قتیل ۱۲ سعدي این دم هم زجائی میزند

---

[1] I(a), I(b), B, R, I, S, C; حالا, for حالي.

[2] All texts and all MSS. except I; فتنه, for شاهدی.

[3] T, C; شدخور, for باشد.

[4] B; میرساند, for میفرستد.

[5] T, C, Y(b); دل, for رای.

[6] I(a), I(b), S, R, P; پیش, for بعد: B, T, C; غیر, for do.

[7] I(b), B, C, Y(b); خوبَ نائی, for خوش نوائی: S, R, P; خوب, for خوش.

N.B.—In I(a), the following line is found at the end of the ode:—

عقل و دین و دانشم تاراج کرد * دار این دل دلربائي مي زند

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۳۹

Metre:
[ـ ـ | ـ ᴗ ـ ᴗ | ᴗ ـ ᴗ ـ | ـ ـ ᴗ | ـ ᴗ ـ] مضارعِ مثمّن اخربِ مکفوفِ محذوف

بخت این کند که رای تو با ما یکی شود
۱ تا بشنود حسود و بر او ناوکی شود

خونم بریز و بر سر خاکم گذار کن
۲ کآن رنج و سختی ام همه بیش اندکی شود

آنرا مسلّم است تماشای نو بهار
۳ کز عشق بوستان گل و خارش یکی شود

ای مفلس آنچه در سرتست از هوائی[1] گنج
۴ پایت ضرورتست که در مهلکی شود

سعدی درین کمند بدیوانگی فتاد
۵ گر دیگرش خلاص بود زیرکی شود

۱۴۰

Metre:
[ـ ـ | ـ ᴗ ـ ᴗ | ᴗ ـ ᴗ ـ | ـ ـ ᴗ | ـ ᴗ ـ] مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف

بسیار سالها بسر خاک ما رود
۱ کاین آب چشمه آید و باد صبا رود

این پنجروزه مهلت ایام آدمی
۲ بر خاک دیگران بتکبّر چرا رود

[1] I. Z. E. Y(a), Y(b), L, D: خیال, for هوائی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ای دوست بر جنازهٔ دشمن چو بگذري
۳ شادي مکن که بر[1] تو همین ماجرا رود
دامن کشان که میرود[2] امروز بر زمین
۴ فردا غبار کالبدش[3] بر هوا رود
خاکت در استخوان رود ای نفس شوخ چشم.
۵ مانند سرمه‌دان که دران توتیا رود
دنیا حریف سفله و معشوق بیوفا ست
۶ چون میرود هرآینه بگذار تا رود[4]
این است حال تن که تو بیني[5] بزیر خاک
۷ تا جان نازنین که بر آید کجا رود
بر سایبان حسن عمل اعتماد نیست
۸ سعدي مگر بسایهٔ لطف خدا رود
یا رب مگیر بندهٔ مسکین و دستگیر
۹ کز تو کرم فزاید و از[6] ما خطا رود

۱۶۱

Metre : هزج مسدّس اخرب مقبوض محذوف [— — ‿ ‿ — ‿ — ‿ ‿ — —]

از[1] حال منت خبر نباشد ا در کار منت نظر نباشد

---

[1] I(a), I(b), I, R ; با, for بر.
[2] All texts and all MSS. but I ; میروي, for میرود.
[3] P, R, B, T, C, E, Y(a), Y(b), L, D ; کالبدش, for کالبدت.
[4] In S, this line is omitted : in I(a), B, it is transposed with verse 7.
[5] I(b), P, S, B, R, Z, C, E, L, Y(a), Y(b), D ; شنیدي, for تو بیني.
[6] I, I(a), I(b), B, S, P, T, C, Y(b) ; بر, for از.
[1] I, I(a), I(b) ; تا, for از.

تا قوّت صبر بود کردم[2] ۲ دیگر چکنم[3] اگر نباشد

آئین وفا و مهرباني ۳ در شهر شما مگر نباشد

گویند نظر چرا نبستي ۴ تا مشغله و خطر نباشد

ای خواجه برو که جهد انسان ۵ با تیر قضا سپر نباشد

این شور که در سرا ست ما را ۶ وقتی برود که سر نباشد

بیچاره کجا رود گرفتار ۷ کز کوی تو ره بدر نباشد

چون روی تو دلفریب و دلبند ۸ در روی زمین دگر[4] نباشد

در پارس چنین نمک ندیدم ۹ در مصر چنین شکر نباشد

گر حکم کني بجان سعدي ۱۰ جان از تو عزیزتر نباشد

۱۴۲

Metre: هزجِ مسدّسِ محذوف [‿ — — — | ‿ — — — | ‿ — —]

ترا نادیدن ما غم نباشد ۱ که در خیلت به از ما کم نباشد

من از دست تو در عالم نهم روی[1] ۲ ولیکن چون تو در عالم نباشد

عجب گر در چمن برپای خیزي[2] ۳ که سرو راست پیشت خم نباشد

مبادا در جهان دلتنگ روئي ۴ که رویت بیند و خرّم نباشد

من اوّل روز دانستم که این عهد ۵ که با من میکني محکم نباشد

که دانستم که هرگز سازگاري[3] ۶ پري را با بني آدم نباشد

مکن یارا دلم مجروح و بگذار[4] ۷ که هیچم در جهان مرهم نباشد

---

[2] All texts and all MSS. except I(b); کردیم, for کردم.

[3] I(a), B, C; چکنیم, for چکنم.

[4] S, R, P, Z, L, Y(a); مگر, for دگر.

[1] I(a); سر, for روی.

[2] I, S, R, and all texts; خیزد, for خیزي.

[3] B; آشنائي, for سازگاري.

[4] I, P, C; مگذار, for بگذار.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بیا تا جان شیرین بر تو ریزم ۸ که بخل و دوستي باهم نباشد

نخواهم بیتو یکدم زندگاني ۹ که طیب عیش بی همدم نباشد

نظر گویند سعدي با که داري ۱۰ که غم با یار بردن[6] غم نباشد

حدیث دوست با دشمن نگویم ۱۱ که هرگز مدّعي محرم نباشد

۱۴۳

Metre : رملِ مثمّنِ مشکول [‿ ‿ – ‿ | ‿ – ‿ – – | ‿ ‿ – ‿ | ‿ – ‿ – –]

چه کسی که هیچکس را بتو بر گذر نباشد

۱ که نه در تو باز[1] ماند مگرش بصر[2] نباشد

نه طریق دوستانست و نه شرط مهرباني

۲ که ز دوستي بمیرم[3] و ترا خبر نباشد

مکن ارچه میتواني که ز خدمتم براني

۳ نزنند سائلی را که دری دگر نباشد[4]

برهت نشسته بودم که نظر کني بحالم

۴ نکني که چشم مستت[5] ز خمار بر نباشد

همه شب درین حدیثم که خنک تنی که دارد

۵ مژۀ بخواب و بختی که بخواب در نباشد

---

6 I(a); گفتن, for بردن : Y(b); خوردن, for do.

1 I(a); خیره, for باز.

2 All texts and all MSS. except I(a), R; نظر, for بصر.

3 I(a), S, R, C, Y(b); بمیریم, for بمیرم: P, B, Y(a), T, Z, E, L, D بمیرند, for do.

4 In I(a), line 3 is omitted.

5 S, P, R, T, Z, L, E, D, Y(a), Y(b); منّت, for مستت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

چه خوش است مرغ وحشي که جفای کس نه بیند
۶ من و مرغ خانگي را بکشند و پر نباشد
نه من آن گناهگارم[6] که بترسم از عقوبت
۷ نظری که سر نبازي ز سر نظر نباشد
قمري که دوست داري همه روز دل بر او[7] نه
۸ که شبیست خون بریزد که درو قمر نباشد
چه وجود نقش دیوار و چه آدمي که با او
۹ سخنی ز عشق گویند و در او اثر نباشد
شب و روز رفت[8] باید قدم روندگان را
۱۰ چو بمنزلی رسیدي دگرت[9] سفر نباشد
ورقی کزان سعدي سخنی بر او نویسي[10]
۱۱ ورق درخت طوبی است چگونه تر نباشد

۱۴۴

Metre : خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقصور [⏑⏑ ⏑ – – | – ⏑ – ⏑ | – ⏑⏑ –]

جان من جان من فدای تو باد ۱ هیچت از دوستان نیاید یاد
میروي و[1] التفات مي نکني ۲ سرو هرگز چنین نرفت آزاد

---

6 All texts and all MSS. except I(a), I; این گناه دارم, for آن گناه گارم.

7 I; آن, for او.

8 I(b); شب و روز رفته, for شب و روز رفت.

9 I(a), I(b), S, P, R, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; رسیدند دگر, for رسیدی دگرت.

10 I(b), S, P, B, R, Z, E, Y(a), Y(b), L, D, C; در, for بر: I(b), B, R, T; نوشتی, for نویسی.

1 In all texts and all MSS. except I, I(a), I(b), و is omitted after میروي.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آفرین خدای بر پدری ۳ که تو پرورد و مادری که تو زاد
بخت نیکت بمنتهای امید ۴ برساناد و چشم بد مرساد
تا چه کرد آنکه نقش روی تو بست ۵ که در فتنه بر جهان بگشاد
من بگیرم عنان شه روزی ۶ گویم[2] از دست خوبرویان داد
خسروا گر تو داد من ندهی ۷ جان شیرین خود دهم برباد[3]
عقل با عشق بر نمی آید ۸ جور مزدور می برد[4] استاد
گفته بودم که رخت بر بندم ۹ تا ره بصره گیرم و بغداد[5]
دست از دامنم نمیدارد[6] ۱۰ خاک شیراز و آب رکناباد
آنکه هرگز بر آستانهٔ عشق ۱۱ پای ننهاده بود سر بنهاد
روی در[7] خاک رفت و سر نه عجب ۱۲ که رود هم درین هوس برباد
مرغ وحشی که میرمید از دام[8] ۱۳ با همه زیرکی بدام اوفتاد
همه از دست غیر ناله کنند[9] ۱۴ سعدی از دست خویشتن فریاد[10]

---

[2] S and all texts; زنم, for گویم.

[3] In I, I(a), I(b), P, B, this line is omitted. In all texts and all MSS., but I the following verse is added after line 7:—

تو بدین چشم شوخ و پیشانی * دل من باز پس نخواهی داد

[4] I(a), I(b), S, R, P, T, C; میکشد, for میبرد.

[5] In I this line is omitted.

[6] I(b), P; دارند, for دارد.

[7] I(a), P, and all texts, except Z; بر, for در.

[8] I(b), R, P, C; قید, for دام.

[9] S, and all texts, except Z; می نالند, for ناله کنند.

[10] In I the following lines are inserted after verse 14:—

روی گفتم که در جهان بنهم * کردم از بندگی آزاد
که نه بیرون پارس منزل نیست * شام و روم است و بصره و بغداد

In T, C, the following version of the last verse is found after line 10:—

نه که بیرون پارس منزل نیست * مصر و شام است و بصره و بغداد

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۴۵

Metre: هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [— — ᴗ | ᴗ — — ᴗ | ᴗ — — ᴗ | ᴗ — —]

جنگ از طرف دوست دل آزار نباشد
۱ یاری که تحمّل نکند یار نباشد

اگر بانگ بر آید که سری در قدمی رفت
۲ بسیار مگوئید که بسیار نباشد

آن بار که گردون نکشد یار سبکروح
۳ گر بر دل عاشق بنهد بار نباشد

تا رنج تحمّل نکنی گنج نه یابی[1]
۴ تا شب نرود صبح پدیدار نباشد

آهنگ دراز شب و رنجوری مشتاق[2]
۵ با آن[3] نتوان گفت که بیدار نباشد

ز دیدهٔ من پرس که خواب شب مستی
۶ چون خاستن و خفتن بیمار نباشد

گر دست بشمشیر بری عشق[4] همان است
۷ کآنجا که ارادت بود انکار نباشد

مرغان قفس را المی باشد و شوقی
۸ کآنمرغ نداند که گرفتار نباشد

---

[1] E, Z, Y(a), Y(b), D, L, and all MSS. except I; بینی, for یابی. In I(b), this line is omitted.

[2] T, Y(b); عشّاق, for مشتاق.

[3] I, C, T; او, for آن.

[4] T, C, Y(b); مهر, for عشق.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دل آینهٔ صورت چین[5] است و لیکن

۹ شرطست که بر آینه زنگار نباشد

آنرا که بصارت نبود یوسف مصري[6]

۱۰ جائی بفروشد که خریدار نباشد[7]

سعدي حیوان را که سر از خواب گران شد

۱۱ در بند نسیم خوش اسحار نباشد

۱۴۶

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع [ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ]

حدیث عشق بطومار در نمي‌گنجد

۱ بیان شوق بگفتار در نمي گنجد

سماع انس که دیوانگان از آن[1] مستند

۲ بسمع مردم هشیار در نمي گنجد

میسّرت نشود عاشقي و مستوري

۳ ورع بخانهٔ خمّار در نمي گنجد

چنان فراخ نشسته است یار در دل تنگ

۴ که پیش زحمت اغیار در نمي گنجد

---

[5] I(a), R, T ; عیب, for چین : I(b) ; نقش تو بت نیست, for صورت چین است.

In I the hemistich is written thus :—در صورت زیبا چتوان گفت و لیکن.

[6] I(b), B, R, S, P, and all texts except Z ; صدیق, for مصري.

[7] In I this line is omitted.

[1] B and all texts but T ; او, for آن.

ترا چنانکه توئي من صفت ندانم[2] کرد
۵ که عرض جامه ببازار در نمي گنجد
دگر بصورت هيچ آفريده دل ندهم[3]
۶ که با تو صورت ديوار در نمي گنجد
خبر که ميبرد[4] امشب رقيب مسکين را
۷ که سگ بزاويهٔ غار در نمي گنجد
چو گل ببار بود هم نشين خار بود
۸ چو در کنار بود خار در نمي گنجد
چنان ارادت و شوق است درميان دو دوست
۹ که سعي دشمن خونخوار در نمي گنجد
بچشم دل نظرت ميکنم که ديدهٔ سر
۱۰ ز برق شعلهٔ ديدار در نمي گنجد
ز دوستان که ترا هست جاى سعدي نيست
۱۱ گدا ميان خريدار در نمي گنجد

۱۴۷

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخرب [— — ᴗ | — ᴗ — — | — — ᴗ | — ᴗ — —]

ديدار يار غايب داني چه ذوق دارد
۱ ابری که در بيابان[1] بر تشنهٔ ببارد

---

2 E, Y(a), Y(b), L, D; نخواهم, for ندانم: T, C; نيارم, for do.
3 I(a), R, P; نهم, for دهم.
4 I; دهد, for برد.
1 I(a), T; بهاران, for بيابان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ای بوی آشنائي دانستم از کجائي
۲ پیغام وصل جانان پیوند روح دارد
سودای عشق پختن عقلم نمي پسندد
۳ فرمان عقل بردن عشقم نمي گذارد
باشد که خود برحمت یاد آوري[2] تو مارا
۴ ورنه کدام قاصد پیغام ما گذارد[3]
هم عارفان عاشق دانند حال مسکین
۵ گر عارفی بنالد یا[4] عاشقی بزارد
پائی که بر نیاید روزی[5] بسنگ عشقی
۶ گوئیم جان ندارد تا دل نمي سپارد
مشغول عشق جانان گر عاشقی است صادق
۷ در روز تیر باران باید که سر نخارد
بیحاصل است مارا[6] اوقات زندگاني
۸ الّا دمی که یاري با همدمی بر آرد
زهرم چو نوشدارو[7] از دست یار شیرین
۹ بر دل خوش است وبی او[8] نوشم نمیگوارد[9]
داني چرا نشیند سعدي بکنج خلوت
۱۰ کز دست خوبرویان بیرون شدن نیارد

---

[2] I(a), I(b), B, S, R, P. I, T, C; آورند, for آوري تو.

[3] I(b); گذارد, for ندارد.

[4] B, T, Y(b); ور, for یا.

[5] I; وقتی, for روزی.

[6] I; یارا, for مارا.

[7] All texts and all MSS. but I(b); نوشداروست, for نوشدارو.

N.B.—In T and C line 11 is omitted.

[8] II(b), P, S, R, B, Z, Y(a), Y(b), E, L, D; نیشم, for وبی او.

[9] In T and C this line is omitted. The usual reading is نمیگذارد which is clearly corrupt.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

١٤٨

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [⏓ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑⏑ —]

دوش بيروی تو آتش بسرم بر ميشد
١ آبم از ديده همي‌رفت و زمين تر ميشد[1]

تا بافسوس بپايان نرود عمر عزيز
٢ همه شب ذكر تو ميرفت و مكرّر ميشد

چون شب آمد[2] همه را ديده بيآرامد[3] و من
٣ گفتي[4] اندر بن مويم سر نشتر ميشد

آن نه مي بود كه دور از نظرت ميخوردم
٤ خون دل بود كه از ديده بساغر ميشد

از خيال تو بهر سو كه نظر ميكردم
٥ پيش چشمم در و ديوار مصوّر ميشد

چشم مجنون چو بخفتي همه ليلی ديدي
٦ مدّعی بود اگرش خواب ميسّر ميشد

هوش مي‌آمد و ميرفت[5] نه ديدار ترا
٧ می بديدم نه خيالت[6] ز برابر ميشد

گاه چون عود بر آتش دل تنگم ميسوخت
٨ گاه چون مجمره ام دود بسر بر ميشد

---

1 I; و آبی از ديده ميامد كه, for آبم از ديده همي رفت و.
2 I(b); آيد, for آمد. 3 I(a); بياسايد, for بيآرامد.
4 I, R, Z, E, Y(a), C, L, D[c]; گوئي, for گفتي.
5 In I(b), P, I, و is inserted after ميرفت.
6 I, I(b), B, R, P, Z, Y(a), Y(b), E, L, D : خيالم, for خيالت. In I(a), T, C, this line is omitted.

یارب[7] آن صبح کجا رفت که شبهای دگر
۹ نفسی میزد و آفاق منوّر میشد

سعدیا عقد ثریّا مگر امشب بگسیخت
۱۰ ورنه هر شب بگریبان فلک[8] برمیشد[9]

۱۶۹

Metre: هزجِ مثمّنِ اخرب [— — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — — ∪ ∪ — —]

در پای تو افتادن شایسته دمی باشد
۱ ترک سر خود گفتن زیبا قدمی باشد

بسیار زبونیها بر خویش روا دارد
۲ درویش که بازارش با محتشمی باشد

زینسان که وجود تست ای صورت روحانی
۳ شاید که وجود ما پیشت عدمی باشد

گر جمله صنمها را صورت بتو مانستی
۴ شاید که مسلمان را قبله صنمی باشد

با آنکه اسیران را کشتی و خطا کردی
۵ بر کشته گذر کردن نوع کرمی باشد

رقص از سر ما بیرون امروز نخواهد شد
۶ کاین مطرب ما یکدم خاموش نمی باشد

---

7 I; گوی, for یارب.

8 All texts and all MSS. except I(a); افق, for فلک.

9 In I this line is omitted.

هرکو بهمه عمرش سودای گلی باشد[1]

۷ داند که چرا بلبل دیوانه همی باشد

کس از الم و دردت[2] واقف نشود سعدی

۸ الّا بکســی گوئي کو را المــی باشد

۱۵۰

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ محذوف [⏓ ⏑ — — | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | ⏑⏑ —]

درمن این عیب قدیمست و بدر مي نرود

۱ که مرا بی می و معشوق بسر مي نرود

صبرم از دوست مفرمای و تعنّت بگذار

۲ کاین بلائیست که از طبع بشر مي نرود

مرغ مألوف که با خانه خدا[1] انس گرفت

۳ گر بسنگش بزني جای دگر مي نرود

عجب از دیدهٔ گریان منت مي آید

۴ عجب آنست کزو خون جگر مي نرود

من ازین باز نیایم که گرفتم در پیش

۵ اگرم میــرود از پیش و گر مي نرود

خواستم تا نظری بنگــرم و باز آیم

۶ گفت ازین کوچهٔ ما راه بدر مي نرود

---

[1] I(a), I(b), B, R, S, P, Z, E, Y(a), D, L; بودست, for باشد.

[2] All texts and all MSS. except I; برالم ریشت, for از الم و دردت.

[1] C; خود for خدا.

N.B.—In I(a), lines 3 and 4 are transposed.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

جور معشوق چندان نیست که ابرام[2] رقیب

۷ گوئی ابریست که از پیش قمر مي نرود

تا تو منظور پدید آمدي ای فتنهٔ دهر[3]

۸ هیچ دل نیست که دنبال نظر مي نرود

زخم شمشیر غمت را بشکیبائي و عقل

۹ چند مرهم بنهادیم و اثر مي نرود

ترک دنیا و تماشا و تنعّم گفتیم

۱۰ مهر مهریست که چون نقش حجر مي نرود

موضعی[4] در همه آفاق ندانم امروز

۱۱ کز حدیث من و حسن تو خبر مي نرود

ای که گفتي مرو اندر پی خوبان سعدي

۱۲ چند گوئی مگس از پیش شکر مي نرود

۱۵۱

Metre : هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— — ᴗ ᴗ — — ᴗ ᴗ — — ᴗ ᴗ — —]

زانگه که برآن[1] صورت[2] خوبم نظر افتاد

۱ از صورت بی طاقتیم پرده بر افتاد

گفتم که بعقل از همه کاری بدر آیم[3]

۲ بیچاره فرو ماند چو عشقش بسر افتاد

---

[2] I(b), S, R, P, Z ; الزام, for ابرام.

[3] I(a), I(b), R, P ; شهر, for دهر.

[4] I ; منزلی, for موضعی.

N.B.—In I lines 8, 9, 10 are omitted.

[1] All texts and all MSS. except I(a) ; بدان, for بر آن.

[2] P ; عارض, for صورت.

[3] All texts and all MSS. except I, S ; آید, for آیم. In I this hemistich runs as follows :—گفتم که عقل از همه کاری بدر آید

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نیکم نظر افتاد بر آن منظر مطبوع
۳ کاوّل نظرم هرچه وجود از نظر افتاد

شمشیر کشیده است نظر برسر مردم
۴ چون پای بدارم که ز دستم سپر افتاد

در سوخته پنهان نتوان داشتن آتش
۵ ما هیچ نگفتیم و حکایت بدر افتاد

با هرکه خبر گفتم از اوصاف جمیلش[4]
۶ مشتاق چنان شد که چو من بیخبر افتاد

هان تا لب شیرین نستاند دلت از دست
۷ کآنکه از غم او کوه گرفت از کمر افتاد

صاحبنظران این[5] نفس گرم چو آتش
۸ دانند که درخرمن[6] من[7] بیشتر افتاد

سعدی نه حریف غم او بود و لیکن
۹ با رستم دستان بزند هرکه در افتاد

۱۵۳

Metre: منسرح مثمّن مطوي منحور [‒ ı ‒ ᴗ ᴗ ‒ ı ᴗ ‒ ᴗ ‒ ı ‒ ᴗ ᴗ ‒]

زنده شود هرکه پیش دوست بمیرد
۱ مرده دلست آنکه هیچ دوست نگیرد

---

[4] I(b), B, S, P, and all texts; جمالش, for جمیلش.
[5] I(a), I(b), P, B, Z, E, C, Y(a), Y(b), L, D; زین, for این.
[6] All texts and all MSS. except I, R; اندر تن, for در خرمن.
[7] R and all texts but C; ما, for من.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هرکه ز ذوقش درون سینه صفائیست[1]
۲ شمع دلش را ز شاهدي نگزیرد
طالب عشقی دلی چو موم بدست آر
۳ سنگ سیه صورت نگین نپذیرد[2]
صورت سنگین دلی کشندهٔ سعدیت
۴ هرکه بدین صورتش کشند نمیرد

۱۵۳

Metre : خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوع [ــ ◡ ــ ــ | ◡ ــ ◡ ــ | ◡ ◡ ــ ــ]

شورش بلبلان سحر باشد ۱ خفته از صبح بیخبر باشد
تیر باران عشق خوبانرا ۲ دل بیچارگان سپر باشد
عاشقان کشتگان معشوقند ۳ هرکه زنده است پر خطر باشد[1]
همه عالم جمال طلعت اوست ۴ گو کسی را که[2] این نظر باشد
کس ندانم که دل بدو ندهد ۵ مگر آنکس که بی‌بصر باشد[3]
آدمي را که خارش[4] اندر پای ۶ نرود طرفه جانور باشد
گو ترش روی باش و تلخ سخن ۷ زهر شیرین لبان شکر باشد
عاقلان از بلا بپرهیزند ۸ مذهب عاشقان دگر باشد
پای رفتن نماند سعدي را ۹ مرغ عاشق بریده پر باشد

---

[1] All texts and all MSS. except I, I(a) ; صفائیست, for صفانیست.
In B this hemistich runs thus:—هر که ز دردش درون دوست صفا نیست
[2] This line is followed by the subjoined verse in B, R, and all texts:—
صد چو من خسته در فراق تو میراد * و آنکه ترا بیند و بدوست نگیرد

[1] In P this line is omitted.
[2] I, I(b), P ; تا, for گو
[3] In S this line is omitted.
[4] All texts and all MSS. except R ; خارکی در, for خارش اندر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۵۴

Metre: هزج مثمن اخرب مکفوف محذوف [— — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — —]

سرمست ز کاشانه بگلزار بر آمد
۱ غلغل ز گل و لاله بیکبار بر آمد

مرغان چمن نعره زنان دیدم و گریان
۲ زین[1] غنچه[2] که از طرف[3] سمن[4] زار بر آمد

آب از گل رخسارهٔ او عکس پذیرفت[5]
۳ و آتش بسر غنچهٔ گلنار[6] بر آمد

سجّاده نشینی که مرید غم او شد
۴ آوازه‌اش از خانهٔ خمّار بر آمد

زاهد چو کرامات بت عارض او دید
۵ از خانه میان بسته بزنّار بر آمد[7]

در[8] خاک[9] چو من بیدل و بی دیده نشاندش
۶ اندر نظر هرکه[10] پریوار بر آمد

من مفلس از آن روز شدم کز حرم غیب
۷ دیبای[11] جمال تو ببازار بر آمد

---

[1] I; کان, for زین: I(b), S, R, P; کین, for do.

[2] I(a); طرفه, for غنچه.

[3] I(a); سوئی, for طرف.

[4] All texts and all MSS. except I, I(a), R; چمن, for سمن.

[5] I; بدر رفت, for پذیرفت.

[6] B, S; گلزار, for گلنار.

[7] This line is omitted in I.

[8] B, S, and all texts; بر, for در.

[9] I(a); حال, for خاک.

[10] I(a); آنکه, for هرکه.

[11] I(b); دینار, for دیبای.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

(L) Lucknow. — There are three editions of this text, dated respectively 1870, 1876, 1885, but they are practically identical.

The most reliable texts are those of Teherān, Tabrīz, Calcutta, and Elphinstone College, but all are out of print and almost impossible to procure.

An annotated translation of the Odes has not, as far as I know, been published yet in any language, and I hope soon to supply this want.

L. WHITE KING,
1-10-18.

Roebuck Hall,
Co. Dublin,
Ireland.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

(R) My own private copy (from the Royal Library at Kābul), dated $\frac{860 \text{ A.H.}}{1455 \text{ A.D.}}$. This is a beautifully written and illuminated MS. and generally reliable.

Since Sa'di died in 1291 A.D. and the (I) MS. was transcribed in 1327, or 36 years after his death, it is of the utmost importance for the purpose of collation, and I have made it therefore the basis of my text. In this connection it is worthy of note that the *Tayyibāt* group of Odes in this MS. ends with the following remark in Arabic :—

نقلت من خط المصنّف و هو مشرف الدين بن مصلح الدين عبد اللّه

"I have copied it from the writing of the author Musharraf uddīn, son of Muṣliḥ uddīn 'Abdullah" (Sa'di's full name).

This MS. unfortunately is not quite complete. Under the heading "*Tayyibāt*" about two-thirds only of the Odes are included, but I have been able to trace most of the remaining Odes under *Badāyi'* and *Khawātīm*. This MS. opens abruptly with an Ode rhyming in ي and the ordinary alphabetical order is not observed, Ode 44 following Ode 346, and so on, an arrangement which may represent the sequence of their composition. Another drawback of this MS. is the omission of diacritical marks, which sometimes leads to confusion. For these reasons the collation of this MS. was attended with considerable difficulty. The Petrograd MS. is fortunately complete, but from the Paris MS. some 80 Odes are missing. Most of these are doubtless to be found in the other groups of Odes, but I was unable to examine the MS. myself, a photographic copy of the *Tayyibāt* having been prepared for my use through the kindness of the Director of the Oriental Section of the Bibliothéque Nationale.

The following are the texts which I have collated, and I think the list includes all that are of any importance :—

(T) Teherān, 1851.
(Z) Tabrīz, 1841.
(C) Calcutta, 1791.
(Y*a*) Bombay, 1880 } Three editions of this text were collated,
(Y*b*) Do. 1891 } but the first (1863) is almost identical with (Y*a*).
(D) Delhi, 1852.
(E) Elphinstone College, 1895 (*Tayyibāt* only).

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

PROVINCIAL MUSEUM LUCKNOW REFERENCE LIBRARY

INTRODUCTION.

The Odes of Sa'di are arranged in four groups, viz. *Tayyibāt*, *Badāyi'*, *Khawātīm*, and *Ghazaliyāti qadīmah*. The first group includes the largest number of Odes (418), while the other three contain only 296. The present Volume, which contains the text of the *Tayyibāt*, will be followed in due course, I hope, by a second comprising the three remaining groups. At the top of each Ode I have given the metre, while the principal variants are noted at the bottom of the page.

I was led to undertake the work by the fact that as yet no properly collated text of the Odes had been published, and I think it high time that a reliable edition of Sa'di's lyrical poetry, so popular in the East, was made available for Oriental scholars. In this connection I may quote Professor E. G. Browne's remark that "in his Odes Sa'di is considered as inferior to no Persian poet, not even Ḥāfiẓ" (*Literary History of Persia*, Vol. II, pp. 533). At present the only collections of Odes that are readily procurable are contained in the Lucknow and Bombay editions of the *Kulliyāt*, which are corrupt and badly printed, the other editions of the text having long since passed out of print.

The following are the manuscripts which I have collated :—

(I) India Office (Ethè 1117), dated $\frac{728 \text{ A.H.}}{1327 \text{ A.D.}}$, the oldest known manuscript and very reliable.

(I*a*) India Office (Ethè 1118). This MS. is not dated, but is very old and reliable.

(I*b*) India office (Ethè 1122). An old (undated) MS., but not very reliable.

(B) British Museum (Rieu 24944), dated $\frac{974 \text{ A.H.}}{1566 \text{ A.D.}}$. This MS. is of little value.

(P) Paris (Bibliothéque Nationale), dated $\frac{767 \text{ A.H.}}{1365 \text{ A.D.}}$. An accurate and reliable MS.

(S) Petrograd (Imperial Library), dated $\frac{787 \text{ A.H.}}{1385 \text{ A.D.}}$. Another reliable MS., but of less value than the last.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

LIST OF BOOKS FOR SALE

AT THE LIBRARY OF THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,

No. 1, PARK STREET, CALCUTTA,

AND OBTAINABLE FROM

The Society's Agent—
Mr. BERNARD QUARITCH, 11, *Grafton Street, New Bond Street, London, W.*

Complete copies of those works marked with an asterisk * cannot be supplied—some of the Fasciculi being out of stock.

BIBLIOTHECA INDICA.

Arabic, and Persian Series.

ARABIC WORKS.

	Rs.	As.
Farīdatu'l-'Aṣr. A comprehensive index of "Yatīmatu'd Dahr," the famous anthology of Tha'alibī. Compiled by Mawlawi Abū Mūsā Ahmadu'l-Haqq, Arabic Lecturer, Calcutta University ..	10	0
Fihrist-Kutubu'sh-Shī'ah or list of Shī'ah books, by Md. Binu'l-Hasan-at-Tūsī. Edited by Dr. A. Sprenger. Fasc. 1–4 @ 1/- each ..	4	0
Futūhu'sh-Shām or the Muslim conquest of Syria by Abū Ismā'īl, Al-Baṣrī. A historical work. Edited by W. N. Lees. Fasc. 1–4 @ -/10/- each	2	8
Futūhu'sh-Shām or the Muslim conquest of Syria by Wāqidī. A historical work. Edited by W. N. Lees. Fasc. 1–9 @ -/10/ each ..	5	10
Hand-list of Arabic books and MSS. in the Asiatic Society of Bengal, by Shamsu'l-'Ulamā Mv. Ashraf-'Alī. Fasc. 1–2 @ 1/- each ..	2	0
Al-Iṣābah by 'Asqalānī. A biographical work. Edited by Dr. A. Sprenger. Fasc. 1–51 @ 1/- each	51	0
Kashfu'l-Hujub by Mv. I'jāz-Husain-Kantūrī. A list of Shī'ah books and authors. Edited by Mv. Hedāyat-Ḥusain. Fasc. 1–2 @ 2/- each	4	0
Kashshāf-Iṣtilāḥātu'l-Funūn or Dictionary of the technical terms used in the Sciences of the Musalmāns by Md. 'Alī-Tahānawī. Edited by Maulavis Md. Wajih, 'Abdu'l-Ḥaqq and Ghulām-Qādir. Fasc. 1–20 @ 1/- each	20	0
Kitābu'l-Maghāzī or History of Muḥammad's Campaigns by Wāqidī. Edited by A. V. Kremer. Fasc. 1–5 @ -/10/- each	3	2
Marhamu'l-'Ilal by Yāfi'ī. On Theology. Edited by Dr. E. D. Ross. Fasc. 1–3 @ 1/- each	3	0
Nukhbatu'l-Fikr-Ma'-Sharḥiha Nuzhatu'n-Naẓr by 'Asqalānī. Edited by W. N. Lees	0	10
Sharḥ-Qaṣā'idu'l-'Ashr or Commentary on Ten Ancient Arabic Poems, namely, The Seven Mu'allaqāt (Sab'a-Mu'llaqāt) and Poems by Al-A'sha, An-Nābighah, and 'Abīd-Ibnu'l-Abraṣ, by Yaḥyā-Tabrīzī. Edited by C. J. Lyall. Fasc. 1–2 @ 1/8/- each.. ..	3	0

PERSIAN WORKS.

	Rs.	As.
Ā'īn-i-Akbarī by Abu'l-Faẓl. A statistical account of the reign of Akbar. Edited by H. Blochmann. Fasc. 1–22 @ 1/8/- each ..	33	0
Akbar-Nāmah by Abu'l-Faẓl. A history of the reign of Akbar. Edited by Mv. 'Abdu'r-Raḥīm. Fasc. 1–37 @ 1/8/- each	55	8
'Alamgīr-Nāmah by Md. Kāẓim. A history of the first ten years of the reign of 'Alamgīr. Edited by Maulavis Khādim-Ḥusain and 'Abdu'l-Haqq. Fasc. 1–13 @ -/10/- each	8	2
'Amal-i-Ṣāliḥ or Shāh-Jahān-Nāmah by Md. Ṣāliḥ-Kanbū. A history of Shah Jahan. Edited by Ghulām-Yazdānī, M.A. Fasc. 1–3 @ 2 - each	6	0
Bādshāh-Nāmah by 'Abdu'l-Ḥamīd Lāhorī. The official history of the reign of Shah Jahan. Edited by Maulavis, Kabīru'd-Dīn-Aḥmad and 'Abdu'r-Raḥīm. Fasc. 1–19 @ -/10/- each ..	11	14
Faras-Nāmah of Hāshimī. A work on farriery. Edited by Lt.-Col. D. C. Phillott	1	0
Faras-Nāmah of Zabardast-Khān. A work on farriery. Edited by Lt.-Col. D. C. Phillott	1	0
Farhang-i-Rashīdī. A Dictionary by Mullā-'Abdu'r-Rashīd-Tatavī. Edited by Mv. Zulfiqār-'Alī. Fasc. 1–14 @ 1/8/- each	21	0
Gulrīz by Ẓiyāu'd-Dīn-Nakhshabī. A love-story of Ma'ṣūm Shāh and of Nushlab. Edited by Aghā-Md.-Kāẓim-Shīrāzī and Mr. R. F. Azoo	2	0
Ḥadīqatu'l-Ḥaqīqat by Sanā'ī, one of the Mathnavis of Ḥakīm-Sanā'ī. (Text and English translation). Translated and edited by Major J. Stephenson	3	8

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.
NEW SERIES, No. 1424.

PROVINCIAL MUSEUM REFERENCE LIBRARY

غزليات سعدي

THE ODES

OF

SHEIKH MUṢLIḤU-D-DĪN SA'DĪ SHĪRĀZĪ.

PART I. (ṬAYYIBĀT).

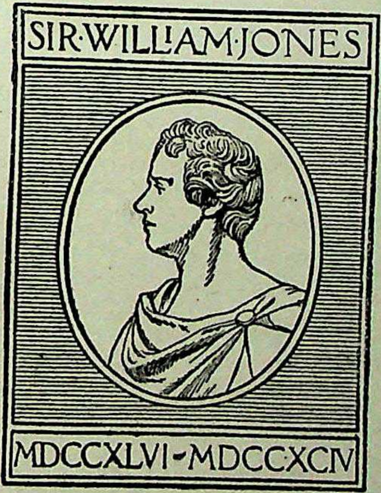

EDITED BY
SIR LUCAS WHITE KING, KT., C.S.I., LL.D.

FASCICULUS I. (ODES 1—153, and part of 154).

CALCUTTA:
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 1, PARK STREET.
1919.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

کام دلم آن بود که جان بر تو فشانم
۸ آن کام میسّر شد و این کار بر آمد[12]

سعدی چمن[13] آنروز بتاراج خزان داد[14]
۹ کز باغ دلش بوی گل یار بر آید

۱۵۵

Metre : رملِ مسدّسِ محذوف [‒ ᴗ ‒ ‒ | ‒ ᴗ ‒ ‒ | ‒ ᴗ ‒]

سرو بالائی بصحرا میرود ۱ رفتنش بین تا چه زیبا میرود

تا کدامین باغ ازو خرّم شود[1] ۲ کو برامش کردن آنجا میرود

میرود بر[2] راه و در اجزای خاک ۳ مرده میگوید مسیحا میرود

اهل دل را گو نگهدارید چشم ۴ کآن پري پیکر بیغما میرود

هر کرا در شهر دید از مرد و زن ۵ دل ربود[3] اکنون بصحرا میرود

آفتاب و سرو غیرت میبرند ۶ کآفتاب سرو بالا میرود

باغ را چندان بساط افگنده اند ۷ کآدمی بر فرش دیبا میرود

عقل را با عشق زور[4] پنجه نیست ۸ کار مسکین از مدارا میرود

سعدیا دل در سرش کردي و رفت ۹ بلکه جانت نیز در پا میرود

اینچنین بیخود[5] نرفتي سنگدل ۱۰ گر بدانستي چه برما میرود[6]

---

[12] In I(a), this verse is transposed with line 7.

[13] I, P, R ; سمن, for چمن.

[14] B ; رفت, for داد.

[1] I(b), B, R, P, I, T, C ; خرّمترست, for خرّم شود.

[2] I(b), P, I ; در, for بر,

[3] I ; ببود, for ربود.

[4] In I و is inserted after زور.

[5] Z ; بیدل, for بیخود.

[6] In I(b), P, T, C, line 10 is inserted between verses 3 and 4. In B this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۵۶

Metre: رملِ مثمّنِ مشکول [ـــ ـ ـ ا ـ ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ ـ ا ـ ـ ـ ـ]

شب عاشقان بیدل[1] چه شبی دراز باشد
۱ تو بیا کز اوّل شب در صبح باز باشد

عجب است اگر توانم که سفر کنم ز پیشت[2]
۲ بکجا رود کبوتر که اسیر باز باشد

ز محبّتت نخواهم که نظر کنم برویت
۳ که محبّ صادق آنست که پاکباز باشد

بکرشمهٔ عنایت نظری[3] بسوی[4] ما کن
۴ که دعای دردمندان ز سر نیاز باشد

همه شب درین خیالم که حدیث وصل جانان[5]
۵ بکدام دوست گویم که محلّ راز باشد

چه نماز باشد آنرا که تو در خیال باشی
۶ تو صنم نمیگذاری که مرا نماز باشد[6]

---

1 I; بیدوست, for بیدل.

2 S, P, E, Y(a), T, Z, L, D; کویت, for پیشت: I, I(b), B, R, Y(b), C; دستت, for do.

3 I(b), P, I; نگهی, for نظری.

4 B, T, Z, C, Y(b); بحال, for بسوی.

5 In all texts and all MSS. except I, this hemistich runs as follows:—
سخنی که نیست طاقت که ز خویشتن بپوشم.

6 In I(a), this line is omitted.

N.B.—In all texts, and all MSS. except I, the following verse is found between lines 6 and 7:—

* ز چنین قیاس کردم چو تو دوست میگرفتم *
* که ثنا و حمد گوئیم و جفا و ناز باشد *

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دگرش چو باز بیني غم دل مگوی سعدي
۷ که شب وصال کوتاه و سخن[7] دراز باشد
قدمی که بر گرفتي بوفائي[8] عهد یاران
۸ اگر از بلا بترسي قدم مجاز باشد

۱۵۷

Metre: مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف [— — ∪ ∪ — ∪ — — ∪ ∪ — ∪ — — ∪ —]

عیبی نباشد از تو که بر ما جفا رود
۱ مجنون از آستانهٔ لیلی کجا رود
گر سر فدای پای[1] تو کردم دریغ نیست
۲ بسیار سر که در سر[2] مهر و وفا رود
ور من گدای کوی تو باشم[3] غریب نیست[4]
۳ قارون اگر بخیل تو آید گدا رود
مجروح تیر عشق اگرش تیغ در قفاست
۴ چون میرود ز پیش تو چشم از قفا رود
حیف آیدم که پای همي بر زمین نهي
۵ کاین پای لایق است که بر چشم ما رود
در هیچ موقفم[5] سر گفت و شنید نیست
۶ الّا در آن مقام که ذکر شما رود
ای هوشیار اگر بسر مست بگذري
۷ عیبش مکن که بر سر مردم قضا رود

---

7 S; فمش, for سخن.
8 All texts and all MSS. except I; بوفا و عهد, for بوفائي عهد.
1 R, P; جان, for پای. 2 I(b); پی, for سر.
3 B, and all texts but Z; گشتم, for باشم.
4 I(a); عجب مدار, for غریب نیست. 5 T, C; موضعم, for موقفم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ما چون نشانه پای بگل در بمانده ایم
۸ خصم آن حریف نیست که تیرش خطا رود [6]

ای آشنای کوی محبّت صبور باش
۹ بیداد نیکوان همه بر آشنا رود

سعدی بدر نمیکنی از سر هوای گل
۱۰ در پات لازمست که خار جفا رود

۱۵۸

Metre: هزجِ مثمّنِ سالم [– – – ⏑ | – – – ⏑ | – – – ⏑ | – – – ⏑]

غلام آن سبکروحم که با من سرا [1] گران دارد
۱ جوابش تلخ [2] و پنداری شکر زیر زبان دارد

مرا گر دوستی با او بدوزخ میبرد شاید
۲ بنقد اندر بهشتست آنکه یاری دلستان [3] دارد

کسی را کاختیاری هست و محبوبی و مشروبی
۳ مراد از بخت و حظّ از عمر و مقصود از جهان دارد

برون از خوردن و خفتن حیاتی هست انسان را [4]
۴ بجانان زندگانی کن بهائم نیز [5] جان دارد

[6] In I(a), lines 8 and 9 are transposed.
[1] I(a), I(b), P, I; سر بر من, for با من سر.
[2] In S, I, Y(a) و is omitted after تلخ.
[3] All texts and all MSS. but I; مهربان, for دلستان.
[4] I(b), E, L, D, Y(a), Y(b); خیالی نیست مردم را, for حیاتی هست انسان را.
S, P, Z; same but هست, for نیست.
R, Z; same but حیاتی, for خیالی.
B, C, T; جهانی هست, for خیالی نیست.
[5] All texts and all MSS. except I, I (a); که وصل دوست, for بهائم نیز.

محبّت با کسی ورزم[6] کزو با خود نمي آیم
۵ چو بلبل کز نشاط گل فراغ از آشیان دارد

نه مردم گر بشمشیر جفا از دوست بر گردم[7]
۶ دهل را کاندرون باد است ز انگشتی فغان دارد

بتشویش قیامت در که یار از یار بگریزد[8]
۷ محبّ از خاک برخیزد محبّت همچنان دارد

خوش آمد باد نوروزي بصبح از باغ پیروزي
۸ ببوی دوستان ماند نه[9] بوی بوستان دارد

یکی سر بر[10] کنار یار و خواب صبح مستولي
۹ چه غم دارد ز مسکینی که سر بر آستان دارد

چو سعدي عشق پنهان دار و لذت جوی[11] و آسایش
۱۰ بتنها عیش[12] میراند که منظوري[13] نهان دارد

۱۵۹

Metre: مجتثِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [⏑ – ⏑ – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ – ⏑ – | ⏓ –]

فراق را دلی از سنگ سخت تر باید
۱ مرا دلیست که با شوق بر نمي آید

---

[6] All texts and all MSS. but I; دارم, for ورزم.
[7] I, I(a), B, R; از جفای, for جفا از.
In all texts and all MSS. but I this hemistich runs thus:—
نه مردي گر بشمشیر از جفای دوست برگودي
[8] All texts and all MSS. except I; بر گردد, for بگریزد.
[9] I(b) and all texts except Z; ز for نه.
[10] I(b), P, Z, E, Y(a), Y(b), D, C; در, for بر.
[11] I; تنها باش و راحت بین, for عشق پنهان دار و لذت جوی.
[12] I(a), I; ملک, for عیش.
[13] I(a); محبوبي, for منظوري.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هنوز با همه بد عهدیت دعا گویم
۲ بیا و گر همه دشنام میدهي شاید

اگرچه هردو[1] جهانت بدل خریدارند
۳ منت بجان بخرم تا کسی نیفزاید

بکش چنانکه[2] توانی[3] که بنده را نرسد
۴ خلاف آنچه[4] خداوندگار فرماید

نه زنده را بتو میل است و مهرباني و بس
۵ که مرده را به نسیمت روان بیاساید

مپرس کشتهٔ شمشیر عشق را چونی
۶ چنانکه هرکه به بیند برو ببخشاید

پدر که چون توجگر گوشه از خدا میخواست[5]
۷ خبر نداشت که دیگر چه فتنه میزاید

توانگرا در رحمت بروی درویشان
۸ مبند ور تو به بندي خدای بگشاید

بخون سعدي اگر تشنهٔ حلالت باد
۹ تو دیرزي که مرا عمر خود نمي باید

۱٦۰

Metre : هزجِ مسدّسِ محذوف [ᴗ — — — | ᴗ — — — | ᴗ — —]

فلک را این همه تمکین نباشد ۱ فروغ مهر و مه چندین نباشد

---

1 I, I(a), I(b), B, S, R, P; هرکه, for هردو.
2 I, I(a), I(b), B, and all texts; چنانچه, for چنانکه.
3 B; تو داني, for توانی.
4 I(a), Z; آنکه, for آنچه.
5 E, Y(a), L, D; میجست, for میخواست.

صبا گر بگذرد برخاک کویت[1] ۲ عجب گر دامنش مشکین نباشد
چو[2] مروارید تاج خسروانیست ۳ یکی[3] در خوشهٔ پروین نباشد
بقای ملک باد این خاندان را ۴ که تا باشد خلل در دین نباشد
هر آنکو سر بگرداند ز حکمت ۵ ازو[4] بیچاره تر مسکین نباشد
عدو را کوسزای[5] پای پیل است ۶ بزن تا بیدقش فرزین نباشد
چنین خسرو کجا باشد در آفاق ۷ و گر باشد چنین شیرین نباشد
خدایا[6] دشمنش جائی بمیراد ۸ که هیچش دوست[7] بر بالین نباشد
مرا گویند سعدي تا کی این غم ۹ کسی بی دوست چون غمگین نباشد[8]

۱۶۱

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع [— ⏖ | — ⏑ — ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — ⏑ — ⏑]

که میرود بشفاعت که دوست[1] باز آرد
۱ که عیش[2] صحبت[3] بی ار کدورتی دارد
کجا[4] مجال سخن باشدم[5] بحضرت دوست
۲ مگر نسیم صبا این[6] پیام بگذارد

---

1 Z, R, P ; پایت, for کویت.
2 All texts and all MSS. except I(a) ; ز, for چو.
3 I(a) ; فلک را, for یکی در.
4 I(b), R, S, P, Z, E, Y(a), Y(b), L, D ; از آن, for ازو.
5 I(a) ; تو بر دل, for سزای : B, S, P ; کز تو بر دل, for کوسزای.
6 I(a), I(b), S, R, T, Z, C, Y(a), E, L, D ; خدا را, for خدایا.
7 I(b), P ; خلق, for دوست. 8 This line is only found in I(a).
1 B, S, R, C ; یار, for دوست. 2 L ; صفائي, for عیش.
3 All texts and all MSS. except I ; خلوت, for صحبت.
4 P, I, I(b), R ; کرا, for کجا.
5 I(a), S, P, I, Z ; گفتنت, for باشدم :
I(b), R ; گفتنست, for do.
6 I(a), I(b), S, R, P, I ; کین, for این.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ستیزه بردن با دوستان همین مثل است[7]

۳ که تشنه چشمهٔ حیوان بگل بیندايد

مرا که گفت[8] دل از یار مهربان بردار[9]

۴ باعتماد صبوري که شوق نگذارد[10]

حرام باد بر آنکس نشست با معشوق[11]

۵ که از سر همه برخاستن نمي يارد

درست ناید از آن مدعي حکایت[12] عشق

۶ که در مواجهه تیغش زنند و سر خارد

بکام دشمنم ای دوست همچنین[13] مگذار

۷ کس این کند که دل دوستان بیازارد

بیا که در قدمت اوفتم و گر بکشي

۸ نمیرد آنکه بدست تو روح بسپارد[14]

حکایت شب هجران که باز داند گفت

۹ مگر کسیکه چو سعدي ستاره بشمارد

---

7 All texts except C; با دوست این مثل دارد, for با دوستان همین مثلست.

8 In I, B; که is inserted after گفت.

9 B, T, C; برگیر, for بردار. In B this hemistich runs as follows:—

مرا که گفت که از مهر یار دل برگیر.

10 In I(a) this line is omitted.

N.B.—In I the following line is inserted between verses 4 and 5:—

* که گفت هرچه نه بیني ز خاطرت برود *

* مرا تمام یقین شد که سهو پندارد *

11 I(b), B, S, P, and all texts; و خاست بدوست, for با معشوق.

12 R, I; حقیقت, for حکایت.

13 I(b), E, Y(a), Y(b), L, D; این چنین, for همچنین.

14 In I(a) lines 7 and 8 are transposed.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

١

١٦٢

Metre : مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع [‿ — ‿ — | ‿ ‿ — — | ‿ — ‿ — | ‿‿ —]

که برگذشت که بوی عبیر مي آید
١ که میرود که چنین دلپذیر مي آید
نشان یوسف گم گشته[1] میدهد یعقوب
٢ مگر ز مصر بکنعان بشیر مي آید
ز دست رفتم و بی دیدگان[2] نمیدانند
٣ که زخمهای نظر بر بصیر مي آید
همي خرامد و عقلم بطبع میگوید
٤ نظر بدوز که آن بی نظیر مي آید
جمال کعبه چنان میدواندم بنشاط
٥ که خارهای مغیلان حریر مي آید
ز آنچنان بتو مشغولم ای بهشتي روی
٦ که یاد خویشتنم در ضمیر مي آید[3]
ز دیدنت نتوانم که دیده بردوزم
٧ وگر معاینه[4] بینم که تیر مي آید
هزار جامهٔ معني که من بپردازم[5]
٨ بقامتي که تو داري قصیر مي آید

---

1 I(b), R, P ; کرده for گشته. 2 I(a) ; بیگانگان for بی دیدگان.
3 In I(a) this line is omitted.
4 I(a), I(b), B, S, P, Z ; مقابله for معاینه.
5 I(b), B, S, R, Z ; بر اندازم for بپردازم

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بکشتن آمده بود آنکه مدّعي پنداشت
۹ که رحمتی مگرش بر اسیر مي آید

سبد نالهٔ سعدی بهر که در آفاق
۱۰ هم آتشی زدهٔ تا نفیر مي آید

۱۶۳

Metre: مجتثِّ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [⏑ – ⏑ – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ – ⏑ – | ⏑̲ –]

کسی بعیب من از خویشتن نپردازد
۱ که هرکه مینگرم با تو عشق میبازد

فرشتهٔ تو بدین روشني نه آدمئ
۲ نه آدمیست که بر تو نظر نیندازد

چنین پسر که توئي راحت روان پدر
۳ سزد که مادر گیتي بروی تو[1] نازد

گمان خفتهٔ ابرو کشیده تا بن گوش
۴ چو اشکری[2] که بدنبال صید میتازد

کدام گل که بروی تو ماند اندر باغ
۵ کدام سرو که با قامتت سرافرازد

درخت میوهٔ مقصود از آن بلند تراست
۶ کهٔ دست قدرت کوتاه ما بدو[3] یازد

---

[1] All texts and all MSS. except I, R; بتو پسر for بروی تو.
[2] All texts and all MSS. except I; لشکري for اشکري.
[3] I, I(b) and all texts; بدان for بدو.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نه آدمي که اگر آهني بود شخصي

۷ در آفتاب جمالت[4] چو موم بگدازد[5]

مسلّمش نبود عشق یار آتش روی

۸ مگر کسیکه چو پروانه سوزد و سازد

مده بدست فراقم[6] پس از وصال چو چنگ

۹ که مطربش[7] بزند بعد از آن که بنوازد

خلاف عهد[8] تو هرگز نیاید از سعدي

۱۰ دلی که از تو بپرداخت با که پردازد

۱۶۴

Metre : مضارع مثمّن اخرب [– – ∪ – | ∪ – – | – – ∪ – | ∪ – –]

گر گویمت که سروی سرو اینچنین نباشد

۱ ور گویمت که ماهی مه بر زمین نباشد

گز در جهان بگردي و آفاق در نوردي

۲ صورت بدین شگرفي در کفر و دین نباشد

لعلست[1] یا لبانت قندست[2] یا دهانت

۳ تا در برت نگیرم نیکم یقین نباشد

---

[4] I(b), S, P, Z ; خیالت for جمالت.
[5] In I(a) this line is omitted.
[6] I ; رقیبم for فراقم.
[7] I ; صاحبش for مطربش.
[8] All texts and all MSS. except I ; رای for عهد.
[1] All texts and all MSS. except I, S, P ; لعلی است for لعلست.
[2] All texts, and all MSS. except I, I(a), I(b) ; قندیست for قندست.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

صورت کنند[3] زیبا بر پرنیان و دیبا
۴ لیکن در[4] ابروانش سحر مبین نباشد

زنبور[5] اگر میانش باشد بدین لطیفی
۵ حقّا که در دهانش این انگبین نباشد

گر هرکه در جهان را شاید که خون بریزی
۶ با یار مهربانت باید که کین نباشد

گر جان نازنینش در پای ریزی ای دل
۷ در کار نازنینان جان نازنین نباشد

ور زانکه دیگری را بر ما همی گزیند[6]
۸ گو بر گزین که ما را جز او[7] گزین نباشد

عشقش حرام بادا بر یار سرو بالا
۹ تر دامنی که جانش[8] در آستین نباشد

سعدی بهیچ معنی چشم از تو بر نگیرد
۱۰ الّا گرش برانی علّت جز این نباشد

۱۶۵

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [⏓ – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – ⏓ –]

کاروان شکر از مصر بشیراز آید
۱ اگر آن یار سفر کردهٔ ما باز آید

3 In I(a), I(b), B, S, P, and all texts but L و is inserted after کنند.
4 I, I(a), B, S, R, Z ; بر for در.
5 I ; سروی for زنبور.
6 I(a), C ; گزینی for گزیند.
7 All texts, and all MSS. except I, B ; تو for او.
8 I ; بر for در.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر تو باز آئي وگر[1] خون[2] منت در خورد است

۲ پیشت آیم[3] چو کبوتر که بر باز آید

نام و ننگ و دل و دین گر برود این مقدار

۳ چیست تا در نظر عاشق جانباز آید

من خود این سنگ بجان میطلبیدم همه عمر

۴ کاین قفس بشکنند و مرغ بپرواز آید

اگر این داغ جگرسوز که بر جان من است

۵ بر دل کوه نهي سنگ بآواز آید

من همان روز که روی تو[4] بدیدم گفتم

۶ هیچ شک نیست که از روی چنین ناز آید

هرچه در صورت عقل آید و در وهم[5] و قیاس[6]

۷ آنکه محبوب من است از همه ممتاز آید

گر تو باز آئي و بر دیدهٔ سعدي بروي

۸ هیچ شک نیست که منظور باعزاز آید[7]

---

1 I(b), P, and all texts ; اگر for وگر ; I(a), S, R ; که گر for do.

2 I(a), B, T ; جان for خون.

3 I(a) ; آرم for آیم.

4 I(a), and all texts but T, L ; این روی for روی تو.

5 B, R, T, C ; فهم for وهم.

6 In S this hemistich runs as follows :—

هرچه در صورت وهم آید از روی قیاس

7 In I(a) this hemistich reads as follows :—

هم ازین نیست که محبوب باعزاز آید

۱۶۶

Metre : مجتثِّ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [– ⏑̲ | – ⏑ – ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏑]

کسی که روی تو دید است حال من داند
۱ که هرکه دل بتو پرداخت[1] صبر نتواند

مگر تو روی بپوشي وگرنه ممکن نیست
۲ که هرکه روی[2] تو بیند نظر بپوشاند

هر آفریده که[3] چشمش بر آن جمال افتاد
۳ دلت[4] ببخشد و بر جانت آفرین خواند

اگر بدست کند باغبان[5] چنین سروی
۴ چه جای چشمه که بر چشمهاش بنشاند

چه روزها بشب آورد جان منتظرم[6]
۵ ببوی آنکه شبی با تو روز گرداند

بجهد و حیله[7] شبی در فراق روز آرم[8]
۶ وگرنه بینمت آنروز هم بشب ماند

جفا و سلطنت میرسد ولی مپسند
۷ که گر سوار براند پیاده در ماند[9]

---

[1] B; دادست for پرداخت.
[2] All texts and all MSS. except I; آدمي که for هرکه روی.
[3] All texts and all MSS. except I; آفریده که چشمش for آدمي که دو چشمش.
[4] All texts and all MSS. except I, I(a), B, R; دلش for دلت.
[5] S; آدمي for باغبان.
[6] T, E, Y(a), Y(b), L, D; جان و منتظر است for جان منتظرم.
[7] B, R; به چند for بجهد و.
[8] I; کنم for آرم.
[9] In I(a) line 7 is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بدست رحمتم از خاک آستان بردار[10]

۸ که گر بیفگنیم[11] کس بهیچ نستاند

چه حاجتست بشمشیر قتل عاشق را

۹ حدیث دوست بگویش که جان برافشاند

پیام اهل دل است این خبر[12] که سعدي داد[13]

۱۰ نه هرکه گوش[14] کند معني سخن داند

۱۶۷

Metre : مجتثِ مثمنِ مخبونِ محذوف [–⏑⏑ | –⏑–⏑ | ––⏑⏑ | –⏑–⏑]

کسی که روی تو بیند نگه[1] بکس نکند

۱ ز عشق سیر نگردد[2] ز عیش بس نکند

درین روش که توئي پیش هرکه باز آئي

۲ گرش بتیغ زني روی باز پس نکند

چنان بپای تو در مردن آرزومندم

۳ که زندگاني خویشم دگر[3] هوس نکند

بمدتی نفسی یاد دوستی نکني

۴ که یاد تو نتواند که یک نفس نکند

ندانمت که اجازت نوشت و فتوی داد

۵ که خون خلق بریزي مکن که کس نکند

---

[10] All texts and all MSS. except I ; بر گیر for بردار.

[11] R ; تو بفگنیم for بیفگنیم.

[12] C, T ; سخن for خبر.

[13] B, T ; راست for داد.

[14] I (a) ; فهم, for گوش.

[1] B, T, Y(b) ; نظر for نگه.

[2] C, I ; نباشد for نگردد.

[3] All texts and all MSS. except I(a), چنان for دگر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

اگر نصیب نبخشی نظر دریغ مدار
۶ شکر فروش چنین ظلم[4] بر مگس نکند

بنال سعدی اگر شوق بوستان[5] داری
۷ که هیچ بلبل ازین ناله در قفس نکند

۱۶۸

Metre: [‒ ⏓ | ‒ ‒ ⏑ ⏑ | ‒ ‒ ⏑ ⏑ | ‒ ‒ ⏑ ⏓] رمل مثمن مخبون محذوف

کیست آن فتنه که با تیر و کمان میگذرد
۱ و آن چه تیر است که از[1] جوشن جان میگذرد

آن نه شخصی است جهانی است پر از لطف و کمال[2]
۲ عمر ضایع مکن ای دل[3] که جهان میگذرد

آشکارا نپسندد دگر آن روی چو ماه
۳ گر بداند که چه بر خلق نهان[4] میگذرد[5]

آخر ای نادرهٔ دور زمان از سر لطف
۴ بر ما آی زمانی که زمان میگذرد

صورت[6] زیبای تو ای ماه دلارای[7] چنانکه
۵ صورت حال من از شرح و بیان میگذرد

---

[4] I(a); جور for ظلم.

[5] All texts, and all MSS. except I, I(a), R; عشق دوستان for شوق بوستان.

[1] I(b), S, R, P; در for از

[2] I(a); حسن و جمال for لطف و کمال.

[3] I(a), C; جان for دل.

[4] I(b), S, P, Z, E, Y(a), L, D; جهان for نهان.

[5] In I(a) this line is omitted.

[6] R, B, and all texts; روی for صورت.

[7] R; دلارام for دلارای.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

تا دگر باد صبائی بچمن باز آید

۶ عمر می بینم و چون[8] برق یمان میگذرد

آتشی در دل سعدی بمحبّت زدهٔ

۷ دود آنست که وقتی بزبان میگذرد

۱۶۹

Metre : رمل مثمّن مخبون محذوف [‒ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒]

گفتمش سیر به بینم مگر از دل برود

۱ آنچنان جای گرفته است که مشکل برود

دلی از سنگ بباید بسر راه وداع[1]

۲ تا تحمّل کند آنروز که محمل برود

چشم[2] حسرت بسر انگشت[3] فرو میگیرم

۳ که اگر[4] راه دهم قافله در[5] گل برود

ره ندیدم چو برفت از نظرم صورت دوست

۴ همچو چشمی که چراغش ز مقابل برود

---

[8] In I(a), I(b), S, R, E, Z, Y(a), Y(b), D, و is omitted before چون.

[1] S ; فراق for وداع.

[2] R, S, and all texts ; اشک for چشم.

[3] I(a), I(b), P, B ; اشک for انگشت.

[4] B, T, Y(b) ; گرش for اگر.

[5] I, I(b), S, R, Z ; بر for در.

موجم [6] این بار چنان کشتي طاقت بشکست
۵ که عجب دارم اگر تخته بساحل برود

سهل بود آنکه بشمشیر عتابم میگشت
۶ قتل صاحب نظر آنست که قاتل برود

نه عجب گر برود قافلهٔ [7] صبر و شکیب
۷ پیش هر چشم که آن شکل [8] و شمایل برود

کس ندانم که درین شهر گرفتار تو نیست
۸ مگر آن کس که بشهر آید و غافل برود

گر همه عمر نداد است کسی دل بخیال .
۹ چون بیاید بسر راه [9] تو بیدل برود

روی بنمای که صبر از دل صوفي ببري
۱۰ پرده بردار که هوش از سر [10] عاقل برود

سعدي ار عشق نبازد چکند ملک وجود
۱۱ حیف باشد که همه عمر بباطل برود

قیمت وصل نداند مگر آزردهٔ هجر [11]
۱۲ مانده [12] آسوده بخسبد چو بمنزل برود [13]

---

6 I, I(a), S, P; موج ازین for موجم این.
7 I, I(a), I(b), B, R, P; قاعدهٔ for قافلهٔ.
8 All texts and all MSS. except I(a); قد for شکل.
9 T, Y(b); کوی for راه.
10 I(b), B, P, S, T, Z, C; تن for سر : R, I; دل for do.
11 I(a); عشق for هجر.
12 I(a); خسته for مانده : I; مرده for do.
13 In B, T, C, this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۷۰

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ محذوف [⏑̲ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑⏑ —]

کیست آن ماه منوّر که چنین میگذرد
۱ تشنه جان میدهد و ماء معین میگذرد

سرو اگر نیز تحرّک کند از جای بجای
۲ نتوان گفت که نیکو تر ازین میگذرد

حور عین میگذرد در[1] نظر سوختگان
۳ یا مه چارده یا لعبت چین میگذرد

کام ازو کس نگرفته است مگر باد بهار
۴ که بر آن زلف و بنا گوش و جبین میگذرد

مردم زیر زمین رفتن او پندارند
۵ کآفتابیست که بر چرخ برین[2] میگذرد

پای کو بر سر عاشق نه بر دیده نشین
۶ حیف باشد که چنین کس بزمین میگذرد

هرکه در شهر دلی دارد و دینی داند
۷ گو حذر کن که هلاک دل و دین میگذرد

از خیال آمدن و رفتنش اندر دل و چشم
۸ با گمان افتم اگر خود بیقین میگذرد[3]

---

[1] I; بر for در

[2] B, T, C; روی زمین for چرخ برین : I(b), R, P, S; اوج for چرخ.

[3] In I(a) this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر کند خشم[4] بما یا[5] نکند حکم او راست[6]
۹ پادشاهی است که بر مِلکِ یمین میگذرد

سعدیا گوشه نشینی کن و شاهد بازی
۱۰ شاهد آنست که بر گوشه نشین میگذرد[7]

۱۷۱

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [⏓ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏓ —]

کی[1] برست این گل خندان و چنین زیبا شد
۱ یا کی[2] این غورهٔ نو رسته چنین[3] حلوا شد

دیگر آن مرغ کی از بیضه بر آمد که چنین
۲ بلبلی خوش سخن[4] و طوطی شکرخا شد

کی در آموخت چنین[5] لطف و بلاغت کامروز[6]
۳ مردم از عقل بدر بود چو[7] او گویا[8] شد

---

4 L; چشم for خشم.

5 I(a), Y(b); ور for یا.

6 I(b), P, T; و راست for او راست.

7 In S this line is omitted.

1 I(a), I(b), Y(a), L; چون for کی.

2 All texts and all MSS. except I; آخر for یا کی.

3 All texts and all MSS. except I; خواسته کی for رسته چنین.

4 All texts and all MSS. except I; بلبل خوش نفس for بلبلی خوش سخن.

5 All texts and all MSS. except I; که در آموختش این for کی در آموخت چنین.

6 All texts and all MSS. except I; کآنروز for کامروز.

7 All texts and all MSS. but I; که for چو.

8 I, Z; دانا for گویا.

شاخکی تازه بپرورد [9] صبا بر لب جوی
۴ چشم برهم نزد و [10] سرو سهي بالا شد

عقل را گفتم ازین پس بسلامت بنشین
۵ گفت خاموش که این فتنه دگر پیدا شد

عالم طفلي و جهلي و [11] جواني [12] بگذشت [13]
۶ کآدمي [14] طبع ملک خوی و پري سیما شد

پر نشد چون صدف از دانهٔ مرجان [15] دهنی
۷ که نه از حسرت آن [16] دیدهٔ ما دریا شد

سعدیا غنچهٔ سیراب نگنجد در پوست
۸ وقت خوش دید [17] بخندید و گل رعنا شد

۱۷۳

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [— ⏓ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏓]

مجلس ما دگر امروز به بستان ماند
۱ عیش خلوت بتماشای گلستان ماند

---

[9] All texts and all MSS. except I; برآورد for بپرورد.
[10] All texts and all MSS. except I; نزدی for نزد و.
[11] All texts and all MSS. but I; خوئي for جهلي و.
[12] All MSS. and all texts but L; حیواني for جواني. (The former reading breaks the metre.)
[13] S; بگذاشت for بگذشت.
[14] All texts and all MSS. but I; آدمی for کآدمی.
[15] L; لولو for مرجان.
[16] In all texts and all MSS. except I; او for آن.
[17] In Y(a) و is inserted after دید.
N.B.—In P. and R. this ode is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

می حلال است کسی را که بود خانه بهشت
۲ خاصه از دست حریفی که برضوان ماند

خطّ سبز و لب لعلت بچه مانند کنم[1]
۳ من بگویم[2] بلب چشمهٔ حیوان ماند

تا سر زلف پریشان تو محبوب من است[3]
۴ روزگارم بسر زلف پریشان ماند

چکند کشتهٔ عشقت که نگوید غم دل
۵ تو مپندار که خون ریزي و پنهان ماند

هرکه چون موم بخورشید رخت نرم نشد
۶ زینهار از دل سختش که بسندان ماند

نادر افتد که یکی[4] دل بوصالت[5] ندهد
۷ یا کسی در بلد کفر مسلمان ماند

تو که چون برق بخندي چه غمت باشد[6] از آنکه
۸ من چنان زار بگریم که بباران ماند

طعنه بر حیرت سعدي نه بانصاف زدي
۹ کس چنین روی نه بیند که نه حیران ماند

هرکه با صورت و بالای تو اش انسی[7] نیست
۱۰ حیوانیست که بالاش بانسان ماند

---

1 All texts and all MSS. but I, R ; ماند گوئي for مانندہ کنم.

2 T, E, L, Y(a), Y(b), D, C ; برياحين و لب for من بگويم بلب.

3 In I(a) this hemistich runs as follows :

تا سر زلف تو محبوب دل انس منست.

4 R, B ; کسی for یکی.

5 E, Y(a), Y(b), L, D ; بجمالت for بوصالت.

N.B.—In T, and C, this line is omitted.

6 I, I(a), I(b), B, S, P, R ; دارد for باشد. 7 S, R ; میلی for انسی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۷۳

Metre : متقارب مثمن مقصور [— ∪ | — — ∪ | — — ∪ | — — ∪]

مرا راحت از زندگي دوش بود ۱ که آن ماه رویم در آغوش بود
چنان مست دیدار و حیران عشق ۲ که دنیا و دینم فراموش بود
نگویم می لعل شیرین گوار ۳ که زهر از کف دست او نوش بود
ندانستم از غایت لطف و حسن ۴ که سیم و سمن یا بر و دوش بود
بدیدار و گفتار جان پرورش ۵ سراپای من دیده و گوش بود
نمیدانم آنشب که چون روز شد ۶ کسی باز داند که با هوش بود
مؤذّن غلط گفت[1] بانگ نماز ۷ مگر همچو من مست و مدهوش بود
بگفتیم[2] و دشمن بدانست و دوست ۸ نماند آن تحمل که سرپوش بود
بخوابش مگر دیده سعدیا ۹ زبان درکش امروز[3] کآن دوش بود
مبادا که گنجی بجوید[4] فقیر ۱۰ که نتواند از حرص خاموش بود

۱۷۴

Metre : مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع [– ∪∪ | — ∪ — ∪ | — — ∪ ∪ | — ∪ — ∪]

مرا چو آرزوی روی آن نگار آید
۱ چو بلبلم هوس نالهای زار آید

میان انجمن از لعل او چو آرم یاد
۲ مرا سرشک چو یاقوت در کنار آید

---

[1] R, I ; کرد for گفت.
[2] P ; نگفتیم for بگفتیم.
[3] B ; این روز for امروز.
[4] I(a), I(b), S, T, Z, C, Y(b) ; به بیند for بجوید.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

زرنگ لاله مرا روی دلبر آید یاد

۳ زشکل سبزه مرا یاد خطّ یار آید

گلی بدست من افتد چو روی او[1] هیهات

۴ هزار سال دگر گر چنین بهار آید

خسان[2] خورند بر از باغ وصل او و مرا

۵ زگلستان جمالش نصیب خار آید

طمع مدار وصالی که بیفراق بود

۶ هرآینه پس هر مستئی خمار آید

مرا زمانه ز یاران بمنزلی انداخت

۷ که راضیم[3] بنسیمی کزان دیار آید

فراق یار بیکبار بیخ صبر بکند

۸ بهار وصل ندانم که کی ببار آید

دلا اگرچه که تلخ است بیخ صبر ولی[4]

۹ چو بر امید وصال است خوشگوار آید

پس از تحمّل سختي امید وصل مراست

۱۰ که صبح از شب و تریاق هم ز مار آید

ز چرخ عربده جو چون خدنگ تیر جفا[5]

۱۱ بجست در دل مردان هوشیار آید

---

1 I(a), P. C ; تو for او.

2 R, T, Y(b) ; کسان for خسان.

3 R ; قانعم for راضیم.

N.B.—In I(a) lines 7 and 8 are omitted.

4 I(a), I(b), R ; داغ هجر ولیک for بیخ صبر ولی : P ; هجر یار ولیک for do.

5 C ; جور و جفا for تیر جفا.

چو عمر خوش نفسی گر گذر کنی با[6] من
۱۲ مرا همان نفس از عمر در شمار آید

بجز غلامی دلدار خویش سعدی را
۱۳ ز کار و بار جهان گر شهی است عار آید

۱۷۵

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخرب [— — ∪ | — ∪ — — | — — ∪ | — ∪ — —]

سرمست اگر در آئی[1] عالم بهم بر آید
۱ خاک وجود ما را گرد از[2] عدم بر آید

گر پرتوی ز رویت در کنج خاطر افتد
۲ خلوة نشین جانرا[3] آه از حرم بر آید

گلدسته امیدی بر دست عاشقان نه
۳ تا ره روان غم[4] را خار از قدم بر آید

گفتم[5] بکام روزی با تو دمی بر آرم
۴ آن کام بر نیامد ترسم که دم بر آید

عاشق بگشتم ار چه دانسته بودم اول
۵ کز تخم عشق بازی[6] شاخ ندم بر آید

گویند دوستانم سودا و ناله از چیست[7]
۶ سودا از عشق خیزد ناله ز غم بر آید

---

[6] I(a), I(b), R, P; بو for با.

N.B.—In S and B this ode is omitted.

[1] I; آید for آئی.

[2] Y(b) omits از before عدم.

[3] L; دل for جان.

[4] I; ره for غم.

[5] I, Z, L; گفتی for گفتم.

[6] R; نیکبختی for عشق بازی.

[7] R, Z, C, L, Y(b); تا کی for از چیست.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دل رفت وصبر و دانش ما مانده ايم وجاني
۷ گر غم تو باشد آن نيز هم بر آيد
سعدي ز سوز[8] سينه هردم چنان بنالد
۸ کز عشق[9] سوزناکش دود از قلم بر آيد[10]

۱۷۶

Metre: هزجِ مثمّنِ سالم [— — — | ᴗ — — — | ᴗ — — — | ᴗ — — — | ᴗ]

نه چندان آرزومندم که وصفش در بيان[1] آيد
۱ وگر صد نامه بنويسم حکايت بيش ازان آيد
مرا تو جان شيريني بتلخي رفته از اعضا[2]
۲ الا اى جان بتن باز آ وگرنه تن بجان آيد
ملامتها که بر من رفت و سختيها که پيش آمد
۳ گر از هر نوبتي[3] فصلي بگويم[4] داستان آيد
چه پرواى سخن گفتن بود مشتاق خدمت را
۴ حديث آنگه کند بلبل که گل با بوستان آيد
چه سود آب فرات آنگه که جان تشنه بيرون شد
۵ چو مجنون با کنار افتاد ليلي درميان آيد

---

8 Z, L; شور for سوز: C, Y(b); دست جورت for سوز سينه.
9 Z, L; سوز ناله for سوزناکش: C, Y(b); سوز سينهٔ او for عشق سوز ناکش.
10 In I this line is omitted.
N.B.—This ode is only included in the *Tayyebāt* in I; in the other MSS. and texts it comes under the *Badāi'* or *Khawātīm*.
1 T, Y(b); در شرح و بيان for وصفش در بيان.
2 S; پيشم for اعضا.
3 I(a), I(b), R and all texts; باقي for نوبتي.
4 S; بخوانم for بگويم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

من اى[5] گل دوست ميدارم ترا[6] كز بوى مشكينت[7]
٦ چنان مستم كه گوئي بوى يار مهربان آيد

نسيم صبح را گفتم تو[8] با او جانبى داري
٧ كز آن جانب كه او باشد[9] صبا[10] عنبر فشان آيد

گناه تست اگر وقتى بنالد ناشكيبائي
٨ ندانستي كه چون آتش در اندازي[11] دخان آيد

خطا گفتم بنادانى كه چون[12] جورى[13] كند عذرا
٩ نميبايد كه وامق را شكايت بر زبان آيد

قلم خاصيتى دارد كه سر تا سينه بشگافي
١٠ دگر بارش چو فرمائي[14] بفرق سر[15] دوان آيد

زمين[16] باغ و بستانرا بعشق باد نو روزي
١١ ببايد ساخت با جورى كه از باد خزان آيد

گرت خونابه گيرد دل ز دست دوستان سعدي
١٢ نه شرط دوستي باشد كه از دل بر دهان[17] آيد

---

[5] I(a), I(b), B, Z, Y(a), C, E, L, D; اين for اى.
[6] I(a), I(b), R, Z, Y(a), E, L, D; چرا for ترا.
[7] I(a), S, P, R, T, Z, Y(a), Y(b), E, L, D; مشكينش for مشكينت.
[8] Y(a); كه for تو.
[9] I(b), B, R, P; آيد for باشد. [10] S; هوا for صبا.
N.B.—In I(a) lines 6 and 7 are transposed.
[11] B; برافروزي for در اندازي. [12] B; گر for چون.
[13] I(a), I(b), B, S, P, Z; شوخي for جورى.
[14] Z, S, I; بفرمائي for چو فرماى.
[15] I(b); بسر پيشت for بفرق سر.
[16] In all texts and all MSS. but I و is inserted after زمين.
[17] All texts and all MSS. except I; زبان for دهان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۷۷

Metre : رملِ مثمّنِ مشکول [⏑ ⏑ – ⏑ | – ⏑ – – | ⏑ ⏑ – ⏑ | – ⏑ – –]

نظـــر خدای بینـــان ز سر[1] هوا نباشد
۱ سفـــر نیـــازمنـــدان ز ره[2] خطا نبـــاشد

همه وقت عارفان را نظـر است و دیگرانرا
۲ نظری معـاف دارند و دوم[3] روا نبـــاشد

بنسیم صبـــح باید که نبـــات زنده گردد
۳ که جماد و مردگان را خبر از صبـــا نبـــاشد

اگرت سعادتی هست که زنده دل بمیری
۴ بحیاتی اوفتـــادی که دگر فنـــا نبـــاشد

بکسی نگر که ظلمت بزداید از وجودت
۵ نه کسی نعوذ بالله که در او صفا نبـــاشد

تو خود از کدام شهری که ز دوستان نپرسی
۶ مگـــر اندران ولایت که توئی وفا نبـــاشد

اگر اهل معرفت را چونی استخوان بسوزد
۷ چو دفش بهیچ سختی خبر از قفا نبـــاشد

اگرم تو خون بریزی بقیـامـــت نگیـــرم
۸ که میـــان دوستان این همه ماجرا نبـــاشد

به رفیق مهربان است حریف سست پیمان
۹ که بروز تیـــر باران سپـــر بـــلا نبـــاشد

---

1 I ; طلب for ز سر.
2 I ; قدم for ز ره : I(a), I(b), S, P, T, Z, C, Y(a), E, L, D ; سر for ره
T, C, Y(b) ; دگر for دوم.

تو در آینه نظر[4] کن که چه دلبری و لیکن
١٠ چو تو خویشتن[5] به بیني نگهت[6] بما نباشد

دگری همین حکایت بکند که من و لیکن
١١ چو معاملت ندارد سخن آشنا نباشد

تو گمان مبر که سعدي بجفا[7] ملول گردد
١٢ که گرش تو بی جنایت بکشي جفا نباشد

١٧٨

Metre: مضارع مثمّن اخرب [— — ᴗ | — ᴗ — — | — — ᴗ | — ᴗ — —]

ذوق شراب آنست یک روز[1] اگر بباشد ١ هر روز بامدادت ذوقی[2] دگر بباشد
بیخ مداومت را روزی[3] شجر بروید ٢ شاخ معاملت[4] را وقتی[5] ثمر بباشد
استاد کیمیا را بسیار سیم باید ٣ در خاک تیره کردن تا آنکه زر بباشد
بسیار صبر باید تا آن طبیب دل را ٤ در کوی دردمندان روزی گذر بباشد
عالم که عارفان را گوید نظر بدوزند[6] ٥ گر یار ما ببیند صاحب نظر بباشد
زیرا که بادشاهی چون بقعهٔ بگیرد ٦ بنیاد حکم[7] اوّل زیر و زبر بباشد
دیوانه را که گوئی بیدار[8] باش و عاقل ٧ بیمست[9] کز نصیحت دیوانه تر بباشد

---

[4] I(a), I(b), B, R, P ; نگه for نظر.
[5] I ; تو که خویشتن نه بیني for چو تو خویشتن به بیني.
[6] I(a), S, P, R, T, Y(a), E, L, D ; نظرت for نگهت.
[7] I(b), R, Z, E, Y(a), Y(b), L, D.; ز جفا for بجفا.

[1] R, Z, L, Y(b) ; وقتی for روزی.
[2] C ; ذوق for ذوقی.
[3] C ; وقتی for روزی.
[4] I ; مطایبت for معاملت.
[5] C, Z, L, Y(b) ; روزی for وقتی.
[6] C, Z ; بدوزید for بدوزند.
[7] Z ; ملک for حکم.
[8] Z, L ; هشیار for بیدار.
[9] Z, L ; ترسم که از for بیمست کز.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بانگ سحر برآمد درویش را خبر شد ۸ رطل گرانش درده تا بی خبر بباشد[10]

ساقی بیار جامی مطرب بگوئي قولی[11] ۹ لب بر[12] دهان نی نه تا نی شکر بباشد

امروز قول سعدي شیرین نمي نماید ۱۰ چون داستان شیرین فردا سمر بباشد

۱۷۹

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [— ⏑̲ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑̲]

نفسی وقت بهارم هوس صحرا بود

۱ با رفیقی[1] دو که دایم نتوان تنها بود

خاک شیراز چو دیبای منقّش دیدم

۲ وآن همه صورت زیبا[2] که بر[3] آن دیبا بود

پارس در سایهٔ اقبال اتابک ایمن

۳ لیکن از نالهٔ مرغان چمن غوغا بود

شکرین پسته دهانی بتفرّج[4] بگذشت

۴ که چگویم نتوان گفت که چون[5] زیبا بود

یعلم[6] الله که شقایق نه بدان لطف و سمن

۵ نه بدان بوی و صنوبر[7] نه بدان بالا بود

---

10 This line is omitted in R, C, Z, L, Y(b).

11 R, C, Z, L, Y(b); چیزی for قولی.

12 R, C, Y(b); در for بر.

N.B.—This ode is included under *Tayyebāt* only in I.

1 S, P, T, C, Y(b); حریفی for رفیقی.

2 I; شاهد for زیبا.

3 I, R, and all texts but T; در for بر: I(b), B, S, P; بدان for بران.

4 All texts and all MSS. except I, I(a); تنعم for تفرج.

5 I(b), R, P; چه for چون.

6 I(a), S, P, R, C, T, Z, Y(b); علم for یعلم.

7 Z, Y(a), E, L, D; نه هم سرو for صنوبر نه: I(a); شمشاد for صنوبر.

فتنه سامریش در نظر[8] شورانگیز

۶ نفس عیسویش در لب شکّر خا بود

من در اندیشه که بت یا[9] مه نو یا ملک است

۷ یا[10] پري پیکر[11] مه روی[11] ملک سیما بود[12]

دل سعدي و جهانی بدمی غارت کرد

۸ همچو نوروز که بر خوان ملک یغما بود

۱۸۰

Metre:
[— ◡ — | ◡ — — ◡ | ◡ — ◡ — | ◡ — —] مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف

ناچار هرکه صاحب روی نکو بود

۱ هرجا که بگذرد همه چشمي بر او[1] بود

ای گل تو نیز خاطر بلبل نگاهدار

۲ کانجا که رنگ و بوی بود گفتگو بود

نفس آرزو کند که تو لب بر لبش نهي

۳ بعد از هزار سال که خاکش سبو بود

پاکیزه روی در همه شهری بود و لیک

۴ نه چون تو پاکدامن و پاکیزه خو بود

---

[8] All texts and all MSS. except I; دهن for نظر.

[9] I(a); بتخانه چین for بت یا مه نو: S, Z, D, L; بتخانه for بت یا مه.

[10] T, C, E, Y(a), Y(b); که for یا: S, I, I(a), I(b), P, R; بت for پري.

[11] In C, E, Y(a), Y(b), D, the و is inserted in both places.

[12] In I(a) this hemistich runs as follows:

یا بت مه وش گل روی سمن سیما بود.

[1] I(a), S, P; در for بر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ای گوی حسن برده ز خوبان روزگار
۵ مسکین کسی که در خم چوگان چوگو بود

موئی چنین دریغ نباشد گره زدن
۶ بگذار تا کنار و برت مشکبو بود

پندارم آنکه با تو ندارد تعلّقی
۷ نه آدمي که صورتی از سنگ و رو بود

من باز از تو بر نتوانم گرفت چشم
۸ گم کرده دل هر آئینه [3] در جستجو بود

برمي نیاید از دل تنگم نفس تمام [4]
۹ چون نالهٔ کسی که بچاهی فرو بود

سعدي سپاس دار و جفا بین و دم مزن
۱۰ کز دست نیکوان همه چیزی نکو بود

۱۸۱

Metre: هزج مسدّس محذوف [∪ – – – | ∪ – – – | ∪ – –]

نگفتم روزه بسیاری نپاید [1] ۱ ریاضت بگذرد انده [2] سر آید

پس [3] دشواري آسانیست ناچار ۲ و لیکن آدمي را صبر باید

---

2 In I(a) this line is omitted.
3 I(b), S, and all texts; در آینه for هر آئینه.
4 I; روان for تمام: T; چنان for do.
1 Y(a); باید for پاید.
2 All texts and all MSS. but I; سختي for انده.
3 All texts and all MSS. except I insert از after پس.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

رخ از ما تا بکی پنهان کند عید ۳ هلال اینک[4] کابرو[5] مینماید

سرا بستان[6] درین موسم چه بندي ۴ درش[7] بگشای تا دل بر کشاید

غلامان[8] را بگو تا عود سوزند[9] ۵ کنیزک[10] را بگو تا مشک ساید

که پندارم نگار سرو بالا ۶ ازین در[11] تهنیت گویان در آید

سواران حلقه بربودند[12] و آنشوخ ۷ هنوز از حلقها[13] دل میرباید[14]

چو یار اندر حدیث آید بمجلس ۸ مغنّي را بگو تا کم سرآید

که شعر اندر چنین مجلس نگنجد ۹ بلی گر گفتهٔ سعدیست شاید

۱۸۲

Metre: هزجِ مسدّسِ محذوف [‿ — — — | ‿ — — — | ‿ — —]

هر آن ناظر که منظوری ندارد ۱ چراغ دولتش نوری ندارد

چه کار اندر بهشت آن مدّعي را ۲ که میل امروز با حوری ندارد

چه ذوق از ذکر پیدا آید[1] او را ۳ که پنهان شوق مذکوری ندارد[2]

میان عارفان صاحب نظر نیست. ۴ که خاطر پیش منظوری ندارد

---

4 All texts and all MSS. except I, I(a), R; این است for اینک.

5 I; بابرو for کابرو.

6 I(a); در بستان بدین for سرا بستان درین.

7 All texts and all MSS. except I; دوم for درش.

8 I(a); غلامت for غلامان.

9 T; سوزد for سوزند.

10 I(a); کنیزت for کنیزک: all other MSS. and all texts کنیزان for do.

11 All texts and all MSS. except I; درین دم for ازین در.

12 I(b), B, P; بنمودند for بربودند.

13 Y(b); حلقها for حلقها.

14 S; مي کشاید for مي رباید.

1 I(b), T, C, S, P; باشد آنرا for آید او را.

2 In I(a) this line is omitted

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

اگر سیمرغی اندر دام زلفی ۵ بماند تاب عصفوری ندارد
طبیب ما یکی[3] نامهربان است ۶ که[4] گوئی هیچ رنجوری ندارد
ولیکن چون عسل[5] بشناخت سعدی ۷ فغان از دست زنبوری ندارد

۱۸۳

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [— ᴗ — | ᴗ — — ᴗ | ᴗ — ᴗ — | ᴗ — —]

هر گه که بر من آن بت عیّار بگذرد
۱ صد کاروان ز[1] عالم اسرار بگذرد
مست شراب ناز[2] و جوانی و شاهدی
۲ هر لحظه پیش مردم هشیار بگذرد
هرگه که بگذرد بکشد دوستان خویش
۳ وین دوست منتظر که دگر بار بگذرد[3]
گفتم بگوشهٔ بنشینم چو عاقلان
۴ دیوانه ام کند چو پریوار بگذرد
گفتم دری ز خلق به بندم بروی خویش
۵ دردیست در دلم که ز دیوار بگذرد
بازار حسن جملهٔ خوبان شکستهٔ
۶ ره نیست کز تو هیچ خریدار بگذرد[4]

---

3 B, Y(a), E, L, D; زبس for یکی.
4 B, Y(a), Y(b), E, L, D; تو for که.
5 I(a); شهد for عسل.
1 In I, I(b). ز is omitted before عالم.
2 I(a), I(b), I, P, Z; خواب for ناز و.
3 In I(a) this line is omitted.
4 In I(a) lines 5 and 6 are transposed. In I line 6 is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ترسم که مست و عاشق[5] و بیدل شود چو ما
۷ گر محتسب بخانهٔ خمّار بگذرد

غافل مشو که عمر گرانمایه ضایع است
۸ الّا دمیکه در نظر یار بگذرد

آسایش است رنج کشیدن ببوی آنکه
۹ روزی طبیب بر سر بیمار بگذرد[6]

سعدي بخویشتن نتوان رفت سوی دوست
۱۰ کانجا طریق نیست که اغیار[7] بگذرد

۱۸۴

Metre: رملِ مثمّنِ سالم [— — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ —]

هرکه چیزی دوست دارد جان و دل بروی گمارد
۱ هرکه محرابش تو باشي سر ز سجده[1] نیارد

روزی اندر خاکت[2] افتم ور ببادم میرود سر
۲ کآنکه در پای تو میرد[3] جان بشیرینی[4] سپارد[5]

من نه آن صورت پرستم کز تمنّای تو مستم
۳ هوش من داني که بود است آنکه صورت مینگارد

---

5 R; غافل for عاشق.

6 In I the following line is inserted after line 9:—

این محتسب که دشمن چنگست و خصم نای
یک روز بس که بر در خمّار بگذرد

7 Y(b); عیار for اغیار.

1 All texts and all MSS. except S; خلوت for سجده.

2 All texts and all MSS. but I; پایت for خاکت.

3 I, I(a), R, C, Y(a), E, L, D; افتد for میرد.

4 R; شیرین می for بشیرینی.

5 In I(a) this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

عمر گویندم که ضایع میکنـــي با خوبرویان
۴ آنکه[6] منظوري ندارد عمـــر ضایع میگـــذارد

هرکه میخواهد[7] درختی در سرابستان معني
۵ بیخش اندر دل[8] نشاند تخمش اندر جان[9] کارد

عشق و مستوري نباشد پای کو در دامن آور
۶ کز گریبـــان مـــلامت سر بر آوردن نیـــارد

گر من از عهدت بگردم نا جوانمـــردم نه مردم
۷ عاشق صادق نبـــاشد کز مـــلامت سر بخارد

باغ میخـــواهم که روزی سرو بالایت به بیند
۸ تا گلت در پا بریزد و ارغوان بر سر ببـــارد

این[10] چه رفتاراست وقامت وآن چه گفتار[11] وقیامت[12]
۹ چند خواهي گفت سعدي طیّبات آخر ندارد

۱۸۵

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [— — ᴗ | — ᴗ — ᴗ | ᴗ — — ᴗ | — ᴗ —]

امـــروز در فراق[1] تـــو دیگـــر بشام شد
۱ ای دیده پاس دار که خفتن[2] حرام شد[3]

---

6 In I, R, P, Z, Y(a), Y(b), E, L, D, و is inserted before آنکه.

7 I; ورزد for خواهد.

8 S; جان for دل.

9 I(b), S, P, and all texts; سینه for جان.

10 All MSS. and all texts except T, C; آن for این.

11 R and all texts but Z; بالا for گفتار.

12 In Z و is omitted before قیامت.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

1 L, Y(b); دیگرم بفراق تو for در فراق تو دیگر.

2 R, L; خواب for خفتن.

3 In C, L, Y(b), this hemistich runs thus; در انتظار وصل تو عمرم تمام شد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بیش[4] احتمال سنگ جفا[5] خوردنم نماند[6]

۲ کز رقّت[7] اندرون ضعیفم چو جام شد[8]

افسوس خلق می شنوم در قفای خویش

۳ کین پخته[9] بین که در سر سودای خام شد

تنها نه من بدانهٔ خالت مقیّدم

۴ کین[10] دانه هرکه دید گرفتار دام شد

گفتم یکی[11] بگوشهٔ چشمش نگه کنم

۵ چشمم درو بماند و زیادت[12] مقام شد

ای دل نگفتمت که عنان نظر بتاب

۶ اکنونت افگند که ز دست لگام شد[13]

از من بعشق روی تو می زاید این سخن

۷ طوطی شکر شکست که شیرین کلام شد

آن مدّعی که دست ندادی ببند کس[14]

۸ این بار در کمند تو افتاد و رام شد

شرح غمت بوصف نخواهد شدن تمام

۹ جهدم بآخر آمد و دفتر تمام شد

---

[4] I, R, Z ; پیش for بیش.

[5] R ; جور و جفا بردنم for سنگ جفا خوردنم.

[6] I ; بماند for نماند.

[7] R ; ضعف for رقّت.

[8] In L this line runs as follows, verse 2 above being inserted after it;
آمد نماز شام و نیاید نگار من * ای دیده پاس‌دار که خوابت حرام شد

[9] I ; تحفه for پخته.

[10] Z omits که before این.

[11] Z, L ; دمی for یکی.

[12] C, L, Y(b) ; زیادم for زیادت.

[13] This line is omitted in R.

[14] C, Z, Y(b) ; ببندگی for ببند کس : R ; بدام زلف for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ابنـــای روزگار غـــلامان بـــزر خرند
۱۰ سعدی ترا بطـــوع[15] و ارادت غلام شد

۱۸۶

Metre: [–⏑–– | ⏑⏑–– | ⏑⏑–– | ⏑⏑⏓] رمل مثمن مخبون مقصور

هفتـــهٔ میرود از عمـــر و بده روز کشیـــد
۱ کز گلستـــان صفـــا[1] بوی وفائی ندمید[2]
آنکه برگشت و جفا کرد و بهیچم بفروخت
۲ بهمـــه عالمش از من نتوانـــند خرید
هرچه زآن تلختر اندر حق من خواهد گفت[3]
۳ گو بگو زآن[4] لب شیرین که لطیفست و لذید[5]
گر من[6] از خار بتـــرسم نبـــرم دامن گل
۴ کام در کام نهنگســـت ببـــاید[7] طلبید
مرو ای دوست که ما بیتو نخواهیم نشست
۵ مبر ای یار که مـــا از تـــو نخواهیم برید
از تو با مصلحت خویش نمـــی پردازم
۶ که محال است که در[8] خود نگرد هرکه تو دید

---

15 R, C, L, Y(b); باختیار for بطوع.
N.B.—This ode is found under *Tayyebāt* in I only; in other MSS. and texts it is included under *Badāqi'* or *Khawātīm*.

1 R, T, C, Y(b); جفا for صفا.

2 All texts and all MSS. except I, I(a), S; نرسید for ندمید.

3 I; همه عالم نبود for حق من خواهد گفت.

4 I, P; از for زان.

5 *N.B.*—In I(a) this line is omitted.

6 All texts and all MSS. except I; اگر for گر من.

7 In T و is inserted before بباید.

8 I; با for در.

آفرین گفتن[9] و دشنام شنیدن سهل است
۷ چه از آن به که مرا با تو بود[10] گفت[11] و شنید

جهد بسیار بکردم که نگویم غم دل
۸ عاقبت جان بدهان آمد و طاقت نرسید

آخر ای مطرب ازین پردهٔ عشّاق نکرد
۹ چند گوئي که مرا پرده بچنگ تو درید

تشنگانت بلب[12] چشمهٔ حیوان مردند[13]
۱۰ چند چون ماهي بر خشک توانند طپید

شعر[14] سعدي بشنو ای که تو خود زیبائي
۱۱ خاصه آنوقت که در گوش کني مروارید

۱۸۷

Metre: رملِ مسدّسِ محذوف [— ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ —]

هرکه بی او[1] زندگاني میکند ۱ گر نمي میرد گراني میکند

من بر آن بودم که ندهم دل بکس ۲ سروِ بالا دلستاني میکند

مهرباني مینمایم بر[2] قدش ۳ سنگدل نا مهرباني میکند

---

[9] All texts and all MSS. except I, R; کردن for گفتن.

[10] Z, E, Y(b), L, D; بود با تو مرا for مرا با تو بود.

[11] In I(a) this line is omitted,

[12] All texts and all MSS. except I; تشنگان لبت ای for تشنگانت بلب.

[13] S; میرند for مردند.

[14] All texts and all MSS. except I(a), S; حرف for شعر.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

[1] E, C, Y(a), L, Z, D; آن for او.

[2] R, T, E, Y(a), Y(b), C, L, D; با for بر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

برف پيري مي نشيند برسرم ۴ همچنان طبعم جواني ميكند

ماجراى دل نميگفتم[3] بخلق[4] ۵ آب چشمم ترجماني ميكند

آهن افسرده ميكوبد كه جهد ۶ با قضاى آسماني ميكند[5]

عقل را با عشق زور پنجه نيست ۷ احتمال از ناتواني ميكند

چشم سعدي در[6] اميد روى يار ۸ چون دهانش دُرفشاني ميكند

هم بود شورى درين سر بيخلاف ۹ كاين همه[7] شيرين زباني ميكند

۱۸۸

Metre: رملِ مسدّس محذوف [_ ᴗ _ _ | _ ᴗ _ _ | _ ᴗ _]

يار با ما بيوفائي ميكند ۱ بى سبب[1] از ما جدائي ميكند

شمع جانم را بكشت آن بيوفا ۲ جاى ديگر روشنائي ميكند

ميكند با خويش خود[2] بيگانگي ۳ با غريبان آشنائي ميكند

جو فروش است آن نگار سنگدل ۴ با من او گندم نمائي ميكند

يار من اوباش و قلاش است و رند ۵ بر من او[3] خود پارسائي ميكند

اى مسلمانان بفريادم رسيد ۶ كان فلانى بيوفائي[4] ميكند

---

3 T, C; گويم for گفتم.

4 All texts and all MSS. but I; بكس for بخلق.

5 In I(a), and B lines 6 and 7 are transposed.

6 All texts and all MSS. except I, R; بر for در.

7 I; كين چندين for كاين همه.

N.B.—This ode is omitted in I(b).

1 I(a), T, C, R; گناه for سبب.

2 All MSS. except I(a), and all texts but T; خويشتن for خويش خود: R; يار for خويش.

3 I(a); پيش ياران for برمن او خود.

4 I(a); نا خداى for بى وفاى.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

کشتي عمرم شکست اندر[5] غمش ۷ وز[6] من مسکین جدائي میکند

آنچه بر من مي رود از جور و جفا[7] ۸ آفت دور سمائي میکند

سعدي شیرین سخن در راه عشق ۹ از لبش بوسي گدائي میکند

۱۸۹

Metre : رملِ مثمّنِ سالم] — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — — [

هرکه شیریني فروشد مشتري بر وی بجوشد

۱ یا مگس را پر ببندد یا عسل را سر بپوشد

همچنان عاشق نباشد ور بود صادق نباشد

۲ هرکه درمان مي پذیرد یا نصیحت مینیوشد

گر مطیع خدمتت را کفر فرمائي بگوید

۳ ور[1] حریف مجلست را[2] زهر فرمائي بنوشد

شمع پیشت روشنائي نزد آتش مینماید

۴ گل بدستت خوبروئي پیش یوسف میفروشد

سود بازرگان دریا بیخطر ممکن نباشد

۵ هرکه مقصودش[3] تو باشي تا نفس دارد[4] بکوشد

---

[5] S, P, C, T; شکستست از for شکست اندر.

[6] All texts and all MSS. except I(a); از for وز.

[7] In all texts and all MSS. except I(a), this hemistich runs as follows: آنچه با من مي کند اندر زمان.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

[1] S; یا for ور.

[2] In I(a), S, P, Y(a), Y(b), E, L, D, را is omitted after مجلست.

[3] T, Y(b); منظورش for مقصودش.

[4] S; باشد for دارد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

برگ چشمم مي نخوشد در زمستان فراقت
۶ وین عجب کاندر زمستان برگهای تر بنخوشد

هرکه معشوقی[5] ندارد عمر ضایع میگذارد
۷ همچنان نا پخته باشد هرچه بر[6] آتش نجوشد

تا غمی پنهان نباشد رقّتی پیدا نگردد
۸ هم گلی دید است سعدی تا[7] چو بلبل میخروشد

۱۹۰

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ محذوف [– ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ ⏓]

هرکه مجموع نباشد بتماشا نرود
۱ یار با یار سفر کرده به تنها نرود

باد آسایش گیتي نزند[1] بر دل ریش
۲ صبح صادق ندمد تا شب یلدا نرود

بر دل آویختگان عرصهٔ عالم[2] تنگ است
۳ کانکه[3] جائی بگل افتاده[4] دگر جا نرود

هرگز اندیشهٔ یار از دل دیوانه عشق
۴ بتماشای گل و لاله[5] بصحرا نرود

---

[5] All texts and all MSS. except I ; منظوری for معشوقی.
[6] I(a), B, T, E, Y(a), Y(b), L, D ; هرکه در for هرچه بر.
[7] P, C, T, Y(b); کو for تا.
N.B.—In I(b) and R this ode is omitted.
[1] I(a), S, R, B, and all texts ; بزند for نزند.
[2] E, T, Z, C, Y(a), Y(b) ; دنیا for عالم.
[3] R ; هرکه for کانکه : T, C, Y(b) ; آنکه for do.
[4] I(a), B, S, P, T, C ; افتد بدگر for افتاده دگر.
[5] I(a), P, S, R, B, Z ; سبزه for لاله.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بسر[6] خار مغیلان بروم با تو چنان
۵ بارادت که کسی[7] بر سر دیبا نرود
با همه رفتن زیبای تذرو اندر باغ
۶ گو بشوخي برود پیش تو زیبا نرود[8]
گر تو ای[9] تخت سلیمان بسر ما زین دست
۷ رفت خواهي عجب از مورچه در پا نرود[10]
باغبانان بشب از زحمت بلبل چونند
۸ که در ایام گل از باغچه غوغا نرود
همه عالم سخنم رفت و بگوشت نرسید
۹ آری آنجا که تو باشي سخن ما[11] نرود
هرکه ما را به نصیحت ز تو مي پیچد روی
۱۰ گو بشمشیر که عاشق بمدارا نرود
ماه رخسار بپوشي تو بت یغمائي[12]
۱۱ تا دل خلقی ازین شهر بیغما نرود
گوهر قیمتي از کام نهنگان آرند[13]
۱۲ هرکه او را غم جانست بدریا نرود
سعدیا بار کش و یار فراموش مکن
۱۳ مهر وامق بجفا کردن عذرا نرود

---

6 S; برسو for بسر.
7 B, S, R, P; یکی for کسی.
8 In I(a) this line is inserted at the end
9 B; با for ای.
10 In I(a) this line is omitted.
11 In P, B, T, Z, E. Y(a), Y(b), L, D, از is inserted before ما.
12 I, B, Z, E, Y(a), Y(b), D; رعنائي for یغمائي.
13 T; گیرند for آرند.
N.B.—In I(b) this ode is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۹۱

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ محذوف [⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑⏑ –]

هرکه را باغچهٔ هست به بستان نرود
۱ هرکه مجموع نشسته است پریشان نرود

آنکه در دامنش آویخته باشد خاری
۲ دیگرش[1] گوشهٔ خاطر بگلستان نرود

سفر قبله دراز است و مجاور با دوست
۳ روی در قبلهٔ معنی به بیابان نرود[2]

گو بیارند کلید همه درهای بهشت
۴ جان عاشق بتماشاگه رضوان نرود

گر سرت مست کند بوی حقیقت روزی
۵ اندرونت بگل و لاله و ریحان نرود

هرکه دانست که منزلگه معشوق کجاست
۶ مدّعی باشد اگر بر سر پیکان نرود

صفت عاشق صادق بدرستی[3] آنست
۷ که گرش سر برود از سر پیمان نرود

بنصیحت گر دل شیفته میباید گفت
۸ برو ای خواجه که این درد بدرمان نرود[4]

---

[1] All texts and all MSS. except I; هرگزش for دیگرش.

[2] In I(a) this line is omitted.

[3] Z, Y(a), E, L, D; بحقیقت for بدرستي.

[4] In I(a) this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بملامت نرود از دل ما صورت عشق
۹ نقش بر سنگ نبشته است بطوفان نرود[5]

عشق را عقل نميخواست كه بيند ليكن
۱۰ هيچ عيار نباشد كه بزندان نرود

سعديا گر همه شب شرح غمش خواهي گفت
۱۱ شب بپايان رود و شرح بپايان نرود

۱۹۲

[— — ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ — —] هزج مثمن اخرب مكفوف مقصور : Metre

يا رب شب دوشين چه مبارک سحري بود
۱ كورا بسر كشتهٔ هجران گذري بود

آن دوست كه با او[1] بارادت نظري هست
۲ با ما مگر او را بعنايت[2] نظري بود

من بعد شكايت[3] نكنم تلخي هجران
۳ كآن ميوه كه از صبر چشيدم[4] شكري بود

روئی[5] نتوان گفت كه حسنش بچه[6] ماند
۴ گوئي كه در آن نيمشب از روز[7] دري بود

---

[5] In I(a) this line is omitted.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

[1] I(a), S, P, C; ما را for با او.

[2] All texts and all MSS. except I(a); بارادت for بعنايت.

[3] All texts and all MSS. except I(a); حكايت for شكايت.

[4] All texts and all MSS. but I(a); بر آمد for چشيدم.

[5] T, C; مه را for روئی.

[6] C; بقو for بچه.

[7] S, P; حسن for روز.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گويم قمری بود کس از من نه پسندد
۵ باغی که بهر شاخ درختش قمري بود

آن بم که خبر بودم ازو تا تو نگوئي
۶ کز خويشتن و هرکه[8] جهانم خبري بود

در عالم وصفش بجهانی برسيدم
۷ کاندر نظرم هردو[9] جهان مختصري بود

من بودم و او نی قلم اندر سر من کش
۸ با او نتوان گفت وجود دگري[10] بود

با غمزهٔ خوبان که چو شمشير کشيد است
۹ در صبر بديديم[11] و نه محکم سپري بود

سعدي نتواني که دگر ديده بدوزي
۱۰ کآن دل بربودند[12] که صبرش قدري بود

۱۹۳

Metre: خفيفِ مسدّسِ مخبونِ محذوف [— ⏖ | — ⏑ — ⏑ | — — ⏑ ⏓]

يار بايد که هرچه يار کند ۱ بر مراد خود اختيار کند

زينهار از کسيکه از[1] عم دوست ۲ پيش بيگانه زينهار کند

بار ياران بکش که دامن[2] گل ۳ آن برد کاحتمال خار کند

---

8 I(b), B, T, L, Y(a) D; هردو for هرکه.

9 I(a); هرکه for هردو.

10 B; که ما را اقوی for وجود دگری.

11 This is the I(a), R, variant; B; که for و : C; نديديم که for بديديم نه : L omits و.

12 C, Y(b); بربودست for بربودند.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

I(a), I, Y(b); در for از.

2 R; صحبت for دامن.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خانهٔ عشق در خرابات است ۴ نیکنامی درو چه کار کند

شهربند هوای نفس مباش ۵ سگ شهر استخوان شکار کند

هر شبی مست[3] شاهدی بودن ۶ روز هشیاریت خمار کند

قاضی شهر عاشقان باید ۷ که بیک شاهد اقتصار[4] کند

سیر سعدی سرای سلطان است ۸ نادر آنجا کسی گذار کند

۱۹۴

Metre : سریع مسدس مطوی موقوف [– ∪ – | – ∪ ∪ – | – ∪ ∪ –]

از همه باشد بحقیقت گزیر ۱ وز تو نباشد[1] که نداری نظیر

مشرب شیرین نبود بی رجام[2] ۲ دعوت منعم نبود بی فقیر

آن عرق است از بدنت یا گلاب ۳ آن نفس است از دهنت یا عبیر

بذل تو کردم تن و هوش و روان ۴ وقف تو کردم دل و چشم[3] و ضمیر

دل چه بود جان که بدو زنده ام ۵ گو بده ای دوست که گویم بگیر

راحت جان باشد از آن قبضه تیغ ۶ مرهم دل[4] باشد از آن جعبه تیر

درد نهانی بکه گویم که نیست ۷ با خبر از درد من الا خبیر

عیب کنندم که چه دیدی در او ۸ کور نداند[5] که چه بیند بصیر

چون نرود در پی صاحب کمند ۹ آهوی بیچاره بگردان اسیر

---

[3] All texts and all MSS. but I(a); یار for مست.

[4] I(a), B, S, R, P. I, L, Z, C; اختصار for اقتصار.

[1] I(a), S, B, and all texts but Y(b); نشاید for نباشد.

[2] I(b), C; رخام for رجام.

[3] R; جسم for چشم.

[4] C, I, L; جان for دل.

[5] I(a); چه داند for نداند.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هرکه دل شیفته دارد چو من ۱۰ بس که بگوید سخن دلپذیر

نالهٔ سعدي بچه[6] داني خوش است ۱۱ بوی خوش آید چو بسوزد عبیر

۱۹۵

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [ـــ ــ ᴗ ــ ᴗ ــ ᴗ ᴗ ــ ᴗ ــ ــ ᴗ ــ ــ]

ای صبر پایدار که پیمان شکست یار

۱ کارم ز دست رفت و نیامد بدست یار

برخاست آهم از دل[1] و در خون نشست چشم

۲ یا رب ز من چه خاست که بیمن نشست یار

رحمت نکرد بر قد همچون کمان من[2]

۳ چون تیر ناگهان ز کنارم[3] بجست یار

عمری نهاده روئي تعبّد بر آستان

۴ گفتم مگر دری بکشاید ببست یار

دشمن همین کند که تو کردي بدوستي

۵ فی الجمله دوستست که با دشمن است یار[4]

در عشق یار نیست مرا سیم و زر دریغ

۶ لیک آب چشم و آتش دل[5] هردو هست یار

---

[6] I(a) and all texts but Z; زچه for بچه.

[1] I(a), I(b), B, P, T, C; آه و ناله for آهم از دل.

[2] In all texts and all MSS. except I this hemistich runs as follows:—

چون قامتم کمان صفت از غم خمیده شد.

[3] All texts and all MSS. except I; کمانم for کنارم.

[4] Lines 4 and 5 are only found in I.

[5] R; درد دلم for آتش دل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

سعدي چو[6] بیوفائي یارت درست شد
۷ در دل شکن امید که پیمان شکست یار

۱۹۶

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ∪ — | — ∪ — ∪ | ∪ — —]

آن کیست که میرود بنخچیر ۱ پای دل دوستان بزنجیر
همشیرهٔ جادوان بابل ۲ همسایهٔ لعبتان کشمیر
این است بهشت اگر شنیدي ۳ کز دیدن او جوان شود پیر
از عشق کمان دست و بازوش ۴ افتاده خبر ندارد از تیر
نقّاش که[1] صورتش به بیند ۵ از دست بیفگنند تصاویر
ای سخت جفای سست پیمان[2] ۶ رفتی و چنین برفت تقدیر
کوته نظران ملامت از عشق ۷ بیفایده مي کنند و تحذیر
با جان مگر[3] از جسد بر آید ۸ خونی که فرو شد است با شیر
گر جان طلبد حبیب عشّاق[4] ۹ نه صبر روا بود نه تاخیر
آنرا که مراد دوست باید ۱۰ گو ترک مراد خویشتن گیر
سعدي چو اسیر عشق ماندي ۱۱ تدبیر تو چیست ترک تدبیر

---

6 All texts and all MSS. except I ; اکنون که for سعدي چو.

N.B.—In all texts, and all MSS. except I, the following line is found after verse 6 :

سعدي به بندگیش کمر بستهٔ بسی
لیکن ز بندگي تو طرفی نه بست یار

1 R ; چو for که.

2 I(a), I(b), S, R ; پیوند for پیمان.

3 B, S ; من for مگر.

4 I(b) ; عاشق for عشّاق.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۱۹۷

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ⏑ | ⏑ — ⏑ — | ⏑ — —]

آمد که آنکه بوی گلزار ۱ منسوخ کند گلاب عطّار

خواب از سر خفتگان بدر برد ۲ بیداری بلبلان هشیار[1]

ما کلبهٔ زهد بر گرفتیم ۳ سجّاده که میبرد بخمّار

یک رنگ شویم تا نباشد[2] ۴ این خرقهٔ ستر پوش زنّار

برخیز که چشمهای مستت ۵ خفتست و هزار فتنه بیدار

وقتی صنمی دلی ربودی ۶ تو خلق ربودهٔ بیکبار

یا خاطر خویشتن بما ده ۷ یا خاطر ما ز دست بگذار[3]

نه راه شدن نه روی بودن ۸ معشوقه ملول و ما گرفتار[4]

هم زخم تو به چو میخورم زخم ۹ هم بار تو به چو می کشم بار

من پیش نهاده ام که در خون ۱۰ بر گردن و بر نگردم از یار[5]

گر دنیی و آخرت بیارند[6] ۱۱ کاین هر دو بگیر و دوست بگذار

---

1 L; اشجار for هشیار : all texts but L, and all MSS. except I; اسحار for do.

2 All texts and all MSS. but I; نماند for نباشد.

3 All texts and all MSS. but I; مگذار for بگذار.

4 *N.B.*—In I eight out of the eleven lines of Ode 205 are inserted in this ghazal after verse 8.

5 In T and C the following verse is found after line 10:—

گفتی که بدهٔ تو یوسف خویش
اسباب جهان بیا و بردار

6 I(a), I (b), P, R, T; بیاری for بیارند.

ما یوسف خود نمي فروشیم ۱۲ تو سیم سیاه خود نگهدار[7]

گر مردی ازو تو بر نگردي ۱۳ سعدي بجفا و جور بسیار[8]

۱۹۸

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — —]

پروانه نمي شکیبد از دور ۱ ور قصد کند بسوزدش نور

هرکس بتعلّقی[1] گرفتار ۲ صاحب نظران بعشق[2] منظور

آنروز که روز حشر باشد ۳ دیوان حساب و عرض منشور

یا رب که تو در بهشت باشي ۴ تا کس نکند نگاه در حور

ما زنده بذکر دوست باشیم ۵ دیگر حیوان بنفخهٔ صور

ما مست شراب ناب عشقیم ۶ نه تشنهٔ سلسبیل و کافور

من دانم و دردمند بیدار[3] ۷ آهنگ شب دراز دیجور

آخر ز هلاک ما چه خیزد ۸ سیمرغ چه میکند بعصفور

بیم است شرار آه عشّاق[4] ۹ کاتش بزند حجاب مستور

نزدیک نمیشوي[5] بصورت ۱۰ وز دیدهٔ دل نمیشوي[5] دور

---

7 In T and C the following verse is found after line 12:—

در گوش بدار پند سعدي * دل بر کن ازین جهان غدّار

8 B; زنهار for بسیار. In I(a), S, P, I, Z, this line is omitted.

1 B; شخص بعلّتي for کس بتعلّقی.

2 All texts and all MSS. but I; بروی for بعشق.

3 I, P, B, T, Y(a). E, C, L, D; دیدار for بیدار.

4 I(a), I(b), S, P, R, C; مشتاق for عشّاق.

5 I(a); نمیشود for نمیشوي in both places.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

از پیش تو راه رفتنم نیست ۱۱ گردن بکمند به که مهجور

سعدي چو مرادت انگبین است ۱۲ واجب بود[6] احتمال زنبور

۱۹۰

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [‿ ‿ ‿ ـ ـ | ‿ ‿ ـ ـ | ‿ ‿ ـ ـ | ‿‿ ـ]

بفلک میرسد[1] از روی چو خورشید تو نور

۱ قل هو الله احد چشم بد از روی تو دور

آدمي چون تو در آفاق نشان نتوان داد

۲ بلکه در جنّت فردوس نباشد چو تو حور

حور فردا که چنین روی بهشتي بیند

۳ گرش انصاف بود معترف آید بقصور

شب ما روز نباشد[2] مگر آنگاه که تو

۴ از شبستان بدر آئي چو صباح از دیجور

زندگان را نه عجب گر بتو میلی[3] باشد

۵ مردگان باز نشینند بعشقت[4] ز قبور[5]

آن بهایم نتوان گفت که جانی دارد

۶ که ندارد نظری با چو تو زیبا منظور

سحر چشمان تو باطل نکند چشم آویز

۷ مست چندانکه بپوشند نباشد مستور

---

6 I(a), I(b), S, R, P, I, T, C; کند for بود.

1 Y(b); میرود for میرسد.

2 T; نگردد for نباشد.

3 R; رغبت for میلی.

4 I(b), S, B, R, T, C, Y(a), Y(b), E, L, D; ز عشقت for بعشقت.

5 I(a), I(b), B, R, T, C, Y(a), Y(b), E, L, D; بقبور for ز قبور.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

این حلاوت که تو داري نه عجب کز دستت

٨ عسلی پوشد[6] و زنار ببندد زنبور

آنچه در غیبتت[7] ای دوست بمن میگذرد

٩ نتوانم که حکایت کنم الا بحضور

منم امروز و تو انگشت نمای زن و مرد

١٠ من بشیرین سخني تو بنکوئي[8] مشهور

سختم آید که بهر دیده ترا مینگرند[9]

١١ سعدیا غیرتت آید نه عجب سعد[10] غیور

٢٠٠

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [— ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ —]

تا بدین غایت که رفت از من نیامد هیچ کار

١ راستي خواهي[1] ببازي صرف کردم روزگار

هیچ دست آویزم آن ساعت که ساعت در رسد

٢ نیست الا آنکه بخشایش کند پروردگار

بس ملامتها که خواهد برد[2] جان نازنین

٣ روز عرض از دست جور نفس نا پرهیزگار

---

6 I(b), S. R, P ; دوزد for پوشد.

7 P, S, R ; غیبت آن for غیبتت ای.

8 All texts and all MSS. but I ; و تو بخوبي for تو بنکوئي.

9 I(b), S, R, P, T, C ; بینند for نگرند.

10 In I, I(a), B, R, Z, Y(a), E, C, L, D, و is inserted after سعد.

1 I ; باید for خواهي.

2 T, C, Y(b) ; دید for برد.

گاه میگویم چه بودي گر نبودي روز حشر
۴ تا نگشتندی بدان در[3] روی نیکان شرمسار

باز میگویم نشاید راه نومیدي گرفت
۵ پیش انعامش چه باشد عفو چون من صد هزار

دوستانم توبه گویند از گنهگاري بکن
۶ توبه تا من میکنم[4] هرگز نباشد برقرار

چشم تدبیرم نمي بیند طریق مصلحت[5]
۷ جرم بخشا یا بتوفیقم چراغی پیش دار

من که از شرم گنه سر برنمیدارم[6] ز پیش
۸ سر بعلّیین بر آرم گر تو گوئي سر برآر

گرچه نا[7] فرماني از حد رفت و تقصیر[8] از حساب
۹ هرچه هستم همچنان هستم بعفو امیدوار

یا رب از سعدي چه کار آید پسند حضرتت
۱۰ یا توانائي بده یا ناتواني در گذار

۲۰۱

Metre: منسرحِ مثمّنِ مطوي موقوف [— ᴗ — | — ᴗ ᴗ — | — ᴗ — | — ᴗ ᴗ —]

خفتن عاشق یکیست بر سر دیبا و خار
۱ چون نتواند گرفت[1] دست در آغوش یار

---

3 E, Y(a), Y(b), L, D ; از for در.
4 I ; برم for کنم.
5 All texts and all MSS. but I ; بتاریکي جهل for طریق مصلحت.
6 I(a), I(b), B, S, T ; آرم for دارم.
7 I, P, S, C ; بی for نا.
8 I(a), I(b), S, R, C ; بیرون for تقصیر.
1 T, C, Y(b) ; کشید for گرفت.

گر دگری را شکیب[2] هست ز دیدار دوست
۲ من نتوانم گرفت بر سر آتش قرار

آتش آه[3] است و دود میرودش تا بسقف
۳ چشمهٔ چشم است و موج میزندش بر کنار

گر تو ز ما فارغي ما بتو مستظهریم
۴ ور تو ز ما بی نیاز ما بتو امیدوار

ای که بیاران غار مشتغلي دوستکام
۵ غمزهٔ ما بر درست چون سگ اصحاب غار[4]

این همه بار احتمال میکنم و میروم
۶ اشتر مست از نشاط گرم رود زیر بار

ما سپر انداختیم گردن تسلیم پیش
۷ گر بکشي حاکمي ور بدهي زینهار

تیغ جفا گر زني ضرب تو آسایش است
۸ روی ترش گر کني تلخ تو شیرین گوار

سعدي اگر داغ عشق در تو[5] مؤثر شود
۹ فخر بود بنده را داغ خداوندگار

۲۰۲

Metre: منسرح مثمّن مطوي موقوف [— ᴗ ᴗ — | — ᴗ — | — ᴗ ᴗ — | — ᴗ —]

دولت جان پرور است صحبت آموزگار
۱ خلوت بی مدّعي سفرهٔ بی انتظار

---

[2] I(a), B. P: قرار for شکیب.

[3] I(a); دل for آه.

[4] In all texts and all MSS but I, I(a), this hemistich runs as follows: من سگ اصحاب کهف بر در یاران غار.

[5] T, C, S; بر for در.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آخر عهد شبست اول صبح ای ندیم

۲ صبح دوم بایدت سر ز گریبان بر آر

دور نباشد که خلق روز تصوّر کنند

۳ گر بنمائی بشب طلعت خورشید وار

مشعلهٔ برفروز مشغلهٔ پیش گیر

۴ تا برود از سرت[1] زحمت خواب و خمار

خیز و غنیمت شمار جنبش باد ربیع

۵ نالهٔ موزون مرغ بوی خوش لاله زار

برگ درختان سبز پیش خداوند هوش[2]

۶ هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

فصل[3] بهار است خیز تا بتماشا رویم

۷ تکیه بر ایّام نیست تا دگر آید بهار

وعده که گفتی شبی با تو بروز آورم

۸ شب بگذشت از حساب روز برفت از شمار

دور جوانی گذشت موی سیه شد سپید

۹ برق یمانی بجست گرد نماند از سوار

دفتر فکرت بشوی گفتهٔ سعدی بگوی

۱۰ دامن گوهر[4] بیار بر سر مجلس ببار

---

[1] This is the S reading: P, T; بپرند از سرت for برود از سرت: B, E, L, D, Y(a), Y(b), Z, C; ببرندت ز سر for do.

[2] I(b), T, C, E, Y(a), Y(b), D; در نظر هوشیار for پیش خداوند هوش.

[3] S, P, R, B, T, Z, C, L; روز for فصل.

[4] S; دولت for گوهر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۰۳

Metre: منسرح مثمّن مطوی موقوف [– ᴗ ᴗ – | – ᴗ – | – ᴗ ᴗ – | – ᴗ –]

ره بخرابات برد عارف[1] پرهیزگار
۱ سفرهٔ یکروزه کرد نقد همه روزگار

ترسمت ای نیکنام پای بر آید بسنگ
۲ شیشهٔ پنهان بیار تا بخوریم آشکار

گر بقیامت رویم بیخبر و بار عمل
۳ به که خجالت بریم چون بکشایند بار

کاین[2] همه ناموس و نام[3] چون درم ناسره
۴ روی طلا کرده بود[4] هیچ[5] نبودش عیار

روز قیامت که خلق طاعت و خیر آورند
۵ ما چه بضاعت بریم پیش کریم افتقار[6]

کار بتدبیر نیست بخت بزور آوری
۶ دولت و جاه آنسریست تاکه کند اختیار

بس که خرابات شد صومعه صوف[7] پوش
۷ بس که کتبخانه گشت[8] مصطبهٔ درد خوار

---

[1] S; زاهد for عارف.
[2] All texts and all MSS. except I; کان for کاین.
[3] I, P; بانگ for نام.
[4] S, P, Z; دانست for بود.
[5] R; چونکه for هیچ.
[6] B; انکسار for افتقار: L; خداوندگار for کریم افتقار.
[7] E, Y(a), L, D; خرقه for صوف.
[8] I(b) and all texts; شد for گشت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مدّعي از گفتگوی دولت معني نیافت
۸ راه نبرد از ظلام ماه ندید از غبار

مطرب یاران[9] بگوی[10] این[11] غزل دلپذیر
۹ ساقي مجلس بیار آن قدح غمگسار

گر همه عالم بعیب در پی ما اوفتند
۱۰ هرکه دلش با یکی است غم نخورد از هزار

سعدي اگر فعل نیک از تو نیاید همي
۱۱ بد نبود نام نیک از عقبت[12] یادگار

آتش فکرت ز عشق[13] میجهد اندر وجود
۱۲ آب روانت ز طبع میرود اندر دیار[14]

۲۰۴

Metre: سریع مسدّس مطوي موقوف [– ◡ – | – ◡ ◡ – | – ◡ ◡ – | – ◡ ◡ –]

زنده کدامست بر هوشیار ۱ آنکه بمیرد بسر کوی یار
عاشق دیوانهٔ سرمست[1] را ۲ پند خردمند نیاید بکار
سر که بکشتن بنهي پیش دوست ۳ به که بگشتن[2] بنهي در دیار
ای که دلم بردي و جان سوختي ۴ در سر سودای تو شد روزگار

---

9 I(a); خوش گو for یاران.
10 R; بخوان for بگوی.
11 All texts and all MSS. except I; آن for این.
12 I(a), I(b), B, T; بر اثرت for از عقبت.
13 All texts and all MSS. except I; عشقت ز فکر for فکرت ز عشق.
14 In I(a) and T this line is omitted.
1 I(b), R, P; درویش for سرمست.
2 R, Z, Y(a), E, L, D; بغربت for بگشتن.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شربت زهر ار تو دهي نيست تلخ ۵ كوه احد گر تو نهي نيست بار
بندي مهر تو نيابد[3] خلاص ۶ غرقهٔ عشق تو نه بيند كنار
درد نهاني دل تنگم بسوخت ۷ لاجرمم[4] عشق بود[5] آشكار
در دلم آرام تصور مكن ۸ وز[6] مژه ام خواب توقّع مدار
گر گله از ماست[7] شكايت بگوی ۹ ور گنه از تست غرامت بيار
بر سر پا عذر نباشد قبول ۱۰ تا نه نشيني نه نشيند غبار
دُرّ[8] چه محل دارد و دينار چيست ۱۱ مدّعيم گر نكنم جان نثار
سعدي اگر زخم خوري غم مخور ۱۲ فخر بود داغ خداوندگار[9]

۲۰۵

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — —]

شرط است جفا كشيدن از يار ۱ خمر است و خمار و گلبن و خار
من معتقدم كه هر[1] چه گوئي ۲ شيرين بود از لب شكر بار
نزد[2] دگری نميتوان رفت ۳ از تو بتو آمدم بزنهار
عيبت نكنم اگر بخندي ۴ بر من چو بگريم از غمت زار

---

3 I(b); نه بيند for نيابد.

4 I; لاجرمش for لاجرمم.

5 I(a); تو شد for بود.

6 I(a), P, B, and all texts but L; در for ور.

7 In I(a) از is omitted before ماست.

8 All texts and all MSS but I; دل for در.

9 In all texts and all MSS. but I, this line is omitted, and in its place is substituted the following verse:—

چون تو دگر دوست نيايد بدست * ای كه فدای تو سعدي خداوندگار

In T and C both lines are introduced with the variant من صد for سعدی in line 12.

1 I(a), I(b), P, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; بهر for كه هر.

2 All texts and all MSS. but I; پيش for نزد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شک نیست که بوستان بخندد ٥ وقتی[3] که بگرید ابر آزار[4]
تو میروی و خبر نداری ٦ و اندر عقبت قلوب و ابصار
گر پیش تو نوبتی بمیرم ٧ هیچم نبود گزند و تیمار
جز حسرت آن که زنده گردم ٨ تا پیش بمیرمت دگر بار
گفتم که بگوشهٔ چو سنگی ٩ بنشینم و روی دل بدیوار
دانم که میسّرم نگردد ١٠ تو سنگ در آوری بگفتار
سعدی نرود بسختی از پیش ١١ با قید کجا رود گرفتار

٢٠٦

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [— ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ —]

فتنه ام بر زلف و بالای تو ای بدر منیر
١ قامتست آن یا قیامت عنبر است آن یا عبیر
گم شدم در راه سودا رهنمایا رهنمای
٢ صبرم[1] از پا اندر آمد دستگیرا دستگیر
گر ز پیش خود برانی چون سگ از مسجد مرا
٣ سر ز حکمت بر نگیرم[2] چون مرید از حکم[3] پیر

---

3 I(b), R, S, P, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; هرگه for وقتی.
4 In I(a) this line is omitted.
N.B.—In R the following line is found at the end of the ode:—
نه رای شدن نه روی بودن * معشوقه ملول و ما گرفتار
In I lines 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10 and 11 of this ode are inserted in ghazal 189 after verse 8, but in a different order, lines 1, 2 and 6 being omitted.
1 I(a); طاقتم for صبرم.
2 I(b), S, P, B, and all texts; ندارم for نگیرم.
3 B, S, P; گفت for حکم: T, C; پند for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ناوک فریاد من هرساعت از مجرای دل

۴ بگذرد از چرخ اطلس[4] همچو سوزن از حریر

چون کنم کز دل شکیبایم ز دلبر نا شکیب

۵ چون کنم کزجان گزیراست وز جانان نا گزیر

بیتو گر در جنّتم نا خوش شراب سلسبیل

۶ با تو گر در دوزخم خرّم هوای زمهریر

مرغ وصلت[5] گر بپرّد در هوای بخت من

۷ وه که آنساعت ز شادي چار پر گردم چو تیر

تا روانم هست نامت برزبان دارم روان

۸ تا وجودم هست خواهم کند[6] نقشت در ضمیر

گر نبارد فضل باران عنایت برسرم

۹ لابه بر گردون رسانم چون جهود اندر[7] فطیر[8]

بو العجب شوریده ام سهوم بلطفت[9] در گذار

۱۰ سهمگین افتاده ام جرمم برحمت[10] در پذیر

آه درد آلود سعدي گر ز گردون بگذرد

۱۱ در تو کافر دل[11] نگیرد ای مسلمانان نفیر

---

4 All texts and all MSS. but R; هفتم for اطلس.

5 S, P; بخت for وصلت.

6 All texts and all MSS. but I, R; خواهد بود for خواهم کند.

7 S; جهودان از for جهود اندر.

8 In I(a) this line is omitted.

9 I(a), I(b), B, S, P; رحمت for لطفت: R, and all texts; طاعت for do.

10 I(a), I(b), B, S, P, Z; طاعت for رحمت. In T, C, this line runs as follows:—

سهمگین افتاده ام جرمم بطاعت در نگر

بو العجب شوریده ام سهوم برحمت در پذیر

11 I(a); سنگین for کافر دل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۰۷

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [⏓ ⏑ — — | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | ⏑⏑ —]

ما درین شهر غریبیم و درین ملک فقیر
۱ بکمند تو گرفتار و بدام تو اسیر

در آفاق کشادست و لیکن بستست
۲ از سر زلف تو بر پائی دل ما زنجیر

من نظر باز گرفتن نتوانم هرگز[1]
۳ از من ای خسرو شیرین[2] تو نظر باز مگیر

گرچه در خیل تو بسیار به از ما باشد
۴ ما ترا در همه عالم نشناسیم نظیر

در دلم بود که جان فشانم لیکن[3]
۵ باز در خاطر آید[4] که متاعیست حقیر

این حدیث از سر درد است که من میگویم
۶ تا بر آتش نه نهي بوئی نیاید ز عبیر

گر بگویم که مرا حال پریشاني نیست
۷ رنگ رخساره خبر میدهد از سِرّ ضمیر[5]

من از آن هردو کمانخانهٔ ابروی تو چشم
۸ بر نگیرم اگرم دیده بدوزند به تیر

---

[1] L; همه عمر for هرگز.

[2] L; خوبان for شیرین.

[3] L; روزی for لیکن.

[4] L; آمد for آید.

[5] After line 7 the following verse is inserted in L:—
عشق پیرانهٔ سر از من عجبت مي آید * چه جوانی تو که از دست ببردي دل پیر

عجب از عقل کسانی که مرا پند دهند
۹ برو ای خواجه که عاشق نبود[6] پند پذیر

سعدیا پیکر مطبوع برای نظرست
۱۰ گر نه بیند چه بود فایدهٔ چشم بصیر

۲۰۸

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— ∪ — | ∪ — — ∪ | ∪ — ∪ — | ∪ — —]

یار آن بود که صبر کند بر جفای یار
۱ ترک رضای خویش کند در رضای یار

گر بر وجود عاشق صادق زنند[1] تیغ
۲ بیند گناه[2] خویش[3] و نه بیند خطای یار

یار از برای نفس گرفتن طریق نیست
۳ ما نفس خویشتن بکشیم از برای یار

یاران شنیده‌ام که بیابان گرفته‌اند
۴ بیطاقت از ملامت خلق و جفای یار

من ره نمیبرم مگر[4] آنجا که کوی دوست
۵ من سر نمی نهم مگر[4] آنجا که پای یار

گفتی هوای باغ در ایام گل خوش است
۶ ما را بدر نمیرود[5] از سر هوای یار

---

6 Y(b); شود for بود.

1 I(a), S, R, B, T, C, E, Y(a), Y(b), D; نهند for زنند.

2 All texts and all MSS. but I; خطای for گناه.

3 In I(b) and C و is omitted after خویش.

4 R; بجز for مگر in both places.

5 I(b); نمیشود for نمیرود.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بستـــان بیمشاهده دیدن مجاهده است

۷ ور صد درخت گل بنشانی بجای یار

ای باد اگر بگلشـــن روحانیـــان روی[6]

۸ یار قـــدیم[7] را برســـانی دعای یار

ما را ز درد عشق تو با کس حدیث نیست

۹ هم پیـــش یار گفته شود ماجرای یار

هرکس میان جمعی و سعـــدی بگوشهٔ[8]

۱۰ بیگانه باشد از همـــه خلق[9] آشنای یار[10]

۲۰۹

Metre : خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [— ⏓̄ | — ⏑ — ⏑ | — — ⏑ ⏓]

ای بخلـــق از جهانیـــان ممتاز ۱ چشم خلقی بروی خوب تو باز

لازمست آنکه دارد این همه لطف[1] ۲ که تحمّـل کنندش این همه ناز

ای بعشـــق[2] درخت بالایـت ۳ مرغ جانـــم رسیـــده[3] در پرواز[4]

آن نه صاحب نظـــر بود که کنـد ۴ از چنیـــن روی در بروی فراز

بخـــورم گرز دست تست نبیذ ۵ نکنم گر خـــلاف تســـت نماز

---

6 I(a) ; رسي for روي.

7 R, T, Z, Y(a), E, L, D ; عزیز for قدیم

8 I(a), I(b), I, B, Z, C ; و گوشهٔ for بگوشهٔ.

9 B, T, C, Y(b) ; کس for خلق.

10 In I(a) the following line is found after line 10:—
جز درد دوستی مطلب در دیار عشق * هم در دیار ما که شنـــاسد دوای یار

1 B ; حسن for لطف.

2 I(b) ; بهشت for بعشق.

3 I, R ; رمیده for رسیده : I(a) ; همیشه for رسیده.

4 In C this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر بگریم چو شمع معذورم ۶ کس نگوید در آتشم مگداز

من نگفتم سخن در[5] آتش عشق ۷ تا[6] بگفت[7] آب دیدهٔ غمّاز

آب و آتش خلاف یک دگرند ۸ نشنیدیم صبر و عشق انباز

هرکه دیدار دوست میطلبد ۹ دوستی را حقیقت است و مجاز

آرزومند کعبه را شرط است ۱۰ که تحمّل کند نشیب و فراز

سعدیا زنده عاشقی باشد[8] ۱۱ که بمیرد[9] بر آستان نیاز

۲۱۰

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— ∪ — | ∪ — — ∪ | ∪ — ∪ — | ∪ — —]

پیوند روح میکند این باد مشکبیز

۱ هنگام[1] نوبت سحر است ای ندیم خیز

مطرب[2] بخوان و شمع بر افروز[3] و می بیار[4]

۲ عنبر بسای و عود بسوزان و گل بریز

گر یار[5] دست میدهدت هیچ گو مباش

۳ خوشتر بود عروس نکو روی بی جهیز

---

5 I(a); از for در.

6 I(a); که for تا.

7 All texts and all MSS. but I(a); نگفت for بگفت.

8 I(a) R; باشی for باشد.

9 I(a), R, I, Z; بمیری for بمیرد.

1 B. T; نزدیک for هنگام.

2 All texts and all MSS. except I; شاهد for مطرب.

3 B. S; بیفروز for بر افروز.

4 All texts and all MSS. except I; بنه for بیار.

5 All texts and all MSS. but I; دوست for یار

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

امروز باید از گرمی میکند سحاب[6]

۴ فردا که تشنه مرده بود آب گو مریز[7]

من در وفای عهد[8] چنان کند نیستم

۵ کز دامن تو دست بدارم بتیغ تیز

لیکن بدست خویشتنم کش که گفته اند

۶ از دوستان تحمل و با دشمنان ستیز[9]

گر تیغ میزني سپر اینک وجود من

۷ عیّار مدّعي کند از کشتن احتریز

فردا که سر ز خاک بر آرم اگر ترا

۸ بینم فراغتم بود از روز رستخیز

تا خود کجا رسد بقیامت نماز من

۹ من روی در تو و همه[10] کس روی در حجیز[11]

سعدي بعشق[12] روئ تو در پای بند ماند

۱۰ قیدی نکردهٔ که میسّر شود گریز

---

6 In B this hemistich runs as follows:—

امروز باید آب که گرمست آفتاب

7 This is the R. reading: I; لاو گو بخیز: I(a); سیل for آب: I(b), P, B, C, T, Z, Y(a), Y(b), E, L, D; لای for do.: I(a), I(b), P, S, B, T, Z, E, Y(a), Y(b); مخیز for مریز.

8 All MSS. but I(a), and all texts except C; وفا و عهد for وفای عهد.

9 In I lines 5 and 7 are omitted, verse 6 being substituted for them. This verse is only found in I.

10 I(a), I(b), T, E, Y(a), Y(b), L, D; همه را for همه کس: R; دگران for do.

11 In I this line is omitted.

12 All texts and all MSS. but I; بدام عشق for بعشق روئ.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۱۱

Metre : خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [⏓ ⏑ ⏑ — | — ⏑ | — ⏑ — ⏑ | — ⏓ —]

ساقی سیم تن چه خسبی خیز ۱ آب شادی بر آتش غم ریز

بوسهٔ بر کنار ساغر نه[1] ۲ پس بگردان شراب شهد آمیز

کابر آذار و باد نوروزی ۳ در فشان می کنند و عنبر بیز

جهد[2] کردیم[3] تا نیالاید ۴ بخرابات دامن پرهیز

دست بالای عشق زور آورد ۵ معرفت را نماند جائی[4] ستیز

گفتم ای عقل زورمند چرا ۶ بر گرفتی ز راه عشق[5] گریز

گفت اگر گربه شیر نر گردد ۷ نکند با[6] پلنگ دندان تیز

شاهدان می کنند خانهٔ زهد ۸ مطربان میزنند راه حجیز

توبه را تلخ میکند در حلق ۹ یار شیرین دهان شور انگیز

سعدیا هر دمت که دست دهد ۱۰ در سر[7] زلف دلبران[8] آویز

دشمنان را بحال خود بگذار ۱۱ تا قیامت کنند و رستاخیز

۲۱۲

Metre : خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقصور [⏒ — | — ⏑ | — ⏑ — ⏑ | — ⏒]

متقلب درون جامهٔ ناز ۱ چه خبر دارد از شبان دراز

---

[1] I(a), S, P, R, and all texts ; ده for نه. [2] R ; عهد for جهد.
[3] I(a) ; کردم که تا for کردیم تا.
[4] R and all texts but C ; روی for جائی.
[5] I(a), B, R, and all texts ; عشق راه for راه عشق. [6] R ; بر for با.
[7] I(b), R, and all texts but C ; بسر for در سر.
[8] I(b), S, P ; دوستان for دلبران.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

عاقل انجام عشق مي داند[1] ٢ زان[2] هم اول نميكند آغاز
جهد كردم كه دل بكس ندهم ٣ چون توان كرد با دو ديدهٔ باز
زينهار از بلاى تير نظر ٤ كه چو رفت از كمان نيايد باز[3]
مگر از شوخي تذروان بود ٥ كه فرو دوختند ديدهٔ باز
محتسب در قفاى رندان است ٦ غافل از صوفيان[4] شاهد باز
پارسائى كه خمر عشق چشيد ٧ خانه گو با معاشران پرداز
هر كرا با گل آشنائي هست ٨ گو برو با جفاى خار بساز
سپرت مي ببايد افگندن ٩ اى كه دل ميدهي بتير انداز
هرچه آيد[5] ز دوستان كرم است ١٠ گر اهانت كنند و گر اعزاز
دست مجنون و دامن ليلى ١١ سر[6] محمود و خاك پاى[7] اياز
هيچ بلبل[8] نداند[9] اين دستان ١٢ هيچ مطرب[8] ندارد اين آواز
هر متاعى ز معدنى خيزد ١٣ شكر از مصر و سعدي از شيراز

٢١٣

Metre : هزجِ مسدّسِ مقصور [ᴗ — — — | ᴗ — — — | ᴗ — —]

مبارك تر شب و خرّم ترين روز ١ باستقبالم آمد بخت پيروز
دهل زن گو دو نوبت زن بشارت ٢ كه دوشم قدر بود امروز نوروز

---

1 All texts and all MSS. except I ; بيند for داند.

2 I(a), I(b), B, R, S, P, Y(a), Y(b), E, Z, L, D ; تا for زان : T, C ; هم از for زان هم

3 In R this line is omitted.

4 S ; زاهدان for صوفيان.

5 All texts and all MSS. except I ; بيفي for آيد.

6 I(b), P, R, Z ; روى for سر.

7 I(a) ; آستان for خاك پاى.

8 In all texts and all MSS. except I(a), I(b), I, R, مطرب and بلبل, are transposed.

9 C ; نگويد for نداند.

مه است این[1] یا ملک یا آدمیزاد ۳ توئي یا آفتاب عالم افروز

ندانستی[2] که ضدّان در کمین اند ۴ نکو کردي علی رغم بد آموز

مرا با دوست ای دشمن وصال است ۵ ترا گر دل نخواهد دیده بر دوز

شبان دانم[3] که از درد[4] فراقت ۶ نیاسودم ز فریاد جهان سوز[5]

گر آن شبهای با وحشت نمیبود[6] ۷ نمیدانست سعدي قدر این روز

۲۱۴

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— ∪ — | ∪ — — ∪ | ∪ — ∪ — | ∪ — —]

امشب مگر بوقت نمیخواند این خروس

۱ عشاق بس نکرده هنوز از کنار و بوس

پستان یار در شکن زلف[1] تابدار

۲ چون گوی عاج در خم چوکان آبنوس

امشب[2] که چشم فتنه[3] بخوابست زینهار

۳ بیدار باش تا نرود عمر بر فسوس

تا نشنوي ز مسجد آدینه بانگ صبح

۴ یا از در سرای اتابک غریو کوس

---

1 All texts and all MSS. except S, P ; آن for این.

2 I(a) ; بدانستم for ندانستی.

3 L ; داني for دانم.

4 I(b) ; دست for درد.

5 The following line, which is only found in the texts (except Z), succeeds verse 6 :—

از آن تاریکی شبهای خلوت * فتاده‌ام در حدیث من چنین سوز

6 C, Y(b) ; نبودي for نمي بود.

1 I(a), B, S, R, Z, C ; خم گیسوی for شکن زلف.

2 All texts but C, and all MSS. except I(a), B ; یکشب for امشب.

3 I(a), R ; دوست خفته for چشم فتنه.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

لب از[4] لب چو چشم خروس ابلهی بود
۵ برداشتن بگفتن[5] بیهوده خروس

۲۱۵

Metre: مضارع مثمن مکفوف محذوف [ــ ــ ᴗ ا ــ ᴗ ــ ᴗ ا ᴗ ــ ــ ᴗ ا ــ ᴗ ــ]

عمرت دراز باد که کوته کنی نفس
۱ پیغمبرت شفیع همی آورم که بس

آخر ز دست کین همه فریاد و گفتگوی
۲ دردت نمی کند سر روئین چون جرس

خانه خدای گو در برج کبوتران
۳ بگشای یا بکش که بمردیم در قفس

من می روم که چون تو گرانجان درین سرای
۴ گر ساعتی دگر نروی بشکند هرس

گرچه شبست و مردم اوباش در کمین
۵ رندان ازین بتر بکند شحنه عسس

دیدار دوستان هوسم بود پیش ازین
۶ اکنون بشومی تو برفت از من آن هوس

گر بشنود کسی که تو پهلوی کعبهٔ
۷ حج نا گزارده شد ننشیند برو مگس

---

[4] I(a) B, S, C; بر for از.
[5] All texts but C; بگفته for بگفتن.
N.B.—In I(b) and P this ode is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر جنس خویشتن طلبي در جهان کسی
۸ در زیر آسمان نبود چون تو هیچ کس

سعدي نفس شمردن دانا بوقت نزع
۹ خوشتر که زندگاني با غیر هم نفس[1]

۲۱۶

Metre: رجزِ مثمّنِ سالم [ـ ـ ᴗ ـ | ـ ـ ᴗ ـ | ـ ـ ᴗ ـ | ـ ـ ᴗ ـ]

بوی بهار آمد بنال ای بلبل شیرین نفس
۱ ور پای بندي همچو من فریاد میکن[1] در[2] قفس

گیرند مردم دوستان نا مهربان و مهربان
۲ هر روز خاطر با یکی ما خود یکی داریم و بس

محمول پیش آهنگ را از[3] من بگو ای ساربان
۳ تو خواب میکن بر شتر تا بانگ بردارد[4] جرس

شیرین بضاعت بر مگس چندانکه تندي میکند
۴ او باد بیزن همچنان در[5] دست و مي آید[6] مگس

پند خردمندان چه سود اکنون که بندم سخت شد
۵ گر جستم این بار از قفس بیدار باشم زین سپس[7]

---

[1] This ode is only found in I.
[1] B; بردار for میکن: I(a), I(b), P, S, R, C; میخوان for do.
[2] I(a), S, B, R; از for در.
[3] I(b), B, S, E, Y(a), Y(b), D; با for از.
[4] All MSS. and all texts but C; مي دارد for بر دارد.
[5] I(a), I(b), B, Z, Y(a), Y(b), E, L, D; بر for در.
[6] B, Z; میراند for مي آید.
[7] In R this line is omitted.

گر دوست مي آید برم یا تیغ دشمن بر سرم

۶ من با کسی افتاده‌ام کز وی نپردازم بکس

با هرکه بنشینم دمی باشد کزو غافل شوم

۷ چون صبح بیخورشیدم از دل بر نمي آید نفس

من مفلسم در کاروان گو هرکه خواهد[8] قصد کن

۸ نگذاشت مطرب در برم چندانکه بستاند عسس

گر بند میخواهی بنه ور پند میخواهی بده

۹ دیوانه سر خواهد نهاد آنکه نهد از سر هوس

فریاد سعدي در جهان افگندي ای آرام جان

۱۰ چندش بفریاد آوري باری بفریادش برس

۲۱۷

Metre: رجز مثمن مطوي مخبون [— ᴗ — ᴗ | — ᴗ ᴗ | — ᴗ — ᴗ | — ᴗ ᴗ —]

آنکه هلاک من همي[1] خواهد و من سلامتش

۱ هرچه کند ز شاهدی[2] کس نکند ملامتش

میوه نمیدهد بکس باغ تفرج است و بس

۲ جز بنظر نمیرسد سیب درخت[3] قامتش

داروی دل نمیکنم کانکه مریض عشق شد

۳ هیچ دوا نیاورد باز باستقامتش

---

[8] I(a), I(b), B, S, P; خواهي for خواهد.

[1] T, C; جان من for من همي.

[2] S, R, P, Z; بشاهدي for ز شاهدي.

[3] S; سرو بلند for سیب درخت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هرکه فدا نمیکند دنیی و دین و مال و سر
۴ گو غم نیکوان[4] مخور تا نخوری ندامتش

جنگ نمی کنم اگر دست بتیغ می برد
۵ بلکه بخون مطالبت هم نکنم قیامتش

کاج که در قیامتش بار دگر بدیدمی
۶ کانچه گناه او بود من بکشم غرامتش

هرکه هوا گرفت و رفت[5] از پی آرزوی دل
۷ گوش مدار سعدیا بر خبر[6] سلامتش

۲۱۸

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [ـ ᴗ ـ ـ | ـ ᴗ ـ ـ | ـ ᴗ ـ ـ | ـ ᴗ ـ]

یار[1] بیگانه نگیرد هرکه دارد یار[1] خویش
۱ ای که دستی چرب داری بیشتر[2] دیوار خویش

خدمتت را هرکه فرمائی کمر بندد بطوع[3]
۲ لیکن آن خوشتر[4] که فرمائی بخدمتگار خویش

من هم اوّل روز گفتم جان فدای روی تست[5]
۳ شرط مردی نیست بر گردیدن از گفتار خویش

---

[4] S; شاهدان for نیکوان.
[5] S, P; هوای تن گرفت for هوا گرفت و رفت.
[6] In P از is inserted after خبر.
[1] R; بار for یار in both places.
[2] L, Z; پیشتر for بیشتر.
[3] L; شوق for طوع.
[4] R, Z, C, L, Y(b); بهتر for خوشتر.
[5] R, Z, Y(b); تو for تست.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

درد عشق از هرکه مي پرسم جوابم مي دهد
۴ از که مي پرسي که من خود عاجزم در کار خويش

صبر چون پروانه بايد کردنت بر[6] سوز[7] عشق
۵ ای که صحبت با يکی[8] داري نه در[9] مقدار خويش

يا چو ديدارم نمودي دل نبايستي شکست[10]
۶ يا نبايستي نمود اوّل مرا ديدار خويش

حد زيبای ندارند اين خداوندان حسن
۷ ای دريغا گر نخوردندی غم غمخوار خويش

عقل را پنداشتم در عشق تدبيری بود
۸ من نخواهم کرد ديگر تکيه بر پندار خويش

هرکه خواهد[11] در حق من هرچه خواهد گو بگو
۹ من نخواهم[12] داشت دست از دامن دلدار خويش[13]

روز رستا خيز کانجا کس نپردازد بکس
۱۰ من نپردازم بهيچ از گفت و گوی يار خويش

سعديا در کوی عشق از پارسائي دم مزن
۱۱ هر متاعی را خريداريست[14] در بازار خويش

---

[6] C, L, Y(b) ; در for بر.
[7] R, C, Z ; داغ for سوز.
[8] Z, L ; کسی for يکی.
[9] R, C, Y(b) ; بر for در.
[10] Z, L ; ربود for شکست.
[11] I ; خواهي for خواهد.
[12] L ; ما نميداريم for من نخواهم داشت.
[13] This line is omitted in R.
[14] I ; خريدار ست for خريداريست.
N.B.—This Ode is included under *Tayyebāt* only in I(a).

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۱۹

Metre : مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— ᴗ — | ᴗ — — ᴗ — ᴗ | ᴗ — | ᴗ — —]

ای روبهک چرا ننشستی [1] بجای خویش

۱ با شیر پنجه کردي و دیدي سزای خویش

دشمن بدشمن آن نپسندد که بیخرد

۲ با نفس خود کند بمراد هوای خویش

از دست دیگران [2] چه شکایت کند کسی

۳ سیلی بدست خویش زند [3] برقفای خویش

دزد از جفای شحنه چه فریاد میکند [4]

۴ گو گردنت [5] نمیزند الا جفای خویش

خونت برای قالي سلطان بریختند

۵ ابله چرا نخسبي [6] بر بوریای خویش

گر هر دو دیده هیچ نه بیند باتفاق

۶ بهتر ز دیدهٔ که نه بیند خطای خویش

چاه است و راه و دیدهٔ بینا و آفتاب

۷ تا آدمي نگاه کند پیش پای خویش [7]

---

1 I(b), B, R, P, L ; ننشینی for ننشستي.

2 All texts and all MSS. but I ; دیگری for دیگران.

3 I(a), S, P, T, C, Y(b) ; زده for زند.

4 T ; چو بیداد میکشد for چه فریاد مي کند : C, Y(b) ; بیداد for فریاد.

5 All texts ; گردنش for گردنت.

6 I(a), I(b), S, R, B and all texts ; نخفتي for نخسبي.

7 In I(a) lines 6 and 7 are transposed.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

چندین چراغ دارد , بیراهه میرود
۸ بگذار تا بیفتد و ببیند سزای[8] خویش[9]

با دیگران بگوی که ظالم بچه فتاد
۹ تا چاه دیگران نکنند از برای خویش

گر گوش دل بگفتهٔ سعدی کند کسی
۱۰ اول رضای حق طلبد پس رضای خویش

۲۲۰

Metre: رملِ مثمّنِ محذوف [– ∪ – | – – ∪ – | – – ∪ – | – – ∪ –]

چون بر آمد ماهروی از مطلع پیراهنش
۱ چشم بد را گفتم الحمدی بدم[1] پیرامنش

تا چه خواهد کرد با من دور گیتی[2] زین دو کار
۲ دست او در گردنم یا خون من در گردنش

هرکه معلومش نمیگردد که زاهد را که کشت
۳ گو سر انگشتان شاهد بین و رنگ[3] ناخنش[4]

گر چمن گوید مرا همرنگ رویش لاله ایست
۴ از قفا باید بدر کردن زبان چون[5] سوسنش

---

8 R, P; بنشین بجای for ببیند سزای : I, I(b), C; بنشین for ببیند.
9 In I(a) this line is omitted.
1 B, T, C, Y(b); بخوان for بدم.
2 R; گردون for گیتی.
3 I(a); خون for رنگ.
4 In I this line is omitted.
5 In I چون is omitted after زبان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ماه و پروینش نیارم[6] گفت[7] و سرو[8] و آفتاب

۵ لطف جان در جسم دارد جسم در پیراهنش

آستین از دست[9] مسکینان گرفتم در کشد

۶ چون تواند رفت چندین دست دل در دامنش

من سبیل دوستان[10] کردم نصیب عرض[11] خویش

۷ دشمن آنکس در جهان دارم که دارد دشمنش

گر تنم موئی شود از دست جور روزگار

۸ بر من آسان تر بود کاسیب موئی بر تنش

تا چه رویست آنکه حیران مانده ام در وصف او

۹ صبحی از مشرق همي تابد یکی از روزنش

بعد ازین ای یار چون[12] تفصیل هشیاران کني[13]

۱۰ گر دران[14] جا نام من بیني قلم بر سر زنش

لایق سعدي نبود این خرقهٔ تقوی و زهد

۱۱ ساقیا جامی بده وین خرقه از تن[15] بر کنش

---

6 I(a); نخواهم for نیارم.

7 In all MSS. and all texts but L و is omitted after گفت.

8 T, C, Y(b); رخ کان خورشید for وسرو و آفتاب: I(a), B, R, Y(a), E, L, D; شمع for سرو.

9 All texts and all MSS. but I; چنگ for دست.

10 I(b), S, R, P, I, Z; دشمنان for دوستان.

11 R, T, C; عمر for عرض.

12 I, I(a), and all texts; اگر for چون.

13 S, P, I, C, Y(b); کنند for کني.

14 R; گرد رآنجا نام من گر درمیان for نام من.

15 S, R, I, P; سر for تن.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۲۱

Metre: هزجِ مسدّسِ مقصور [‿ — — — | ‿ — — — | ‿ — —]

خطا کردی بقول دشمنان گوش
۱ که عهد[1] دوستان کردی فراموش

که گفت آنروی شهر آرای بنمای
۲ چو بنمودی دگر بارش[2] فراپوش

دل سنگینت آگاهی ندارد
۳ که من چون[3] دیگ روئین میزنم جوش

نمی بینم خلاص از دست فکرت[4]
۴ مگر کافتاده باشم مست و مدهوش

بظاهر پند مردم می نیوشم
۵ نهانم عشق میگوید که مینوش

مگر ساقی که بستانم ز دستش
۶ مگو مطرب که بر قولش کنم[5] گوش

مرا جامی بده وین جامه بستان
۷ مرا نقلی بنه[6] وین خرقه بفروش

نشستم تا برون آئی خرامان
۸ تو بیرون آمدی من رفتم از هوش

---

[1] I(b), S, P; قول for عهد.
[2] T, C, E, Y(a), Y(b), Z, L, D; باره for بارش.
[3] I(b), S, B, and all texts; همچون for من چون.
[4] R; مهرش for فکرت: I; فکرش for do.
[5] C, Y(b); نهم for کنم.
[6] All texts and all MSS. except I; بده for بنه.

تو در عالم نمی گنجی ز خوبی[7]

۹ من مسکین کجا گنجم[8] در آغوش

خردمندان نصیحت می کنندم

۱۰ که سعدی چون دهل بیهوده مخروش

لیکن تا بچوگان میزنندش

۱۱ دهل هرگز نخواهد گشت[9] خاموش

۲۲۲

Metre : مجتثِّ مثمّنِ مخبونِ محذوف [— ‿‿ | — ‿ — ‿ | — — ‿ ‿ | — ‿ — ‿]

رها نمیکند ایام در کنار منش

۱ که داد خود بستانم ببوسه از دهنش

همان[1] کمند بگیرم که صید خاطر خلق

۲ بدان همی کند و در کشم بخویشتنش

ولیک دست نیارم زدن بران[2] سرزلف

۳ که مبلغی دل خلق است زیر هر شکنش

غلام قامت آن لعبتم[3] که بر قد او

۴ بریده اند ملاحت[4] چو جامه بر بدنش

---

7 I(b), B, S, R; نخوبی for زخوبی.

8 All texts and all MSS. but I; مرا هرگز کجا گنجی for من مسکین. کجا گنجم.

9 I(a), R, I, Z; بود for گشت.

1 R, and all texts but T; من آن for همان.

2 All texts and all MSS. but I, I(a); بدان for بران.

3 I; لعبت آن قائمم for قامت آن لعبتم.

4 All tezts and all MSS. but I; لطافت for ملاحت.

ز رنگ و بوی تو ای سروقد سیم اندام
۵ برفت رونق نسرین باغ و نسترنش

یکی بحکم نظر پای در گلستان نه
۶ که پایمال کني ارغوان و یاسمنش

خوشا تفرّج نو روز[5] خاصه در شیراز
۷ که بر کند دل مرد مسافر از وطنش

عزیز مصر چمن شد جمال یوسف گل
۸ صبا بشهر در آورد بوی پیرهنش

عجب مدار که از غیرت تو فصل[6] بهار
۹ بگرید ابر و بخندد شگوفه بر[7] چمنش

بدین روش که توئي گر بمرده برگذري
۱۰ عجب نباشد اگر نعره آید[8] از کفنش

نماند فتنه در ایام شاه جز سعدي
۱۱ که بر جمال تو فتنه است و خلق بر سخنش

۲۲۳

Metre : هزج مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [— — ᴗ | — ᴗ — ᴗ | ᴗ — —]

رفتي و نمیشوي[1] فراموش ۱ مي آئي و میروم من از هوش
سحریست کمان ابروانت ۲ پیوسته کشیده تا بنا گوش

---

5 All texts and all MSS. but I insert و after نوروز.

6 I(b), I, S, P, T, Z, C, D, L ; وقت for فصل.

7 I(a), I(b), S, T ; در for بر.

8 I(b), P, Y(a), E, L, D ; خیزد for آید.

1 I(a), S, P ; روي for شوي.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

پایت بگذار تا ببوسم ۳ چون دست نمیرسد در آغوش

جور از قبلت مقام عدل است ۴ نیش سخنت مقابل نوش

بیکار[2] بود که در بهاران ۵ گویند بعندلیب مخروش

دوش از غم دل که می نهفتم ۶ باد سحرش[3] ببرد سر پوش

آن سیل که دوش تا کمر بود ۷ امشب بگذشت خواهد از دوش

شهری متحدّثان حسنت ۸ الّا متحیران خاموش

بنشین که هزار فتنه برخاست ۹ از حلقۀ عارفان مدهوش

آتش که تو میکنی محال است ۱۰ کاین دیگ فرو نشیند از جوش

بلبل که بدست شاهد افتاد ۱۱ یاران چمن کند فراموش

ای خواجه برو بهر چه داری[4] ۱۲ یاری بخر و بهیچ مفروش

گر توبه دهد کسی ز عشقت ۱۳ از من بنیوش و پند منیوش

سعدی همه روز[5] وعظ[6] مردم ۱۴ میگوید و خود نمیکند گوش

۲۲۴

Metre : رملِ مثمّنِ مخبون [⏓ ◡ — — | ◡ ◡ — — | ◡ ◡ — — | ◡ ◡ — —]

هرکه سودای تو دارد چه غم از هرکه[1] جهانش

۱ نگران تو چه اندیشه ز بیم[2] دگرانش

---

[2] R, and all texts but Z; بیهوده for بیکار.

[3] I(b), S, P, B and all texts; سحری for سحرش.

[4] R, P; خواهی for داری.

[5] I, Z; سال for روز.

[6] I(a), S, B, T, C, Y(a), Y(b), E, L, D; پند for وعظ.

[1] C, L, Y(b); سود و زیانش for از هرکه جهانش.

[2] I; و هم از for ز بیم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آن پی مهر تو گیرد که نباشد[3] غم خویشش[4]
۲ و آن سر وصل تو دارد که نباشد[5] غم جانش

هرکه از یار تحمّل نکند یار مگویش
۳ و آنکه در عشق ملامت نکشد[6] مرد مخوانش

چون دل از دست بدر شد[7] مثل کرهٔ توسن
۴ نتوان باز گرفتن بهمه شهر[8] عنانش

بجفای و قفای نرود عاشق صادق
۵ مژه برهم نزند گر[9] بزني تیر و سنانش

خفته خاک لحد را که تو ناگه بسر آئي
۶ عجب ار باز نیاید بتن مردهٔ روانش

شرم دارد چمن از قامت زیبای[10] بلندت
۷ که همه عمر[11] نبود ست چنین[12] سرو روانش

گفتم از ورطهٔ عشقت بصبوري بدر آیم
۸ باز میبینم و دریا نه پدیدست کرانش

عهد ما با تو نه عهدی که تغیّر بپذیرد
۹ بوستانیست که هرگز نزند[13] باد خزانش

چه گنه کردم و دیدي که تعلّق ببریدی
۱۰ بنده بی جرم و خطای نه صوابست مرانش

---

[3] C, Z ; نگیرد for نباشد.

[4] I, Z ; خویش for خویشش.

[5] I, Z ; ندارد for نباشد : L, Y(b) ; نگیرد for do.

[6] I ; کند for کشد.

[7] C, Y(b) ; بدادي for بدر شد.

[8] C, Y(b) ; خلق for شهر.

[9] Z, L ; ور for گر.

[10] C ; بالاي for زیبای.

[11] Z, Y(b) ; وقت for عمر.

[12] C ; چنین for چو تو

[13] I ; برد for زند : L, Y(b) ; وزد for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نرسد نالهٔ سعدي بکسی در همه عالم[14]

۱۱ که نه تصدیق کند کز سر دردیست فغانش

گر فلاطون بحکیمي مرض[15] عشق بپوشد

۱۲ عاقبت پردہ بر افتد ز سر راز نهانش

۲۲۵

Metre : هزجِ مسدّسِ مقصور [— — ᴗ | — — — ᴗ | — — — ᴗ]

یکی از دست حسرت بر بنا گوش

۱ یکی[1] با آنکه میخواهد در آغوش

نداند دوش بر دوشِ حریفان[2]

۲ که تنها ماندہ چون خفت از غمش[3] دوش

نکو گویان نصیحت مي کنندم

۳ ز من فریاد مي آید که خاموش

ز بانگ رود و آوای سرودم

۴ دگر جای نصیحت نیست در گوش[4]

مرا گویند چشم از وی بپوشان

۵ ورا کو برقعی بر خویشتن پوش

[14] C ; آفاق for عالم.

[15] C, Y(b) ; سخن for مرض.

N.B.—This Ode is included under *Tayyebāt* only in I and C. It is omitted in R.

[1] R ; آنکه for بآنکه : Y(b) ; را for با.

[2] R, L, Y(b) ; حبیبان for حریفان : رقیبان for do.

[3] I, L ; غمت for غمش : C, Y(b) ; غم for غمش.

[4] In R this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نشانی زان پری تا در خیالست
۶ نیاید[5] هرگز این دیوانه با هوش

نمی شاید گرفتن چشمهٔ چشم
۷ که دریای درون می آورد جوش

بیا تا هرچه هست از دست محبوب
۸ بیاشامیم اگر زهرست وگر نوش

مرا در خاک راه دوست بگذار
۹ برو گو دشمن اندر خون من کوش

نه یاری[6] سست پیمانست سعدی
۱۰ که در سختی کند یاری فراموش

۲۲۶

Metre : خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوع [– ⏓ | – ⏑ – ⏑ | – – ⏑ ⏓]

زینهار از دهان خندانش ۱ و آتش لعل و آب دندانش
مگر آن دایه کاین صنم پرورد ۲ شهد بود است شیر پستانش
باغبان گر به بیند این رفتار ۳ سرو بیرون کند ز بستانش
ور چنین حور در بهشت آید ۴ همه خادم[1] شوند غلمانش
چاهی اندر ره مسلمانان ۵ نیست الا چه زنخدانش
چند خواهم نشست[2] برلب[3] چاه ۶ متعطّش[4] بآب حیوانش

---

[5] I, L; نیامد for نیاید.

[6] I, Z; یار for یاری.

N.B.—This Ode is included under *Tayyebāt* only in I, I(a).

[1] T, C; حوران for خادم.

[2] All texts and all MSS. but I(a); خواهی چون من برین for خواهم نشست بر.

[3] I(b), P, T, C; سر for لب.

[4] B, E, Y(a), Y(b); تشنه بودن for متعطّش.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شاید آن روی اگر سبیل کند ۷ بر[5] تماشا کنان حیرانش

ساربانا جمال[6] کعبه کجاست ۸ که بمردیم در بیابانش

بس که در خاک میطپد چون گوی ۹ از خم زلف همچو چوگانش

لاجرم عقل منهزم شد و صبر ۱۰ که نبودند مرد میدانش

ما دگر بی تو صبر نتوانیم ۱۱ که همین بود حد امکانش

ناگزیر است یار عاشق را ۱۲ که ملامت کنند یارانش

آنکه در بحر قلزم است غریق ۱۳ چه تفاوت کند ز بارانش

از ملامت چه غم خورد سعدي ۱۴ مرده از نیشتر مترسانش

۲۲۷

Metre : سریعِ مسدّسِ مطویِّ موقوف [— ᴗ ᴗ — | — ᴗ ᴗ — | — ᴗ —]

گر کسی[1] از عشق برآرد خروش ۱ بر سر آتش نه غریب است جوش

پیرهنی گر بدرد ز اشتیاق ۲ دامن عفوش بگنه بر بپوش[2]

بوی گل آورد نسیم صبا ۳ بلبل بیدل نه نشیند خموش

مطرب اگر پرده ازین ره[3] زند ۴ باز نیایند حریفان بهوش

ساقي اگر باده ازین خم دهد ۵ خرقه صوفي ببرد میفروش

زهر بیاور که ز اجزای من ۶ بانگ بر آید بارادت که نوش

از تو نپرسند درازي شب ۷ آنکس داند که نخفته است دوش

حیف بود مردن بی عاشقي ۸ تا نفسی داري و نفسی[4] بکوش

---

5 P, B, and all texts ; به for بر.
6 I(b), S, P, B, T, C, E, Y(a) ; نشان for جمال : R ; محال for do.
N.B.—Verses 10 and 11 are only found in I and I(a).
1 All texts and all MSS. but I, R ; دلی for کسی.
2 C ; بکند پرده پوش for بگنه بر بپوش : T, Y(b) ; دکشد پرده پوش for do.
3 I(b), B, S, P, T ; دم for ره. 4 I(b) ; جهدی for نفسی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

سر که نه در پائی[5] عزیزان بود[6] ۹ بار گرانی[7] است کشیدن بدوش

سعدی اگر خاک شود همچنان ۱۰ ناله و[8] زاریدنش آید بگوش

هرکه دلی[9] دارد از انفاس او ۱۱ می شنود تا بقیامت خروش

۲۲۸

Metre: مقطوع مخبونِ مثمّنِ رملِ [⏑̲ ∪ ∪ – – | ∪ ∪ – – | ∪ ∪ – – | ⏖ –]

کس ندید است بشیرینی و لطف و نازش

۱ کس نه بیند که نخواهد که به بیند بازش

مطرب ما ز سر[1] درد چه[2] خوش مینالد

۲ مرغ عاشق طرب انگیز بود آوازش

بارها در دلم آید[3] که بپوشم غم عشق[4]

۳ و[5] آبگینه نتواند که بپوشد رازش

مرغ پرّنده اگر در قفسی پیر شود

۴ همچنان طبع فرامش نکند پروازش

تا[6] چه کردیم دگر باره که شیرین لب دوست

۵ بسخن باز نمیباشد و چشم از نازش

---

[5] B and all texts; راه for پائی. [6] I(a), I(b), S; رود for بود.

[7] I(a), S, Z, Y(a); گرانست for گرانی است.

[8] In I(a), I(b), R, و is omitted after ناله.

[9] I(b), S, R, P, T, Z, C, L; دمی for دلی.

[1] I(b), S, P, I; مارا for ما ز سر.

[2] R, Z, E, L, Y(a), Y(b), D; آمادهٔ دردیست که for ما ز سر درد چه.

[3] I(b); آمد for آید. [4] S; دل for عشق.

[5] B, R, Y(a), Y(b), E, L, D, omit و before آبگینه.

[6] R; ما for تا.

N.B.—In I(a) this ode is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

من دعا گویم اگر تو همه دشنام دهي

۶ بنده خدمت بکند ور نکنند اعزازش

غرق دریای غمت را رمقی بیش نماند

۷ آخر اکنون که بکشتي بکنار اندازش

خون سعدي کم از آن است که دست آلائي

۸ ملخ آن قدر ندارد که بگیرد بازش

۲۲۹

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون مقصور [‿ — ‿ — | ‿ ‿ — — | ‿ — ‿ — | ‿ ‿ — ‿̄]

گناه کردن پنهان به از عبادت فاش

۱ اگر خدای پرستي هوا پرست مباش

بچشم عجب و تکبّر نگه مکن بر[1] خلق

۲ که دوستان خدا ممکن اند در اوباش

بدین[2] زمین که تو بیني[3] ملوک طبعانند

۳ که ملک روی زمین پیششان[4] نیرزد لاش

بچشم کوته اغیار در نمي گنجد

۴ مثال چشمهٔ خورشید و دیدهٔ خفاش

کرم کنند و ندارند[5] بر کسی منّت

۵ قفا خرند و نجویند با کسی پرخاش

---

[1] All texts and all MSS. but I(a); بخلق مکن for مکن بر خلق.

[2] I(a); بسر for بدین.

[3] I(b), P, T; هستي for بیني.

[4] R; نزد شان for پیششان.

[5] I(a), I(b), B, R, P, Z; بینند for دارند.

ز دیگدان لئیمان چو دود بگریزند
۶ نه دست کفچه کنند از برای کاسه‌اش

دل از محبّت دنیا و آخرت خالي
۷ که ذکر دوست توان کرد یا حساب قماش

بنیک مردي در حضرت خدای قبول
۸ میان خلق برندی و لاابالی فاش

قدم زنند بزرگان دین و دم نزنند
۹ که از میان تهی بانگ میکنند[6] خشخاش

کمال حظّ[7] خردمند نیکبخت[8] آن است
۱۰ که سر گران نکند بر قلندر و قلاش

مقام صالح و فاجر هنوز پیدا نیست
۱۱ نظر بحسن معاد است نی بحسن معاش

اگر ز مغز حقیقت بپوست خورسندی
۱۲ تو نیز جامهٔ ازرق بپوش و سر متراش

مراد اهل طریقت لباس ظاهر نیست
۱۳ کمر بخدمت سلطان ببند و صوفي باش

وز آنچه فیض خداوند بر تو میباشد
۱۴ تو نیز در قدم بندگان[9] حق میباش

چو دور دور تو باشد مراد خلق بده
۱۵ چو دست دست تو باشد درون کس مخراش

---

6 S, R, Y(b); زنند for کنند.

7 I(a), B, P, C, Y(b); بخت for حظ.

8 I(b), P, S; نفس for بخت.

9 R, and all texts but Y(b); دوستان for بندگان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نه صورتیست مزخرف عبارت سعدي

۱۶ چنانکه بر در گرمابه میکشد[10] نقّاش

که برقعی است مرصّع بلعل و مروارید

۱۷ فرو گذاشته بر روی شاهد[11] جماش

۲۳۰

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [⏓ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏓ —]

هرکسی را هوسی در سروکاری در پیش

۱ من بیکار[1] گرفتار هوای دل خویش

هرگز اندیشه نکردم که تو با من[2] باشي

۲ چون بدست آمدي[3] ای لقمهٔ[4] از حوصله بیش

آن توئي با من و غوغای رقیبان از پس

۳ وین منم با تو گرفته ره صحرا در پیش

همچنان داغ جدائي جگرم میسوزد

۴ مگرم[5] دست چو مرهم بنهي بر دل ریش

باور از بخت ندارم که تو مهمان مني

۵ خیمهٔ سلطنت[6] آنگاه فضای درویش[7]

10 I(b), R, T; کند for کشد.

11 I(b), S, P; شاهدي for شاهد.

1 I(a), I(b), B, R, and all texts; بیچاره for بیکار.

2 R; یارم for با من.

3 I(b), P; آمده for آمدي.

4 In S, P, ای is omitted before لقمه.

5 I(b); بکرم for مگرم.

6 I; جای سلطان بس for خیمهٔ سلطنت.

7 In R this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

زخم شمشیر غمت را ننهد[8] مرهم کس

۶ طشت زرّینم و پیوند نگیرم بسریش[9]

عاشقان را نتوان گفت که باز آی ز مهر[10]

۷ کافران را نتوان گفت که بر گرد[11] از کیش

منم امروز و تو و مطرب و ساقي و حسود

۸ خویشتن گو بدر حجرهٔ بیاویز چو خیش

من خود از کید عدو باک ندارم لیکن

۹ کژدم از خبث طبیعت بزند سنگ به نیش

تو بآرام دل خویش رسیدی سعدی

۱۰ مي خور و غم مخور از شنعت بیگانه و خویش

ای که گفتي بهوا دل مدهٔ[12] و مهر مبند

۱۱ من چنینم تو برو مصلحت خویش اندیش

۲۳۱

Metre: خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوع [⏓ ⏑ – – | – ⏑ – ⏑ | ⏓ –]

هرکه نا مهربان بود یارش ۱ لازمست[1] احتمال آزارش

هرچه زان[2] تلختر بخواهد گفت ۲ گو بگو زان[3] لب شکر بارش

---

8 I, L; ننهم for ننهد.

9 In R this line is omitted.

10 R, I; عشق for مهر.

11 B, I, R; باز آئي for بر گرد.

12 All texts and all MSS. but I; منه for مدهٔ.

1 All texts and all MSS. but I; واجب for لازم.
In B, R, S, this hemistich reads as follows: گر دل نازنین نگهدارش.

2 B, S, R, T; آن for زان.

3 All texts and all MSS. except I(a); از for زن.

طاقت رفتنم نمي ماند ٣ چون نظر[4] ميكنم برفتارش

كشتهٔ تير[5] عشق زنده كند ٤ گر بسر بگذرد دگر بارش

از[6] سخن گفتنش چنان مستم ٥ كه ندانم[7] جواب گفتارش[8]

عشق پوشيده بود و صبر نماند ٦ پرده برداشتم ز اسرارش

آه[9] گرمي بخدمتش برسم ٧ خود چه خدمت كنم بمقدارش

بيم ديوانگي است مردم را ٨ ز آمد و رفتن پريوارش

كاج بيرون بيامدي[10] سلطان ٩ تا بديدي[11] گداى[12] بازارش

سعديا روى دوست نا ديدن ١٠ به كه ديدن ميان اغيارش

٢٣٢

Metre: خفيفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوع [– ⏓ | – ⏑ – | – ⏑ – – | ⏑ ⏑ ⏓]

هركه نازك بود دل يارش ١ گو دل نازنين نگهدارش

عاشق گل دروغ ميگويد ٢ گر[1] تحمّل نميكند خارش

نيك خواها در آتشم بگذار ٣ وين نصيحت مكن كه بگذارش

گرچه بى طاقتم چو مور ضعيف ٤ مي كشم نفس و مي كشم بارش[2]

كاج با دل هزار جان بودى ٥ تا فدا كردمى بديدارش

---

4 All texts and all MSS. but I; نگه for نظر.

5 I(a), B, S, R, T; بند for تير.

6 I; وز for از.

7 I(b), C, P; ندارم for ندانم.

8 In S this line is omitted.

9 All texts and all MSS. but I; وه كه گر for آه گر.

10 I(b), I, C, L; نيامدي for بيامدي.

11 S, R, T, L; نديدي for بديدي.

12 I(b), P, B, S, L; ميان for گدائي.

1 All texts and all MSS. except I; كه for گر.

2 This line is only found in I.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

عاشق صادق از ملامت دوست ۶ گر برنجد بدوست مشمارش

کس بآرام جان ما نرسد ۷ که نه اول بجان رسد کارش

خانهٔ یار سنگ دل این است ۸ هرکه سر میزند بدیوارش

خون ما خود محلّ آن دارد ۹ که بود پیش دوست[3] مقدارش

سعدیا گر بجان خطاب کند ۱۰ ترک جان گوی[4] و دل بدست آرش

۲۳۳

Metre : مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [— ∪ — | ∪ — — ∪ | ∪ — ∪ — | ∪ — —]

یاری بدست کن که بامیّد راحتش

۱ واجب بود که صبر کنی بر جراحتش

ما را که ره دهد بسراپردهٔ وصال

۲ ای باد صبحدم خبری ده ز ساحتش[1]

باران چون ستاره ام از دیدگان[2] بریخت

۳ روئی که صبح خیره شود در[3] صباحتش

هرگه که گویم این دل ریشم درست شد

۴ برروی پراگند نمکی از ملاحتش

هرچه آن قبیح تر بکند یار دوست روی[4]

۵ داند که چشم دوست نه بیند قباحتش[5]

---

3 T, Y(b); یار for دوست.

4 I(a), I(b), S, P, B, T, C, Y(b); گیر for گوی.

1 I(b), B, S, P, T, C, E, Y(a), Y(b); بر بساحتش for ده ز ساحتش.

2 I(b), B, S, P, C; دیدها for دیدگان.

3 I(a), B, Y(a), L, E, D; از for در.

4 I(a), B, and all texts but Z; خوب for دوست.

5 In I(a) this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بیچارهٔ که صورت رویت[6] خیال بست

۶ بی دیدنت خیال نبست[7] استراحتش

با چشم نیم خواب تو خشم آیدم همي

۷ از چشمهای نرگس و چندان وقاحتش[8]

رفتار شاهد و لب خندان و روی خوب

۸ چون آدمي طمع نکند در سماحتش

سعدي که داد وصف[9] همه نیکوان بداد

۹ عاجز بماند در تو زبان فصاحتش

۲۳۶

Metre: مضارع مثمن اخرب مکفوف مقصور [– – ∪ | – ∪ – ∪ | ∪ – – ∪ | – ∪ –]

برخیز تا تفرج بستان کنیم و باغ

۱ چون دست میدهد نفسی موجب[1] فراغ

کاین سیل متفق بکند روزی این درخت

۲ وین باد مختلف بکشد روزی اینچراغ

سبزه دمید و خشک شد و گل شگفت و ریخت[2]

۳ بلبل ضرورتست که نوبت دهد بزاغ

---

6 T, Y(b); خوبت for رویت.

7 I(b), R, S, P, T, Z, C, D, L; نشد for نبست.

8 This is the reading of Z, L, R: E, T, Y(a), Y(b); قامتش for وقاحتش: I, I(a), I(b), B, S, P, C, D; قاحتش for do.: all MSS. and all texts but Z, L; خندان for چندان.

9 T, R, L; حسن for وصف.

1 Z; فرصت for موجب.

2 P; رفت for ریخت

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بس مالکان باغ که دوران روزگار
۴ کرد است خاکشان گل[3] دیوارهای باغ

فردا شنیدهٔ که بود داغ سیم و زر
۵ خود وقت مرگ مینهد این مرد ریگ داغ

بس روزگارها که برآید بکوه و دشت
۶ بعد از من و تو ابر بگرید بباغ و راغ

گر خاک مردهٔ باز کنی روشنت شود
۷ کاین باد بار نامه[4] نه چیزیست در دماغ

سعدي بمال و منصب دنیا نظر مکن
۸ میراث بس[5] توانگر و مردار بس[5] کلاغ[6]

گر نشنوي نصیحت وگر بشنوي بصدق
۹ گفتیم و بر رسول نباشد بجز بلاغ

۲۳۵

Metre: هزج مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [– – ∪ | – ∪ – ∪ | ∪ – –]

ساقي بده آن شراب گلرنگ ۱ مطرب بزن آن نوای بر چنگ
کز زهد ندیده ام فتوحی ۲ تا کی زنم آبگینه بر سنگ
خون شد دل من ندید کامی ۳ آوخ[1] که برفت نام با ننگ
عشق آمد و عقل همچو بادي ۴ رفت از بر من هزار فرسنگ

---

[3] I(b); همه for گل.

[4] I; بیزنامه for بارنامه: B, T, Z, C, Y(b), L; بازنامه for do.

[5] Z, D, L; از for بس.

[6] In I(a), I(b), B, T, lines 7 and 8 are transposed.

[1] Z, E, Y(a) L, D; الّا for آوخ.

اى زاهد خرقه پوش تا كى[2] ۵ با عاشق خسته دل كني جنگ

گرد دو جهان بگشت عاشق ۶ زاهد بنگر[3] نشسته دلتنگ

من خرقه فگنده ام ز عشقت ۷ باشد كه بوصل تو زنم چنگ

سعدي همه روز عشق ميباز ۸ تا در دو جهان شوي بيكرنگ

۲۳۶

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مكفوفِ مقصور [— ∪ — | ∪ — — ∪ | ∪ — ∪ — | ∪ — —]

بيدل گمان مبر كه نصيحت كند قبول

۱ من گوش استماع ندارم لمن تقول[1]

تا عقل داشتم نگرفتم طريق عشق

۲ جائى دلم برفت كه حيران شود عقول

آخر نه دل بدل رود انصاف من بده

۳ چون است من بوصل تو مشتاق و تو ملول

يكدم نميرود كه نه در خاطرى و ليك

۴ بسيار فرق باشد از انديشه تا وصول

روزى سرت ببوسم[2] و در پايت اوفتم

۵ پروانه را چه حاجت پروانهٔ دخول

گنجشك بين كه صحبت شاهينش آرزوست

۶ بيچاره بر هلاك تن خويشتن عجول

---

[2] T; چند for كى.

[3] T, C; كنجى for بنگر.

N.B.—In I(a), I(b), B, S, R, P, this ode is omitted.

[1] I(b), B, C; يقول for تقول.

[2] R, and all texts but Z; ببخشم for ببوسم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نفسی[3] تزول عاقبة الامر فی الهوی
۷ یا منیتي و ذکرک فی القلب[4] لا یزول

ما را بجز تو در همه عالم عزیز نیست
۸ گر رد کنی بضاعت مُزجات ور قبول

ی پیک نامه[5] بر که خبر میبري بدوست
۹ یا لیت اگر بجای تو من بودمی رسول

دوران دهر عاقبتم سر[6] سپید کرد
۱۰ وز سر بدر نمیرودم همچنان[7] فضول،

سعدي چو پای بند شدي بار غم بکش[8]
۱۱ عیّار دست بسته نباشد مگر حمول

۲۳۷

Metre: هزجِ مثمّن سالم [⏑ — — — | ⏑ — — — | ⏑ — — — | ⏑ — — —]

گرم باز آمدي محبوب سیم اندام سنگین دل
۱ گل از خارم بر آوردي و خار از پا و پا از گل[1]

ایا باد سحرگاهی کزین[2] شب روز میخواهي
۲ از آن خورشید خرگاهی بر افگن دامن محمل

---

[3] I(b), B, S; عقلی for نفسی.

[4] I(a), I(b), B, S, P, R, T, C; فی النفس for فی القلب.

[5] I, P; نامور for نامه بر.

[6] I(a), I(b); موئي سرم را for عاقبتم سر: I, C, T; تجربتم for عاقبتم.

[7] B, E, Y(a), Y(b); نمیرود اندیشه for نمیرودم همچنان.

[8] R, I; ببر for بکش.

[1] In I(a) the following line is inserted after verse 1:—
وصال رفته باز آید ولیکن صبر می باید * که هم روز مراد آید بعهد آن طالع مقبل

[2] R, L; گر for کز: R; امشب for اینشب.

گر او سر پنجـــه بکشاید که عاشق میکشم شاید

۳ هزارش صید پیش آید بخون خویش مستعجل

گروهی همنشین من خلاف عقل و دین من

۴ گرفته آستین من که دست از دامنش بگسل

ملامت گوی عاشق را چگـــوید مردم دانا

۵ که حال غرقه در دریا نداند[3] خفتـــه بر ساحل

بخونم گر بیـــالاید دو دست نازنیـــن شاید

۶ که[4] قتلم خوش همي آید بدست[5] و پنجهٔ قاتل

اگر عاقل بود داند که مجنـــون صبر نتـــواند

۷ شتر جائی بخواباند که لیلـــی را بود منزل

ز عقل اندیشهـــا زاید که خاطر[6] را بفـــرساید

۸ گرت آسودگي باید برو عاشق[7] شو ای عاقل

مرا تا پای میپـــوید طریق وصل[8] میجـــوید

۹ بهل تا عقل میگوید زهی سودای بیحاصل[9]

عجایب نقشها بیني خلاف رومي و چیني

۱۰ اگر با دوست بنشیني ز دنیا و آخرت غافل

درین معني سخن باید که جز سعدي نیاراید

۱۱ که هرچه[10] ازجان برون[11] آید نشیند لاجرم در[12] دل

---

3 C; چه داند for نداند.

4 I(a), I; نه for که.

5 I(a), I; که دست for بدست: I(b), B, S, R, P, C, L; ز دست for بدست.

6 All texts and all MSS. except I(a); مردم for خاطر.

7 E, Y(a), Y(b), L, D; مجنون for عاشق.

8 B, I(a), I(b), R, and all texts; عشق for وصل

9 In R this line is omitted.

10 I; هر آنچه for که هرچه.

11 L; فرود for برون.

12 L; بر for در.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۳۸

Metre : منسرح مثمّنِ مطوی منحور [ـ ا ـ ᴗ ᴗ ـ ا ᴗ ـ ᴗ ـ ا ـ ᴗ ᴗ ـ]

چشم بدت دور[1] ای بدیع شمایل
۱ ماه[2] من و شمع جمع و شاه[3] قبایل

جلوه کنان میروی و باز نیائی[4]
۲ سرو ندیدم[5] بدین صفت متمایل

هر صفتی را دلیل معرفتی هست
۳ روی تو[6] بر قدرت[7] خداست دلایل[8]

قصّه لیلی مخوان و غصّه مجنون
۴ عشق تو منسوخ کرد ذکر اوایل

پرده چه باشد میان عاشق و معشوق
۵ سدّ سکندر نه مانع است و نه حایل

نام تو[9] میرفت و عارفان[10] بشنیدند
۶ هر دو برقص آمدند سامع و قایل

---

1 I ; خدا بروی تو for بدت دور
2 I, R, S, P, T, Z ; یار for ماه.
3 S and all texts but C ; میر for شاه.
4 I (a) ; میگذری باز for باز نیائی : I, I(b), S, P, R, B, C ; میائی for نیائی.
5 R, I, Z ; نباشد for ندیدم.
6 S ; ترا for تو بر.
7 I ; خدای for خداست : I(a) ; صنع کردگار for قدرت خداست.
8 In I(b), P, B, T, C, this hemistich runs as follows : روی ترا از خداست فرض دلایل.
9 I(a) ; وصف for نام.
10 T, C ; عاشقان for عارفان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گو همه شهرم نگه کنند و به بینند

۷ دست در آغوش یار کرده حمایل
دور بآخر رسید و عمر بپایان

۸ شوق تو ساکن نگشت و مهر تو زایل
گر تو برانی کسم شفیع نباشد

۹ ره بتو[11] دارم دگر بهیچ وسایل
با که بگویم[12] حکایت غم عشقت

۱۰ این همه گفتیم و حلّ نگشت[13] مسایل
سعدی از این پس نه عاقل[14] است و نه هشیار

۱۱ عشق بچربید[15] بر فنون فضایل

۲۳۹

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع مسبّغ [ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ]

من ایستاده ام اینک بخدمتت مشغول

۱ مرا از آن چه که خدمت[1] قبول یا نه قبول
نه دست با تو در[2] آویختن نه پای گریز

۲ نه احتمال فراق و نه اختیار وصول
کمند عشق نه بس بود و[3] زلف مفتولت

۳ که روی نیز بکردی ز دوستان مقتول

---

11 I(a), P, C, L; دنم for دارم: R; بتوانم for بتودارم.
12 I; با هر که بگفتم for با که بگویم.
13 I; نبود for نگشت.
14 C, L; غافل for عاقل.
15 R, P, I; بچسپید از for بچربید بر.
1 B, C; طاعت for خدمت.
2 I; بر for در.
3 In I(b), I, C, و is omitted after بود.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

من آنم ار تو نه آني که بودم[4] اندر عهد
۴ بدوستي که نکردم ز دوستیت عدول

ملامتم نکني گرچه جای آنم هست[5]
۵ هزار جان عزیزت فدای طبع ملول

مرا گناه خود است ار جفای دوست[6] برم
۶ که عشق بار گرانست[7] و من ظلوم و جهول

گر آنچه برسر من میرود ز دست فراق
۷ علی التمام فرو خوانم[8] الحدیث یطول

ز دست گریه کتابت نمیتوانم کرد
۸ که مینویسم و در[9] حال میشود مغسول

من از کجا و نصیحت کنان بیهده گوی
۹ حکیم را نرسد اعتراض بر[10] بهلول

طریق[11] عشق بگفتن نمیتوان آموخت
۱۰ مگر کسیکه بود در طبیعتش مجبول

اسیربند غمت را بلطف خویش بخوان
۱۱ که گر بقهر[12] برانی کجا رود مغلول

---

4 I(a) ; بودي for بودم.
5 I ; بی وفا یاری for جای آنم هست.
6 I(a), I(b), S, P, T, جفای دوست for ملامت تو : B, C, Y(b) ; جفای یار for do.
7 I(a), I(b), B, S, P ; بود for است.
8 B. S ; گویم for خوانم.
9 I(a), P ; فی الحال for در حال.
10 All texts and all MSS. except R ; کد خدای for اعتراض بر.
11 All texts and all MSS. except I ; حدیث for طریق.
12 All texts and all MSS. except I ; بعنف for بقهر.

نه زور بازوی سعدي كه دست و پنجهٔ[13] شير
١٢ سپــر بيفگنــد از تيغ[14] غمـزهٔ مسلــول

٢٤٠

Metre : مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع مسبّغ [‿ — ‿ — | ‿ ‿ — — | ‿ — ‿ — | ⏓ —]

نشستــه بودم و خاطر بخويشتــن مشغــول
١ درسرای فرو بستــه[1] از خروج و دخول
شب دراز دو چشـم بر آستــان اميــد
٢ كه بامداد در حـجـره مـيـزند مأمول
خمار در سر و دستـش بخـون مشتــاقان[2]
٣ خضيب و نرگس مستش بجادوئی مكحول
بيار ساقي و همسايه گو دو چشـم به بنـد[3]
٤ كه من[4] دو گوش بياگندم[5] از حديث[6] عدول
چنان تصوّر معشـوق در خيــال من است
٥ كه ديگـرم متصـوّر نمـي شود معقــول
حديث عقــل در ايــام پادشاهي عشــق
٦ چنــان شد است كه فرمان عامل معـزول

---

13 R, I, Z ; دست قوت for دست و پنجهٔ.
14 All texts and all MSS. except I(a) ; تير for تيغ.
1 I, I(a), I(b), P, R, T ; بهم كرده for فرو بسته.
2 I(b), S, P, B, T, E, C, Y(a), Y(b), L, D ; هشياران for مشتاقان.
3 I(a) ; بدوز for ببند.
4 S ; هو for من.
5 S ; براگندم for بياگندم.
6 I(b), S, P, B, T, C ; كلام for حديث.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شکایت از تو ندارم که شکر باید کرد[7]

۷ گرفته خانهٔ درویش پادشه بنزول

بران سماط[8] که منظور میزبان باشد

۸ شکم پرست کند التفات بر مأکول

بدوستي که ز دست تو ضربت شمشیر

۹ چنان موافق طبع آیدم که ضرب اصول

مرا بعاشقي و دوست را بمعشوقي

۱۰ چه نسبت است بگوئید[9] قاتل و مقتول

مرا بگوش تو باید حکایت از لب خویش

۱۱ دریغ[10] باشد پیغام ما بدست رسول

درون خاطر سعدي مجال غیر تو نیست

۱۲ چه خوش بود بتو از هرکه درجهان مشغول

۲۴۱

Metre ; هزجِ مسدّسِ مقصور [‿ — — — | ‿ — — — | ‿ — —]

خداوندی چنین بخشنده[1] داریم

۱ که با چندین گنه امیدواریم

که بکشاید دری کایزد ببندد

۲ بیا تا هم درین[2] درگه بزاریم

---

[7] B, Z, E, Y(a), Y(b), L, D ; گفت for کرد.

[8] All texts and all MSS. except I, I(a) , بساط for سماط.

[9] I(a), S, T, C, Y(b) ; بگویند for بگوئید.

[10] I(a) ; که حیف for دریغ.

[1] B ; چه بخشاینده for چنین بخشنده. [2] I(b), B, R ; برین for درین.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خدایا گر بخواني[3] ور براني[3]
۳ جز انعامت دری دیگر نداریم
سر افرازیم اگر بربنده بخشي
۴ وگرنه از گنه سر بر نداریم[4]
ز مشتی خاک ما را آفریدي
۵ چگونه شکر این نعمت گذاریم
تو بخشیدي روان و عقل و ایمان
۶ وگرنه ما همان مشتی غباریم
توباما روز و شب در خلوت و ما
۷ شب و روزی بغفلت[5] میگذاریم
نگویم خدمت آوردیم و طاعت
۸ که از تقصیر خدمت شرمساریم
مباد آن روز کز درگاه لطفت
۹ بدست نا امیدي سر بخاریم
خداوندا بلطفت باصلاح آر
۱۰ که مسکین و پریشان روزگاریم
ز درویشان گوی انکار ما را
۱۱ گر از خاصان حضرت بر کناریم
ندانم دیدنش را خود صفت چیست
۱۲ بجز این[6] کز سماعش بیقراریم

---

[3] In P بخواني and براني are transposed.
[4] I(a), C; نیاریم for نداریم.
[5] I(b), P; بخلوت for بغفلت.
[6] I(b), B, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; آن for این.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شرابی در ازل در داد ما را
۱۳ هنوز از تاب آن می در خماریم

چو عقل اندر نمیگنجید[7] سعدي
۱۴ بیا تا سر بشیدائي بر آریم

۲۴۲

Metre: هزج مثمّن اخرب مکفوف مقصور [— — ᴗ ا ᴗ — — ᴗ ا ᴗ — — ᴗ ا ᴗ — —]

المنة لله که نمردیم و بدیدیم
۱ دیدار عزیزان و بخدمت[1] برسیدیم

در رفتن و باز آمدن رایت منصور
۲ بس فاتحه خواندیم و باخلاص دمیدیم

تا بار دگر دبدبهٔ[2] کوس بشارت
۳ و آواز درای شتران باز شنیدیم[3]

چون ماه شب چارده از شرق برآمد
۴ روئی که مرآن را چو مه نو طلبیدیم[4]

شکر شکر عافیت از کام حلاوت[5]
۵ امروز بگفتیم که حنظل بچشیدیم

---

7 I(a); نمیگنجد چو for نمیگنجید.

1 E, Y(a), L, D; بمقصد for بخدمت: T; بمطلب for do.

2 B; زمزمهٔ for دبدبهٔ.

3 In I(a) this line is omitted.

4 In I(a), T, C, Y(b) this hemistich runs as follows:—
آن روئی که چون ماه نوش میطلبیدیم

5 I(a); بشارت for حلاوت.

در سایهٔ ایوان سلامت ننشستیم
۶ تا کوه و بیابان مشقّت نبریدیم [6]

وقت است بدندان لب مقصود گزیدن [7]
۷ آن [8] شد که بحسرت سر انگشت گزیدیم [9]

دست فلک آنروز چنان آتش تفریق
۸ در خرمن ما زد که چو گندم بطپیدیم

الحمد لله که هوای خوش نو روز
۹ بازآمد و از جور زمستان برهیدیم

دشمن که نمیخواست چنین کوس [10] بشارت
۱۰ همچون دهلش پوست بچوگان بدریدیم

سعدي ادب آنست که در حضرت خورشید
۱۱ گوئیم که ما خود شب تاریک ندیدیم

۲۴۳

Metre : هزجِ مثمّنِ سالم [‿ — — — | ‿ — — — | ‿ — — — | ‿ — — —]

اگر دستم رسد [1] روزی که انصاف از تو بستانم
۱ قضای عهد [2] ماضي را شبی دستی بر افشانم

چنانت دوست میدارم که گر وقتی [3] فراق افتد
۲ تو صبر از من توانی کرد و من صبر از تو نتوانم [4]

---

6 I; ملامت for مشقت.

7 P; مزیدن for گزیدن.

8 I(b), C, P, Y(b); کان for آن.

9 In I(a) lines 7 and 8 are transposed.

10 I; روز for کوس.

1 I(a), I(b), R, Z; دهد for رسد.

2 I(a), R; عمر for عهد.

3 All texts and all MSS. but I, R; روزی for وقتی.

4 In I(a) this hemistich runs as follows:—
تو از من صبر بتوانی من از تو صبر نتوانم

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دلم صد بار میگوید که چشم از فتنه برهم نه
۳ دگر ره دیده می افتد بر آن[5] بالای فتّانم

ترا در[6] بوستان باید که پیش سرو ننشینی
۴ وگرنه باغبان گوید که دیگر سرو ننشانم

رفیقانم سفر کردند هر یاری باقصائی
۵ خلاف من که بگرفته است دامن در مغیلانم

بدریائی در افتادم که پایانش نمي بینم
۶ کسی[7] را پنجه افگندم که درمانش نمیدانم

فراقم[8] سخت می آید ولیکن صبر میباید
۷ که گر بگریزم از سختي رفیق سست پیمانم

مپرسم دوش چون بودمی بتاریکي و تنهائي
۸ شب هجرم چه میپرسي که روز وصل حیرانم

شبان آهسته مینالم مگر دردم[9] نهان ماند
۹ بگوش هر که در عالم رسید[10] آواز پنهانم

دمی با دوست در خلوت به از صد سال در عشرت
۱۰ من آزادي نمیخواهم که با یوسف بزندانم

من آنمرغ سخندانم که در خاکم رود صورت
۱۱ هنوز آواز مي آید که سعدي در[11] گلستانم

---

5 C, S; دآن for برآن.
6 I(a), I(b), B, T, Y(b); تو اندر for ترا در.
7 I(a), I(b), S. T, یکی for کسی.
8 All texts and all MSS. but I, R; فراقت for فراقم.
9 Z, Y(a), E, L, D; رازم for دردم.
10 P, B, Z, E, Y(a), Y(b); رسد for رسید.
11 I, Z; بمعني از for که سعدي در.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۴۶

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [— ᴗ — — | ᴗ ᴗ — — | ᴗ ᴗ — — | ᴗ ᴗ —]

از تو با مصلحت خویش نمي پردازم
۱ همچو پروانه همیسوزم[1] و در پروازم

گر تو خواهي[2] که بجوئي دلم امروز بجوی
۲ ورنه بسیار بجوئي و نیابی[3] بازم

نه چنان مفتقرم[4] کز[5] نظری سیر[6] شوم
۳ یا چنان تشنه که جیحون بنشاند آزم

همچو چنگم سر تسلیم و ارادت در پیش
۴ تو بهر ضرب[7] که خواهي بزن و بنوازم

گر بر آتش[8] بریم صد ره و بیرون آري[9]
۵ زرّ نابم که همان باشم اگر بگدازم

گر تو آن جور[10] پسندي که بسنگم بزني
۶ از من این جرم[11] نیاید[12] که خلاف آغازم[13]

---

1 I, I(a), I(b), S, P, R, Z, E, Y(a), L, D ; که مي for همي
2 I(a) ; تواني for تو خواهي.
3 I ; که نبیني for و نیابي.
4 I, I(a), I(b), R, P ; معتقدم for مفتقرم.
5 P ; کم for کز.
6 I, I(a), I(b), P, S, T ; کند for شوم.
7 I(b), B, Z, Y(a), Y(b), E, L, D ; پرده for ضرب : S, P ; زخم for do.
8 L ; بر آتش for بآتش.
9 I(b), S ; وگر بگذاري for و بیرون آري.
10 B, S, P, R ; از خود به for آن جور.
11 I, R, C, E, Y(a), Y(b) ; جور for جرم.
12 B ; نباشد for نیاید.
13 In I(a) this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خدمتی لایقم از دست نیاید[14] چکنم

۷ سر نه چیزیست که در پای عزیزان[15] بازم

من خراباتیم و عاشق و دیوانه و مست[16]

۸ بیشتر زین چه حکایت بکند غمازم

ماجرای دل دیوانه بگفتم بطبیب

۹ که همه شب در چشم است بفکرت بازم

گفت ازین نوع شکایت که تو داری سعدی

۱۰ درد عشق است و[17] ندانم که چه[18] درمان سازم

۲۴۵

Metre: هزج مسدّس اخرب مقبوض محذوف [– – ∪ | – ∪ – ∪ | ∪ – –]

امروز مبارک است فالم ۱ کافتاد نظر بر آن جمالم

الحمد خدای آسمان را ۲ کاختر بدر آمد از و بالم

خواب است مگر که مینماید ۳ یا عشوه همی[1] دهد خیالم

کاین بخت نبود هیچ روزم ۴ وین گل نشگفت هیچ سالم

امروز بدیدم آنچه دل خواست ۵ دید آنچه نخواست بد سگالم

دیگر چه توقّع است از ایّام ۶ چون بدر تمام شد هلالم[2]

---

14 I(b), B, S, P; نخیزد for نیاید.

15 B; عزیزت for عزیزان.

16 In I(a), R, Z, E, Y(a), Y(b), L, D, this hemistich runs as follows: من خراباتي و دیوانه ام و عاشق و مست.

17 In I(a) and Z و is omitted after است.

18 I(b); بچه for که چه.

1 I(a); که مي for همي.

2 In I(a), I(b), B, S, R, Z, this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

اکنون که تو روی باز کردی ۷ رو باز بخیر کرد حالم
باز آی کز اشتیاق رویت ۸ بگرفت ز خویشتن ملالم
آزرده ام از فراق چندانکه ۹ دل باز نمیدهد وصالم
وز غایت تشنگی که بردم[3] ۱۰ در حلق نمیرود زلالم
بیچاره بررویت آمدم باز ۱۱ چون چاره نماند و احتمالم
از جور تو هم در تو گیرم[4] ۱۲ وز دست تو هم بر تو نالم
چون دوست موافق است سعدی ۱۳ سهل است جفای هرکه[5] عالم

۲۴۶

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [–⏓|––⏑⏑|––⏑⏑|––⏑⏓]

آمدی وه که چه مشتاق و پریشان بودم
۱ تا برفتی ز برم صورت بیجان بودم
نه فراموشیم از ذکر تو خاموش نشاند
۲ که در اندیشهٔ اوصاف تو حیران بودم
بیتو بر[1] دامن گلزار نخفتم[2] یکشب
۳ که نه در بادیهٔ خار مغیلان بودم
زنده میکرد مرا دمبدم امید وصال
۴ ورنه دور از نظرت صورت بیجان[3] بودم

---

[3] I(a); دارم for بردم.

[4] I(b), S, P; بر تو نازم for در تو گیرم: B, T; بر تو زارم for do: I(a), C, E, Y(a), Y(b); بر تو آیم for do.

[5] B, Z, Y(a), E, L, D; خلق for هرکه: I(b), T, C, Y(b); هر دو for do.

[1] T, L; در for بر.

[2] T; هرگز for یکشب.

[3] R and all texts; کشتهٔ هجران for صورت بیجان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بتولّای تو در آتش محنت[4] چو خلیل
۵ گوئیا در چمن لاله و ریحان بودم

تا مگر یکنفس بوی تو آرد دم صبح
۶ همه شب منتظر مرغ سحر خوان بودم

سعدي از جور[5] فراقت همه روز[6] این میگفت[7]
۷ عهد بشکستی و من بر سر پیمان بودم

۲۴۷

Metre : هزجِ مثمّنِ اخرب [— — ᴗ | ᴗ — — — | — — ᴗ | ᴗ — — —]

آن دوست که من دارم و آن یار که من دانم
۱ شیرین دهنی دارد دور از لب و دندانم

بخت این نکند[1] با من کآنشاخ صنوبر[2] را
۲ بنشینم و بنشانم[3] گل بر سرش افشانم

ای روی دلارایت مجموعهٔ زیبائي
۳ مجموع چه غم دارد از من که پریشانم

دریاب که نقشی ماند از طرح[4] وجود[5] من
۴ چون یاد تو مي آرم خود هیچ نمیمانم

---

[4] Y(a), L ; الفت for محنت.
[5] T ; درد for جور.
[6] I(a), S, R, T, C ; شب for روز.
[7] All texts and all MSS. but I(a) ; گوید for میگفت.
[1] L ; آن بکند for این نکند.
[2] I(a) ; ستمگر for صنوبر.
[3] In I و is inserted before گل.
[4] I(a), S, B, T, C ; لوح for طرح.
[5] I(a) ; ضمیر for وجود.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

با[6] وصل نمي پیچم وز هجر نمینالم
۵ حکم آنچه[7] تو فرمائي من بندهٔ فرمانم

اى خوبتر از لیلی بیمست که چون مجنون
۶ عشق تو بگرداند در کوه و بیابانم

یک پشت زمین دشمن گر روی بمن آرند[8]
۷ از روی تو بیزارم گر روی بگردانم

در دام تو محبوسم از[9] دست تو مغلوبم
۸ وز[10] ذوق تو مدهوشم در وصف[11] تو حیرانم

دستی ز غمت[12] بردل پائی ز پیت در گل
۹ با این همه صبرم هست وز[13] روی تو نتوانم

در خفیه همي نالم وین طرفه که در عالم
۱۰ عشّاق نمي خسبند از نالهٔ پنهانم[14]

یعني که چه گرم آتش در سوخته میگیرد
۱۱ تو گرمتری ز آتش[15] من سوخته ترزانم

گویند مکن سعدي جان در سر این سودا
۱۲ گر جان برود شاید من زنده بجانانم[16]

---

6 I(a); در for با. 7 I(a), I(b), S, P, Z; آنکه for آنچه.

8 I(b), B, C; دارند for آرند. 9 I; در for از.

10 I(a), I(b), S, R, and all texts but Y(b); در for و از.

11 B, I(b) and all texts; حسن for وصف. 12 I; جفا for غمت.

13 I(b), R, S, P, Z, Y(a), E, L, D; از for و از.

14 I(a), I(b), S, P, B, T, C, Y(b); و افغانم for پنهانم.

15 All MSS. but I(a), and all texts except T; گرمتر از آتش for گرمتري ز آتش.

16 S, P, B, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; زندهٔ جانانم for زنده بجانانم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۴۸

Metre: هزج مسدّس اخرب مقبوض [– – – ∪ – ∪ ∪ – ∪ – ∪ ∪ – –]

ای مرهم ریش و مونس جانم ۱ چندین بمفارقت مرنجانم

ای راحت اندرون مجروحم ۲ جمعیت خاطر پریشانم

گویند بدار دستش از دامن ۳ تا دست بدارد از گریبانم

آن کس که مرا بباغ میخواند ۴ بی روی تو میبرد بزندانم [1]

این [2] طرفه که ره نمیبرم پیشت ۵ وز پیش تو ره بدر نمي دانم

یک روز ببندگي قبولم کن ۶ روز دگرم ببین که سلطانم [3]

ای گلبن بوستان روحانی ۷ مشغول بکردي از گلستانم

ز آن روز که سرو قامت دیدم ۸ از یاد برفت سرو بستانم

آن درّ دو رشته در حدیث آمد ۹ وز [4] دیده بیوفتاد مرجانم [5]

گویند صبور باش ازو سعدي ۱۰ بارش بکشم که صبر نتوانم

۲۴۹

Metre: مضارع مثمّن اخرب مکفوف محذوف [– – ∪ – ∪ – ∪ ∪ – ∪ – – ∪ – ∪ –]

از در درآمدي و من از خود بدر شدم

۱ گوئی کزین جهان بجهاني [1] دگر شدم

---

[1] *N.B.*—In E, Z, Y(a), Y(b), L, D, the following line is inserted after verse 4:— الحمد لله که دل از تو باز نستانم * ور در سر کار تو رود جانم.

[2] Z, E, Y(a), Y(b), L, D, add و before این.

[3] In I and B this line is omitted.

[4] I, C; از for وز.

[5] In I(a) this line is omitted.

[1] All texts and all MSS. but I; بجهان for بجهاني.

گوشم براه تا که خبر میدهد ز دوست

۲ صاحب خبر بیامد و من بیخبر شدم

چون شبنم اوفتاده بدم پیش آفتاب

۳ مهرم بجان رسید و بعیوق بر شدم

گفتم به بینمش مگرم درد اشتیاق

۴ ساکن شود بدیدم و مشتاق تر شدم

دستم نداد قوت رفتن به پیش یار[2]

۵ چندی بپای رفتم و چندی بسر شدم

تا رفتنش به بینم و گفتنش بشنوم

۶ از پای تا بسر همه سمع و بصر شدم

من چشم ازو چگونه توانم نگاهداشت

۷ کاوّل نظر بدیدن او دیده‌ور شدم

بیزارم از وفای[3] تو یکروز و یک نفس[4]

۸ مجموع اگر نشستم و خورسند اگر شدم

او را[5] خود التفات نبودش بنصید من

۹ من[6] خویشتن اسیر کمند نظر شدم

گویند روی سرخ تو سعدی چه[7] زرد کرد

۱۰ اکسیر عشق بر مسم افتاد[8] زر شدم

---

[2] I(a) ; بکوی for به پیش : P, R, Z, E, Y(a), Y(b), L, D ; دوست for یار.

[3] I ; جفای for وفای.

[4] I, I(a), R, Z, E. Y(a), Y(b), L, D ; زمان for نفس.

[5] All texts and all MSS. but I ; اول for او را.

[6] All texts and all MSS. but I ; آخر چنین for من خویشتن.

[7] All texts and I(a), P, R, B ; که for چه.

[8] All texts and all MSS. except I, P : در مسم آمیخت for بر مسم افتاد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۵۰

Metre : رجزِ مثمّنِ سالم [ـ ـ ب ـ | ـ ـ ب ـ | ـ ـ ب ـ | ـ ـ ب ـ]

ای سرو بالای سهي ما نیز هم بد نیستیم
۱ وز هرکه در عالم بهي ما نیز هم بد نیستیم

گفتي برنگ من گلی هرگز نه بیند بلبلی
۲ آری نکو گفتي ولی ما نیز هم بد نیستیم

تا چند گوئي ما و بس کوته کن ای رعنا و بس
۳ نه خود توئي زیبا و بس ما نیز هم بد نیستیم

ای شاهد هر مجلسی و آرام جان هر کسی
۴ گر دوستان داري بسی ما نیز هم بد نیستیم

گفتي که چون من در زمي دیگر[1] نباشد آدمي
۵ ای جان لطف آدمي[2] ما نیز هم بد نیستیم

---

[1] B, C, T ; هرگز for دیگر.
[2] S, B, Z, C, T, D, L, Y(b) ; مردمي for آدمي.

N.B.—After line 5 the following additional verses are found in certain texts and MSS :—

گوئي چه شد کان سروبن با ما نمي گوید سخن
۱ گو بیوفا یاری مکن ما نیز هم بد نیستیم

ای بر دل ما داغ تو تا کی فریب و لاغ تو
۲ گر به بود در باغ تو ما نیز هم بد نیستیم

باری غرور از سر بنه انصاف درد ما بده
۳ ای باغ شفتالو و به ما نیز هم بد نیستیم

گفتی به از من در چگل صورت نه بندد آب و گل
۴ ای سست مهر سخت دل ما نیز هم بد نیستیم

In B, T, Z, lines 1, 3, 4 are substituted for verses 6, 7, 8, of the text ; in S line 7 of the text is omitted and verses 2, 3, 4 inserted ; in C verses 1, 2, 3, 4 are added between lines 8 and 9 of the text

N.B.—In I(a), I(b), P, R, this ode is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گوتو بحسن افسانهٔ یا گوهر یکدانهٔ
٦ از ما چرا بیگانهٔ ما نیز هم بد نیستیم

گفتم تو ما را دیدهٔ وز حال ما پرسیدهٔ
٧ پس چون ز ما رنجیدهٔ ما نیز هم بد نیستیم

گر گلشن خوشبو توئي ور بلبل خوشگو توئي
٨ ور در جهان نیکو توئي ما نیز هم بد نیستیم

سعدي گر آن زیبا قرین بگزید بر ما هم نشین
٩ گوهر که خواهي برگزین ما نیز هم بد نیستیم

٢٥١

Metre: مضارعِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— ᴗ — | ᴗ — — ᴗ | ᴗ — ᴗ — | ᴗ — —]

بگذار تا مقابل روی تو بگذریم
١ وز دیده در شمایل خوب تو بنگریم

شوق است در جدائي و جور است در نظر
٢ هم جور به که طاقت شوقت نیاوریم [1]

روی ار بروی ما نکني حکم از آن تست
٣ باز آ که روی در [2] قدمانت بگستریم

ما را سریست با تو که گر خلق [3] روزگار
٤ دشمن شوند و سر برود هم [4] بر آن سریم

---

[1] In R this hemistich runs as follows: هم صبر به چو طاقت جورت نیاوریم.

[2] I(a); بر for در.

[3] R, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; اهل for خلق.

[4] R; ما for هم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گفتي ز خاک بیشترند اهل عشق ما
۵ از خاک بیشتر نه که از خاک کمتریم

ما با توایم و با تو نه ایم این چه حالت است
۶ در حلقه ایم با تو و چون حلقه بر دریم

از دشمنان برند شکایت بدوستان
۷ چون دوست دشمن است شکایت کجا بریم

نه بوی مهر میشنوم از تو ای عجب
۸ نه روی[5] آنکه مهر دگر کس بپروریم[6]

ما خود نمیرویم دوان از قفای کس
۹ او میبرد که ما بکمند وی اندریم

سعدي تو کیستي که در این[7] حلقهٔ کمند
۱۰ چندان فتاده‌اند که ما صید لاغریم

۲۵۲

Metre: خفیفِ مسدّسِ مخبونِ مقطوع [⏓ ⏑ — — | — ⏑ — ⏑ | ⏕ —]

بتو مشغول و با تو همراهم ۱ وز تو بخشایش[1] تو میخواهم

همه بیگانگان چنین دانند ۲ که منت آشنای درگاهم

ترسم ای میوهٔ درخت بلند[2] ۳ که نیائي بدست کوتاهم

---

[5] R, T, E, Y(a), Y(b), L, D ; رای for روی.

[6] In I(a), I(b), B, S, P, Z, this line is omitted.

[7] E, Z, Y(a), L, D ; در آن for درین.

[1] I(b), S, P ; آسایش for بخشایش.

[2] I ; لطیف for بلند.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دیدم این پنجروز آخر عمر ۴ که بغفلت برفت؛ پنجاهم[3]

تا مرا از تو[4] آگهی دادند ۵ بوجودت گر از خود آگاهم

همه در خورد رائی و همت خویش ۶ از تو خواهند و من ترا خواهم[5]

بلبل بوستان حسن توام ۷ چون نیفتد سخن در افواهم

میکشندم که ترک عشق بگو ۸ میزنندم که بیذق شاهم

گر بصد پاره ام کنی زین رنگ ۹ بر نگردم[6] که صبغة اللهم

سعدیا در قفای دوست مرو ۱۰ چکنم می برد باکراهم

میل از اینجانب اختیاری نیست ۱۱ کهربا را بگو که من کاهم

۲۵۳

Metre : رملِ مثمّنِ مشکول [ᴗ ᴗ — ᴗ | — ᴗ — — | ᴗ ᴗ — ᴗ | — ᴗ — —]

بخدا اگر[1] بمیرم که دل از تو بر نگیرم

۱ برو ای طبیبم از سر که دوا نمی پذیرم

---

[3] In I this line is omitted.

[4] I, I(b), S, P, B, T, Z, C, E, Y(a), Y(b), L, D ; خود for تو.

[5] This line is only found in I.

[6] I(b), S, P, B, and all texts but C ; نه بگردم for بر نگردم.

N.B.—In I the following ode follows No. 252.

It appears incomplete and is found only in I.

من این سرنامه که اکنون می نویسم * بآب چشم پر خون می نویسم

ازین در بر نوشتم نامه لیکن * نه آن سوزست کاکنون می نویسم

بعذرا درد وامق می نمایم * بلیلی حال مجنون می نویسم

نگارا قصهٔ خود را بخدمت * نمی دانم که تا چون می نویسم

تو (خوش بین گر) چه من عذری ندارم[1] * تو خوش خوان گرچه من دون می نویسم

In the original MS. the words between تو and چه are omitted, and the above emendation is suggested.

[1] All texts and all MSS. but R ; که گر for اگر.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

همه عمر با ظریفان بنشستمی و خوبان

۲ تو بخاستي و نقشت بنشست در ضمیرم

مدد ای حکیم پندم که بکار در نبندم

۳ که ز خویشتن گزیراست و ز دوست نا گزیرم

برو ای سپر ز پیشم که بجان رسید پیکان

۴ بگذار تا به بینم که همي[2] زند بتیرم

تو در آب اگر به بیني[3] حرکات خویشتن را

۵ بزبان خود بگوئي که بحسن بی نظیرم

نه نشاط بوستانم نه هوای دوستانم

۶ بروید ای رفیقان بسفر که من اسیرم[4]

تو بخواب خوش بیاسای بعیش و کامراني

۷ که نه من غنوده ام دوش و نه خلق[5] از نفیرم

نه توانگران ببخشند فقیر ناتوان را

۸ نظری کن ای توانگر که بدیدنت فقیرم

اگرم چو عود سوزي تن من فدای جانت

۹ که خوش است عیش هردم بروایح عبیرم

نه تو گفتهٔ که سعدي نبرد ز دست من جان

۱۰ نه بخاکپایت[6] ای جان چو تو ام کشي نمیرم

---

[2] I(b), P. S, B, T, C, Y(b) ; که که مي for که همي.

[3] R ; در آئینه نگه کن for در آب اگر به بیني.

[4] In I(a), I(b), B, S, R, P, Z, this line is omitted.

[5] E, Z, Y(a), L, D ; نه مردم for نه خلق.

[6] All texts and all MSS. but I(a) ; بخاکپای مردان for بخاکپایت ای جان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۵۴

Metre: رملِ مثمّنِ مشکول [‿ ‿ — ‿ | ‿ — ‿ — | ‿ ‿ — ‿ | ‿ — ‿ —]

بتو[1] ازنظر حرامست که[2] بسی گناه دارم
۱ چکنم نمیتوانم که نظر نگاه دارم

ستم ازکسی است برمن که ضرورتست بردن
۲ نه قرار زخم خوردن نه مجال آه دارم

نه فراغت نشستن نه شکیب رخت بستن[3]
۳ نه مقام ایستادن نه گریزگاه دارم

نه اگر همي نشینم نظری کند[4] برحمت
۴ نه اگر همي گریزم دگری پناه دارم

تن من فدای جانت سر بنده و آستانت
۵ چه مرا به از گدائي چو تو پادشاه دارم

چو توئي بدین نکوئي قدم صلاح دارد[5]
۶ نه مروتست اگر من نظر تباه دارم

بسم از قبول عامي و صلاح[6] نیکنامي
۷ چو بترک سربگفتم چه غم از کلاه دارم

چه شبست یا رب اینشب[7] که ستارهٔ برآمد
۸ که دگر نه عشق خورشید و نه مهرماه دارم

---

1 I(a), S, P, T; بمن for بتو.
2 All texts and all MSS. but I; و for که.
3 S; زخم خوردن for رخت بستن. 4 S; کني for کند.
5 I(a), S, B, Y(b); داري for دارد.
6 In P, S, Y(b) و is inserted after صلاح.
7 All texts and all MSS. but I; امشب for اینشب.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مکنید دردمندان گلــه از سیـاهي شب[8]

۹ که من این صبـاح روشن ز شب سیاه دارم

که نه[9] روی خوب دیدن گنه است پیش سعدي

۱۰ تو گمان نیک بردي که[10] من[11] این گناه دارم

۲۵۵

Metre: مضارع مثمن اخرب مکفوف مقصور [— — ⏑ | ⏑ — ⏑ — ⏑ | ⏑ — — ⏑ | — ⏑ —]

برخیـــز تا طریق تکلّــف رها کنیـــم

۱ دکّان معــرفت بدو جو پر بهـــا کنیم

گر دیگــر آن نگار قبـاپوش[1] بگـذرد

۲ ما نیــز جامهای تصــوّف قبـــا کنیم

هفتاد زلّت از نظــر خلق در حجاب

۳ بهتـــر ز طاعتی که بروی و ریا کنیم

آن کو بحین[2] سابقه چندین نواخت کرد

۴ ممکن بود که عفو کند گر خطـــا کنیم

سعـــدي وفا نمیکنــد ایام سست مهر

۵ این پنجـــروزه عمـــر بیـــا تا وفا کنیم

---

8 I(a) ; شب درازي, for سیاهي شب : I ; شب جدائي for do.

9 I(a), I(b), B, and all texts but T, Y(b) ; نه که for که نه.

10 S ; و for که.

11 I ; خود for من.

N.B.—In R, this ode is omitted.

1 I ; کرده اند for بگذرد.

2 All texts and all MSS. except I ; بغیر for بحین.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۵۶

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [ـ ـ ـ ‿ ‿ ـ | ـ ـ ‿ ‿ | ـ ـ ‿ ‿ | ـ ‿ ‿ ـ]

امشب آن نیست که در خواب رود چشم ندیم
۱ خواب در روضۀ رضوان نکنند[1] اهل نعیم

خاک را زنده کند تربیت[2] بوی[3] بهار
۲ سنگ باشد که دلش زنده[4] نگردد[5] [6]بنسیم

بوی پیراهن گم کردۀ خود می شنوم
۳ گر بگویم همه گویند ضلالست قدیم

عاشق آن گوش ندارد که نصیحت شنود
۴ درد ما نیک نگردد[7] بمداوات حکیم

توبه گویندم از اندیشۀ آن دوست[8] بکن
۵ هرگز این توبه نباشد که گناهیست عظیم

ای رفیقان سفر دست بدارید از ما
۶ که بخواهیم نشستن بدر دوست مقیم

ای برادر غم عشق آتش نمرود انگار
۷ بر من این شعله چنانست که بر ابراهیم[9]

---

[1] I; نکند for نکنند.

[2] R; تقویت for تربیت.

[3] Z, L; باد for بوی: C, Y(b); فصل for do.

[4] Z; نرم for زنده.

[5] Z; ز for به.

[6] In Z, C, L, Y(b), the following two lines are inserted after verse 2:—

جای آن نیست که خاموش نشیند مطرب * شب آن نیست که خواب رود یار ندیم

شاهدان ز اهل نظر روی فراهم نکشند * بار درویش تحمّل بکند مرد کریم

[7] I, Z; نباشد for نگردد.

[8] R, Z, C, L, Y(b); معشوق for آن دوست.

[9] This line is omitted in Z.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مرده از خاک لحد رقص کنان بر خیزد
٨ گر تو بالای عظامش گذری و هِیَ رمیم
طمع وصل تو میدارم و اندیشهٔ هجر
٩ دگر از هرچه[10] جهانم نه امیدست و نه بیم
عجب از کشته نباشد بدر خیمهٔ دوست
١٠ عجب از زنده که چون جان بدر آورد سلیم
سعدیا عشق نیامیزد و شهوت[11] باهم
١١ پیش تسبیح ملائک نرود دیو رجیم

٢٥٧

Metre : رملِ مثمّنِ مقصور [— ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ —]

باد گل بوی سحر خوش میوزد خیز ای ندیم
١ بس که خواهد رفت بر بالای خاک ما نسیم
ای که تا بودی نبودی[1] بر صراط مستقیم
٢ در قیامت بر صراطت جای تشویش است و بیم
قلب روی اندود نستانند در بازار حشر
٣ خالصی باید که بیرون آید از آتش[2] سلیم
عیبت از بیگانه پوشیدست و می بیند بصیر
٤ جرمت[3] از همسایه پنهانست و میداند علیم

---

[10] C, L, Y(b); دو for چه. [11] Z; عفت for شهوت.

N.B.—This ode is included under *Tayyebāt* only in I.

[1] All texts and all MSS. but I; در دنیا نرفتی for تا بودی نبودی.

[2] I, I(b), B, T; از آتش برون آید for بیرون آید از آتش.

[3] I(b), B, R, Z, C, E, Y(a), L, D; فعلت for جرمت.

نفس پروردن خلاف رای دانایان[4] بود
۵ طفل خرما دوست دارد صبر فرماید حکیم

راه نومیدی گرفتم رحمتم دل میدهد
۶ کای گنهگاران هنوز امید عفو است از کریم

گر بسوزانی خداوندا جزای[5] فعل ماست
۷ ور ببخشی رحمتت عام است احسانت[6] قدیم

گرچه شیطان رجیم از راه انصافم ببرد
۸ همچنان امید میدارم برحمٰن الرحیم

آنکه جان بخشید و روزی داد و چندین فضل[7] کرد[8]
۹ هم ببخشاید چو مشتی استخوان باشم[9] رمیم

سعدیا بسیار گفتن عمر ضایع کردن است
۱۰ وقت عذر آوردن است استغفر الله العظیم

۲۵۸

Metre : مضارع مثمن اخرب مکفوف مقصور]— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — — ∪ | — ∪ —[

برخیز تا بعهد امانت وفا کنیم
۱ تقصیرهای رفته بخدمت قضا[1] کنیم

---

[4] Z, E, Y(a), Y(b), L, D ; هر عاقل for دانایان : I ; دانشمند for do.

[5] I(a), I(b), B, S, P, T, C ; سزای for جزای.

[6] All texts and all MSS. but I ; انعامت عمیم for احسانت قدیم.

[7] P, Z, E, Y(a), Y(b), L, D ; لطف for فضل.

[8] In R this line is omitted.

[9] All texts and all MSS. except I ; بیند for باشم.

[1] I, R, C ; ادا for قضا.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بی مغز بود سر که نهادیم پیش خلق

۲ زین پس[2] فروتنی بدر کبریا کنیم

دار الشّفای توبه نبسته است در هنوز

۳ تا[3] درد معصیت بتدارک دوا کنیم

روی از خدای در همه کردیم و هیچ نیست

۴ آن به بود کز همه رو در خدا کنیم[4]

یکسو نهیم شهوت و نفس و هوای دل[5]

۵ پشت عبادت از دل یکتا دوتا کنیم

افسوس می رود دل مردم بدست دیو[6]

۶ تا کی مقام دوست بدشمن رها کنیم

چون برترین مقام ملک دون قدر ماست[7]

۷ چندین بدست دیو زبونی چرا کنیم

سیم دغل خجالت[8] و بدنامی آورد

۸ خیز ای حکیم تا طلب کیمیا کنیم

---

[2] All texts and all MSS. except I(a); دیگر for زین پس.

[3] S; ما for تا.

[4] This reading is only found in I: in all other MSS. except I(a), and in all texts, the verse runs thus:

روی از خدا بهر چه کنی شرک خالص است * توحید محض کز همه رو در خدا کنیم

except that گر is substituted for کز in S, R, B, T, Y(b), L. In I(a) the second hemistich reads as follows: توفیق کو که از همه او با خدا کنیم.

[5] This is the I variant. In all other MSS. and in all texts this hemistich runs as follows: پیراهن خلاف بدست مراجعت.

[6] In all texts and all MSS. except I the following is the version of this hemistich: چند آید این خیال و رود در سرای دل.

[7] This is the I, P, variant: E, T, Y(a), Y(b), L, D, have چون برتر از مقام ملائک توان گزید, and in I(a), I(b), S, B, R, Z, C, the hemistich runs as follows: چون برترین مقام ملائک بر آسمان.

[8] C, Y(b); زبونی for خجالت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

سعدي توانگران بتجارت روند و ما

۹ درویش وار بر در منعم دعا کنیم[9]

یا رب تو دستگیر که آلاء و مغفرت

۱۰ در خورد تست بر خورما آنچه[10] ما کنیم

۲۵۹

Metre: رملِ مثمّنِ مشکول [⏑ ⏑ — ⏑ | — ⏑ — — | ⏑ ⏑ — ⏑ | — ⏑ — —]

چو تو آمدي مرا بس که حدیث خویش گفتم

۱ چو تو ایستاده باشي ادب آنکه من بیفتم

تو اگر چنین لطیف از در بوستان در آئي

۲ گل سرخ شرم دارد که چرا همي شگفتم

چو بمنتها رسد گل برود قرار بلبل

۳ همه خلق را خبر شد غم دل که مي نهفتم

بامید آنکه جائی قدمی نهاده باشي

۴ همه خاکهای شیراز بدیدگان برفتم

دو سه بامداد دیگر که نسیم گل برآید

۵ بتر از هزار دستان بکشد فراق جفتم

نشنیدهٔ که فرهاد چگونه سنگ سفتی

۶ نه چو سنگ آستانت که بآب دیده سفتم

---

[9] All texts and all MSS. except I have the following version of this line:—

سعدي گدا بخواهد و منعم بزر خرد * ما را وجود نیست بیا تا دعا کنیم

[10] I(a), I(b), B, S, R, P, C, Y(b); هرچه for آنچه.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

نه عجب شب درازم که دو دیده باز باشد

۷ بخیالت ای ستمگر عجب است اگر بخفتم

زهزار خون سعدي بحلند بندگانت [1]

۸ نو بگوی تا بریزند و بگو که من نگفتم

۲۶۰

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون مقصور [ـ ◡ ـ ـ | ◡ ◡ ـ ـ | ◡ ـ ◡ ـ | ◡ ◡ ـ ◡ ـ ◡]

چو بلبل سحري بر گرفت نوبت بام

۱ زتو به خانهٔ تنهائي آمدم بر بام

نگاه میکنم از پیش رایت خورشید

۲ که میرود بافق پرچم سیاه ظلام

بیاض روز در آید [1] چو ازدواج سیاه

۳ برهنه باز نشیند یکی سپید اندام

دلم بعشق گرفتار و جان بمهر گرو

۴ در آمد از درم آن دلفریب [2] جان آرام

سرم هنوز چنان مست بوی آن نفس [3] است

۵ که بوی عنبر و گل ره نمي برد بمشام

دگر من از شب تاریک هیچ غم نخورم

۶ . که هر شبی را روزی مقدّر است انجام

---

1 In Z this hemistich runs as follows: که هزار خون سعدي بفدای بندگانت

1 I(a), S, P; بر آمد for در آید.

2 I(b), S, B, T, C, Y(b); دلفروز for دلفریب.

3 S; روی آن نقش for بوی آن نفس.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

تمام فهم نکردم که ارغوان و گل است
۷ در آستینش یا دست و ساعد گلفام

در آبگینه‌اش آبی اگر قیاس کنی
۸ ندانی آب کدامست و آبگینه کدام

بیار ساقی دریای مشرق و مغرب
۹ که دیر مست شود هرکه میخورد بدوام

من آن نیم که حلال از حرام نشناسم
۱۰ شراب با تو حلال است و آب بیتو حرام

بهیچ شهر نباشد چنین شکر که توئی
۱۱ که طوطیان چو سعدی در آوری بکلام

رها نمیکند این نظم چون زره درهم
۱۲ که خصم تیغ تعنّت بر آورد ز نیام

۲۶۱

Metre: رجزِ مثمّنِ سالم [— — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ — | — — ᴗ —]

جانا هزاران آفرین بر جانت از سر تا قدم
۱ صانع خدائی کاین وجود آورده بیرون از عدم

خورشید بر سرو روان دیگر[1] ندیدم در جهان
۲ وصفت نگنجد[2] در بیان[3] نقشت[4] نیاید در قلم

---

[1] I(a), P, B, and all texts; هرگز for دیگر.
[2] In I(b), P, B, T, C, Y(b), نگنجد and نیاید are transposed.
[3] I(a), I(b), P; دهان for بیان.
[4] I, I(a), I(b), S, P, R, B, T, C, Y(b); نامت for نقشت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گفتم چو طاوسي مگر عضوی ز عضوی خوبتر

۳ مي بينمت چون نيشكر شيريني از سر تا قدم

چندانكه[5] مي بينم جفا اميد ميدارم وفا

۴ چشمانت[6] ميگويند[7] لا ابروت ميگويد نعم

آخر نگاهی باز كن و انگه عتاب آغاز كن

۵ چندانكه خواهي ناز كن چون پادشاهي بر خدم[8]

چون دل ببردي دين مبر هوش[9] از من[10] مسكين مبر

۶ با مهربانان كين مبر لا تقتلوا صيد الحرم

خار است و گل در بوستان هرچه[11] او كند نيكوست آن

۷ سهل است پيش دوستان از دوستان بردن ستم

او رفت و جانم ميرود[12] تن[13] جامه بر خود ميدرد

۸ سلطان كه[14] خوابش ميبرد از پاسبانانش چه غم

ميزد بشمشير جفا ميرفت و ميگفت از قفا

۹ سعدي بناليدي ز ما مردان ننالند از الم[15]

---

5 I(b), R, B and all texts; با آنكه for چندانكه.

6 In S چشمانت and ابروت are transposed.

7 All texts and all MSS. except I; ميگويد كه for ميگويند.

8 S; در حشم, for بر خدم.

9 I(b), S, T, E, Y(a), Y(b), L, D; صبر for هوش.

10 S, C; دل, for من.

11 P omits او before كند.

12 I(a), I(b), S, P, R, E, T, Z, C, Y(a), Y(b), D; ميبرد for ميرود.

13 I; اين for تن.

14 I(b), R, and all texts but T; چو for كه.

15 In I(a), this line runs as follows:—

ميرفت و ميگفت از قفا سعدي بناليدي ز ما * ميزد بشمشير جفا مردان ننالند از الم

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

٢٦٢

Metre: هزجِ مسدّسِ محذوف [— — ∪ | — — — ∪ | — — — ∪]

چنان در قید مهرت پای بندم ۱ که گوئی آهوی سر در کمندم
گهی بر درد بیدرمان بگریم ۲ گهی بر حال بی سامان بخندم
مرا هوشی نماند از عشق و کوشی ۳ که پند[1] هوشمندان کار بندم
مجال صبر تنگ آمد بیکبار ۴ حدیث عشق بر صحرا فگندم
نه مجنونم که دل بر دارم از دوست ۵ مده گر عاقلی ایخواجه پندم
چنین صورت نبندد هیچ نقّاش ۶ معاذ الله من این صورت نبندم
چه جانها در غمت فرسود و تنها ۷ نه تنها من اسیر و مستمندم[2]
تو هم باز آمدی ناچار و ناکار ۸ اگر باز آمدی بخت بلندم
گر آوازم دهی من خفته[3] در گور ۹ بر آساید روان دردمندم
سری دارم فدای خاکپایت ۱۰ گر آسایش رسانی ور گزندم
و گر در رنج سعدی راحت تست ۱۱ من این بیداد بر خود می پسندم

٢٦٣

Metre: رجزِ مثمّنِ مطوی مخبون [— ∪ — ∪ | — ∪ ∪ — | — ∪ — ∪ | — ∪ ∪ —]

چشم که بر[1] تو میکنم چشم حسود میکنم
۱ شکر خدا که باز شد دیدهٔ بخت روشنم[2]

---

1 All texts and all MSS. except I ; قول for پند.

2 I(a), B, Z, E, Y(a), Y(b), L, D ; دردمندم for مستمندم.

3 I(a), T, C ; مرده for خفته.

1 I ; در for بر.

2 The following line succeeds this verse in all texts and all MSS. but I :—

هر گز این گمان نبود با تو که درستی کنم * باورم این نمیشود باتو نشسته کاین منم

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دامن خیمه برفگن دشمن و دوست گو به بین

۲ کاین همه لطف میکند دوست برغم دشمنم[3]

عالم[4] شهر گو مرا وعظ[5] مگو که نشنوم

۳ پیر محلّه گو مرا توبه مده که بشکنم

گر بزني بخنجرم کز غم دوست[6] توبه[7] کن

۴ نعرهٔ عشق[8] میزنم تا رمقی[9] است در تنم[10]

این نه نصیحتی بود کز غم دوست توبه کن

۵ سخت سیه دلي بود آنکه ز دوست برکنم

گر همه عمر بشکنم عهد تو بس درست شد

۶ کاین همه ذکر دوستي لاف دروغ میزنم

پیشم ازین سلامتي بود دلی و دانشی

۷ عشق تو آتشی بزد پاک بسوخت خرمنم

شهری اگر بقصد[11] من جمع شوند و متفق

۸ با همه تیغ برکشم وز تو سپر بیفگنم

چند فشاني آستین بر من و روزگار من

۹ دست رها نمي کند مهر[12] گرفته دامنم

---

3 In I(a), this line is omitted.

4 I(a); واعظ for عالم.

5 I(a); پند for وعظ.

6 R, Z, Y(a), Y(b), E, L, D; عشق for دوست.

7 All texts and all MSS. but I; غم دوست توبه کن for پیش او دگر مرو.

8 I(b), B, S, T, L; شوق for عشق.

9 B; نفسی for رمقی.

10 This verse is only found in I.

11 In all texts and all MSS. but I; خلقی اگر بخون for شهری اگر بقصد

12 I(b), B, S, P; کبر for مهر: T, C; عشق for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر بمـــراد من روی ور نـــروی تو حاکمی
١٠ من بخـــلاف رای تو گر نفسی زنم زنم[13]

این همه نیش میخورد سعدی و پیش میرود
١١ خون برود درین میان گر تو توئی و من منم[14]

٢٦٤

Metre : مجتثّ مثمّن مخبون مقطوع مسبّغ [— ⏑̳ | — ⏑ — ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — ⏑ — ⏑]

حکایت از لب شیرین دهان[1] سیم[2] اندام
١ تفاوتی نکنـــد گر دعاست یا[3] دشنام

حریف عشق[4] که از خویشتن خبر دارد
٢ شراب صرف محبّت نخورده است تمام

اگر ملـــول شوی یا ملامتـــم گوئی
٣ اسیر عشق نیندیشـــد از ملال[5] و ملام

من آن نیـــم که بجور از مراد بگـــریزم[6]
٤ بآسمان[7] نرود مرغ پای بستـــه بـــدام

[13] In all texts and all MSS. except I, I(a), the following line is substituted for verse 10 :—

می شنوم که سعدیا راه مخوف میروی * گر نروم نمیشود صبر و قرار ممکنم

In all texts and all MSS. but I, I(a), the following verse succeeds this line :—

عاشق جان خویش را بادیهٔ سهمگین بود * من بهلاک راضیم لا جرم از خود ایمنم

[14] In I(b), B, S, R, P, T, this line is omitted.

[1] B ; کلام for دهان. [2] I ; شیر for سیم. [3] I(b), Y(a) ; ور for یا.

[4] I(a), I(b), B, R, P, C ; دوست for عشق.

[5] In I(a), T, C, E, Y(a), Y(b) و is omitted after ملال.

[6] I(a) ; بر گردم for بگریزم. [7] I(a), I, S, P ; آستین for آسمان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بسی نمـــاند که پنجـــاه ساله عاقل را

۵ به پنجـــروز بـــدیوانگـــي بر آیـــد نام[8]

مرا که با تو ام از هرکه هست باکی نیست

۶ حریف خاص نیندیشد از ملامت عام

شب دراز نخسبم[9] که دوستـــان گویند

۷ بســـرزنش عجبـــا للمحبّ کیف ینام

تو در کنار[10] من آئي من این طمع نکنم

۸ که مي نیایدت از حسن وصف در اوهام

ضرورتست که روزی بســـوزد این اوراق

۹ که تاب آتش سعـــدي نیـــاورد[11] اقلام

۲۶۵

Metre : هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ مقصور [— — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — —]

خرما نتوان خورد ازین خار که کِشتیم

۱ دیبا نتوان بافت[1] ازین پشم که رشتیم

بر لوح[2] معـــاصي خط عذری نکشیدیم

۲ پهلـــوی کبـــایر حسنـــاتی ننوشتیم

---

[8] In I(a), this line is omitted.

[9] I ; نخفتم for نخسبم.

[10] I ; کمند for کنار.

[11] S, B, E, Y(a), Y(b), D ; این نیارد for نیاورد.

[1] I, B, R ; کرد for بافت.

[2] I, S, B ; خط for لوح.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ما کشتۀ نفسیم [3] و چه فریاد که بر آید [4]

۳ از ما بقیامت [5] که چرا نفس نکشتیم [6]

افسوس برین عمر گرانمایه که بگذشت

۴ ما از سر تقصیر و خطا در نگذشتیم

دنیا که درو مرد خدا گل نسرشت است [7]

۵ نامرد که مائیم چرا دل بسرشتیم

ایشان چو ملخ بر سر [8] زانوی ریاضت

۶ ما مور میان بسته دوان بر در و دشتیم

پیری و جواني چو شب و روز [9] سر آمد [10]

۷ ما شب شد و روز آمد و بیدار نگشتیم [11]

چون مرغ برین کنگره تا کی بتوان ماند [12]

۸ یکروز نگه کن که برین کنگره خشتیم

ما را عجب ار پشت و پناهی بود آنروز

۹ کامروز کسی را نه پناهیم و نه پشتیم

---

[3] In I(b), R, T, C, و is omitted.

[4] All texts and all MSS. but I ; بس آوخ for چه فریاد.

[5] I ; ناگاه فریاد برآید for برآید از ما بقیامت.

[6] In S this line is omitted.

[7] I, I(a), I(b), P ; نسرشتند for نسرشت است.

[8] All texts and all MSS. but I ; در پس for برسر.

[9] S, P, B, R, and all texts ; بر آمد for سر آمد.

[10] I(a) ; چو شب و روز سر آمد for پی هم چون شب و روزند ; I(b) ; بمثال شب و روز است for do.

[11] In all texts and all MSS except I, the following verse is found after line 7 :—

وا ماندگي اندر پس دیور طبیعت * حیف است دریغا که در صلح بهشتیم

[12] I, I(a), I(b), S, R, P, L ; بود for ماند.

گر خواجه شفاعت نکند روز قیامت
١٠ شاید که ز مشاطه نرنجیم که زشتیم

باشد که عنایت برسد ورنه مپندار
١١ با این عمل دوزخیان کاهل بهشتیم

سعدي مگر از خرمن اقبال عزیزان[13]
١٢ یکخوشه ببخشند که ما تخم نکشتیم

٢٦٦

Metre : رملِ مثمّنِ محذوف [—ᴗ——|—ᴗ——|—ᴗ——|—ᴗ—]

دوش در صحرای خلوت لاف تنهائي زدم
١ خیمه بر بالای منظوران بزیبائي[1] زدم

خرقه پوشان صوامع را دو تائي چاک شد
٢ چون من اندر کوی وحدت لاف یکتائي زدم

عقل کل را آبگینه ریزه در پای اوفتاد
٣ بسکه سنگ تجربت بر طاق مینائي زدم

پای مردم عقل بود آنکه که عشقم دست داد
۴ پشت دستی بر دهان عقل سودائي زدم

تاب خوردم رشته وار اندر کف خیّاط صنع
٥ بس گره بر خطّ خود بیني و خود رائي زدم

---

13 All texts and all MSS. but I; بزرگان for عزیزان.

1 I(b), S, Z, L, T; زیبائي for بزیبائي.

N.B.—In I(a), R, P, this ode is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

تا نبـــاید کشتنم گرد در کس چون کلیـــد
۶ بر در دل ز آرزو قفـــل شکیبـــائي زدم

گرکسی را رغبت دانش بود گو دم مزن
۷ زانکه من دم در کشیـــدم تا بدانائي زدم

چون صدف پروردم اندر سینه درّ معرفت
۸ تا بجـــوهر طعنـــه بر درّهای دریائي زدم

بعد ازین چون مهر مستقبل نکـردم جز بامر
۹ پیش ازین گر چون فلک چرخی برعنائي زدم

گفتـــهٔ سعدي فرو شستـــم ز دیوان وجود
۱۰ پس قدم در حضـــرت بیچون مولائي زدم

۲۶۷

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون [— — ᴗ ᴗ | — ᴗ — ᴗ | — — ᴗ ᴗ | — ᴗ — ᴗ]

دو هفته میگذرد کان مه دو هفته ندیدم
۱ بجان رسیدم[1] ازان[2] تا بخدمتش نرسیدم[3]

حریف عهد مودّت شکست و من نشکستم
۲ خلیـــل[4] بیخ ارادت برید و من نبـــریدم

بکام دشمنم ای دوست عاقبت بنشاندي
۳ بجـــای آنکه[5] چرا پنـــد دوستان نشنیدم[6]

---

[1] All MSS. and all texts but T́; رسید for رسیدم.
[2] I(a); دلم for ازان.
[3] All texts and all MSS. except S; برسیدم for نرسیدم.
[4] Y(b); حبیب for خلیل.
[5] T; سزای اینکه for بجای آنکه.
[6] In S this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مرا بهیچ بدادي خلاف شرط[7] مودّت

۴ هنوز با همه جورت بجان و دل[8] بخریدیم

بخاکپای تو جانا[9] که تا تو دوست گرفتم

۵ ز دوستان مجازي چو دشمنان ببریدم[10]

قسم بروی تو گفتم[11] کزان[12] زمان که برفتي

۶ که هیچ روی[13] ندیدم که روی در نکشیدم[14]

ترا به بینم و خواهم که خاکپای تو باشم

۷ مرا به بیني چون باد بگذري که ندیدم

میان خلق[15] ندیدي که چون دویدمت از پی

۸ زهی خجالت مردم چرا بسر ندویدم

شکر خوش است و لیکن حلاوتش تو نداني

۹ من این معامله دانم که طعم صبر[16] چشیدم

مرا رواست که دعوي کنم بصدق و ارادت

۱۰ که هرچه[17] در همه عالم بدوست برنگزیدم

بنال مطرب مجلس بگوی گفتهٔ سعدي

۱۱ شراب انس بیاور که من نه مرد نبیدم

---

7 B and all texts; عهد for شرط.

8 This is the T, Y(b) variant. I(a) has جرمت for جورت: I(b), Z, have غیبت for do.: I, S, R, have عیبت for do.: B, C have عهدت for do.: E, L, Y(a), D, read بدعهدیت بجان for بجورت بجان و دل.

9 I(b), B, S, R, I, Z; گفتم for جانا.

10 S; برمیدم for ببریدم.

11 S; گویم for گفتم.

12 I, I(b), S, R; از for کز.

13 I, T, C, Y(b); روی کس for هیچ روی.

14 In I(a), this line is omitted.

15 All texts and all MSS. except I, S; شهر for خلق.

16 C; صبر تلخ for طعم صبر.

17 I(a); هیچ for هرچه.

N.B.—In P this ode is omitted.

۲۶۸

Metre: هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [— — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — — ∪ | ∪ — —]

دل پیش تو و دیده بجـــای دگرستـــم
۱ تا خصـــم نداند که ترا مینگرستـــم

روزی بـــدر آیم من ازین پـــردهٔ[1] ناموس
۲ هرجا که بتی چون تو به بینـــم بپرستم

المنّـــة لله که دلم صیـــد غمی[2] شد
۳ کز[3] خوردن غمهـــای پراگنده برستـــم

آن عهد که گفتي نکنـــم مهر[4] فراموش
۴ بشکستي و من بر سر پیمـــان درستم

تا ذوق درونم خبری میدهد از دوست
۵ از طعنهٔ دشمـــن بخدا گر خبـــرستم

میخواستمت پیشکشی لایق خدمت
۶ جان نیز[5] حقیر است ندانم چه فرستم

چون نیک بدیدم که نداري سر سعدي
۷ بر بخت بخنـــدیدم و بر خود بگرستم

۲۶۹

Metre: هزجِ مثمّنِ سالم [∪ — — — | ∪ — — — | ∪ — — — | ∪ — — —]

زدستم بر نمیخیزد که یکدم بیتو[1] بنشینم
۱ بجز رویت نمیخواهم که روی هیچکس بینم

---

1 R ; خرقهٔ for پردهٔ : I ; خانهٔ for do
2 I(a) ; یکی for غمی.
3 I(a), R ; وز for کز.
4 I(a), I(b) ; عهد for مهر.
5 S, R, P, T, C, Y(b) ; نیک for نیز.
1 T, Y(b) ; بی یاد for یکدم بی.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

من اول روز دانستم که با شیرین در افتادم
۲ که چون فرهاد باید شست دست از جان شیرینم

ترا من دوست میدارم خلاف هرکه در عالم
۳ اگر طعنه است بر عقلم وگر رخنه است در دینم

اگر شمشیر بر گیري سپر پیشت بیفـــدازم
۴ که بی شمشیر خود کشتي بساعد های سیمینم

برآ ای صبح مشتـــاقان اگر نزدیک[2] روز آمد
۵ که بگرفت این شب یلدا ملال از ماه و پروینم

گر[3] اول هستي آوردم قفای تربیت[4] خوردم
۶ کنون امید بخشایش همي دارم که مسکینم

ولی چون شمع میباید که بر حالم[5] ببخشاید
۷ که جزوی کس نمي بینم که میسوزد ببالینم

تو همچون گل ز خندیدن لبت باهم نمي آید[6]
۸ روا داري که من بلبل چو بوتیمار بنشینم

رقیب انگشت میخاید که سعدي دیده[7] برهم نه
۹ مترس ای باغبان از گل[8] که مي بینم نمي چینم

---

2 P, Z, Y(a), L, E, D; هنگام for نزدیک.
3 All texts and all MSS. but I; از for گر.
4 I(a) and all texts but Z; نیستي for تربیت.
5 I(a), I(b), B, S, T, C; جانم for حالم.
6 In R this hemistich runs as follows :—
ترا همچون گل ز خندیدن لبت باهم نمي آید.
7 All texts and all MSS. but I; چشم for دیده.
8 R, I; من for گل.

۲۷۰

Metre. رملِ مثمّنِ مقصور [– ⏑ – | – – ⏑ – | – – ⏑ – | – – ⏑ –]

ساقیا می ده که ما دردی کش میخانه ایم

۱ با خرابات آشنائیم[1] از خرد بیگانه ایم

خویشتن سوزیم و جان بر سر نهاده شمع وار[2]

۲ هر کجا در مجلسی شمعی است ما پروانه ایم

اهل دانش را درین[3] گفتار با ما کار[4] نیست

۳ عاقلان را کی زبان دارد که ما دیوانه ایم

گرچه قومی را صلاح و نیکنامي ظاهر است[5]

۴ ما بقلّاشي و رندي در جهان افسانه ایم

اندرین راه ار بداني[6] هر دو بر یک جاده ایم

۵ وندرین کوی ار به بیني[6] هر دو از یکخانه ایم

خلق میگویند جاه و فضل[7] از فرزانگي است

۶ گو مباش اینها که ما رندان نا فرزانه ایم

عیب تست ار چشم گوهر بین نداري ورنه ما

۷ هریک اندر بحر معني گوهر یکدانه ایم

---

1 P, L, Y(b); آشنا و for آشنائیم.

2 I(a); همچو شمع for شمع وار.

3 I(b), P, B, S, T, Y(b); بدین for درین.

4 I(b), P, S, B, C, T; نیکو راه for با ما کار.

5 This is the I version. In other MSS. and texts this hemistich runs as follows:— گر چه ایشان در صلاح و عافیت مستظهرند.

6 In I بېیني and بداني are transposed.

7 I(a), I(b), S, B, T, Z, Y(b); منصب for فضل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

از بیابان عدم دی آمده[8] فردا شده
۸ کمتر از عیشی یک امشب کاندرین کاشانه ایم
سعدیا گر باده[4] صافیست باید باز گو
۹ ساقیا مي ده که ما دردی کش میخانه ایم

۲۷۱

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [— ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ — — | — ᴗ —]

ما بروی دوستان از بوستان آسوده ایم
۱ گر بهار آید و گر باد خزان آسوده ایم
سرو بالای که مقصود ست اگر حاصل شود[1]
۲ سرو اگر هرگز نباشد[2] در جهان آسوده ایم
گر بصحرا دیگران از بهر عشرت میروند
۳ ما بخلوت با تو ای آرام جان آسوده ایم
باغبان را گو اگر در بوستانت[3] لاله ایست
۴ دیگری را ده[4] که ما با دلستان آسوده ایم[5]
گر سیاست میکند سلطان و قاضي حاکمند[6]
۵ ور ملامت میکند پیر و جوان آسوده ایم[7]

---

[8] In all MSS. but I and all texts but T; آمد و for آمده.
[1] Z; کذیم for شود. [2] R, Z, L; روید for باشد.
[3] Z, C, L, Y(b); گلستانت for بوستانت.
[4] C, Y(b); جو for ده.
[5] In R lines 4 and 7 are omitted, and the following verse substituted:—
برق نو روزي گر آتش میزند بر شاخسار * ور گلفشان مي کند در بوستان آسوده ایم
[6] C, L, Y(b); بنده ایم for حاکمند.
[7] This line is omitted in I(b).

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هرچه در دنیا و عقبی راحت و آسایش است

۶ گر تو با ما خوش در آئی ما ازان[8] آسوده ایم

موج اگر کشتی بر آرد تا به اوج آفتاب

۷ یا[9] به قعر اندر برد ما بر کران آسوده ایم

رنجها بردیم و آسایش نبود اندر وجود[10]

۸ ترک آسایش گرفتیم[11] این زمان آسوده ایم

سعدیا سرمایه[12] داران از خلل ترسند[13] و ما

۹ گر[14] بر آید بانگ دزد از کاروان آسوده ایم

۲۷۲

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [— ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — ⏑̵ —]

عمرها[1] در[2] پی مقصود بجان گردیدیم

۱ دوست در خانه و ما گرد جهان گردیدیم

خود سراپرده[4] قدرش ز مکان بیرون بود

۲ آنکه ما در طلبش جمله[3] مکان[4] گردیدیم

---

8 C, Y(b) ; بآن for از آن.

9 Z, L ; ور for یا.

10 C, L, Y(b) ; جهان for وجود.

11 I ; گرفتم for گرفتیم.

12 C, Y(b) ; پرهیزگاران for سرمایه داران.

13 C, Y(b) ; ترسیده اند for ترسند و ما.

14 R ; چون for گر.

N.B.—This Ode is found under *Tayyebāt* only in I, I(b).

1 All texts and all MSS. but I ; سالها for عمرها.

2 S, P, B, T, Z, E, Y(a), Y(b), L, D ; از for در.

3 I(a), I(b), B, S, and all texts ; کون و for جمله.

4 B ; جهان for مکان.

گفته بودیم[5] بخوبان که[6] نباید نگریست

۳ دل ببردند[7] ضرورت نگران گردیدیم

همچو بلبل همه شب نعره زنان تا خورشید

۴ روی بنمود و چو خفّاش نهان گردیدیم[8]

صورت یوسف نادیده صفت میکردند

۵ درمیان آمد و بیعقل و زبان گردیدیم[9]

گفته بودیم بخلوت که دگر می نخوریم

۶ ساقیا باده بده کز سر آن گردیدیم[10]

گو[11] همه شهر بیائید[12] و به بینید که ما

۷ پیر بودیم و دگرباره جوان گردیدیم

سعدیا لشکر خوبان[13] بشکار دل ما

۸ گو میائید که ما صید فلان گردیدیم

۲۷۳

Metre: مجتثّ مثمّنِ مخبون [— ◡ ◡ | — ◡ — ◡ | — — ◡ ◡ | — ◡ — ◡]

در آن نفس که بمیرم در آرزوی تو باشم

۱ بدان امید دهم جان که خاک کوی تو باشم

---

5 Z, C, E, Y(a), Y(b), L, D; بودند for بودیم: I(b), S, P, R, T; بودم که for do. 6 Z, C, E, Y(a), Y(b), L, D; نه بباید for کہ نباید.

7 In R, P, T, و is inserted after ببردند.

8 In I(b), B, S, R, P, this line is omitted.

9 This is the I(a) version. In R and all texts this hemistich runs thus: تا میان آمد بیعقل و روان گردیدیم which is unmetrical.

N.B.—In I, I(b), B, S, P, this line is omitted.

10 In S this line is omitted. 11 I, I(a), B, S, P, T; تا for گو.

12 I; بیایند و ببینند for بیائید و ببینید. 13 I(b), S, P; قاآن for خوبان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بوقت صبح قیامت که[1] سر ز خاک بر آرم

٢ بگفتگوی تو خیزم بجستجوی تو باشم

بمجمعی[2] که در آیند شاهدان دو عالم

٣ نظر بسوی تو دارم غلام روی تو باشم

بخوابگاه عدم گر هزار سال بخسپم

٤ بخواب عافیت آنگه که رو بسوی تو باشم

حدیث روضه نگویم گل بهشت نبویم

٥ جمال حور نجویم دوان بکوی تو باشم

می بهشت ننوشم ز دست[3] ساقي رضوان

٦ مرا بباده چه حاجت چو[4] مست روی تو باشم

هزار بادیه سهل است با وجود تو رفتن

٧ و گر[5] خلاف کنم سعدیا بسوی تو باشم

٢٧٤

Metre: مجتثِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [– ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ – ⏑ – | ⏑ – ⏑ ⏑ –]

شب دراز بامید صبح بیدارم

١ مگر که بوی تو آرد نسیم اسحارم

---

[1] S; چو for که.

[2] B, C, E, Y(a), L, D; بمحفلی for بمجمعی.

[3] I(b), S, P, B, T, C; جام for دست.

[4] E, Y(a), Y(b), L, D; که for چو.

[5] S and all texts; اگر for وگر.

N.B.—In I(a), R, Z, this ode is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

عجب که بیخ محبّت نمیدهد بارم

۲ که بروی این همه باران شوق[1] میبارم

از[2] آستانهٔ خدمت نمي[3] توانم رفت

۳ اگر بمنزل قربت نمیدهي بارم

بتیغ هجر بکشتي مرا و برگشتي

۴ بیا و زندهٔ جاوید کن دگر بارم

چه روزها بشب آورده ام درین امید

۵ که با وجود عزیزت شبی بروز آرم

چه جرم رفت که با من[4] سخن نمیگوئي

۶ چه کرده ام که بهجران تو سزاوارم[5]

هنوز با همه بد عهدیت دعا گویم

۷ هنوز با همه بد[6] مهریت طلبگارم

حدیث دوست نگویم مگر بحضرت[7] دوست

۸ یکی تمام بود مطّلع بر اسرارم[8]

هنوز قصهٔ هجران و داستان فراق

۹ بسر نرفت و بپایان رسید طومارم

---

1 B, R; عشق for شوق.

2 I; وز for از.

3 All texts and all MSS. but I; کجا for نمي.

4 I, I(a), S, P, R, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; ما for من.

5 In I this line is omitted.

6 T, Y(b); بی for بد.

7 B; بخدمت for بحضرت

8 In all texts, and all MSS. but I, this verse is placed at the end of the ode.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

من از حکایت عشق تو بس کنم هیهات[9]
۱۰ مگر اجل که به بندد زبان[10] گفتارم

اگر تو عمر درین ماجرا کنی سعدی
۱۱ حدیث عشق بپایان رسد نپندارم

۲۷۵

Metre: منسرحِ مثمّنِ مطویِ موکوف [_ ⏑ ⏑ _ | _ ⏑ _ | _ ⏑ ⏑ _ | _ ⏑ _]

شمع نخواهد نشست باز نشین ای غلام
۱ روی تو دیدن بشب[1] روز نماید تمام

مطرب یاران برفت ساقی مستان[2] بخفت
۲ شاهد ما برقرار مجلس[3] ما بر دوام

بلبل باغ سرای صبح نشان میدهد
۳ وز در ایوان بخاست بانگ خروسان بام

ما بتو پرداختیم خانه و هرچه اندروست
۴ هرچه پسند شماست برهمه عالم حرام

خواهیم آزاد کن خواه قوی تر به بند
۵ مثل تو صیّاد را کس نگریزد ز دام

هرکه در آتش نرفت بیخبر از سوز ماست
۶ سوخته داند که چیست پختن سودای خام

---

[9] D; فریاد for هیهات.

[10] In T the following verse is substituted for line 10:—
اگر تو عمر گرانمایه صرف عشق کنی * بزندگی دو عالم دل تو شاد آرم

[1] B, S, P, I, C; بصبح for بشب.

[2] I(a); مجلس for مستان.

[3] I(a); بادة for مجلس.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

اوّلم اندیشه بود تا نشود نام زشت

۷ فارغم اکنون ز سنگ چون بشکستند جام

سعدي اگر نام و ننگ[4] در سر او شد چه غم[5]

۸ مرد رہ عشق نیست کش غم ننگست و نام

۲۷۶

Metre : رملِ مثمّنِ مخبونِ مقصور [– ◡ – – | ◡ ◡ – – | ◡ ◡ – – | ◡ ◡ ⏓]

عهد کردیم که بیدوست بصحرا نرویم

۱ بی تماشاگه رویش بتماشا نرویم

بوستان خانهٔ عشق[1] است و چمن جای[2] نشاط

۲ تا مهیّا نشود[3] عیش مهنّا[4] نرویم

دیگران با همه کس دست در آغوش کنند[5]

۳ ما که بر سفرهٔ خاصیم بیغما نرویم

نتوان رفت مگر در قدم[6] یار عزیز

۴ ور تحمّل نکند زحمت ما ما نرویم

---

[4] R; نام نیک for نام و ننگ.

[5] I(a), I, B, T, C; شد for غم.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

[1] All texts and all MSS. but I; عیش for عشق.

[2] I(a), I(b), B, S, R, P, D, C; کوی for جای.

[3] I(a), I(b), S, R, P, Z; نبود for نشود.

[4] T, Y(b); بدانجا for مهنّا.

[5] In I(b), S, R, B, and all texts, this hemistich runs as follows:—
دیگران دست در آغوش کنند با همه کس.

[6] I; نظر for قدم: R; طلب for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

گر بخواری ز در خویش برانی ما را
۵ بامیدت بنشینیم و بدرها[7] نرویم
گر بشمشیر احبّا تن ما پاره کنند
۶ بشکایت[8] بدر خانهٔ اعدا نرویم
پای گو برسر و بر دیدهٔ ما نه چو[9] بساط
۷ که اگر نقش بساطش برود ما نرویم
بدرشتی[10] و جفا روی مگردان از ما
۸ که بکشتن برویم از نظرت یا نرویم
سعدیا شرط وفاداری لیلی آنست
۹ که اگر[11] مجنون گویند[12] بسودا نرویم

۲۷۷

Metre : مجتثّ مثمّن مخبون محذوف [‒ ⏑⏑ | ‒ ⏑ ‒ ⏑ | ‒ ‒ ⏑ ⏑ | ‒ ⏑ ‒ ⏑]

غم زمانه خورم یا فراق[1] یار کشم ۱ بطاقتی که ندارم کدام بار کشم
نه قوّتیکه توانم کناره جستن ازو ۲ نه قدرتیکه بشوخیش در کنار کشم
نه دست صبر[2] که در آستین عقل برم ۳ نه پای عقل[3] که در دامن قرار کشم

---

7 I(b), P, B, T, C, Y(b) ; بهرجا for بدرها.
8 All texts and all MSS. but I ; بتظلّم for بشکایت.
9 B and all texts but Z ; به for چو.
10 All texts and all MSS. but I ; گو بتندی for بدرشتی.
11 I(a), R, Z ; چو for اگر.
12 Z, L, (a) ; بگویند for گویند.
1 B ; جفای for فراق.
2 I(a) ; عقل for صبر.
3 I(a) ; صبر for عقل.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

زدوستان بجفا سیرگشت[4] مردي نیست ۴ جفای دوست زنم گر نه مرد وار کشم

چو میتوان بصبوري کشید جور[5] عدو ۵ چرا صبور نباشم که[6] جور یار کشم

شراب خورده پیاپی زجام صافي وصل[7] ۶ ضرورتست که درد سر خمار کشم

گلی چو روی تو گو در چمن پدید آید ۷ کمینه دیدهٔ سعدیش پیش خار کشم

۲۷۸

Metre: [— ∪ — ا ∪ — — ∪ ا ∪ — ∪ — ا ∪ — —] مضارع مثمن اخرب مکفوف محذوف

گر تیغ برکشد که محبّان همی زنم

۱ اوّل کسیکه لاف محبّت زند منم

گویند پای دار گرت سر دریغ نیست[1]

۲ گو سر قبول کن که بپایت[2] در افگنم

امکان دیده بستنم از روی دوست[3] نیست

۳ اولی تر آنکه گوش نصیحت[4] بیاکنم

آورده اند صحبت خوبان چو[5] آتش است

۴ بر من به نیمجو که[6] بسوزند خرمنم

---

4 All texts and all MSS. but I; گشته for گشت.

5 All texts and all MSS. except I; بار for جور.

6 I(a); چو for که.

7 This is the I version. In I(a) and I(b) this hemistich runs thus:— شراب چون نبود پایدار لذت عیش: S, B, R, Z have the same version, but with شرب for عیش: In E, T, C, Y(a), Y(b), L, D, the reading is as follows:— شراب خورده ام از دست یار تا بسحر.

1 In I this hemistich runs thus:— آن بی وفای سرکش نا پایدار عهد.

2 I(a), I(b), S, P, B, R, Z, E, Y(a), Y(b); بپایش for بپایت.

3 T, C; خوب for دوست: R; چون تو for do.

4 I(a); طبیعت for نصیحت.

5 All texts and all MSS. but I; که for چو. 6 T, Y(b); چو for که.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

من[7] مرغ زيركم كه چنانم خوش اوفتاد
۵ در قيد او كه ياد نيايد نشيمنم

درديست در دلم كه گر از[8] پيش آب چشم
۶ بردارم[9] آستين برود تا بدامنم

گر پيرهن بدر كنم از شخص ناتوان
۷ بيني كه زير جامه خياليست يا تنم

شرط است احتمال جفاهاى دشمنان
۸ چون دل نميدهد كه دل از دوست بركنم

دردى نبرده را چه تفاوت كند كه من
۹ بيچاره درد ميكشم و نعره مي زنم[10]

بر تخت جم پديد نباشد شب دراز
۱۰ من دانم اين حديث كه در چاه بيژنم

گويند سعديا مكن از عشق توبه كن
۱۱ مشكل توانم و نتوانم[11] كه بشكنم[12]

---

7 B, T, Y(b); آن for من.

8 I(b), گر for گر از

9 I(b), P; بر گيرم for بردارم.

10 This line is found in various MSS. and texts with slight variations I, I(b) S, R, B, T, Z, C read نبوده for نبرده, and I, I(b), S, P, R, B, Z; ميخورم for ميكشم. In I(a), E, Y(a), Y(b), L, D, it is omitted.

11 I(a), I(b), C, Y(a), E, L, D; بتوانم for نتوانم.

12 All MSS. but P, and all texts but T; نشكنم for بشكنم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۷۹

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ محذوف [— ⏑⏑ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏑ | — — ⏑ ⏓]

گرد رخسار چو ماهت صنما مینگرم ۱ بحقیقت اثر صنع[1] خدا مینگرم
تا مگر دیده ز روی تو بیابد اثری ۲ هر زمان صد رهت اندر سروپا مینگرم
تو بحال من مسکین[2] بجفا مینگری ۳ من بخاک کف پایت بوفا مینگرم
آفتابی تو و من ذرهٔ[3] مسکین و حقیر[4] ۴ تو کجا و من سرگشته[5] کجا مینگرم
سر زلفت ظلماتست ولبت آبحیات ۵ در سواد سر زلفت ببقا[6] مینگرم
هندوی چشم مبیناد رخ ترک تو باز ۶ گر بچین سر زلفت بخطا[7] مینگرم
راه عشق[8] تو دراز است ولی سعدی وار ۷ میروم وز سر حسرت بقفا مینگرم

۲۸۰

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ محذوف [— — ⏑ | — ⏑ — ⏑ | ⏑ — —]

گر من ز محبّتت بمیرم ۱ دامن بقیامتت نگیرم[1]
از دینی و آخرت گزیر است ۲ وز صحبت دوست نا گزیرم
ای مرهم ریش دردمندان ۳ درمان دگر نمیپذیرم

---

1 I(a), B, P, R ; لطف for صنع.
2 B, T, Y(b) ; بیدل for مسکین.
3 I(b), S, R, P, T ; بندهٔ for ذرّهٔ.
4 I(a), B, S ; ضعیف for حقیر : I(b), P, R, T, C, E, Y(a), Y(b), D ; فقیر for حقیر.
5 R ; بیچاره for سرگشته.
6 I(a), B, S, R, P ; بخطا for ببقا.
7 In I(a), I(b), B, T, S, P, this line is omitted.
8 I(a) ; هجر for عشق.

1 B, R, P ; بگیرم for نگیرم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آن کس که بجز تو کس ندارد ۴ در هردو جهان من آن[2] فقیرم
ای محتسب از جوان چه خواهي ۵ من توبه نمیکنم که پیرم
یکروز کمان[3] ابروانش ۶ مي[4] بوسم و گو بزن بتیرم
ای باد بهار عنبرین بوی ۷ در پای لطافت تو میرم
چون میگذری[4] بخاک شیراز ۸ گو من بفلان زمین اسیرم
در خواب نمیروم که بی دوست[5] ۹ پهلو نه خوش است بر حریرم
ای مونس روزگار سعدي ۱۰ رفتي و نرفتي از ضمیرم

۲۸۱

Metre: مجتثِ مثمّنِ مخبونِ مقطوعِ مسبّغ [ـ ـ | ـ ‿ ـ ‿ | ‿ ‿ ـ ـ | ‿ ‿ ـ ‿ | ـ ‿ ـ ‿]

مرا دو دیده براه و دو گوش برپیغام
۱ تو فارغي[1] و بافسوس میرود ایّام
شبی نپرسي و روزی که دوستدارانم[2]
۲ چگونه شب بسحر میبرند و صبح[3] بشام
ببردي از دل من مهر هرکجا صنمی است
۳ مرا که قبله گرفتم چه کار با اصنام
بکام دل نفسی با تو التماس من است
۴ بسا نفس که فرورفت و بر نیامد کام

---

[2] In S, T, E, Y(a), Y(b), L, D, آن is omitted before فقیرم.
[3] S, P, B, Y(b); ابروانت for ابروانش.
[4] I(a); بر for مي.
[5] I(a), I(b), S, P, B, Z, C, E, Y(a), Y(b), L, D; یار for دوست.
[1] I(b), R, P; مستريح for فارغي: S; ميروي for do.
[2] B, T; دوستدارانت for دوستدارانم.
[3] R, I; روز for صبح.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مرا نه دولت وصل و نه احتمال فراق
۵ نه پای رفتن ازین ناحیت نه جای مقام

چه دشمني تو که از عشق دست و شمشیرت
۶ مطاوعت بگریزم نمیکنند اقدام

ملامتم نکند هر که معرفت دارد[4]
۷ که عشق مي بستاند ز دست عقل زمام

مرا که با تو سخن گویم[5] و سخن شنوم[6]
۸ نه گوش فهم بماند نه هوش استفهام

اگر زبان مرا روزگار در بندد
۹ بعشق در سخن آیند ریزهای عظام

بر آتش غم سعدي کدام دل که نسوخت
۱۰ گر این سخن برود در جهان نماند خام

۲۸۲

Metre: منسرحِ مثمّنِ مطويِ موقوف [— ᴗ ᴗ — | — ᴗ — | — ᴗ ᴗ — | — ᴗ —]

ماه چنین کس ندید خوش سخن و خوشخرام
۱ ماه مبارک طلوع سرو قیامت[1] قیام

سرو در آید ز پای گر تو بجنبي ز جای
۲ ماه بیفتد بزیر گر تو برآئي ببام

---

[4] All texts and all MSS. but I; هیچ کس درین سودا for هرکه معرفت دارد.

[5] I(a); گوید for گویم.

[6] I(a); شنود for شنوم.

[1] I(a); صنوبر for قیامت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

تا دل ازآن تو شد دیده فرو دوختم

۳ هرچه پسند[2] شماست[3] برهمه عالم حرام

گوش دلم بر در است تا چه بیاید[4] خبر

۴ چشم امیدم براه تا که[5] بیارد پیام

دعوت[6] بی شمع را هیچ نباشد فروغ

۵ مجلس بیدوست را هیچ نباشد نظام

درهمه عمرم شبی بیخبر از در در آی

۶ تا شب درویش را صبح برآید ز شام[7]

بار غمت میکشم وز همه عالم خوشم

۷ گر نکنی[8] التفات یا[9] نکنی[10] احترام[11]

رای خداوند راست حاکم و[12] فرمان رواست

۸ گر بکشد بنده ایم ور بنوازد غلام

ای که ملامت کنی عارف شوریده[13] را .

۹ شاهد ما حاضر است ار[14] تو ندانی کدام

---

[2] I(b), B, S, P, R, Z; از آن for پسند.

[3] T, Y(b); تو شد for شماست.

[4] E, Y(a), Y(b), L, D; که رساند for چه بیاید.

[5] E, Y(a), L, D; چه for که.

[6] T, C, E, Y(a), Y(b), L, D; محفل for دعوت.

[7] I(a), S, R, P, I, C; بشام for ز شام.

[8] I(b), S, I, P, R, Z; نکند for نکنی.

[9] B, I, T, C, Y(b); ور for یا.

[10] I(a), I; نکند for نکنی.

[11] In I(a) this line is omitted, but 7(b) is substituted for 8(b).

[12] In I(a), P, R, و is omitted after حاکم.

[13] All texts and all MSS. except I; دیوانه for شوریده.

[14] B, R, P, I, T, Y(b); گر for ار.

گو بسلام من آی با همه تندي و جور
۱۰ وز من بیدل ستان جان بجواب سلام

سعدي اگر طالبي راه رو و رنج بر
۱۱ یا برسد جان بحلق[15] یا برسد[16] دل بکام

۲۸۳

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [⏓ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏕ –]

من همانروز که آن خال[1] بدیدم گفتم
۱ بیم آنست بدین دانه که در دام افتم

هرگز آشفتهٔ روئي نشدم یا موئی
۲ مگر اکنون که بروی تو چو موی آشفتم

هیچ شک نیست که اینواقعه با[2] طاق افتد
۳ گر بدانند که من با غم رویت جفتم

رنگ رویم غم دل با همگان[3] میگوید
۴ فاش کرد آنکه ز بیگانه همي بنهفتم

پیش از آنم که بدیوانگي انجامد کار
۵ معرفت پند همي داد و نمي پذرفتم

هرکه این روی به بیند بدهد پشت گریز
۶ گر بداند که من از وی بچه پهلو خفتم

---

15 I(a), I(b), C, Z, E, Y(a), L, D; بلب for بحلق.
16 R; بشود for برسد.
1 I(b), S, P; رویِ تو for آن خال : Z; خال تو for do.
2 S; به for با.
3 All texts and all MSS. but I; همه کس for همگان.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

آتشی برسرم از داغ[4] جدائی میرفت[5]

۷ و آبی از دیده بیامد[6] که زمین میسفتم

عجب آنست که با زحمت چندینی خار

۸ بوی صبحی نشنیدم که چو گل نشگفتم

پیش ازین خاطر من خانهٔ پر مشغله بود

۹ با تو پرداختمش وز همه عالم رفتم

سعدی آن نیست که در خورد تو گوید سخنی

۱۰ آنچه در وسع خودم بر[7] دهن آمد گفتم

۲۸۴

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ محذوف [— — ∪ | — ∪ — ∪ | ∪ — —]

من چون تو بدلبری ندیدم ۱ گلبرگ چنین[1] طری ندیدم

مانند تو آدمی در آفاق ۲ ممکن نبود پری ندیدم

وین بوالعجبی و چشم بندی ۳ در صنعت سامری ندیدم

با روی تو ماه آسمان را ۴ امکان برابری ندیدم

لعلی چو لب شکرفشانت ۵ در کلبهٔ[2] جوهری ندیدم

چون دُرّ دو رستهٔ دهانت ۶ نظم سخن دری ندیدم

مه را که خود که من بکرّات ۷ مه دیدم و مشتری ندیدم

---

4 R, Z, D, L ; دود for داغ. 5 T ; میسوخت for میرفت

6 I(a) ; همی شد for بیامد.

7 T, E, Y(a), L, D ; خود اندر for خودم در : I(a), R, and all texts but Z ; در for بر.

1 C, T, L ; بدین for چنین.

2 I(a), C, Y(b) ; طبلهٔ for کلبهٔ : P ; حقّهٔ for do : I(b), S, T, Z, Y(a) E, L, D ; دکّهٔ for do.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

وین پردهٔ راز[3] پارسایان ٨ چندانکه تو میدری ندیدم

دیدم همه دلبران آفاق ٩ چون تو بدلاوری ندیدم

جوری که تو میکنی در اسلام ١٠ در ملّت[4] کافری ندیدم

سعدی تو نه مرد خانقاهی ١١ من چون تو[5] قلندری ندیدم

٢٨٥

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ محذوف [— — ⏑ | — ⏑ — ⏑ | ⏑ — —]

من با تو مرد پنجه بودم ١ انگندم و مردی آزمودم

دیدم دل خاص و عام بردی ٢ من نیز دلاوری نمودم

در حلقهٔ کارزار انداخت ٣ آن نیزه که حلقه می ربودم

انگشت نمای خلق گشتم[1] ٤ و انگشت بهیچ بر نسودم

عیب دگران نگویم این بار ٥ کاندر حق خویشتنم[2] شنودم

گفتم که بر آرم از تو فریاد ٦ فریاد که نشنوی چه سودم

از چشم عنایتم مینداز ٧ کاوّل بتو چشم بر کشودم

گر سر برود فدای پایت ٨ مرگ آمدنیست دیر و زودم

امروز چنانم از محبّت ٩ کآتش بفلک رسد ز[3] دودم[4]

و آنروز[5] که سر برآرم از خاک ١٠ مشتاق[6] تو همچنان که بودم

---

[3] I(a); کار for راز. [4] I(a); مذهب for ملّت.

[5] I(a); به ز for چونتو: I, I(b), P, B, T, C, Y(b); پیر for do.

[1] I(a), I(b), S, R, P, T, Y(b); بودم for گشتم.

[2] B; خود بسی for خویشتنم.

[3] T, C, Y(b); رساند for رسد ز. [4] In I this line is omitted.

[5] R, and all texts; آنروز for و آنروز.

[6] R, Z, E, Y(a), L, D; جویان for مشتاق.

N.B.—This ode has no *maktạ'*.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۸۶

Metre: هزج مسدّس محذوف [ـ ـ ـ ᴗ | ـ ـ ـ ᴗ | ـ ـ ᴗ]

ترا تا بوسه باشد مي ستانم ۱ مرا تا نقره باشد ميفشانم
بنقد اين ساعت اندر بوستانم ۲ وگر[1] فردا بزندان ميبرندم
كه كام دل تو بودي از[2] جهانم ۳ جهان بگذار تا بر من سر آيد
اگر چيزي نگويد باغبانم ۴ چه دامنهاى گل باشد درين باغ
كه سيمرغى فتد در آشيانم ۵ نميدانستم از بخت همايون
بيا تا شرح آنهم[3] بر تو خوانم ۶ تو عشق آموختي در شهر ما را
و ليكن در حضورت بيزبانم ۷ سخنها دارم از دست[4] تو در[5] دل
كه من مستي و مستوري ندانم ۸ بگويم تا بداند دشمن و دوست
كه از پيشم براني[6] من برآنم ۹ اگر تو سرو سيمين تن برائي
كه گر[9] تو سنگدل من مهربانم ۱۰ مگو[7] سعدي مراد خويش[8] برداشت
وگر رفتم سلامت ميرسانم[10] ۱۱ كه تا باشم خيالت ميپرستم

۲۸۷

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [ᴗ ᴗ ـ ـ | ᴗ ᴗ ـ ـ | ᴗ ᴗ ـ ـ | ـ ـ]

من خود اى ساقي ازين شوق كه دارم مستم
۱ تو بيكجرعهٔ ديگر ببري از دستم

---

[1] I; اگر for وگر.
[2] I(b); در for از.
[3] R; آنهم بر تو خوانم : آن بر تو بخوانم for ; T; آن من for آنهم.
[4] I(a); مهر for دست.
[5] I(a), I(b), S, B, R, and all texts; بر for در.
[6] I(b), S, and all texts but C; خون من بريزي for از پيشم براني.
[7] L; بگو for مگو.
[8] B; بردار for برداشت.
[9] All texts and all MSS. except I; اگر for كه گر.
[10] In P this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هرچه کوته نظرانند بر ایشـــان پیمای

۲ که حریفان ز مل و من ز تامّل مستم

بحق مهر و وفائی که میان من و تست

۳ که نه مهر از تو بریدم نه بکس پیوستم [1]

پیش از آب و گل من در دل من مهر تو بود

۴ با خود آوردم از آنجا[2] نه بخود بر بستم [3]

من غلام تو ام از روی حقیقت لیکن

۵ با وجودت نتوان گفت که من خود هستم

تو ملولي و مرا طاقت تنهائي نیست

۶ تو جفا کردي و من عهد و وفا نشکستم

دائماً عادت من[4] گوشه نشینـي بودی

۷ تا تـو برخاستـــهٔ از طلبـت ننشستم

سعدیا با تو نگفتم که مرو از[5] پی دل

۸ نروم باز گر این بار که رفتم جستـم [6]

---

1 In I(b), S, Z, this line is omitted.
N.B.—In I(a) lines 3 and 4 are transposed.

2 R; آورده ام این و for آوردم از آنجا.

3 In B, I(b), S, P, R, T, Z, E, Y(a), Y(b), L, D, the following verse is inserted after line 4:

سخن مهر و وفائي که میان من و تست * هیچ داني که بیکجرعه بگیري دستم

4 In all texts and all MSS. but I; همه وقتی صفتم for دائماً عادت من
N.B.—In other MSS. and all texts this line follows verse 5.

5 I(a), I(b), R, P; در for از.

6 R; رستم for جستم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۸۸

Metre: هزجِ مثمّنِ اخربِ مکفوفِ محذوف [— — ᴗ ǀ ᴗ — — ᴗ ǀ ᴗ — — ᴗ ǀ ᴗ — —]

گر[1] خلق بدانند[2] که من عاشق و مستم
۱ آوازه درستست که من توبه شکستم

گر دشمنم ایذا[3] کند و دوست ملامت
۲ من فارغم از هرچه بگویند که هستم

ای نفس که مطلوب[4] تو ناموس[4] و ریا بود
۳ از بند تو برخاستم و خوش بنشستم

از روئ نگارین تو بیزارم اگر من
۴ تا روی تو دیدم بدگر کس نگرستم

زین پیش بر آمیختمی با همه مردم
۵ تا یار بدیدم[5] در اغیار ببستم[6]

ای ساقی از آن پیش که مستم کنی از می
۶ من خود ز نظر بر[7] قد و بالای تو مستم

شبها گذرد[8] بر من از اندیشهٔ رویت[9]
۷ تا روز نه من خفته نه همسایه ز دستم

[1] R, Z, L, Y(b); گو for گر.
[2] R, Z; بدانید, for بدانند.
[3] I; آید که for ایذا.
[4] In I مطلوب and ناموس are transposed: C, Y(b); تو مطلوب ریا و ناموس for که مطلوب تو ناموس و ریا.
[5] Z; روی تو دیدم for یاریدیدم: C; تو بودم for بدیدم.
[6] L omits line 5.
[7] C, Y(b); بنظر از for ز نظر بر: I; در for بر.
[8] C, Y(b); که رود for گذرد.
[9] I; دوست for رویت.

حیف است سخن با همه[10] کس گفتن از آن لب
۸ دشنام بمن ده که درودت بفرستم

دیرست که سعدی بدل از عشق تو می گفت
۹ آن[11] بت نه عجب باشد اگر من نپرستم[12]

بند همه غمهای جهان بر دل من بود[13]
۱۰ در بند تو افتادم و از جمله برستم

۲۸۹

Metre: منسرحِ مثمّنِ مطویِ مجدوع [— | — ∪ ∪ — | ∪ — ∪ — | — ∪ ∪ —]

ما در خلوت بروی خلق[1] به بستیم ۱ از همه باز آمدیم و با تو نشستیم
آنچه نه پیوند یار بود بریدیم ۲ و آنچه نه پیمان[2] دوست بود شکستیم
مردم هوشیار ازین معامله دورند ۳ شاید اگر عیب ما کنند که مستیم
مالک خود را همیشه غصّه گذارد ۴ ملک پری پیکری شدیم و برستیم
شاکر نعمت بهر طریق[3] که بودیم ۵ داعی دولت بهر مقام[3] که هستیم
در همه چشمی[4] عزیز و نزد[5] تو خواریم ۶ در همه عالم بلند و پیش تو پستیم
ای بت صاحبدلان مشاهده بنمای ۷ تا تو به بینیم و خویشتن نپرستیم

---

[10] R, Z, C, L, Y(b); هر for همه.

[11] Z, L; کین for آن; R, C, Y(b); این for do.

[12] L, C, Y(b); بپرستم for نپرستم.

[13] Z; نه for بود.

N.B.—This ode is found under *Tayyebāt* only in I.

[1] S, R, E, Y(a), Y(b), L, D; غیر for خلق.

[2] I(b), R; پیوند for پیمان.

[3] In I مقام and طریق are transposed.

[4] T; شهری for چشمی.

[5] B, S, E, Y(a), Y(b), L, D; پیش for نزد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

دیده نگه داشتیم تا نرود دل ۸ با همه عیّاری از کمند نجستیم
تا تو اجازت دهي که در قدمم ریز ۹ جان گرامي نهاده بر کف دستیم [6]
دوستي آنست سعدیا که بماند ۱۰ عهد و وفا هم برین قرار که بستیم

۲۹۵

Metre: مجتثّ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ]

من از تو صبر ندارم که بیتو نشینم
۱ کسی دگر نتوانم که بر تو بگزینم
بپرس حال من آخر چو بگذري روزی
۲ که چون همیگذرد روزگار مسکینم
من اهل دوزخم ار بیتو زنده خواهم [1]ماند
۳ که در بهشت نیارد خدای غمگینم
ندانمت که چگویم تو هردو[2] چشم منی
۴ که بیوجود شریفت جهان نمي بینم
چو روی دوست نه بیني جهان ندیدن به
۵ شب فراق منه شمع پیش بالینم
ضرورتست که عهد وفا بسر برمت
۶ وگر جفا بسر آید هزار چندینم
نه هاونم که بنالم بکوفتن از یار
۷ چو دیگ بر سر آتش نشان که بنشینم

---

[6] In I and T this line is omitted.
[1] I; شد for ماند.
[2] I(a); نور for هردو.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بگرد بر سرم ای آسیای دور زمان
۸ بهر جفا[3] که توانی که سنگ زیرینم

چو بلبل آمدمت تا چو گل ثنا گویم
۹ چو لاله لال بکردی زبان تحسینم

مرا پلنگ بسر پنجه ای نگار نکشت[4]
۱۰ تو میکشی بسر پنجهٔ نگارینم

چو ناف آهو خونم بسوخت در دل تنگ
۱۱ برفت در همه آفاق بوی مشکینم

هنربیار و زبان آوری مکن سعدی
۱۲ چه حاجتست که گوید شکر که شیرینم

۲۹۱

Metre: رملِ مثمّنِ مقصور [– ◡ – – | – ◡ – – | – ◡ – – | – ◡ –]

ما امید از طاعت و چشم از ثواب افگنده ایم
۱ سایهٔ سیمرغ همت بر خراب افگنده ایم

گر بطوفان مي سپارد یا بساحل میبرد[1]
۲ دل بدریا و سپر بر روی آب افگنده ایم

محتسب گر فاسقان را نهي منکر میکند
۳ گو بیا کز روی نا محرم نقاب افگنده ایم

عارف اندر چرخ و صوفي در سماع آورده ایم
۴ شاهد اندر رقص و افیون در شراب افگنده ایم

---

[3] R; ستم for جفا.

[4] I(b); بکشت for نکشت.

[1] I; رود for برد.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هیچکس بیدامن تر نیست لیکن پیش خلق[2]
٥ باز میپوشند و ما بر آفتاب افگنده ایم
سعدیا پرهیزگاران خود پرستي میکنند
٦ ما دهل در گردن و خر در خلاب افگنده ایم
رستمي باید که پیشاني[3] کند با دیو نفس
٧ گر بر او غالب شویم افراسیاب افگنده ایم

٢٩٢

Metre: سریعِ مسدّسِ مطويِ مکسوف [— ᴗ — | — ᴗ ᴗ — | — ᴗ ᴗ —]

ما همه چشمیم و تو نور ای صنم ١ چشم بد از روی تو دور ای صنم
روی مپوشان[1] که بهشتي بود ٢ هرکه ببیند چو تو حور ای صنم
حور خطا گفتم[2] اگر خواندمت ٣ ترک ادب رفت و قصور ای صنم[3]
تا بکرم[4] خورده نگیری که من ٤ غایبم از ذوق حضور ای صنم
روی تو بر پشت زمین خلق را ٥ موجب فتنه است و فتور ای صنم
سرو بني خاسته چون قامتت ٦ تا[5] ننشینیم[6] صبور ای صنم
این همه طوفان بسرم میرود ٧ از جگری همچو تنور ای صنم[7]

---

2 I(a); دیگران for پیش خلق.
3 All texts but T; او خصمی for پیشاني.
1 All texts and all MSS. except I; بپوشان for مپوشان.
2 I(a); باشد for گفتم.
3 In T and Y(b) this hemistich runs thus: عفو کن از بنده قصور ای صنم.
4 I(a); دگرم for بکرم.
5 I(a); چون for تا: I, P; ما for do.
6 P, I; بنشینیم for ننشینیم.
7 In I this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

این همه دلبندی و خوبی ترا ۸ موضع ناز است و غرور ای صنم[8]

سعدی ازین چشمهٔ حیوان که خورد ۹ سیر نگردد بمرور ای صنم

۲۹۳

Metre: رملِ مسدّسِ مخبونِ محذوف [– ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏓]

من از اینجا بملامت نروم ۱ که من اینجا بامیدی گروم

گر بعقلم سخنی میگویند ۲ بیم آن است که دیوانه شوم

گوش دل رفته بآواز سماع ۳ نتوانم که نصیحت شنوم

همه گو باد ببر خرمن عمر ۴ دو جهان بیتو نیرزد دو جوم

دوستان عیب و ملامت مکنید[1] ۵ کآنچه خود کاشته باشم دروم

من بیچارهٔ گردن بکمند ۶ چکنم گر برکابش نروم

سعدیا گفت بخوابم بینی ۷ بیوفا یارم اگر می غنوم

۲۹۴

Metre: رملِ مثمّنِ مخبون [– – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏑ | – – ⏑ ⏓]

من بیمایه که باشم که خریدار تو باشم

۱ حیف باشد که تو یار من و من یار تو باشم

تو مگر سایهٔ لطفی بسر وقت من آی[1]

۲ که من آن مایه ندارم که بمقدار[2] تو باشم

---

[8] In I(a), I(b), R, P, B, T, C, this line is omitted.

[1] B, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; نکنید for مکنید.

[1] I, B, L; آری for آی.

[2] R; خریدار for بمقدار.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

خویشتن بر تو نبندم که من از خود[3] نپسندم
۳ که تو هرگز گل من باشي و من خار تو باشم[4]

هرگز اندیشه نکردم که کمندت بمن افتد
۴ که من آن وقع ندارم که گرفتار تو باشم[5]

گذر از دست رقیبان نتوان کرد بکویت
۵ مگر آن وقت که در سایهٔ زنهار[6] تو باشم

هرگز اندر همه عالم نشناسم غم و شادي
۶ مگر آن وقت که شادي خور و غمخوار تو باشم[7]

گر خداوند تعالی بگناهیت بگیرد
۷ گو بیامرز که من حامل اوزار تو باشم

مردمان عاشق گفتار من ای قبلهٔ خوبان
۸ چون نباشند چو[8] من عاشق دیدار تو باشم

من چه شایستهٔ آنم که ترا خوانم و دانم
۹ مگرم هم تو ببخشي که سزاوار تو باشم

گرچه دانم که بوصلت نرسم باز نگردم
۱۰ تا درین راه بمیرم که طلبگار تو باشم

نه درین عالم دنیا که درآن عالم عقبا
۱۱ همچنان بر سر آنم که وفا دار تو باشم

---

3 R; ز خود این for من از خود.

4 In S, Z, E, Y(a), Y(b), و is omitted after باشي.

5 In I lines 4 and 8 are transposed.

6 T, C, Y(b); دیوار for زنهار.

7 This line is only found in I.

8 All texts and all MSS. but I; که for چو.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

سعدي آن به که نباشد اگر او را[9] نپسندي[10]
۱۲ که نشاید که تو فخر من ومن عار تو باشم[11]

۲۹۵

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [ـ ‿ ‿ | ـ ـ ‿ ‿ | ـ ـ ‿ ‿ | ـ ـ ‿ ‿ ـ]

نظر از مدّعیان بر تو نمي اندازم
۱ تا نگویند که من با تو نظر میبازم

آرزو میکندم در همه عالم صیدی[1]
۲ که نباشند حریفان[2] حسود انبازم

درد پنهان فراقت ز تحمّل بگذشت
۳ ورنه از دل نرسیدی بزبان[3] آوازم

چون کبوتر بگرفتیم بدام سر زلف
۴ دیده بر دوختی از خلق جهان چون بازم

بسر انگشت بخواهي دل مسکینان برد
۵ دست وا پوش که من پنجه نمي اندازم

همچو چنگم سر تسلیم و ارادت در پیش
۶ تو بهر ضرب[4] که خواهي بزن و بنوازم

---

[9] S, T, Y(b); که تواش مي for چو تو او را.

[10] In all texts and all MSS. but I this hemistich runs as follows:—
خاک بادا تن سعدي چو تو او را نپسندي

[11] In I(b) lines 11 and 12 are omitted.
N.B.—In P odes 294-337 (both inclusive) are omitted.

[1] T; با تو دمی در بستان for در همه عالم صیدی.

[2] I(a); رقیبان for حریفان.

[3] R; بدهان for بزبان.

[4] R, C, T, Z, Y(a), E, L, D; پرده for ضرب.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مطرب آهنگ بگردان که دگر هیچ نماند
٧ که ازین پرده که گفتی بدر افتد رازم
کس ننالید درین عهد چو من در[5] غم دوست
٨ که بآفاق نفس[6] میرود از شیرازم
چند گفتند که سعدی نفسی با خود آی
٩ گفتم از دوست نشاید که بخود پردازم

٢٩٦

Metre: هزجِ مسدّسِ مقصور [— — ‿ | — — — ‿ | — — — ‿]

نه از چینم[1] حکایت کن نه از روم ١ که من دل با یکی دارم درین بوم
در[2] آنساعت که با یاد من آید ٢ فراموشم شود موجود و معدوم
ز دنیا قسم[3] ما غم خوردن آمد ٣ نشاید خوردن الّا رزق مقسوم
رطب شیرین و دست از نخل کوتاه ٤ زلال اندر میان و تشنه محروم
از آن شاهد که در اندیشهٔ ماست ٥ ندانم زاهدی در شهر معصوم
بروی او نماند هیچ منظور ٦ ببوی او نماند هیچ مشموم[4]
نه بی او عیش میخواهم نه با او ٧ که او در سلک من حیفست منظورم
رفیقان چشم ظاهربین بدوزید ٨ که ما را درمیان سریست مکتوم

---

5 E, Y(a), Y(b), L, D; از for در.

6 All texts but Z, C; فغان for نفس: I(a); خبر for do.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

1 I(a); مصروم for چینم.

2 B, R, Z, C, E, Y(a), L, D; هر for در.

3 S, B, T, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; بخش for قسم.

4 In I(a) this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

همه عالم گر این صورت به بینند ۹ کس این معني نخواهد کرد مفهوم

چنان سوزم که خامانم نه بینند ۱۰ نداند تندرست احوال محموم

مرا گر دل دهي در جان ستاني ۱۱ عبادت لازم است و بنده ملزوم

نشاید برد سعدي جان ازین کار ۱۲ مسافر تشنه و جلّاب مسموم

چو آهن تاب آتش مي نیارد ۱۳ همي[5] باید که پیشاني کند موم

۲۹۷

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ محذوف [— — ∪ ∪ — ∪ — ∪ — — —]

نه دست رسي بیار دارم ۱ نه طاقت انتظار دارم

هر جور که بر من از تو[1] آید ۲ از گردش روزگار دارم

در دل غم[2] تو کنم خزینه ۳ گر یک دل وگر هزار دارم

این خسته تن چو[3] موی باریک ۴ از زلف[4] تو یادگار دارم

من کانده تو کشیده باشم ۵ اندوه زمانه خوار دارم

در آب دو دیده از تو غرقم ۶ و امید لب و کنار دارم

دل بردي و تن زدي همان بود ۷ من با تو بسی شمار دارم

دشنام همي دهي بسعدي ۸ من با دو لب تو کار دارم

---

[5] I(a), R, T, C; چرا for همي.

N.B.—In I(b) this ode is omitted.

[1] All texts and all MSS. but I(a); از تو بر من for بر من از تو.

[2] I(a); دل از غم for در دل غم.

[3] Z, Y(a), Y(b), E, L, D; جثهٔ همچو for خسته تن چو : S, B, T, C; خسته دلم چو for do.

[4] I(a); موی for زلف.

N.B.—In I(b) and R this ode is omitted.

In S odes 297-330 (both inclusive) are omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۲۹۸

Metre: رملِ مسدّسِ مخبونِ مقطوع [— ⏑ — — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ ⏑ — —]

وه دور از[1] تو چنان میسوزم ۱ که بیک شعله جهان میسوزم
شمع وش[2] پیش رخ شاهد یار ۲ دمبدم شعله زنان میسوزم
سوختم گرچه نمیپارم گفت ۳ که من از عشق فلان میسوزم
رحمتی کن که بسر میکردم ۴ شفقتی بر[3] که بجان میسوزم
با تو یاران همه در ناز و نعیم[4] ۵ من گنهگارم از آن میسوزم
سعدیا ناله مکن گر[5] نکنم[6] ۶ کس نداند که نهان[7] میسوزم

۲۹۹

Metre: مجتثِّ مثمّنِ مخبون [⏑ — ⏑ — | ⏑ ⏑ — — | ⏑ — ⏑ — | ⏑ ⏑ — —]

هزار عهد[1] بکردم که گرد عشق نگردم
۱ همی برابرم آید خیال روی تو هر دم
نخواستم که بگویم حدیث عشق چه[2] درمان
۲ که آب دیدهٔ سرخم بگفت و گونهٔ[3] زردم

---

[1] All texts and all MSS. but I; دور از تو for در عشق.
[2] I(a); سان for وش.
[3] I(a), T, C; کن for بر.
[4] L; نعم for نعیم.
[5] I(a); ور for گر.
[6] I; بکنم for نکنم.
[7] I(a); چه سان for نهان.
N.B.—In I(b) this ode is omitted.
[1] All texts and all MSS. but I; جهد for عهد.
[2] All texts and all MSS. but I, I(a); و چه حاجت for چه درمان: I(a); چاره for درمان.
[3] I(a); چهره for گونه.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بگلبنی برسیدم مجال صبر ندیدم
۳ گلی تمام[4] نچیدم هزار خار بخوردم

بساط عمر مرا گو فرو نورد زمانه
۴ که من حکایت دیدار دوست در نوردم

هر آنکسم که نصیحت همیکند بصبوری
۵ بهرزه باد همی[5] میدمد برآهن سردم

بچشمهای تو جانا[6] که تا ز چشم برفتی
۶ نظر بچشم ارادت بهیچ دوست نکردم[7]

نه روز می بشمردم در انتظار وصالت[8]
۷ که روز هجر ترا خود ز عمر[9] می نشمردم

چه دشمنی که نکردی چنانکه خوی تو باشد
۸ بدوستی که شکایت بهیچ دوست نبردم

من از کمند تو اول چو وحش می برمیدم
۹ کنونکه انس گرفتم بتیغ باز نگردم[10]

ترا که گفت که سعدی نه مرد عشق تو باشد
۱۰ گر از وفات[11] بگردم درست شد که نه مردم

---

[4] B, T, C, Y(b); هنوز for تمام.

[5] I(a), T, D, L; هوا for همی.

[6] I, I(b), R, B, Z, E, Y(a), Y(b), C, L, D; دانم for جانا.

[7] In all texts and all MSS. except I this hemistich runs as follows:—
به چشم عشق و ارادت نظر بهیچ نکردم

[8] I(b), R, Z, E, Y(a), Y(b), L, D; جمالت for وصالت.

[9] I; بروز for ز عمر.

[10] In I(a), I(b), R, B, Z, this line is omitted.

[11] T, Y(b); جفات for وفات.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۳۰۰

Metre: مجتثّ مثمّن مخبون [– ⏑ – – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ – ⏑ – | ⏑ ⏑ – – | ⏑ – ⏑ – | ⏑ ⏑ – –]

هزار جهد بکردم که سرّ عشق بپوشم
۱ نبود بر سر آتش میسّرم که نجوشم

بهوش بودم از اوّل که دل بکس نسپارم
۲ شمایل تو بدیدم نه صبر[1] ماند و نه هوشم

حکایتی ز دهانت بگوش جان[2] من آمد
۳ دگر نصیحت مردم حکایتی است بگوشم

مگر تو روی بپوشیّ و فتنه باز نشانی
۴ که من قرار ندارم که دیده از تو بپوشم

من رمیده دل آن به که در سماع نیایم
۵ که گر ز پای در آیم بدر برند بدوشم

بیا بصلح من امروز و در کنار من امشب
۶ که دیده خواب نکرد است از انتظار تو دوشم

مرا بهیچ بدادی و من هنوز بر آنم
۷ که از وجود تو موئی بعالمی نفروشم

بزخم خورده حکایت[3] کنم[4] ز درد[5] جراحت
۸ که تندرست ملامت کند چو من بخروشم

---

[1] I(b), B, and all texts but 2; عقل for صبر.

[2] B and all texts; هوش for جان.

[3] B; شکایت for حکایت.

[4] I(a), I(b), B, R, Z, C, Y(a), E, L, D; دست for درد.

[5] I(a); فراقت for جراحت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

مکن نصیحت سعدي که گوش فهم ندارد
۹ چه سود مجلس واعظ چو پند مي نذیوشم [6]

براه بادیه مردن [7] به از نشستن باطل
۱۰ که گر مراد نیابم بقدر وسع بکوشم

۳۰۱

Metre: مجتثّ مثمّنِ مخبونِ محذوف [⏑ ‒ ⏑ ‒ | ⏑ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ‒ ⏑ ‒ | ⏑⏑ ‒]

توی برابر من یا خیال در نظرم
۱ که من بطالع خود هرگز این گمان نبرم [1]

تو همچنانکه شکر در کنار من چون عود
۲ گرم بر آتش سوزان نهند غم نخورم

چو التماس بر آمد هلاک باکی نیست
۳ کجاست تیر بلا گو بیا که من سپرم

ببند یک نفس ای آسمان دریچهٔ صبح
۴ بر آفتاب که امشب خوشست با قمرم [2]

---

[6] In all texts and all MSS. but I the following line is substituted for verse 9 :—

مرا مگوی که سعدی طریق عشق رها کن
سخن چه فایده گفتن چو پند مي نذیوشم

[7] T, Y(b) ; رفتن for مردن.

[1] This line is only found thus expressed in I : in all other MSS. and texts this verse runs as follows :—

یک امشبی که در آغوش شاهد و شکرم * گرم چو عود بر آتش نهند غم نخورم

the second hemistich of which is repeated in line 2(b).

[2] In all MSS. but I, and all texts, the following verse succeeds line 4 :—

ندانم این شب قدر است یا ستارهٔ روز * توئي برابر من یا خیال در نظرم.

خوشا هوای [3] گلستان و خواب در بستان

٥ اگر نبودی تشویش بلبل سحرم [4]

بدین دو دیده که امشب ترا همي [5] بینم

٦ دریغ باشد فردا که دیگران [6] نگرم

روان تشنه بر آساید از وجود [7] فرات

٧ مرا فرات ز سر بر گذشت و تشنه ترم

چو مي بدیدمت [8] از شوق بی خبر بودم

٨ کنون که با تو نشستم ز ذوق بی خبرم

سخن بگوی که بیگانه پیش ما کس نیست

٩ بغیر شمع و [9] همین ساعتش زبان ببرم

میان ما بجز این پیراهن نخواهد ماند

١٠ دگر حجاب شود [10] تا بدامنش بدرم [11]

مگو که سعدي ازین درد جان نخواهد برد

١١ بگو کجا برم آن جان که از غمت ببرم [12]

---

3 I; دریغ بوی for خوشا هوای.

4 In all texts and all MSS. except I line 2 immediately precedes verse 5.

5 I(a), I(b), B, T, Z, Y(a), E, L, D; همي ترا for ترا همي.

6 I(a), R, L, دیگری for دیگران: I(b), B, C, T, Z, Y(a), Y(b), E, D; بدیگری for که دیگران.

7 I(a), I(b), B, and all texts; کنار for وجود.

8 All MSS. but I, and all texts except C, Y(b); ندیدمت for بدیدمت.

9 In I(a), B, Z, C, E, Y(a), Y(b), و is omitted after شمع.

10 R; فتد for شود.

11 In I(a) this line is omitted.

12 I, L; نبرم for ببرم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۳۰۲

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ محذوف [– – ◡ ◡ ◡ – – ◡ – ◡ ◡ – – –]

آخر نگهی بسوی ما کن ۱ دردی بتفقّدی[1] دوا کن
بسیار خلاف وعده[2] کردي ۲ آخر بغلط یکی وفا کن
ما را تو بخاطری همه روز ۳ یکروز تو نیز یاد ما کن
این قاعدهٔ خلاف بگذار ۴ وین خوی معاندت[3] رها کن
برخیز و در سرای بر[4] بند ۵ بنشین و قبای بسته وا کن
آنرا که هلاک مي پسندي ۶ روزی دو بخدمت آشنا کن
چون انس گرفت و مهرپیوست ۷ بازش بفراق مبتلا کن
سعدي چو حریف ناگزیر است ۸ تن در ده و چشم بر قضا کن
شمشیر که[5] میزند سپر باش ۹ دشنام چو[6] میدهد دعا کن
زیبا نبود شکایت از دوست ۱۰ زیبا[7] همه روز گو جفا کن

۳۰۳

Metre: هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ محذوف [– – ◡ ◡ ◡ – – ◡ – ◡ ◡ – – –]

ای روی تو راحت دل من ۱ چشم تو چراغ منزل من
آبی است محبّت تو گوئي ۲ کآمیخته اند با گل من

---

[1] I; بارادتی for بتفقدی.
[2] I(a); عهد for وعده.
[3] B; معاتبت for معاندت.
[4] I, I(b), R; در for بر.
[5] E, Y(a), Y(b), L, D; چو for که.
[6] R, B, C, Y(b); که for چو.
[7] T; با ما for زیبا.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

شادم بتو مرحباً و اهلاً ۳ ای بخت سعید مقبل من
با تو همه کارها مهیاست ۴ بی تو همه هیچ حاصل من
گوئی که نشستهٔ شب و روز ۵ هر جا که توئی[1] مقابل من
گفتم که مگر نهان بماند ۶ آنچه از غم تست بر دل من
بعد از تو هزار نوبت افسوس ۷ بر دور حیات[2] باطل من
هرجا که حکایتی وجمعی است ۸ هنگامهٔ تست و محفل من
گر تیغ زند بدست سیمین[3] ۹ تا خون رود از مفاصل من
کس را بقصاص من مگیرید ۱۰ کز من بحل است قاتل من

۳۰۴

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [– – ⏑ | – ⏑ – ⏑ | ⏑ – –]

ای کودک خوبروی حیران ۱ در وصف شمایلت سخندان
هرگز نشنیده ام که کرده است ۲ سرو آنچه تو میکنی بجولان
باور که کند[1] که آدمی را ۳ خورشید برآید از گریبان
صبر از همه چیز و هرکه[2] عالم ۴ کردیم و صبوری از تو نتوان
دیدی که وفا بسر نبردی ۵ ای سخت کمان سست پیمان
پایان فراق ناپدیدار ۶ و امید نمیرسد[3] بپایان

---

[1] I(a), I ; روی for توئی.

[2] This is the I variant ; I(b), R, T, Y(b) have خیال for حیات : E, Z, C, Y(a), D, read فکر و خیال for دور حیات : I(a) has the same but with روز for فکر, and L the same but with درد for فکر.

[3] I(a) ; رنگین for سیمین.

[1] I(a) ; نکنم for کند که.

[2] I(b) ; ترک for هرکه : T, Y(b) ; هرچه for do.

[3] I(a), I(b), B, R, T, C, Y(b) ; رود for رسد.

ترسم که بعاقبت بماند[4] ۷ در چشم سکندر آب حیوان

بیمار فراق به نگردد[5] ۸ تا بو نکند[6] به زنخدان

و این[7] گوی سعادتست و دولت ۹ تا با که در افگني بمیدان

دل بود و بدست دلبر افتاد ۱۰ جان است و فدای روی جانان

عاقل نکند شکایت از درد ۱۱ ما دام که هست امید درمان

بی مار نمي رود[8] بسر گنج ۱۲ بیخار نمیدمد گلستان

گر در نظرت بسوخت سعدي ۱۳ مه را چه غم از هلاک[9] کتّان

پروانه بکشت[10] خویشتن را ۱۴ بر شمع چه لازمست تاوان

۳۰۵

Metre: هزجِ مسدّسِ مقصور [ᴗ — — — | ᴗ — — — | ᴗ — —]

به است آن یا زنخ یا سیب سیمین

۱ لب است آن یا شکر یا جان شیرین

بتی دارم که چین ابروانش

۲ حکایت مي کند بتخانهٔ چین

از آن ساعت[1] که دیدم گوشوارش

۳ ز چشمانم بیفتاد است پروین

---

4 B, T, C, Y(b); نیاید for بماند.

5 R, I, Z; نباشد for نگردد.

6 I(b), R, Z; نشکند for بو نکند.

7 In B و is omitted before این.

8 All MSS. but I, and all texts except T, C, Y(b); برد for رود.

9 I(a), I(b), B, C, T, Y(b); بریخت for هلاک.

10 R, Z, Y(a), Y(b), E, L, D; سوخت for بکشت.

1 All texts and all MSS. but I, R; روزی for ساعت.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

هـــر آن روزی [2] که دیدارش نه بیـنـــم
۴ جهـــانم تیـــره باشد بر جهـــان بیـــن
بـخـــوابي آرزومـنـــدم و لیـکـــن
۵ سر بیـــدوست چون باشد ببـــالیـــن
از آب و گل چنین صورت که دید است
۶ تعـــالی خالق الانســـان من طیـــن
غـــرور نیـکـــوان بـــاشـــد نه چـنـــدان
۷ جفـــا بر عاشقـــان باشد [3] نه چنـــدین
من از مـــهـــری که دارم بر نکـــردم
۸ ترا گر خاطر [4] مهـــر است وگر کیـــن
نگاریـــنـــا بشمشیـــرت [5] چه حاجـــت
۹ مـــرا خـــود میـکـــشـــد دست نـــگارین
بدست دوستـــان به کشتـــه گشتـــن [6]
۱۰ ز دنـــیـــا رفتـــنـــي باشد بتمکـیـــن
بکـــش [7] تا عیـــب گیرانم [8] نگویـنـــد
۱۱ نمـــي آید ملـــخ در چشـــم شاهیـــن
نظر کردن بخـــوبان دین سعـــدي است
۱۲ مـــبـــاد آنروز کـــو بر گـــردد از دیـــن

---

[2] I; وقتی for روزی.
[3] I(b), B; آید for باشد.
[4] All MSS. and all texts but L; خاطرت for خاطر.
[5] Z, C, E, Y(a), L, D; بشمشیرم for بشمشیرت.
[6] I(a), I; بر گشته بودن for به کشته گشتن.
[7] I; مکن for بکش.
[8] All texts and all MSS. but I, I(a); گیرانم for جویانم.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۳۰۶

Metre : هزجِ مسدّسِ اخربِ مقبوضِ مقصور [ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ]

برخیــز که میــرود زمستــان ۱ بگشــای در سرای بستــان

نارنج و بنفشه[1] بر طبــق نه ۲ منقــل بگــذار در شبستــان

وین پرده بگــوی تا بیکبــار[2] ۳ زحمت ببــرد ز پیــش ایوان

برخیــز که باد صبــح نو روز ۴ در باغــچــه میکنــد گلفشــان

خاموشي بلبــلان مشتــاق ۵ در موســم گل ندارد امــکان

آواز دهل نهــان نمــانــد ۶ در زیر گلیــم و عشــق پنهان

بــوی گــل و بامــداد نو روز ۷ و آواز خوش هزار دستــان

بس جامه فروخته است و دستار ۸ بس خانه که سوخته است و دکّان

ما را سر دوست بر[3] کنار است ۹ اینک سر دشمنان و سندان

چشمی که بدوست بر کند دوست ۱۰ برهــم نزنــد ز تیــر بــاران[4]

سعدي چو بمیوه میرسد دست ۱۱ سهل است جفای بوستان بان

۳۰۷

Metre : مضارعِ مثمّنِ اخرب [ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ ا ـ ـ]

بگذار تا بگرئیــم چون ابر در بهــاران

۱ کز سنگ ناله[1] خیزد روز وداع یاران

---

[1] I(a), E, Y(a), Y(b), D ; دو هفته for و بنفشه.

[2] T, C, Y(b) ; دگر بار for بیکبار.

[3] All texts but I, and all texts except T ; در for بر.

[4] This verse is omitted in B, E, Y(a), Y(b), L, D.

[1] R, Z ; گریه for ناله.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

با ساربان بگوئید احوال آب چشمم
۲ تا بر شتر نبندد محمل بروز باران

هر کو[2] شراب فرقت روزی چشیده باشد
۳ داند که سخت[3] باشد قطع امیدواران[4]

بگذاشتند ما را در دیده آب حسرت
۴ گریان چو در قیامت چشم گناهگاران

چندانکه بر شمردم از ماجرای عشقت
۵ اندوه دل نگفتم الّا یک از هزاران

ای صبح شب نشینان جانم بطاقت آمد
٦ از بسکه دیر ماندی چون شام روزه داران[5]

سعدی بروزگاران مهری نشسته در[6] دل
۷ بیرون نمیتوان کرد الّا بروزگاران

چندت کنم حکایت شرح این قدر کفایت
۸ باقی نمی‌توان گفت الّا[7] بدوستداران

۳۰۸

Metre: رملِ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [ــ ـ ـ ـ | ــ ـ ـ ـ | ــ ـ ـ ـ | ــ ــ]

تا کی ای جان اثر وصل تو نتوان دیدن
۱ که ندارد دل من طاقت هجران دیدن

---

[2] I; کین for کو.
[3] I(b), R; تلخ for سخت
[4] In I(a), I(b), B, Z, lines 2 and 3 are transposed.
[5] In I(a) lines 5 and 6 are transposed.
[6] I(a), R, and all texts; بر for در.
[7] This line is only found in I, I(b), B: I(b), B, have غمگساران for دوستداران.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

بر سر کوی تو گر خوبی تو[1] این خواهد بود
۲ دل نهـادم بجفـاهای فراوان دیدن

عقل بیخویشتن از عشق تو دیدن تا چند
۳ خویشتن بیدل و دل بیسر و سامان دیدن

تن من در قدمت خاک توان دید ولی[2]
۴ گرد بر گوشهٔ نعلیـن تو نتوان دیدن

دوش دیدم که سر زلف تو در دست منست[3]
۵ تا چه آید بمن از خواب پریشان دیدن

باوجود رخ و بالای تو کوته نظریست
۶ در گلستـان شدن و سرو خرامان دیدن

گر بدین چاه زنخدان تو ره بردی خضر
۷ بی نیاز آمدی از چشمهٔ حیوان دیدن

هر دل سوختـه کاندر خم زلف تو فتاد
۸ گوی از آن به نتوان در خم چوگان دیدن[4]

آنچه از نرگس مخمور تو در چشم[5] من است
۹ بر نخیـزد[6] بگل و لاله و ریحـان دیدن

سعدیا اندہ[7] بیهوده مبر[8] دانی چیست
۱۰ چارهٔ کار تو جـان دادن و جانـان دیدن

---

[1] Z, C, Y (a), E, L, D ; حال من for خوبی تو.

[2] In all texts and all MSS. except I this hemistich runs thus: جان بزیر قدمت خاک توان کرد ولی : I(a) substitutes سر for جان, and دید for کرد.

[3] This is the I variant; in all other MSS. and all texts this hemistich reads as follows : هر شبم زلف سیاه تو نماید بخواب.

[4] In I(a) this line is omitted.

[5] I(b); جان for چشم.

[6] B, T, C, Y(a), Y(b), E, L, D; نیاید for نخیزد.

[7] Z; قصه for اندہ.

[8] I(a), R, Z; مخور for مبر

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

۳۰۹

Metre: مجتثّ مثمّنِ مخبونِ مقطوع [‒ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ⏑ ‒ ‒ | ⏑ ‒ ⏑ ‒ | ⏑ ‒ ‒]

چه خوش بود دو دلارام دست در گردن
۱ بهم نشستن و حلوای آشتی خوردن

بروزگار عزیزان که روزگار عزیز
۲ دریغ باشد بیدوستان بسر بردن

اگر هزار جفا سرو قامتی بکند
۳ چو خود بیاید عذرش بباید آوردن

چه شکر گویمت ای باد مشکبوی [1] وصال
۴ که بوستان امیدم بخواست پژمردن

فراق روی تو آنروز [2] نفس کشتن بود
۵ نظر شخص [3] تو امروز روح [4] پروردن

کسیکه قیمت ایّام وصل نشناسد
٦ ببایدش دو سه روزی مفارقت کردن

اگر سری برود بیگناه در پائی
۷ بخوردهٔ ز بزرگان نشاید آزردن [5]

بتازیانه گرفتم که بیدلی بزنی
۸ کجا تواند رفتن کمند در گردن

---

[1] C, Y(b); بامداد for مشکبوی.
[2] R, I, Z; هر روز for آنروز.
[3] All texts and all MSS. but I; بروی for شخص.
[4] I(b), Z; نفس for روح.
[5] In I(a) this line is omitted.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

کمال شوق[6] ندارند عاشقان صبور

٩ که احتمال ندارد بر[7] آتش افسردن

گر آدمی صفتی سعدیا بعشق بمیر

١٠ که مذهب حیوان است همچنین[8] مردن

٣١٠

Metre: منسرح مثمن مطوی مکسوف [— ᴗ ᴗ — | — ᴗ — | — ᴗ ᴗ — | — ᴗ —]

چند توانیم[1] بصبر دیده فرو دوختن

١ خرمن ما را نماند حیله[2] بجز سوختن

گر نظر صدق را نام گنه می نهند[3]

٢ حاصل ما هیچ نیست جز گنه اندوختن

چند شب اندر[4] سماع جامه دریدن[5] ز شوق

٣ روز دگر بامداد پاره[6] بر آن دوختن

زهد نخواهد خرید چارهٔ رنجور عشق

٤ شمع و شرابست و شید[7] پیش تو بفروختن

---

[6] B; عشق for شوق.

[7] R; در for بر.

[8] I(a); این چنین for همچنین.

[1] All texts and all MSS. but I; بشاید for توانیم.

[2] All texts and all MSS. but I; چاره for حیله.

[3] All texts and all MSS. but I; نهی for نهند.

[4] All texts and all MSS. but I; بشب در for شب اندر.

[5] I; دریدم for دریدن.

[6] All texts and all MSS. but I, I(a); خرقه for پاره: B, T, C, Y(b) رقعه for do.

[7] I; گل for شید.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

ما[8] بکدام آبروی ذکر وصالت کنیم[9]

٥ شکر خیالت[10] هنوز می[11] نتوان توختن

لهجهٔ شیرین من[12] پیش دهان تو چیست

٦ در نظر آفتاب مشعله افروختن

منطق سعدي شنید حاسد و حیران بماند

٧ چارهٔ او[13] خامشي است یا سخن آموختن

٣١١

Metre: رملِ مثمّنِ مشکول [◡ ◡ – ◡ | – ◡ – – | ◡ ◡ – ◡ | – ◡ – –]

چه خوش است بوی عشق از نفس نیازمندان

١ دل از انتظار خونین دهن از امید خندان

مگر آنکه هر دو[1] چشمش همه روز[2] بسته باشد

٢ بورع خلاص یابد ز فریب چشم بندان

نظری مباح کردند و هزار خون[3] معطّل

٣ دل عارفان ببردند و قرار هوشمندان

سر کوی ماه رویان همه روز فتنه باشد

٤ ز معربدان و مستان و معاشران و رندان

---

[8] All texts and all MSS. except I, I(a), I(b); تا for ما.

[9] I; کنند for کنیم.

[10] All texts and all MSS. except I; وصالت for خیالت.

[11] I(a), E, Y(a), Y(b), L, D; چون for مي.

[12] R; ما for من.

[13] I; آن for او.

[1] B; آنکسی که for آنکه هر دو.

[2] I(a); عمر for روز: I(b), R, B; وقت for do.

[3] I; جان for خون.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

اگر از کمند عشقت بروم کجا گریزم
۵ که خلاص بیتو بند است و حیوة بیتو زندان

اگرم نمي پسندي مدهم بدست دشمن
۶ که من از تو بر نگردم بجفای ناپسندان[4]

نفسی بیا و بنشین سخنی بگو و بشنو
۷ که قیامتست چندین سخن از دهان خندان

اگر این شکر به بینند محدّثان شیرین
۸ همه دستها بخایند چو نیشکر بدندان

همه شاهدان[5] عالم بتو عاشقند [6]سعدي
۹ که میان گرگ صلح است و میان[1] گوسفندان

۳۱۲

Metre : رملِ مثمّنِ محذوف [— ◡ — — | — ◡ — — | — ◡ — — | — ◡ —]

چشم اگر با دوست داري گوش بر[1] دشمن مکن
۱ تیر باران قضا را جز رضا جوشن مکن

هرکه ننهاد است چون پروانه دل بر سوختن
۲ گو حریف آتشین را طوف[2] پیرامن[3] مکن

---

[4] T, C, Y(b) ; چو در آتشم سپندان for بجفای ناپسندان.

[5] R ; عاشقان for شاهدان.

[6] In I(b), B, R, Z, C, E, Y(a), Y(b), L, D, و is inserted before سعدي.

[1] I, I(a), R, Z, C, Y(b) ; با for بر.

[2] I(a) ; طوق for طوف.

[3] All texts and all MSS. except I ; پیراهن for پیرامن.

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

LIST OF BOOKS FOR SALE

AT THE LIBRARY OF THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,

No. 1, PARK STREET, CALCUTTA,

AND OBTAINABLE FROM

The Society's Agent—

Mr. BERNARD QUARITCH, 11, *Grafton Street, New Bond Street, London, W.*

*Complete copies of those works marked with an asterisk * cannot be supplied—some of the Fasciculi being out of stock.*

BIBLIOTHECA INDICA.

Arabic, and Persian Series.

ARABIC WORKS.

	Rs.	As.
Farīdatu'l-'Asr. A comprehensive index of "Yatīmatu'd-Dahr," the famous anthology of Tha'ālibī. Compiled by Abū Mūsā Aḥmadu'l-Ḥaqq. 1915	10	0
Fihrist-Kutubu'sh-Shī'a or List of Shī'a books, by Md. Binu'l-Ḥasan-at-Ṭūsī. Edited by Dr. A. Sprenger. Fasc. 1–4 @ 1/- each. 1853–1855	4	0
Futūḥu'sh-Shām or the Muslim conquest of Syria by Abū Ismā'īl al-Baṣrī. A historical work. Edited by Major W. N. Lees. Fasc. 1–4 @ -/10/- each. 1853–1854	2	8
Futūḥu'sh-Shām or the Muslim conquest of Syria by Wāqidī. A historical work. Edited by Major W. N. Lees. Fasc. 1–9 @ -/10/- each. 1853–1862	5	10
Hand-list of Arabic books and MSS. in the Asiatic Society of Bengal by Shamsu'l-'Ulamā Mirzā Ashraf-'Alī. Fasc. 1–2 @ 1/- each. 1899–1904	2	0
Al-Iṣāba by Ibn Ḥajar 'Asqalānī. A biographical dictionary of persons who knew Muḥammad. Edited by Dr. A. Sprenger and others. Fasc. 1–51 @ 1/- each. 1853–1873	51	0
Kashfu'l-Ḥujub by I'jāz-Ḥusain-Kantūrī. A list of Shī'a books and authors. Edited by Shamsu'l 'Ulamā Hidāyat Ḥusain. Fasc. 1–2 @ 2/- each. 1912–1914	4	0
Kashshāf-Iṣṭilāḥāti'l-Funūn or Dictionary of the technical terms used in the Sciences of the Musalmāns by Md. A'lā bin 'Alī at-Tahānawī. Edited by Md. Wajīh, 'Abdu'l-Ḥaqq and Ghulām-Qādir. Fasc 1–20 @ 1/- each. 1st fasc. out of stock. 1853–1862 ..	19	0
Kitābu'l-Maghāzī or History of Muhammad's Campaigns by Wāqidī. Edited by A. Von Kremer. Fasc. 1–5 @ -/10/- each. 1855–1856..	3	2
Marhamu'l-'Ilal by Imām Yāfi'ī. On Theology. Edited by Sir E. Denison Ross. Fasc. 1–3 @ 1/- each. 1910–1917. In progress ..	3	0
Nukhbatu'l-Fikr-Ma'-Sharhiha Nuzhatu'n-Naẓr by Ibn Ḥajar 'Asqalānī. A work on the technical terms used in Tradition with its commentary. Edited by Major W. N. Lees. 1862	0	10
Ar-Risālatu'sh-Shamsiya or the Logic of the Arabians in the original Arabic, by Najmu'd-Dīn al-Kātibī. Edited with an English translation by Dr. A. Sprenger. 1854	1	0
Sharḥu'l-Qaṣā'idi'l-'Ashr or Commentary on Ten Ancient Arabic Poems, namely, The Seven Mu'allaqāt (as-Sabu'l-Mu'allaqāt) and Poems by Al-A'shā, An-Nābigha, and 'Abīd-Ibnu'l-Abraṣ, by Yaḥyā-Tabrīzī. Edited by Sir Charles Lyall. Fasc. 1–2 @ 1/8/- each. 1891–1894	3	0

PERSIAN WORKS.

	Rs.	As.
Ā'īn-i-Akbarī by Abu'l-Faḍl. A statistical account of the reign of Akbar. Edited by H. Blochmann. Fasc. 1–22 @ 1/8/- each. 1867–1877	33	0
Akbar-Nāma by Abu'l-Faḍl. A history of the reign of Akbar. Vol. I. Fasc. 1—11. Edited by Āghā Aḥmad 'Alī and the rest by 'Abdu'r-Raḥīm. Fasc. 1–37 @ 1/8/- each. 1873–1887 ..	55	8
'Ālamgīr-Nāma by Md. Kāẓim. A history of the first ten years of the reign of 'Ālamgīr. Edited by Khādim Ḥusain and 'Abdu'l-Ḥayy. Fasc. 1–13 @ -/10/- each. 1865–1873	8	2

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, No. 1435.

غزليات سعدي

THE ODES

OF

SHEIKH MUṢLIḤU-D-DĪN SA'DĪ SHĪRĀZĪ.

PART I. (ṬAYYIBĀT).

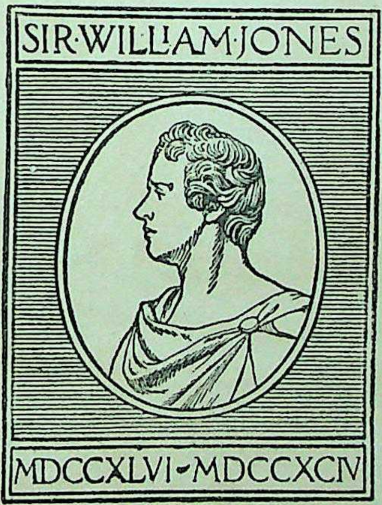

EDITED BY

SIR LUCAS WHITE KING, KT., C.S.I., LL.D.

FASCICULUS II. (ODES; part of 154—part of 312).

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 1, PARK STREET.

1920.

Y/13

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai

Digitization by Arya Samaj Charitable Foundation, Chennai